

Limba ROMÂNĂ

Nr. 2 (14) 1994 ANUL IV CHIȘINĂU

M E M O R I U

al Congresului al V-lea al Filologilor Români cu privire la sprijinirea revistei chișinăuiene "Limba Română"

**Președinției României
Președinției Republicii Moldova
Guvernului României
Guvernului Republicii Moldova**

Congresul al V-lea al Filologilor Români organizat de Societatea de Științe Filologice din România, Universitatea "Al. I. Cuza" din Iași, Institutul de Lingvistică al A.Ş. din R.M. și Ministerul Învățământului al Republicii Moldova, în perioada 6-9 iunie 1994 la Iași și Chișinău, cu participarea unor specialiști renumiți din România, Republica Moldova, Belgia, Olanda, Franța, Rusia, Germania etc., își exprimă profunda îngrijorare în legătură cu situația catastrofală în care au ajuns publicațiile științifice și cultural-artistice din Republica Moldova. O dată cu sistarea oricăror subvenții din buget este în special amenințată cu pericolul iminent de a-și înceta apariția prestigioasa revistă "Limba Română" editată la Chișinău, publicație științifico-metodică și de popularizare a investigațiilor în domeniul filologiei cu un rol foarte important în procesul de Renaștere națională prin reevaluarea tradițiilor culturale, promovarea valorilor artistice, adîncirea studiului limbii și literaturii naționale, cultivarea exprimării orale și scrise.

Susținută la un înalt nivel profesionist de un Consiliu de redacție foarte bine pregătit, de munca energetică a colegiului redațional, revista s-a impus, după cum au menționat și recenzenții ei, prin ținuta științifică și didactică, eleganța stilului și prezentarea grafică. Într-un răstimp relativ scurt a devenit o publicație foarte necesară cetățenilor tinerului stat moldovenesc, suveran și independent, având în prezent 4500 de abonați permanenti.

Ajunsă în imposibilitatea de a-și acoperi cheltuielile, în situația cind se pune mai mult preț pe valorile materiale, decât pe cele spirituale, publicația este amenințată cu dispariția și este în interesul culturii naționale ca revista să aibă toate condițiile pentru a-și îndeplini rolul pe care și l-a asumat. Cum posibilelor acțiuni de susținere din Republica Moldova sau din România li se dău interpretări subiective, precizăm și aici că revista "Limba Română" nu face politică, ci promovează permanent și consecvent adevărul științific.

Luînd în considerație că limba maternă se identifică cu națunea însăși, iar aceasta din urmă dăinuiește numai prin limbă, că limba este "măsurariul civilizației unui popor" (M.Eminescu), că o școală națională și o conștiință națională se pot constitui numai pe temelia limbii materne, că o criză spirituală poate fi recuperată mult mai greu decât una materială, Congresul al V-lea al Filologilor Români face apel către conducătorii celor două state românești de a lua sub ocrotire revista chișinăuană "Limba Română", de a sprijini, încuraja și facilita subvenționarea publicației, care ar trebui să ajungă una din cele mai importante și mai expresive mărturii ale procesului de integrare economică și culturală dintre cele două țări. Congresul se adresează de asemenea parlamentarilor, conducătorilor de instituții, întreprinderi și organizații, asociațiilor culturale și științifice de pe ambele maluri ale Prutului, dar și din străinătate să-și dea tot concursul pentru susținerea morală și financiară a revistei "Limba Română", publicație de cultură filologică ce slujește cauza renașterii limbii și culturii naționale a neamului.

IAȘI-CHIȘINĂU, IUNIE 1994

REPUBLICA MOLDOVA
LIMBA ROMÂNĂ

Editor:
colectivul redacției

Nr. 2 (14)
1994

REDACTOR ȘEF
Alexandru BANTOS

COLEGIUL DE REDACȚIE

Vasile BAHNARU
Leo BORDEIANU
(secretar de redacție)
Anatol CIOBANU
Ion CIOCANU
Ion HADÂRCĂ
Nicolae MĂTCAS

CONSILIUL DE REDACȚIE

Pavel BALMUŞ
Silviu BEREJAN
Augustin BUZURA (București)
Gheorghe CHIVU (București)
Mihai CIMPOI
Eugen COŞERIU (Tübingen)
Ion COTEANU (București)
Nicolae DABIJA

Traian DIACONESCU (Iași)
Stelian DUMISTRĂCEL (Iași)
Ion IACHIM
Dumitru IRIMIA (Iași)
Dan MĂNUCĂ (Iași)
Vasile MELNIC
Ion MELNICIUC
Ion NUȚĂ (Iași)
Alexei PALII
Ilie POPESCU (Cernăuți)
Stanislav SEMCINSKI (Kiev)
Constantin TĂNASE
Grigore VIERU

SUMAR

Limba română la răscrucere
3

MARTIRII DIN TRE NOI

Alexandru BANTOS. Fii tare, frate Ilie!
5
Ce vor "naționaliștii" de la Tiraspol?
Interviu cu Ilie Ilașcu realizat în a. 1989

6
Leo BORDEIANU. Caligrafie
8

STAREA DE VEGHE

Eugen COŞERIU. Conștiința națională
11

ANTOLOGIA "L.R."

Lucian BLAGA. Inima mea în anul
1940 (18); Către cititori (28); La
cumpăna apelor (38); Poezii (59);
Stihitorul (71); Noi, cîntăreții leproși
(80); Sufletul satului (91); Veniți după
mine, tovarăși (100); Cuvinte către
patru prieteni (122); Încheiere (137);
Autoportret (144)

DRAMA LIMBII ROMÂNE

Facem totul pentru păstrarea limbii.
Diálog cu dna Elena MOHOREANU,
profesoară de limba și literatura
română în Satul Nou, Sarata, regiunea
Odesa
19

RESTITUTIO

Octav ȘULUȚIU. Limba românească în
Ardeal
21

REFLEXE ALE ETERNITĂȚII

Alexandru ODOBESCU (27); Eugen
IONESCU (37, 84, 95, 99, 105, 155);
Bogdan-Petricicu HASDEU (70, 74,
131, 136); Constantin NOICA (115, 127)

GRAMATICĂ ȘI ORTOGRAFIE

Arcadie EVDOȘENCO. Pronumele de
întărire
29

ȘTIINȚA TEXTULUI	FUZIUNE ȘI REDIMENSIONARE
Alexandra GHERASIM. Metafora — coordonator al contextului lingvistic	Ion CIOCANU. Valorificare și valorificatori (Note privind reeditarea operei lui Liviu Deleanu)
32	110
CUM VORBIM, CUM SCRDEM	BIOGRAFII RECONSTITUITE
Nicolae MĂTCĂS. Înnemurirea cuvintelor	Mircea CENUŞĂ. Lucian Blaga — profesorul (Ultimul an)
39	116
ONOMASTICĂ	CONFLUENȚE
Ilie DAN. Raportul dintre numele de loc și numele de persoană	Ana GUȚU, Ion GUȚU. Contrastul simbolic în textul poetic al romanticilor (Poezia lui Mihai Eminescu și Victor Hugo)
48	123
DIN SCRIPTURILE ROMÂNE	CREANGĂ DE AUR
Constantin CIOPRAGA. "Psalmii" și melancoliile lui Dosoftei	Ion NUȚĂ. Alexei Mateevici și sărbătorile de iarnă ale românilor.
60	128
CONTEXTE	Anca ANDREI-FANEA. Legende ialomițene
Mircea ANGHELESCU. "Sufletul național" la Camil Petrescu	132
66	CONGRESE, CONFERINȚE, SEMINARE
PUNCTE DE REPER	Ion MANEA. Congresul Academiei Americano-Române de științe și arte la Chișinău.
Mihai CIMPOI. Literatura română din secolul XX	138
72	Lucia CIFOR. Colocviul internațional de științe ale limbajului. Ediția a II-a, 1993
LABORATOR	141
Ion HADÂRCĂ. Răzbunarea prin scris	PREZENTĂRI ȘI RECENZII
75	Eugenia DONCIU. Eugen Coșeriu: Limba română în fața Occidentului
INTERIORUL UNUI POEM	145
Mircea GHITULESCU. Lucian Blaga: <i>Meșterul Manole</i>	Ion CIOCANU. Florian Cristescu: <i>Povestea neamului nostru</i>
81	148
Adrian VOICA. Expresivitate dactilică și peonică în variantele Doinei	Ovidiu MOCEANU. Mircea Eliade: <i>Comentariu la o fotografie veche</i> (153); Lician Blaga: <i>Credință și iubire</i> (154);
85	Doina HREAPCĂ. "Revista de lingvistică și teorie literară" editată de Institutul de Lingvistică și de Institutul de Istorie și Teorie Literară ale A.S.M., anul XXXVII
PERMANENȚA CLASICILOR	156
Mircea BERTEA. "Apoi ca toți ardelenii trecu munții"	
92	
Petru TARANU. Umbra lui Sadoveanu în Dorne	
96	
PROFILURI	
Constantin CIOPRAGA. Un urmaș al lui Parmenide: Ion Barbu	
101	
Iulia BRÂNZĂ. Antioh Cantemir, cititorul poeziei moderne rusești	
106	

LIMBA ROMÂNĂ LA RĂSCRUCE

Din păcate, la răspîntie se află nu numai revista noastră, precum semnalăm în numărul trecut. Argumentele — numeroase și mult prea convingătoare — au fost ignorate cu cinism de către politicienii de la Chișinău. În noua Constituție a statului moldovenesc este legiferat glotonimul impus cu forță de către imperialismul țarist și cel sovietic, iar denumirea adevărată a limbii vorbite în stînga Prutului — Limba Română — continuă să fie vehiculată în calitate de instrument politic. Dramatica situație se pare că nu mai solicită comentarii. Au fost invocate atîtea dovezi, încît este inutil a mai apela la rațiune, bună-cuvîntă, elementar respect față de adevărul științific și istoric unanim recunoscut. Ce gîndește oare acum despre noi și viitorul Republicii Moldova dîl Eugen Coșeriu, ilustru lingvist cu renume mondial, care la Congresul al V-lea al Filologilor Români, ce și-a desfășurat lucrările la Iași și Chișinău în iunie curent, remarcă:

"Ni se spune însă că, cel puțin pentru o parte din "moldoveniști", problema limbii nu s-ar mai pune în acești termeni, ci numai ca o chestiune de nume: se știe și se recunoaște că limba română și limba moldovenească sunt una și aceeași și se propune numai să se numească cu două nume diferite ("română" în România, "moldovenească" în Republica Moldova).

Dar și această versiune "discretă" e lipsită de fundament. Limba română n-a fost niciodată numită — și nu se poate numi — "română" sau "moldovenească", fiindcă *român*, *românesc* și *moldovean*, *moldovenesc* nu sunt termeni de același rang semantic (*moldovean*, *moldovenesc* se află la nivelul termenilor *muntean*, *oltean*, *băնătean*, *ardelean*, *maramureșean*, pe cînd *român*, *românesc* e termen general pentru toată limba română istorică și pentru limba română comună și literară); a fost numită cîndva, mai ales de străini, "moldavă sau valahă", ceea ce nu e același lucru. Și, în lingvistică, moldovenesc, cu privire la limbă, se aplică numai unui grai (în cadrul dialectului dacoromân) a cărui arie nu coincide cu Moldova (deși cuprinde o mare parte din ea); dar *limba "moldovenească"*, fiind identică cu limba română, nu poate fi identică cu acest grai și nu trebuie confundată cu el. Pe de altă parte, "moldovenii" nu sunt locuitorii băştinași din Republica Moldova, ci și locuitorii Moldovei "mici" din dreapta Prutului, și românilor bucovineni; și aceștia nu numesc limba lor comună și literară "moldovenească", ci "română" sau "românească". Singurul argument care se prezintă în favoarea denumirii duble e că aceeași limbă se vorbește în două state diferite. Dar nu e un argument valabil. Limba germană nu se numește "austriacă" în Austria și cea engleză nu se numește "australiană" în Australia, "statouniteană" (?) în Statele Unite etc. Pe lîngă aceasta, limba română nu se vorbește numai în România și în Republica Moldova, ci și în afara granițelor acestor țări, și ne întrebăm, dacă se admite

denumirea dublă, cum ar trebui să se numească limba vorbită de românii din Ucraina, din Ungaria, din Serbia, din Bulgaria.

Pe de altă parte, denumirea dublă duce la aceleași confuzii ca și teoria celor două limbi diferite și poate implica aceleași urmări cît privește identitatea etnică și culturală a vorbitorilor. Într-o statistică ucraineană publicată în Occident ni se spune că în Ucraina, printre alte minorități, locuiesc 140.000 de români și 330.000 de moldoveni. "Românii" sunt cei din nordul Bucovinei, din ținutul Herța și din Rutenia subcarpatică", moldovenii — cei din nordul și sudul Basarabiei și din Transnistria ucraineană. Și în regiunea Cernăuți, moldovenii din Boian sunt "români", fiindcă vorbesc "limba moldovenească", deși vorbesc cu toții exact aceeași limbă. Tot în presa occidentală, citim că în Republica Moldova se vorbește o limbă "înrudită" cu limba română. Cât de înrudită e, nu ni se spune. Ca germana cu persana, ca germana cu engleza, sau cam ca germana de la Potsdam cu cea de la Berlin? Și chiar pe mine m-a întrebat cu multă mirare, la Moscova, un profesor universitar cum de mă puteam înțelege cu două studiente din Bălți, vorbind ele moldovenește și eu românește; și cînd i-am spus că e aceeași limbă, m-a privit cu neîncredere și suspiciune; pe el, la școală și la universitate, îl învățaseră altceva.

Absurditățile și aberațiile sovieto-moldoveniste au ajuns foarte departe și au pătruns foarte adînc în ideologia vulgară din multe țări. Nu e bine, deci, să le mai facem și noi concesii.

Nu putem încheia altfel decât cu judecata pe care am emis-o pe baza faptelor reale și în cadrul teoretic pe care ni l-am propus: a promova sub orice formă o limbă moldovenească deosebită de limba română este, din punct de vedere strict lingvistic, ori o greșeală naivă, ori o fraudă științifică; din punct de vedere istoric și practic, e o absurditate și o utopie; și, din punct de vedere politic, e o anulare a identității etnice și culturale a unui popor și, deci, un act de genocid etnico-cultural".

Afirmațiile lui E. Coșeriu (basarabean născut la Mihăileni, Rîșcani) epuizează definitiv subiectul. Îngrijorătoarea circumstanță, explozivă și cu urmări imprevizibile pentru societate, în cazul neglijării glotonimului "limba română", e anticipată și în Apelul Congresului al V-lea al Filologilor Români. "Fixarea în Constituție a denumirii **LIMBĂ ROMÂNĂ**, — se spune în acest document, — va pune capăt unui capitol rușinos al ideologiei și practicii din fostul regim totalitar, în care Republica Moldova a fost implicată fără voie, va lichida pentru totdeauna o sursă periculoasă de tensionare a situației politice, excludând duplicitatea în interpretarea fenomenului lingvistic românesc, va permite românilor moldoveni să-și recapete siguranța și demnitatea de neam și oamenilor politici de la Chișinău să apară cu demnitate în fața adevărului științific și în fața istoriei".

Or, lucrurile s-au întîmplat tocmai altfel. Limba noastră a fost umilită și din nou se află la răscrucă.

Cît timp va mai dura această dureroasă și inexplicabil de rușinoasă dramă a noastră?

Colegiul de redacție

FII TARE, FRATE ILIE !

Ilie Ilașcu este un mereu singurind simbol al luptei noastre pentru descătușarea limbii materne. Despre Ilie Ilașcu ca și despre LIMBA ROMÂNĂ s-au spus și s-au scris multe, biografia acestui curajos român fiind răstălmăcită la nesfîrșit. Figura lui e proiectată între poluri diametral opuse. În dependență absolută de mentalitatea și — mai ales! — convingerile politice ale celor care fac opinie.

Foruri, instituții, persoane — multe! — au luat deschis apărarea marelui patriot. Zadarnic. Fratele nostru Ilie continuă să fie înțemnițat.

Foruri, instituții, persoane — destule! — au mimat (cu nerușinare!) o atitudine circumspectă față de soarta cetățeanului Ilașcu. Inutilitatea și ieftinătatea acestor gesturi nu trebuie explicată. Fratele nostru Ilie continuă să fie înțemnițat.

Cei mai mulți dintre noi — fără acces acolo unde se urzește marea politică, dar cu sufletul răscolut de atita nedreptate — ne gîndim mereu la Ilie și vedem în el un martir. Un simplu om, un muritor de rînd ca și noi. Atât doar că fratele nostru Ilie a reușit să învingă frica din el. Și lașitatea. Și dezamăgirea. Și naiva, oarba certitudine că lucrurile se vor schimba oricum, de la sine.

Doamne! Numai tu ești în putere să știi cît de puțin și, în același timp, cît (enorm!) de mult are nevoie omul pentru a se debarasa de umilitoarea povară a confortului cotidian! Firească și pămîntescă rîvnă! Dar care îți leagă de miini și de picioare grelele pietre ale unei vieți fals trăite: fără vise, fără gînduri, fără idealuri.

Un sentiment de profundă și rușinoasă vinovătie mă copleșește ori de câte ori aud pomenindu-se numele lui Ilie Ilașcu. Și iarăși zic, Doamne! Noi, care suntem liberi și mulți — suficient de mulți! — chiar nu putem face nimic pentru a-l avea alături pe fratele Ilie?

Doar în locul lui ar fi putut fi oricare dintre noi. Plînsul și înstrăinarea copiilor lui ar fi putut fi proprii destinului copiilor oricărui dintre noi. Lacrima soției lui Ilie ar fi putut curge amără pe obrazul soției oricărui dintre noi. Durerea sfîșietoare a mamei lui Ilie ar fi putut măcina viața oricărei mame.

De ce tăcem? Cît oare vom mai tăcea? Cît încă vom mai suporta această infinit de tristă, dramatică și, în definitiv, josnică nedreptate?

I-L-I-E ! Fii tare, frate Ilie! Suntem mulți cu gîndul la tine! Sufletul tău își face loc tot mai mult în sufletul nostru. Veni-va vremea cînd vom fi una. Tu și noi. Noi și tu. Noi și spiritul tău de sacrificiu. Știm, va veni ziua cînd vei cobori de pe răstignire. Vom păsi, în sfîrșit, alături. Mulți, mult mai mulți decât se poate acum imagina. Vom merge înainte cu mîndrie și firească demnitate. Orice s-ar spune, un lucru ne îmbărbătează: între noi mai suntem din cei care ȘTIU și POT să-și trăiască cinstit viața, îndemnindu-ne să nu ne uităm obîrșia, neamul, limba.

Acum, în lipsitul de noroc an 1994, ca și în dumnezeescul, dar prea îndepărtatul 1989.

CE VOR 'NAȚIONALIȘTII' DE LA TIRASPOL ?

**Interviu cu Ilie ILAȘCU
realizat în a. 1989**

— Stimate Ilie Ilașcu, te invit să consideri întrebarea pe care am plasat-o în fruntea rîndurilor de mai jos drept prima la care urmează să răspunzi.

— Dacă răspund la ea, altele puteți să nu-mi mai adresați.

— De acord. Și totuși s-o luăm de la capăt și să explicăm cititorilor, în temei celor care, sperăm, ne vor citi foarte-foarte atent, la ce aspiră "naționaliștii", "extremiștii" și ceilalți "iști" de la Tiraspol.

— În primul rînd, vor ca să se simtă ca la ei acasă, adică în Moldova, deoarece orașele ei, în această privință doar Chișinăul făcînd un pic excepție, au prea puțin comun cu poporul nostru în sens de entitate culturală, mediu lingvistic, de centre vitale ale unei națiuni cum s-ar cuveni să fie de fapt o localitate urbană.

— Să vedem ce este dar în accepția enunțată Tiraspolul?

— Adeptații aşa-zisei autonomiei nistrene consideră Tiraspolul un fel de rai al relațiilor naționale, unde înfloresc deopotrivă mai multe culturi, mai multe limbi, mai multe etnii. E un fel de "svetloe budușee" la care ar trebui să tindem cu toții, e un "centru al armoniei" în care conviețuiesc internaționaliști bine educați, cu toată bunăvoiță față de orice reprezentant al numeroaselor naționalități care conlocuiesc aici, o insulă în care comunismul a și pogorît din ceruri.

— Să vedem care este și cealaltă opinie.

— Nu cealaltă, dar cea obiectivă, realistă și care exprimă purul adevăr.

— Ei bine...

— Ne-am plimbat astăzi prin oraș, am fost pe la cîteva instituții și întreprinderi, pe la piață. Spuneți-mi, ati auzit vorbă moldovenească* în magazine, în troleibuz, în autobuz, la gară? Internaționalist oare să se cheme un oraș în care se vorbește numai în rusește și în care cele mai proeminente figuri ale culturii naționale sunt ponegrite și batjocorate, în care alfabetul latin, reîntors graiului nostru, este dușmânit, în care moldovenii se simt mai străini decât în țară străină? V-ați adresat moldovenesc la magazine, în transportul comun, recunoașteți cu ce v-ați ales? V-am observat că v-ați ghemuit, nu știu cum și m-ați rugat să mergem acasă. Voi, jurnaliștii, care aveți la îndemînă tribuna unei republici, a statului moldovenesc suveran, manifestați curaj doar la Chișinău, în coada demonstranților, sau urmăriindu-i de la o parte. De ce nu vorbiți despre lucruri strigătoare la cer, cum ar fi rusificarea planificată a republiei?

— Crezi că vom lăsa intactă banda magnetică, fără a omite reproșurile adresate confrăților noștri?

— Vă privește! Ne-ați convins de atîtea ori că incertitudinea, deprinderea de a ajusta e o stare a voastră dintotdeauna!

* La apariția interviului era interzisă folosirea glotonimului "limbă română" și etnonimului "popor român".

— Să revenim la Tiraspol, totuși.

— Neapărat. Dar tot despre voi, ziariști, vorbind. Să știți că ne doare foarte mult faptul că atunci cînd ne-a fost mai greu, cînd noi, moldovenii de la Tiraspol, trăiam cele mai negre zile, voi, ziariști, n-ați vrut (sau n-ați putut!) să ne ajutați. Mă refer la perioada grevelor, cînd noi am opus rezistență aceluia sabotaj economic fără precedent. Am trepădat zile în sir la Chișinău cerîndu-vă concursul și, cu mici excepții, nici Casa Presei, nici TVR-ul n-au fost în stare să ne vină în ajutor. Atunci cînd zece reprezentanți ai comitetului antigrevist din Tiraspol și Bender au solicitat conducătorilor TVR-ului accesul la eter, ei n-ău răspuns: C.C. ne-a dat indicație să nu-i supărăm pe greviști! Spre regret, nici mai apoi, cînd lucrurile au început a se limpezi de la sine, jurnaliștii noștri n-au încercat să analizeze ce s-a întîmplat cu adevărat la Tiraspol, în alte localități afectate de grevă.

— Să sperăm că intervenția ziariștilor nu este întîrziată, mai cu seamă că de la distanță adevărul se vede mai bine. Acum însă Ilie Ilașcu, spune-ne, cum ai nimerit în rîndul celor ce militează atât de energetic pentru restructurare?

— Ca și atîția alții asemenei mie. Consider că cine are cugetul treaz și înima neîntinată n-a putut să treacă surd pe lîngă toate nedreptățile care s-au făcut și continuă să se facă la noi. Or, minciuna, spoiala, masca, şiretenia, gîndul perfid mai continuă să fie atributele cu care se înarmează cei ce, grație anumitor circumstanțe se pretind a sta de veghe viitorului...

— Care a fost prima lansare publică a lui Ilie Ilașcu?

— La apariția cunoscutelor teze. Le-am discutat în cadrul adunării de partid de la associație. Evident, n-am putut rezista, vâzînd cum unii remarcau caracterul lor "democratic, constructiv". M-am ridicat și mi-am spus răspicat opinia. Am fost înțeles și susținut de către moldoveni și condamnat de către restul colectivului. De la aceea adunare am ieșit rebotezat din "glavnii ăconomist" în "glavnii ăxtremist". Si ghemul a început să se depene.

— Ce a urmat după acea adunare de pomină?

— Mi-am zis că, orice s-ar întîmpla, tebuie să rămîn fidel punctului meu de vedere. Și, ca să anticipez un pic, m-a costat cam scump "îndărătnicia" mea, cum îmi califica poziția unul din conducătorii orașului. Dar nu regret nimic din toate cîte s-au întîmplat. Alteori mă gîndesc că poate o viață întreagă nu mi-ar fi dat atît cît anul 1989.

— Care au fost clipele, orele, zilele cele mai fierbinți pe care le-ai trăit?

— Prin ianuarie trecut, am încercat să organizăm niște centre culturale, evident neformale, în oraș. Ne-am întrunit mai mulți reprezentanți ai diferitor națiuni și am mers la conducerea orașului. Din acele demersuri au cules roada doar evrei, care în cele din urmă au constituit un centru cultural ce funcționează și în prezent, întrunind peste 500 de membri. Nouă, însă, moldovenilor, ni s-a spus verde-n ochi: "Mî ne dopustum președinta obiedinenia "Mateevici" v Tiraspol!" Am stăruit să le explicăm că suntem în republica noastră, la noi acasă, deci, avem drept să instituim un centru cultural al moldovenilor. Răspunsul a fost "NET".

— Și v-ați lăsat păgubași?

— Cineva într-o discuție așa și-mi spunea: tovarășe Ilașcu, de ce nu-ți cauți de treabă? Ai un salariu bun - circa 600 ruble, ai casă, familie, ogoiește-te. Dar cum să taci, cînd pămîntul arde sub picioare, cînd vezi că impostorii triumfă și că din restructurare se alege doar vorba? Iată de ce la finele lui februarie convenim vre-o 30 de persoane de la mai multe instituții și întreprinderi să ne întîlnim la Casa orașenească de cultură. Ni s-a pus la dispoziție o sală. Abia începusem a face cunoștință unui cu alții că ușile se deschid cu zgromot, ca în filmele detective, și în încăpere dău buzna Turcan, prim-secretar al C. O. de partid, Apostolova, secretară la același comitet,

Leo BORDEIANU

CALIGRAFIE

Nistrul nu se lasă forțat

Nistrul refuză să ne ducă la vale
cadavrele

Nistrul se ridică vertical
se face de sticla
și este imposibil să te ascunzi
sau să fugi

stau întins pe nisipul umed
și hoardele năvălitorilor trec peste trupul meu
senilele nu mă strivesc
mă împlintă în nisip
picioarele miiinile timpă
vocea mi-o împlintă în nisip
moartea își caligraflază mesajele
în grafie chirilică

stau întins și privesc la picioarele mele
inutile de la un timp
la miiinile care încetează să mai albă vreau sens
și care
poate ar fi fost mai bine
dacă erau rădăcini

vocea nu mi-o recunosc
poate e vîntul poate e vreau huruit
vreau nechezat vreau muget

hoardele năvălitorilor trec peste trupul meu
pe jos și călare

săgețile mi se încilcesc în părul
năclăit de singele care se încheagă lent
sub ploala de gloanțe

limba răcoroasă a unui ciine
îmi linge picăturile de singe de pe față

mă răsucesc
și în clipa cînd
nisipul este gata să-mi intre în ochi
îmi văd fiul rîzind
și fugind înspre mine prin apă

Kudreavțev, președintele C. E. orășenesc, procurorul orașului, adjunctul șefului miliției, precum și alții. Eu prezidam adunarea. Am făcut o pauză, fiindcă toți au intrat pe la spatele meu și încă nu înțelegeam ce se întimplă. La un moment, simt cum cineva îmi pună mâna pe umăr și zice: "Vașa familia?". Răspund, după care urmează: "Vă arestovan!" Evident, scopul unei asemenea "invaziilor" a fost de a ne intimida, de a găsi în fașă embrionul mișcării democratice. Cîțiva intrădevară au plecat, dar cei mai mulți au rămas în sală. Am discutat cu reprezentanții puterii de la 18.00 pînă la orele 23.00.

— **Și care a fost rezultatul unui asemenea dialog?**

— Aproape nul. Ni s-a spus că ni se permite crearea unui club, dar să fie cultural sadea. Să omitem în mod obligatoriu din statut calificativul "social-politic". Deci, eram invitați să jucăm, să cîntăm și atît. Desigur, că nu am fost de acord și faptul i-a pus în gardă pe șefi. Ulterior ne întîlneam în afara orașului, lucru despre care, bineînteles, se afla neînțîrziat. Și atunci împotriva organizatorilor și adeptilor mișcării pentru susținerea restructurării s-a dezvoltat o campanie, i-aș zice deșănată.

— **Cel mai mult, neîndoioinic, a fost suspectat "extremistul-șef" Ilășcu?**

— Mulți ar fi vrut să-mi închidă gura, ba chiar să mă exterminate, lucru care s-a adeverit ulterior. Erau căutate cu febrilitate metodele de a mă scoate din joc. S-a făcut apel la comisariatul militar care timp de două luni mi-a expediat 8 cîtații. Am fost prevenit să nu mă deplasez nicăieri din oraș și să fiu oricînd gata să plec la "telină" pe trei luni. Ori de câte ori mă prezenta la comisariat, militarii de acolo, mai pe de-a dreptul, mai pe ocolite, îmi destăinuiau: "Ilia, esli tî obligorazumîșisea, ne budești slujiti, a esli net, poidești na 90 dnei". La sfîrșitul lunii iunie primesc un aviz prin care începînd cu 1 iulie eram chemat la concentrare. Îmbrăcat deja în haine militare, sănătatea anunțat că voi merge la "telină" pe sase luni. Am cerut un mic răgaz pentru a-mi onora obligațiile de serviciu. În fine, după ce am intervenit la C. C. al P. C. M., la Procuratura republicii, sănătatea a căutat la Chișinău să mă întorc acasă, fiind asigurat că nici eu, nici familia mea nu vom fi persecutați și că pot lucra în bună pace. Trec în linie vre-o cîteva zile, și iată că la 9 iulie, ora 20.00, în ogradă intră un subofițier însotit de doi ostăși cu pistoale automate. Sunt înștiințat că au indicația să mă aresteze. Eram în maiou și mi-am cerut voie să intru în casă pentru a mă îmbrăca. Tevile automatelor m-au urmărit și acolo.

— **La drept vorbind, ne par incredibile aceste peripeții ale dumitale. Care-ți era vină?**

— Nici pînă astăzi nu am aflat. Dar să continu. Dus la dubala militară, am fost izolat și tratat ca un adevarat criminal. Cînd am văzut că lucrurile iau o întorsătură atît de gravă, am declarat greva foamei, care i-a scandalizat pe gardienii mei. În fine, după cîteva zile am fost eliberat, iar procurorul militar chiar și-a cerut scuze pentru prejudiciile aduse. Dumnealui a recunoscut că a fost un "nezakonnii arest", că "oni ne smogli sorientirovatisea" §.a.m.d.

— **Între timp, însă, spiritele s-au calmat, probabil, și ai fost lăsat în pace?**

— Vorbă să fie. Ceea ce nu s-a putut face cu ajutorul militarii, s-a continuat cu ajutorul colegilor mei de serviciu. Mi-au căutat nod în papură, păcate vechi. Între timp, organizația orășenească a Frontului popular devenise un organism ce-si extindea tot mai mult influență și faptul l-a determinat pe unul din conducătorii orașului să dea directorului asociației noastre un aşa-zis "sofișalinii zacaz". Esența dialogului purtat între acei doi a fost următoarea: "Nado ubrati âtu gadostii!" Răspunsul șefului meu direct, se zice, a fost prompt: "Razrabotano uje nescolico variantov!" Am fost urmărit pas cu pas la Tiraspol, la Chișinău, pretutindeni, doar să mi se găsească vre-un ganci. Și cum nu se afla nimic, șeful a convocat consiliul asociației

la care m-au discutat și pedepsit în două rânduri pentru aceeași "greșeală": Mai întii mi s-a aplicat mustrare aspră, iar peste o vreme, pentru aceeași vină am fost eliberat, dar nu fără concursul "metodelor democratice". Din cei 27 de membri ai consiliului au votat contra mea 21, adică toți rusofonii, apărîndu-mă doar moldovenii, șase la număr. Cît de justă a fost decizia consiliului a dovedit-o procuratura republicii care m-a restabilit în vechea funcție. Mă gîndesc că dacă procuratura noastră s-ar ocupa de fiecare dată onest de cazurile de încălcare flagrantă a legalității, apoi demnitatea ar triumfa mereu.

— Mai ai exemple care justifică această opinie?

— Da, mai e unul, de asemenea ieșit din comun. La 30 august, cînd la Chișinău se ducea marea luptă pentru Limbă și Alfabet și izbînda era aproape a noastră, la Tiraspol, părtașii acestor idei continuau să fie expuși în cătarea șovinismului. La unu de noapte, un bolovan cît toate zilele a zburat din stradă în geamul meu, țintind locul unde mi se află întotdeauna căpătiul. Dar întîmplarea a făcut să scap nevătămat. În aceeași noapte m-am adresat miliției locale care mi-a răspuns la plîngere scurt: "Mî cilenov Narodnogo Fronta Moldavii ne ohraneaem!" Grupul operativ a venit abia peste trei ore, după ce am telefonat la Ministerul de interne. Dar nici pînă acum nu s-a aflat infractorul pentru simplul fapt că nici n-a fost căutat. Dovadă sînt următoarele două documente pe care le voi cita integral (păstrînd ortografia). Primul e datat 18.09.89 și parvîne de la miliția orașenească: "Na vaše zaeavlenie ot 31.08.89 soobșceaem, cito proizvedennoi provercoi ustanovali liț soveršivšie v Vaș adres melcoe huliganstvo ne predostavilosy vozmojnîm. Pri vozmojnom ih ustanovalenii o prineatîh k nim meram Vam budet soobšeno dopolnitelino". Urmează semnătura. Cealaltă depeșă e îscălită de procurorul orașului la 23.10.89, după ce am solicitat intervenția procuraturii RSSM: "Soobșceaem Vam, cito po factu huliganskikh deistvii, vîrajennih v povrejdennii oconnogo ocna vașei cvartirî, imevšego mesto 30.08.89 g. procuraturoi goroda vozbujdeno ugolovnoe delo i napravлено в ROVD dlea proizvodstva doznania". Oricine va analiza aceste documente, se va convinge ușor în ce mod un cetățean al țării noastre este ocrotit de către organele de resort.

— Lucrurile vor reveni, probabil, la normal și atitudinea față de dumneata și față de toți exponentii Frontului Popular se va schimba.

— Eu personal nu cred că acest lucru se va produce atîta timp, cît în fruntea orașului, lă întreprinderile industriale, precum și la numeroase posturi-cheie din republie se află cei care au dezorientat poporul, care au polarizat societatea, împărtînd-o după criteriul național. Îmi mai stăruie și acum în memorie priveliștea de la mitingul orașenesc din 5 septembrie 1989, în cadrul căruia am luat și eu cuvîntul. Ura cu care am fost întîmpinat, psihoza generală nu mă predispune la optimism. De la tribună, pentru a fi ferit de multime, am fost scos și condus de șase milițieni. Iată atitudinea față de un reprezentant al poporului băstinaș care pledează pentru niște drepturi elementare: ca în orașele noastre moldovenii să se simtă cetățeni egali, să aibă școli și grădinițe de limbă maternă, să-și expună la adunări gîndurile, revolta, bucuria în limba mamăi, să nu fie spionați și persecuati doar pentru că-și respectă obîrșia și nu vor să accepte dictatul pseudointernaționaliștilor. Oare să fie prea mult pentru o țară civilizată, pentru un stat declarat al poporului? Oare chiar astă de multe și imposibile, antisovietice, antirusești, antirestructuriste săn revendicările "naționaliștilor" din orașele Moldovei, stăpînite la propriu și la figurat de migranți, de cei care și-au părăsit băstina și părinții rămași fără sprijin la bătrînețe, și cărora puțin le pasă pe ce pămînt trăiesc, cu ce neamuri conviețuiesc?

Alexandru BANTOS

Eugen COŞERIU
Tübingen

UNITATE LINGVISTICĂ — UNITATE NAȚIONALĂ

Aș vrea se dedic aceste cuvinte mai întii memoriei aceluia care a fost un mare promotor și apărător al limbii române în Republica Moldova, fratelui nostru Dumeniuk și, în același timp, intelectualilor, poetilor, scriitorilor din Basarabia, care au redeșteptat poporul, cel puțin cît privește substanța limbii, dacă nu și numele limbii, pe care acum îl vedem din nou în pericol.

* * *

Într-o conferință despre poeti, ca fiind conștiința morală a unei națiuni, spuneam tocmai că Platon îi exclude pe poeti din statul său ideal bazat pe unitatea reciprocă. Nu i-ar fi exclus dacă ar fi trăit în Republica Moldova, ci, dămpotrivă, i-ar fi considerat ca fondatori ai statului și ca fondatori ai republicii, ai republicii ideale, fiindcă republica e fundată prin limbă, statul e fundat prin limbă, și poetii sunt cei care fac limbă și care știu cel mai bine limbă, cum de altfel, spune și Platon, în dialogul **Ion**.

Vă voi vorbi ca teoretician al limbajului și ca lingvist, însă și ca român din Basarabia, din Basarabia răpită de o putere străină și care acum, ca republică independentă, își caută drumul spre viitor.

Ca teoretician al limbajului, trebuie să încerc să explic *ce este și cum este unitatea lingvistică și care e raportul ei cu unitatea națională*. Ca lingvist, urmăresc *cum se prezintă acest raport în cazul limbii române din toate regiunile locuite de români*. Ca român din Basarabia, mă interesează ce înseamnă, pentru politica culturală, pentru politica națională, *unitatea lingvistică între toate aceste regiuni locuite de români*.

Fără îndoială, putem deosebi trei tipuri de unități:

1. o unitate pur lingvistică, o unitate de limbă;

2. o unitate națională care nu este numai unitate de limbă, ci implică și o unitate de tradiții culturale, de obiceiuri, de datini, de istorie comună;

3. o unitate politică, adică unitatea unui stat.

Dacă ne gîndim bine, vedem și putem arăta că aceste unități sunt chiar ordonate în această succesiune, adică mai întîi unitatea lingvistică care e baza unității naționale și expresia unității naționale și apoi unitatea națională care e baza și expresia unității politice. Deci, în fond, se începe oricum cu limba, cu limbajul. *Limba este factorul constitutiv al națiunii și, deci, și al statului*. Nu sunt cuvintele mele aceste cuvinte, ci sunt — fără îndoială că dumneavoastră le-ați recunoscut — cuvintele pe care le întrebuiștează Aristotel la începutul *Politicii*, acolo unde omul este definit prin limbaj, ca acea ființă care posedă limbaj, care posedă *logos* și nu numai *voce* și care, posedînd *logos*, — prin *logos* se înțelege, evident, limbaj, fiindcă acest *logos* se opune tocmai *vocii* pe care o au și animalele —, posedînd limbaj, are posibilitatea de a-și manifesta conștiința morală, de a deosebi între bine și rău, între drept și nedrept și, deci, de a se manifesta ca *zoón politikón*, în sensul propriu

al cuvîntului. Dat fiind că această capacitate de a distinge între bine și rău, între drept și nedrept este trăsătura caracteristică, comună tuturor ființelor umane — zice Aristotel — ea este și fundamentalul asociației în familie și în polis (în stat).

Ce vrea să spună Aristotel prin aceasta, zicînd că limbajul este fundamentalul asociației în familie și în stat? Vrea să spună că limbajul este manifestarea modului de a fi al omului, adică manifestarea alterității omului, a faptului că omul este un subiect între subiecte, care recunoaște posibilitatea altor subiecte de a conviețui cu el, manifestîndu-și prin limbaj — ca să zicem aşa — conținutul propriei sale conștiințe în afara sa, deschizînd conștiința spre alții, ca alții să accepte, să adopte conținuturile de conștiință și să le înțeleagă. Aceste conținuturi de conștiință însă, tocmai prin această dimensiune a alterității, a faptului că a fi om înseamnă a fi unul cu alții, tocmai prin aceasta, aceste conținuturi de conștiință sunt, la origine deja, comune și se înțeleg drept comune, nu ca fapte subiective, ca fapte particulare, numai ca ale unei persoane. Cînd vorbesc cu cineva înțeleg că vorbim de același lucru și că numim aceleași lucruri cu aceleași cuvinte și, deci, că aceste semnificații sunt comune, nu sunt numai ale mele, sunt și ale lui. Ba, chiar mai mult, cînd creăm cuvinte noi, le creăm într-o limbă și intuim că vor fi înțelese de ceilalți ca existînd deja sau ca și cum ar exista deja în limbă. Filozoful american J. Dewey zice că referința limbajului (limbajul se referă la lucruri, fără îndoială), că prima referință a limbajului este referința la alții, la alți vorbitori, prin care se stabilește comunicarea, prin care comunicarea și referința obiectivă devin într-adevăr obiective, altfel spus, referința n-ar fi obiectivă dacă nu s-ar manifesta pentru alții. Tot aşa

zice Heidegger: se comunică ceva, ceea ce înseamnă că cei care comunică între ei au deja ceva comun care se arată, se vădește în a vorbi unul cu altul; adică această dimensiune a alterității ar fi un întreg, ar fi o ființă umană, dar nu închisă în ea însăși, ci o ființă deschisă, o conștiință deschisă spre alte conștiințe. De altfel, această identitate a omului ca ființă care vorbește există și acolo unde găsim intuițiile primare cu privire la realitate, la univers și la umanitate, adică în limbi. În multe limbi, sunt socotîți și numiți "vorbitori" numai cei care vorbesc limba respectivă, adică numai cei care *știu să vorbească*, iar cei care *nu vorbesc* limba sunt "nevorbitorii", sunt "mușii", cei care *bolborosesc*, sunt "barbarii". În grecește, de exemplu, animalele sunt numite și ca *áloga*, adică "ființele care nu vorbesc"; cei care vorbesc sunt oamenii și, se înțelege, cei care vorbesc mai întîi grecește; cei care nu vorbesc ca lumea sunt cei care *bolborosesc*, sunt "barbarii".

Este indiferent dacă *nemți*, forma întrebuiantă pentru germani de către slavi, este o etimologie populară (o raportăm la cuvîntul pentru "mut"), fiindcă *nemți* înseamnă astăzi și "mut" și deci chiar dacă — cum e foarte probabil — nu vine de la cuvîntul slav, ci de la numele unui trib celtic *nemetoi*, totuși faptul însuși că acest cuvînt a fost apropiat de cuvîntul care înseamnă "mut" și s-a confundat cu acest cuvînt ne arată din nou același lucru; deci oamenii care vorbesc și care vorbesc o anumită limbă sunt de fapt *vorbitori*, ceilalți sunt *mușii*, sunt cei care nu știu această limbă. Însă vedem că în toate aceste cazuri, și lucrul este remarcabil și are înțelesul lui profund, nu e vorba de limbaj în general, ci e vorba totdeauna de o limbă. În realitate, pentru conștiința de limbă care are toate drepturile ei, limbajul este identificat cu o limbă anumită, cu limba națională sau, să-i

zicem, cu limba istorică a vorbitorilor. Și, cînd se spune despre acești vorbitori că sunt oameni, cum se spune, de exemplu, în limbile *bantu*, se spune, în realitate, tocmai că *bantu* înseamnă "oamenii" pur și simplu, ceilalți sunt "neoamenii". Se face deci această identificare între limbaj în general și o limbă, ceea ce înseamnă nu numai că limbajul — ceea ce știm cu toții — se prezintă în mod necesar sub formă de limbă, ci că fiecare din aceste limbi este pentru vorbitorii ei și pentru vorbitori, în general, limbajul pur și simplu, modul în care această comunitate a interpretat lumea și o oferă ca lume universală tuturor celorlalte comunități.

Se povestesc anecdotă în cursurile de lingvistică, mai ales pentru începători, ca să li se arate această varietate a limbilor și aşa-zisul caracter arbitrar al diferențelor dintre limbi; de exemplu, se povestește o anecdotă pe care o folosește marele lingvist german Hugo Schuchardt (mare romanist), anume următoarea: Schuchardt e într-o cîrciumă. Vorbește cu un țăran italian. Țăranul italian știe că Schuchardt cunoaște foarte multe limbi și îl întreabă: — "Cum se numește aceasta (un pahar) în cutare limbă?" Schuchardt îi spune: "Se numește aşa în limba germană, se numește aşa în limba franceză, se numește aşa în limba ungără" (pe care Schuchardt o cunoștea), poate și în limba română. Țăranul zîmbește și zice: "S-o fi numind aşa în toate limbile astea pe care le cunoașteți Dv., Ma quello che è, è un bicchiere" (Însă ceea ce este, este un pahar) adică, cum am spune noi în limba română: "Este ceea ce îl numim în limba română". Deci se înțelege de către noi, lingviștii, mai ales cînd nu suntem în același timp filozofi ai limbajului și nu trecem dincolo de anecdotă, se înțelege că celelalte limbi, limbile străine, pentru vorbitorul naiv, sunt numai

nomenclaturi, mai mult sau mai puțin arbitrale, și că limba adevărată, limba care corespunde esenței lucrurilor este limba proprie, națională.

Aceste anecdotă au totuși un sens mai profund, adică dovedesc faptul că fiecare vorbitor înțelege limbă ca limbaj în general, ca limbă universală, înțelege că este lumea aşa cum poate fi concepută și înțeleasă de om și că, este ordonarea lumii, transformarea lumii într-un cosmoc ordonat, aşa cum această transformare a lumii e oferită umanității în general de către o comunitate. Adică, mai întîi, lumea mea este lumea pe care mi-o dă limba română, și apoi putem vorbi despre lucruri și analiza lucrurile și, eventual, le putem și numi altfel. Însă lumea noastră primăry este această lume pe care ne-o dă limba română. Iar faptul că vorbitorii altor limbi înțeleg același lucru nu înseamnă deloc că ei nu au dreptate. Fiecare dintre limbi este o perspectivă asupra universului întreg și este modul în care acest univers este ordonat, înțeles nu numai pentru această comunitate, ci pentru toată lumea. Aș spune că lumea pe care a ordonat-o limba română este lumea pe care comunitatea română o oferă ca model universal de lume tuturor celorlalte comunități actuale și viitoare.

Aceasta înseamnă că dimensiunea politică a limbajului, această asociație, acest fundament în *polis* se prezintă mai întîi într-o limbă, să zicem într-o limbă pe care o putem numi *limbă istorică*, fiindcă acea limbă a devenit, s-a format în istoric și este recunoscută în istoric de către propriii ei vorbitori și de către vorbitorii altor limbi, prin faptul că e numită printr-un nume propriu, printr-un adjектив propriu (și adjectivele pot fi proprii), de exemplu limba română, limba franceză, limba engleză și.a.m.d.

Mai întîi, această limbă este baza conviețuirii, prin această limbă atribuim alteritatea noastră, faptul că

noi suntem subiecte deschise și alțiori subiecte și avem — ca să spunem așa — o sferă de alteritate cu anumite limbi. Sf. Augustin observă că omul ar prefera să conviețuiască cu cîinele lui mai curînd decît cu cineva cu care nu se înțelege fiindcă vorbește altă limbă; fiind el om foarte pătimăș și deși cunoscător de multe limbi, însă astă e felul lui de a se exprima: "Mai bine cu cîinele decît cu cineva care vorbește altă limbă pe care eu nu o înțeleg". În același sens, Sf. Toma, traducînd termenul *politikón* al lui Aristotel prin *politicum et sociale*, zice, între altele, că tocmai prin limbă și printr-o anumită limbă se stabilește conviețuirea și că cei care vorbesc limbi diferite *non possunt bene convivere ad dicens* ("nu pot conviețui bine").

Deci, constatăm, mai întîi, această alteritate în această sferă a limbii istorice.

Însă, pe de altă parte, limbajul este și o activitate permanent creatoare, și individul creează; această creație trece la alții vorbitori și se formează limbă istorică. Si, este un fapt originar în limbă, că se formează sfere de alterități, sfere noi de alterități, și, deci, fiecare individ trăiește într-o serie de sfere de alteritate, mai întîi în familia lui (chiar și cu privire la limbă), apoi în sfere din ce în ce mai largi, pînă la această sferă a limbii istorice.

Fără îndoială, limbă istorică se prezintă obiectiv cu această varietate. Însă faptul mai important aicea, și faptul remarcabil, este că atunci cînd există această idee de identitate sau această intenție a identității cu ceilalți care vorbesc, în parte altfel, toți se constituie într-o comunitate; chiar dacă aceasta ține de state diferite, se formează o limbă comună, pe deasupra faptelor de varietate, de diferențiere.

Să vedem ce înseamnă *limbă comună* și de ce există limbă comună?

Deși ne-am putea înțelege pînă la un anumit punct și fără o limbă comună, dacă limbă istorică nu prezintă o varietate prea mare, cum nu prezintă, de exemplu, dialectul nostru dacoromân, care se înțelege, chiar la nivelul varietății, aproape fără nici o greutate, de la Soroca pînă la Timișoara și Maramureș! Deci, de ce o limbă comună? Fiindcă tocmai această alteritate superioară este alteritatea care — să zicem așa — învinge mereu alteritățile minore, alteritățile locale, pentru că fiecare vorbitor nu este mărginit la un singur "cerc de alteritate", ci fiecare vorbitor înțelege să vorbească într-o sferă de alteritate majoră și despre toate treburile care interesează această alteritate, în această sferă de alteritate majoră; fiecare înțelege că trebuie să vorbească și o limbă care să corespundă acestei comunități majore, comunității limbii istorice. Interesant aicea, din punct de vedere teoretic, este tocmai faptul că o limbă comună, chiar dacă nu ajunge a fi comună de la început pentru toată comunitatea limbii istorice, e propusă pentru toată comunitatea limbii istorice și se înțelege că trebuie să coincidă cu această comunitate a limbii istorice. Deci, cînd printr-un proces istoric se formează o limbă comună grecească, această limbă, grecească este la origine un dialect, însă se îndepărtează de acest dialect atic, devine o *koiné dialektos*, adică modul de a vorbi comun. Pentru cine? Pentru toți grecii, și, în acest caz, chiar elimină elementele dialectale anterioare, care rămîn numai fapte izolate, în dialecte. Deci, limbă comună e din nou o limbă care este coextensivă cu limbă istorică, cel puțin ca tendință; vrea să fie coextensivă, să fie pentru toți cei care vorbesc această limbă istorică. Dar însăși limbă comună se diferențiază fiindcă și în limbă comună există creativitate. Si ce se întimplă atunci?

Se întâmplă același lucru ca în limba istorică, adică se formează în cadrul limbii comune diferențiate o "limbă comună a limbii comune", din nou, o limbă unitară sau care tinde spre unitate, limbă pe care eu o numesc *exemplară*, o normă ideală pentru toată comunitatea, deci o limbă standard, care este aproape numai un ideal de limbă, fără ca această limbă să fie generalizată, realizată în toate aspectele ei; însă, din nou, o limbă omogenă, unitară, o limbă care se vrea unitară pentru toată comunitatea, cel puțin pentru acele treburi care sunt treburi ale comunității întregi: educația, cultura majoră a comunității, politica comunității, administrația comunității. Acest fapt formează mereu un tip comun, mereu se vrea această omogeneitate, deși limbajul rămîne activitate creatoare; această activitate creatoare devine comună, căci faptul că ceea ce numim noi schimbare lingvistică se obiectivează în istorie ca limbă și devine fapt comun, fapt al unei comunități, este un fapt esențial pentru limbă, deci îți arată că și limba exemplară, din nou, vrea să fie limba comunității istorice întregi. Și, acest fapt se arată și în denumirea acestor limbi. Numim limbă română limba istorică română cu toată varietatea ei și cu toate dialectele ei, din țară și din afara țării. Numim apoi limbă română limba română comună în forma ei daco-română, limba vorbită de toți vorbitorii, cu o anumită varietate, din Basarabia pînă în Banat și din Dobrogea pînă în Maramureș, sau, aş spune, din Transnistria pînă în Banat. Numim limbă română, de exemplu, într-o gramatică de limba română, o formă exemplară a limbii române, o formă standard a limbii române; adică de fiecare dată aceste trei straturi se numesc în același fel: limbă română, toată limbă română, cu toată varietatea ei, limba română comună și limba română care se propune ca

normă pentru toate regiunile românești și pentru toată extensiunea limbii istorice. Aceasta nu pentru a elimina varietatea sau pentru a considera faptul local ca fiind o rupere a limbajului, ci totdeauna unitatea pe deasupra faptului local pentru toată comunitatea. Sau, cum spune cu o formulă frumoasă Menéndez Pidal, "*lo local para la local y lo nacional para lo nacional*". Adică, fără îndoială, putem vorbi, cînd ne aflăm la un anumit nivel local și într-o anumită sferă de alteritate, în forma locală, care poate fi o formă dialectală a limbii istorice.

Și eu, cînd vorbesc la acest nivel, atunci spun *vîrv* și nu *vîrf*, spun *grăiesc* și nu *vorbesc*, de exemplu, ș.a.m.d. Însă știu la ce nivel vorbesc astfel, și de altfel toți cei care vor să vorbească mai bine sau mai frumos înțeleg acest *a vorbi mai bine* sau *mai frumos* ca a vorbi *ca mai mulți*, ca a vorbi *ca o comunitate mai vastă*. Deci, această unitate lingvistică, cum vedem, tinde mereu să se identifice cu unitatea națională, fiindcă unei limbi istorice îi corespunde tocmai ceea ce numim o națiune. Mie mi se poate spune acum, că există, fără îndoială, și națiuni care vorbesc diferite limbi, însă aceasta nu se poate aplica, de exemplu, în cazul nostru, al românilor. Nici nu se poate spune că noi am fi o comunitate ca helveții. Da, dar vedeți că există și națiuni diferite care vorbesc aceeași limbă. Nici aceasta nu ni se poate spune, pentru că nu este cazul nostru. Acest caz este din nou un caz secundar, este un caz, de exemplu, care s-a produs prin factorul de colonizare și noi încă n-am colonizat pe nimeni și n-am format colonii pe undeva și noi unități statale, politice care să se îndepărteze apoi de comunitatea noastră și unde să se vorbească în fond aceeași limbă istorică, însă de către o altă tradiție, care nu mai reprezintă tradițiile noastre pur și simplu. Orice s-ar spune

și oricum, faptul că această aspirație spre o unitate lingvistică care să fie și o unitate națională, și aspirația spre o unitate națională, care să corespundă și unei unități statale, care să fie și unitate politică, nu poate fi distrusă prin faptul că uneori nu se realizează. Fiindcă aspirația rămâne aspirație și este ceea ce motivează faptul lingvistic și motivează și activitatea noastră, a tuturor.

Vorbeam despre limba comună care se stabilește într-un proces istoric natural. De multe ori, e nevoie să se accelereze acest proces natural, atunci cînd, de exemplu, unitatea politică se constituie înaintea unității de limbă comună. Tot așa, și încă mai mult, cînd se trece de la o limbă comună la o limbă deja diferențiată, la o limbă exemplară, la o limbă standard. Și, aici intervin intelectualii, intervin cunoșcătorii de limbă, intervin poetii și scriitorii ca să propună tocmai un model ideal de limbă. Faptul că pot propune modele diferite nu are, din nou, nici o importanță din punct de vedere teoretic, fiindcă faptul fundamental este că, pentru aceeași limbă, pentru aceeași comunitate, aceleași baze, se propune un model sau alt model. Pentru vorbitorul normal, naiv, care nu meditează asupra limbii, limba este prin însuși faptul că o vorbește o *obligatio*, în sensul latin al cuvîntului, adică un angajament, un legămînt. Vorbitorul se leagă aici membru al acestei comunități și se recunoaște pe sine însuși ca membru al acestei comunități, cu aceeași istorie și cu aceleași tradiții. Ceea ce nu înseamnă unitate monolică a acestor tradiții.

În *Sommario di pedagogia*, Giovanni Gentile, vorbește despre acest fapt natural la fiecare vorbitor, de a se considera obligat să vorbească limba care-i corespunde, tocmai după ce limbajul este, în general, și în plan universal, cu totul liber. În legătură cu "libertatea" fiecărui de a defini

lucrurile după cum vrea, de fiecare dată, și de a hotărî singur cutare nume pentru cutare sau cutare lucru, G. Gentile scrie: "*Allora inverte di tavolino potrei dire penna* (în loc de *măsuță*, masă, probabil de scris, am putea spune *pană de scris*), *in astratto, si, ma in concreto, no, perche io, che parlo, ho una storia dietro à me* (fiindcă eu, cel care vorbesc, am o istorie îndărătul meu), *ho meglio dentro di me* (în mine însuși), *e sono questa storia* (și sunt această istorie), *per cui sono tale e dico et devo dire tavolino e nessuno in altro modo* (și deci sunt astfel silit să spun și trebuie să spun, pentru că sunt obligat, mă simt obligat să spun, *tavolino*, în acest caz, și nu altfel)". Deci, spun astfel, recunoscînd esența mea istorică, spun în acest fel, pentru că aceasta este istoria mea, fiindcă eu nu numai că țin de această tradiție sau am adoptat această tradiție, ci fiindcă sunt o parte din această tradiție. În acest sens, limba pentru vorbitor este *obligatio*, este legămînt cu comunitatea actuală și cu comunitatea trecută. Pentru cei care consideră limba în mod reflexiv, și aceștia sunt intelectualii — lingviștii, poetii —, și care înțeleg să propună idealuri de limbă, acest legămînt devine o sarcină, o misiune. Ei înțeleg că trebuie să propună un model de limbă în sensul limbii și de acord cu această limbă istorică, cu limba comunității. Se înțelege, pentru mine, lucrul cel mai important, cel puțin afectiv, este relația dintre limba română din restul României și limba română vorbită dincolo de Prut. Ce putem spune? Că la nivelul istoric este exact aceeași limbă, fiindcă nu putem, pentru nici un fapt fundamental, stabili o frontieră undeva, care să coincidă cu Prutul. Dacă există diferențe, varietăți și.a.m.d., marcate prin linii căror li se spun *izoglose*, acestea ne duc de multe ori nu numai pînă la Carpați, ne duc dincolo de Carpați, ne duc în

Ardeal, sau ne duc spre sud, ne duc spre Muntenia, în partea de sud a Basarabiei. Deci, nu putem stabili nici o diferență care să facă să se poată spune că este cel puțin un dialect. Nu este nici un dialect, nici un subdialect această limbă la acest nivel încă popular, fără limbă comună. Dacă considerăm acest lucru la nivelul limbii comune, la nivelul acelei limbi care se vorbește de către cei care au fost la școală sau care au auzit limba vorbită, cum se vorbea românește, în biserică ș.a.m.d., ce putem spune este că au aceeași limbă comună de peste tot, și toate faptele care pot fi aici regionale, dacă nu sînt fapte legate de instituții recente și cuceritoare, introduse de o putere străină, dacă nu sînt aceste fapte, tot restul este ca peste tot în România. Și, e cutremurător să constați că, atunci când vorbești — chiar și eu am făcut-o dîndu-mi numele de moldovean din altă regiune — cu unii tineri deruatați de propagandă în Basarabia, îi se răspunde, când întrebî dacă știi românește, că românește nu știu, dar știi moldovenește. Și răspund exact cu același ton cu care vorbești tu, cu aceeași pronunțare și cu aceleași cuvinte; deci, ei răspund astfel dintr-o pomire provocată fără îndoială, de răuvoitorii sau de cei care erau binevoitori, însă nu pentru noi, ci pentru alții. Și, dacă acum considerăm această limbă la nivelul exemplarității, cu privire la acel ideal de limbă, ce putem spune? Toți moldovenii care au înțeles pe ce se bazează această limbă exemplară și că această limbă exemplară este o limbă pe deasupra varietății și a limbii comune, vorbesc și scriu aceeași limbă exemplară, cu puține varietăți, care există și în restul României, peste tot în România. Deci când vedem cum scrie Vieru sau Dabija, sau, în proză, Beșleagă, de dincolo de Nistru, sau în proza lingvistică, științifică, muzicală, un Anatol Ciobanu, vedem

că ei scriu exact aceeași limbă, și, se înțelege, că ei au conceput exemplaritatea ca o exemplaritate pentru toată comunitatea de limbă română, nu numai pentru ei, pentru regiunea această numită Republica Moldova. (De parcă aici, la Iași, nu ne-am afla în Moldova!) Deci, dacă cei care susțin existența unei limbi moldovenești ar înțelege la acest nivel limba, adică să stablească, să propună o limbă comună sau o limbă exemplară ca normă a limbii române, dacă ar înțelege această noțiune în sensul ei adevărat, ei ar trebui să spună că vor această limbă moldovenească, transnistreană, de exemplu, pentru toată comunitatea istorică, deci pentru toți românii, o vor ca limbă română, și nu ca limbă moldovenească. Numai atunci am putea discuta și arăta de ce nu e bine, de ce nu e deloc bine să fie propusă ca limbă exemplară pentru toată lumea acea limbă de acolo. Însă atîta timp că se propune ceva care este cu totul lipsit de sens, care este cu totul absurd — în sensul că o limbă comună sau exemplară nu se propune niciodată pentru o regiune, ci se propune pentru toate regiunile locuite de aceeași națiune, se propune pentru toată extensiunea limbii istorice — atunci putem spune numai: Aceste lucruri nici nu le putem discuta! Dar putem arăta noi mereu că 2+2 nu fac 5, nici 3, nici 6, nici 8 ș.a.m.d., dat fiind că știi și acești răuvoitori că 2+2 fac 4.

Textul este reprodus după suplimentul la "Anuar de lingvistică și istorie literară", Eugen Coșeriu, Prelegeri și conferințe, Iași, 1994

Lucian BLAGA

INIMA MEA ÎN ANUL 1940

Stelele, ce-i drept, mai sunt deasupra, toate,
dar Dumnezeu ne trece sub tăcere.
Tenebrele n-au capăt, lumina n-are inviere.
Inima mea — e-o carte care arde,
un bocet
în mijlocul Patriei.

FACEM TOTUL PENTRU PĂSTRAREA LIMBII

Dialog cu dna Elena MOHOREANU,
profesoară de limba și literatura română
în Satul Nou (l. Gh. Duca), Sarata,
regiunea Odesa

Cor.: Satul Nou este una dintre ultimele, dacă nu chiar ultima redută a românismului într-o zonă a Basarabiei de Sud care acum se numește raionul Sarata.

Elena MOHOREANU: Într-adevăr, majoritatea covîrșitoare a sătenilor noștri sunt români. Serviciile divine se oficiază românește și predarea în școală de asemenea are lor în limba maternă. Însă recent a apărut o problemă îngrijorătoare.

Cor.: ?

E.M.: Niște părinți ruși însosîți (cum putea fi altfel?) de cîțiva români au insistat la direcția școlii să fie deschisă o clasă cu predare în limba rusă. Am suferit și am luptat mult. Am vorbit cu fiecare dintre părinți. Dar zadarnic. S-a votat. Și clasa respectivă va fi deschisă.

Cor.: Ce argumente au fost invocate în favoarea acestei decizii?

E.M.: Se spune că există o lege conform căreia mai presus de orice este voința părinților.

Cor.: Cum au explicat totuși acei cîțiva români dorința de a-și plasa copiii în clasa rusă?

E.M.: Pe ei îi preocupa foarte mult problema "aranjării" odraslelor în viață. Concurența este dură. Și ei, gospodari fiind, nu sunt deprinși să cedeze. Atâtă doar că le scapă mai mult. Le scapă esențialul.

Cor.: Odată cu deschiderea clasei ruse pot apărea diferențe "clenciuri". Bunăoară, pe timpuri, la Coșnița, Dubăsari, în condiții similare acțiunile școlare aveau loc numai și numai în limba rusă.

E.M.: La noi deocamdată, în posida "încercuirii" lingvistice ucrainești (mai corect ar fi — ruse: șefii de la raion cunosc o singură limbă — rusă), documentele școlare sunt perfectate în română, în limba noastră se desfășoară și acțiunile din cadrul instituției. Sperăm să menținem această ordine a lucrurilor.

Cor.: Vorbeați despre o lege care ar lua în seamă voința părinților cît privește limba instruirii copiilor. Dar dacă ea există, cum putem califica ceea ce s-a întîmplat la Staroselie?

E.M.: Părinții de acolo au solicitat deschiderea unei clase cu instruire în limba română. Motivul de bază era handicapul elevilor care vin în școală rusă din grădinița românească. Șefii s-au gîndit și au hotărît ca... și grădinița de copii să fie numai în limba rusă. Ne retragem ca insulele sub valurile mării. La Odesa se mai acceptă, treacă-meargă, limba moldovenească, dar dacă le spui de română, parcă le-ai arunca sare în ochi.

Cor.: Ce ne-ați putea relata despre predarea și, respectiv, însușirea de către elevi a limbii române?

E.M.: Comparativ cu programele din Republica Moldova, avem mai puține ore de limba și literatura română. Se întîmplă astfel din cauză că suntem nevoiți să învățăm și ucraineana, și rusa.

Drama limbii române

Cor.: De unde vă vin manualele?

E.M.: *De la Cernăuți. Dar nimeni nu se ocupă în mod serios de asigurarea cu materiale didactice. În această ordine de idei revista "Limba Română" ne este de un real folos. Îndeosebi sănsem recunoscători pentru faptul că publicați analize ale operelor scriitorilor din Țară care nu s-au studiat pînă acum. Din păcate, în anul curent nu ni s-a mai oferit posibilitatea să ne abonăm atât la "Limba Română", cît și la alte publicații din Republica Moldova.*

Cor.: Revenirea la grafia latină s-a făcut fără dificultăți?

E.M.: *A fost o adevărată sărbătoare. Atunci manualele noi ne-au venit de la Chișinău. Totul s-a produs firesc. Eu, de exemplu, nici n-am încetat să scriu cu caractere latine din timpul studiilor la Cernăuți, unde l-am avut în calitate de profesor pe cunoscutul scriitor și eminentul pedagog Vasile Levițchi. Atunci, eu și colegii de Universitate: Ilie T. Zegrea, Vasile Tărîjeanu, Arcadie Suceveanu și alții, nici nu ne puteam începui scrierea limbii române.*

Cor.: Limba unui popor se poate perpetua și dezvoltă doar cu condiția cunoașterii propriei istorii...

E.M.: *Programa școlară presupune numai studierea istoriei Ucrainei. Copiilor le este greu să clarifice cine sunt, de unde vin și încotro se duc, le este greu să-și formeze o conștiință de neam, nemaiorbind de demnitatea națională. În toamnă așteptăm un pedagog tînăr care va fiin un curs facultativ de istoria românilor.*

Cor.: Oricum, spiritul românesc de la Satul Nou este de neînvins. Mulți absolvenți ai școlii își fac studiile la Chișinău.

E.M.: *Acum — și în România. Atâtă doar că intervine o anumită izolare a lor. E vorba de distanță, iar în ultimul timp și de granițe. Se întorc unii pedagogi, specialiști în agricultură, iar restul... Satul rămîne din ce în ce mai singur. Față în față cu duritatea problemelor existente.*

Cor.: Se poate învăța undeva mai aproape?

E.M.: *Recent la Școala Redagogică din Cetatea Albă s-a deschis o clasă cu studiul în limba română. La Universitatea din Odesa se pot susține examenele de admitere românește în fața unei comisii speciale. Deci, în Ucraina se face tot posibilul pentru a ne atrage copiii. Iar la Chișinău se zvonește că e nevoie să plătești dolari pentru a învăța.*

Cor.: Știți și Dvs. că nu e aşa.

E.M.: *Dar cuiva îi convine să răspîndească asemenea zvonuri. Se pare că starea lucrurilor se înrăutățește pe timp ce trece. Sănsem aidoma unui castel de nisip pe malul mării.*

Cor.: Și totuși rădăcinile vă sunt înșipite adînc. Flacăra speranței e vie și oamenilor din partea locului le place să se manifeste nu astăzi cu vorba cît cu fapta. Ne-a impresionat trăinicia și frumusețea gospodăriilor lor, și mai ales marea Credință în Dumnezeu.

E.M.: *Mulțumim pentru încurajare. Noi facem totul pentru păstrarea limbii străbune în acest perimetru apărăt cîndva de oștenii lui Ștefan cel Mare și Sfint. Profesorii de limba și literatura română, dar și ceilalți pedagogi de bună-credință, nu-și precupează eforturile pentru perpetuarea românismului. Or, putem supraviețui ca neam numai îngrijindu-ne de cei care vin după noi.*

Cor.: Nu ne rămîne decât să vă dorim răbdare, asiduitate și curaj, calități ce v-ar ajuta să feriți de întinare această insulă de spiritualitate românească numită Satul Nou.

Consemnare: Ion ALBU

Octav
ŞULUȚIU

LIMBA ROMÂNEASCĂ ÎN ARDEAL

Problema cea mai de căpetenie care se pune statului românesc de după război, este desigur aceea a unității de limbă. Și aceasta se pune mai ales în Ardeal, în acel Ardeal pe care Ionel Brătianu știa de ce-l vroia fără ardeleni. Îl vroia adică fără acelle elemente de disensiune cari sunt românilor cărora le place să-și adaoge după numele lor atributul de ardeleni. Căci, oricât am crede în relativitatea cuvintelor, trebuie să recunoaștem că sunt singurele cari pot exprima anumite subtilități de situații și fără a ne juca în expresii putem face o distincție categorică între: *românul ardelean și românul din Ardeal*. Distincția aceasta trebuie s'o facem mai ales acum cînd discutăm problema limbii românești în Ardeal. Căci este într'adevăr o problemă. Cu puține șanse de rezolvare, dacă nu se iau măsuri categorice și legale de la centrul.

Ardealul nu vorbește românește. Mai precis: nu vorbesc românește orașele Ardealului și nu vorbesc românește instituțiile lui.

Românește se vorbește numai la sate acolo unde elementul românesc a rămas țăran, adică nealterat de contactul cu populația minoritară. Orașele, maghiarizate și mai ales evreizate — căci e știut că maghiarii

cei mai intransigenți din Ardeal sunt evrei, — deși au și un însemnat contingent românesc, nu aud vorbă românească între zidurile lor. Și aci intervine distincția: românul ardelean nu vorbește și nu vrea să vorbească românește, pe cînd românul din Ardeal o face.

Românul ardelean nu e convins încă de realitatea Unirii. El trăiește cu necontenita impresie a provizoratului și căută să-și menajeze simpatii în elementul minoritar pe care-l presupune în curînd din nou stăpînitor. Românul ardelean nu îndrăznește să fie român pur și simplu. El se socotește doar un musafir întîmplător atașat României. Căci cum altfel se explică faptul că, în familiile românești din Ardeal am auzit vorbindu-se ungurește? Soțul și soția vorbesc adesea ungurește între ei. Dacă n'ăș fi auzit, oricine mi-ar fi spus-o l-ăș fi crezut nebun. Mai mult, părinții români își învață copiii de mici ungurește. Am intrat în familiile românești: la patru ani copilașul vorbea perfect ungurește. Să o spunem pe față și să nu ne temem: românul ardelean nu vrea să fie din Ardeal, adică întîmplător regional și esențialmente român. Românul ardelean e laș. De aceea se pune la adăpost de orice neplăcere, scontind asupra unui viitor în care să poată face compromisuri. Grație aceluiaș motiv românilor din Ardeal vorbesc cu ungurii ungurește, deși n'ar trebui s'o facă nu numai amintindu-și că sub stăpînirea maghiară ungurii nu le vorbeau lor românește, dar pentru a-i forța pe aceștia să ne învețe limba.

Pentru că ne interesează ca ungurii din Ardeal să ne vorbească limba, aşa cum le-am vorbit-o noi pe a lor, de-a lungul a 1000 de ani de robie nejustificată. Și s'o facă nu ca

un răspuns amical, ci ca o necesitate. Pentru că azi ungurii au devenit, legal, ceea ce de fapt au fost de la început: simpli musafiri nepoftiți și tolerați, într-o țară — și într-o Europă — unde nu-și au locul, nici chemarea. Și cum să le cerem acestor oameni — cînd ne urăsc — să ne vorbească limba, dacă nu o vorbesc români noștri. Pînă și români de dincolo de munți, cînd se duc în Ardeal, învață repede ungurește. E un gest de servilism pe care-l condamn cu energie.

Am spus că români ardeleni vorbesc ungurește din lașitate. Dar o mai fac și dintr'un alt motiv mai condamnabil: din dorința de a marca o deosebire între ei și români celorlalte ținuturi. Conștiința unității naționale le lipsește acestor oameni care, pare-se, n'au vrut să scape de sub jugul unguresc pentru a reîntregi neamul românesc, ci pentru a trăi ei liberi, de capul lor. Și capul lor e învațat să raționeze și să vorbească: ungurește.

Limba unitără, cunoașterea ei aprofundată și vorbirea în forma ei cît mai cultă, e cel mai de seamă pas în crearea unității naționale sufletești. Acest adevăr îl spun tinerilor români din Ardeal, cari mi-au dovedit că nu mai vor să fie ardeleni, ci români din Ardeal.

Spre ei se îndreaptă speranțele noastre. Pentru că generația bătrînă e prea legată de un trecut în care mai crede și neaderentă cu un prezent în care se simte provizorie și timorată. Pentru că generația bătrînă e prea legată prin interes de musafirii istoriei noastre. Într'adevăr, aci intervine al treilea motiv, și cel mai funest, pentru care români ardeleni vorbesc de predilecție ungurește.

Români ardeleni cocheteară cu ungurii din interes politice. Pentru a

avea un vot, la parlament, sau la comună, pentru a obține o favoare, pentru că sistemul electoral e în Ardeal același ca și în Vechiul Regat, pentru aceasta români ardeleni se adresează ungurilor în limba lor. Pentru Ardeal ar trebui o legislație specială, care să sustragă pe român oricăror interese ce l-ar lega de minoritar. Numai atunci n'ar fi tentat să coboare la compromisuri.

Generației tinerilor din Ardeal adresăm deci acest articol și ei îi atragem atenția că românul în Ardeal trebuie să vorbească NUMAI românește. Intîi, pentru a contribui la formarea acelei conștiințe românești unitare. Și pentru aceasta românul din Ardeal să învețe a vorbi bine și frumos românește, nu diform ca pînă acum. În al doilea rînd pentru a sili pe unguri să ne învețe limba. Pentru că, și cu aceasta intrăm în analizarea părții mai de seamă a problemei, ungurii nu vorbesc românește, pentru că în contactul cu români aceștia le vorbesc limba.

* * *

Refuzînd să ne învețe și vorbească limba, ungurii dovedesc rea voință față de Statul care-i adăpostește. Pentru că dacă ungurii sunt de naționalitate străină, în schimb ei sunt cetăteni ai Statului român.

Cea mai elementară datorie a unui cetățean e să se supună legilor țării în care locuiește. Dar cetățeanul mai e obligat a cunoaște limba țării unde e supus unor anumite legi. E obligat să o cunoască pentru a lua contact cu legile țării și să vorbească pentru a lua contact cu instituțiile ei. E deci o obligație sine qua non pentru un cetățean, să cunoască bine limbă țării în care acceptă să locuiască.

Dacă nu vrea, e liber să plece. Nimeni nu va plinge dacă ungurii cari nu vor să fie cetățenii noștri, se vor retrage peste Tisa. Atâtă vreme însă cît rămîn pe pămîntul nostru, recunosc că acceptă cetățenia română. Și îi acceptă în concluzie și obligațiile. Ei bine, refuzând să învețe limba română, însemnează că ungurii refuză implicit cetățenia română. Iar această situație e intolerabilă.

Cauza pentru care ungurii nu ne vorbesc limba sau cînd o vorbesc ne-o scîlciază aşa cum vom vedea mai jos, e, afară de reaua voință, indolența Statului român față de ei. În Ungaria dacă n'ai ști ungurește, ai fi expus să mori de foame. În România ungurii cari nu știu românește trăiesc mai bine decît românii. Ungurii din Ardeal nu învăță românește pentru că n'au nevoie să învețe: sunt serviți peste tot în limba lor.

Dar mai întîi, pentru o mică edificare a celor care nu vor da o prea mare atenție acestei probleme, crezînd că noi batem apa într'o piuă mare mare, le vom da câte-va exemple de felul în care își bat joc, pur și simplu își bat joc ungurii de limba românească. Nu numai că refuză de a o învăță dar cînd o învăță o fac de mîntuală.

Halul în care se află firmele din Ardeal, e de nedescris. Uite ce scrie pe una: "Casă de șuncă". Casă de șuncă! Adică magazin de mezeluri, evident. Evident, însă și oribil. Alta: "Aici se vînd legătoare de burtă". Legătoarele de burtă sunt, pentru cine e curios, corsete.

Aceste firme sunt însotite de traducerea ungurească, evident impecabilă.

Iată și o definiție, pe care o dă profesoara la școală, elevilor: "Cașcada e aceea cădere de apă care cade hirtelean hăp-de sus în jos".

Admirați vă rog simplitatea și claritatea definiției și mai ales puritatea de limbă.

Și pentru a trece la un alt domeniu, iată câteva fraze dintr-o reclamă răspîndită nu numai în orașele Ardealului, ci pînă și pe străzile Bucureștilor! Ascultați:

"Lysoform omoare imediat prin efectul său desinfectant puternicos toate bacteriile și germene și aşa apare femeie din acestor consecințele păgubitoare..."

"Lysoform să dispară toate miroasele neplăcute imediat prin miroslul său proaspăt..."

"Lysoform scapă deja după câteva zile de folosirea sa și de la sudore cel mai încăpăținată ale mîinile, — picioarele — și subțioarele."

"Miroslul lui este plăcut, folosință este economic, prin apă de orice temperatură se capătă o soluție folosibilă imediat, nu atacă nici pe piele, nici pe ori și care piesele de corp cît mai susceptibile".

Măgarul care a scris aceste fraze umblă desigur în libertate pe străzile orașului Timișoara, după 16 ani de la Unire, în loc să stea într'o celulă la pușcărie, pentru batjocorirea limbii și a țării a cărei pîine o mânîncă.

Dar nu numai ungurii particulari, comercianți sau industriași nu ne cunosc limba. Avem în sarcina bugetelor comunale și județene din Ardeal un procent de peste 50 % funcționari maghiari cari nu ne cunosc limba, sau o stîlcesc în mod oribil. S'a dat de curînd un examen pentru acești funcționari, spre a se vedea dacă au învățat, în 16 ani, limba română. Iată ce ne spune un examinator de la Oradea, profesorul Aurel Popa, care-și consemnează într'un articol din "Țara noastră" observațiile.

"Cu privire la probele scrise trebuie să accentuez că majoritatea zdrobitoare a funcționarilor nu se poate exprima nici de cum în românește, iar ceilalți fac covîrșitoare greșeli de construcție și ortografie". La acest *nici de cum* o explicație pe care mi-a dat-o însuși d. prof. Aurel Popa: treizeci de teze (30) purtau scrisă o singură propozițiu: "Din cauza necunoașterii suficiente a limbii române, mă văd în imposibilitatea a face lucrarea". Și această propozițiu era scrisă în ungurește! Cum se prezintă funcționarii la examenul oral? Citez tot pe d. prof. Aurel Popa.

"Citirea lor, în majoritatea cazurilor n'a fost nici logică, nici estetică, de unde rezultă că nu-și dau seama nici măcar de semnele de punctuație, necum de accent sau de cuprinsul noțiunilor". Mai departe, la proba de conversație funcționarii au dovedit că își cunosc țara care le dă pîine să mânânce, în modul următor:

"Orașul Fălticeni afirmau că este în Basarabia, Bîrladul în Dobrogea, Brăila și Galați în Bucovina. Mulți n'auziseră și nu știau pe unde curge Jîul, Siretul sau Prutul. Sau medicii, cu excepția unuia singur, la întrebarea dacă cunosc sau nu vre-o somitate, vre-un medic român savant, au răspuns că nu! Nu cunosc nici un medic român european. N'au auzit de Dr. Babeș, Dr. Marinescu, dr. Cantacuzino nici de Toma Ionescu". Încetăm cu exemplele.

Și de ce toate acestea?

I. Pentru că elementul românesc, în contact cu acela maghiar, întrebuițeaază limba ungurească.

II. Pentru că la toate instituțiile publice din Ardeal unguri sunt serviti în limba lor. Nu numai atât, dar

funcționarii între ei, și români și unguri, vorbesc numai ungurește.

III. Pentru că pe toate firmele se etalează limba maghiară. Toate subtitlurile filmelor sunt în ungurește. Toate ordonațele pe care le dă autoritățile superioare sunt și în limba ungurească. Toate afișele, de orice fel, sunt și în limba ungurească.

* * *

Pe noi ne interesează cum se poate remedia o stare de lucruri care nu mai poate dura. Nu e vorba numai de demnitatea românească batjocorită. E vorba aci de viitorul nostru ca neam și ca stat. Dacă ungurii nu vor să fie cetățeni cinstiți, să-i silim să fie. Dacă nu vor să ne învețe limba, să-i silim să ne-o învețe. Și mijloace sunt multe. Toate legale, toate drepte.

I. Evident că în ce privește pe români ardeleni, ei nu pot fi constrinși a refuza să vorbească ungurește, decât de către conștiința lor românească. Ei ar trebui convinși că mai des de frumusețea limbii române și de necesitatea de a o vorbi că mai bine și numai pe ea. Ar trebui să știe să refuze a discuta ungurește, ori decîteori li se adresează un minoritar în această limbă. Silindu-i să converseze românește, de căte ori vin în contact cu noi, am face pe unguri să învețe mai repede limba noastră. Și evident, ar trebui ca o legislație specială pentru Ardeal să deslege pe români de interesele pe care le au de la populația minoritară.

II. Dar acestea încă nu sunt destule. 1. Să se ia severe măsuri împotriva funcționarilor care vorbesc ungurește în timpul serviciului. Și să se interzică aspru a se răspunde ungurește oricui ar cere vre-o informație sau ar avea vre-o afacere de rezolvat, la orice instituție publică,

la administrații financiare, spitale, primărie, poliție, prefectură, etc. Pedepsele să înceapă de la mutarea funcționarilor dincolo de munți și să se opreasă la eliminarea din post fără drept de recurs. Cred că e de un bun simț elementar ca în instituțiile românești să nu răsune decât limba românească.

2. A doua măsură în ce privește funcționarii publici. Funcționarii unguri publici cari n'au găsit suficient timpul de 16 ani pentru a învăța românește să fie eliberați fără nici-o milă. În 16 ani și hotentoții ar putea învăța bine o limbă străină. Dacă funcționarii minoritari n'au învățat încă românește însemnează: sau că sunt imbecili, sau dușmani Statului român. Si Statul nu poate fi servit nici de imbecili, nici de dușmani. Reaua voință a celor cari nu ne-au învățat graiul se extinde în mod firesc și asupra serviciului, al cărui bun mers îl va sabota. Un dușman nu poate să ne servească țara cu plăcere. Si noi nu suntem ținuți să hrănim pe dușmani, cînd avem mii de licențiați români șomeri.

Examenele la cari sunt supuși funcționarii minoritari din instituțiile de Stat să fie respectate. Examensul funcționarilor de la Primăria din Oradea a fost casat pentru viciu de formă. Auziți? Dușmanii noștri ne batjocoresc cotidian și "bunii români" se uită la respectarea unor forme biuocratice! Cînd forma în care se exprimă minorității suferă de atîțea vicii, nu știu care român găsește viciu în forma în care s-a ținut examensul! Atîta orbire administrativă e spăimîntătoare. Să se știe însă că din aceste mărunte indolențe și hafiruri pier națiunile, oricît ar fi ele de tară!..

III. O a treia serie de măsuri privește desființarea textului dublu

sau triplu al tuturor firmelor sau afișelor.

Să se scrie numai românește și pe firme și pe orice afiș — afară de cele ale ziarelor — și subtitlurile românești să fie singurele permise la filme. Iar autoritățile să, dea ordonanțele numai în limba statului, căci *în nici-o țară nu se dă ordonanțe în altă limbă decât a statului*. Si cine nu le respectă să fie osindit. Si pentru a nu fi osindit, să învețe românește pentru a le citi și a le ști respecta.

Firmele străzilor să fie iar numai românești, pentru a nu mai vedea tradus numele Regelui Ferdinand I prin acela al lui Kossuth!

Măsura de căpetenie însă, neapărat de luat, e desființarea școalelor primare minoritare.

Nimeni nu se întreabă în România, cu ce drept minorității au în această țară școalele lor primare, deosebite de școalele primare românești. Pentru că acest fapt însemnează stabilirea a două categorii de cetăteni distințe!

Într'adevăr, din școalele primare minoritare iese o categorie de cetăteni deosebită de cetătenii români și anume niște cetăteni necunosători ai limbii Statului care-i ocrotește și necunosători ai datorilor cari le incumbă față de acest Stat.

Prin tratatul de la Trianon se acordă într'adevăr minorităților — anume la art. 19 — libertatea manifestării culturale. Si printre falsă interpretare a autorităților românești legiuitorare s'a extins această libertate și asupra școalelor primare. Ori, școala primară nu e o manifestare culturală, ci o manifestare cetățenească!

Susține cineva că școala primară e o manifestare culturală? Haida de! Îngust la minte trebuie să fie pentru a

crede asta. Sau trebuie să fie preaviclean pentru a interpreta astfel rolul școalei primare. Oră atribui culturii o definiție pe care ea nu o poate îmbrăca!

Se spune: prin faptul că școala învață pe cetățean să scrie și să citească, răspundește cultură. Cum adică? Prin învățarea scrisului, a cititului și a cîtorva cunoștințe practice să răspindă cultura? Sau să pus la îndemîna cuiva un instrument prin care abia acum își poate însuși cultura? Scrisul și cititul nu sunt cultură. Ele sunt mijloace de a aborda cultura, ceeace e cu totul altceva. Cultura începe să se răspindească abia după terminarea școalei primare. Si difuziunea ei se face, de către licee, universități, ziare, cărți, conferințe, teatru, radio, muzee. De către oricare altă instituție decât școala primară.

Așa dar libertatea culturală li se dă maghiarilor permîndu-le să aibă licee, ziare, cărți, conferințe și teatru în limba lor. Si e o libertate chiar prea mare. Căci în Ardealul de azi sunt de o sută de ori mai multe publicații ungurești decât erau în Ardealul de ieri. Si de o mie de ori mai multe decât erau sub regimul maghiar — publicații românești. Azi fiecare oraș din Ardeal are cel puțin 10 ziare maghiare contra unuia singur românesc!

În ce privește liceele, ungurii au azi 18 licee față de 1.000.000 de capete cît reprezintă toată populația maghiară din România. Si întreb: oare sub regimul maghiar, cei 5.000.000 de români aveau licee în aceeași proporție în care au azi maghiarii la noi, adică 90? Nu! Dar noi nu ne supărăm că ungurii au ziare și au licee, că le vin mereu conferenția de peste Tisa și că au trupe de teatru permanente. Noi cerem desființarea

școalelor primare minoritare, cari sunt citadele clădite contra Statului românesc.

Ce este școala primară și care e misiunea ei? Școala primară e instituția care trebuie să pună la îndemînă viitorului cetățean instrumentul neapărat necesar pentru a-și exercita datoriile de cetățean sincer: limba Statului. Si abia în ordine secundară școala primară pregătește — pregătește numai — pe copii pentru abordarea eventuală a culturii. Din școala primară trebuie să iasă viitori cetăteni cari să poată lua cunoștință în limba Statului respectiv de legile și ordinele pe cari e ținut să le respecte. Si trebuie să le răspundă acestora prin scrisul său: în scrisori, în petiții, în rapoarte, etc. Prin învățarea limbii școala primară face integrarea viitorului cetățean în mediul lui cetătenesc. De aceea *școala primară minoritară e o aberație*, o contradicție în termeni. Si de aceea trebuie de urgență desființată.

Ceva mai mult, aceste școli primare minoritare, au dovedit pînă acum că desvoltă un spirit ostil țării românești. Ele nu oferă elevului *nici cea mai elementară noțiune despre limba românească*. Sunt elevi minoritari cari ieșî din aceste școli nu știu absolut nici-o boabă românească. Căci în aceste școli limba română e predată tot de învățători unguri, sau acțiunea învățătorului român e anulată de a celui ungur.

Si după ce ieșe din această școală primară elevul minoritar merge la liceul minoritar unde mai mult decât oriunde nu învață românește.

În liceele minoritare toate materiile afară de limba română sunt predăte în ungurește. Si aci e o

aberație, deoarece numai literatura maghiară constituie un patrimoniu special și numai ea e normal să fie predată în ungurește. Celelalte materii sunt un bun cultural *general* și nu însemnează a împiedica manifestarea culturală a botanicii la minoritari, dacă-i obligi să o învețe în românește.

La bacalaureat trec minoritari cari nu cunosc limba română decât într'un chip monstruos. Si cunoașterea limbii române în mod perfect, ar trebui să fie prima condiție și a absolvirii liceului și a luării bacalaureatului.

Pentru a vedea în ce hal de toleranță ne găsim am să dau un singur exemplu de ceeace a făcut Cehoslovacia pentru promovarea limbii ei de stat. S'a hotărît acolo, prin lege, desființarea limbii minoritare ca limbă oficială, în regiunile unde elementul minoritar este sub 20 %. De aci ca un corolar: desființarea școlilor minoritare și eliminarea limbii minoritare din instituțiile de stat. Dacă s'ar introduce aceeași măsură în țara noastră, s'ar ajunge la aceeași concluzii, pentru că nicăieri elementul minoritar nu ajunge, în țara noastră, la procentul de 20.

În concluzie, limba românească trebuie reînnoită din stagnarea în care se află în Ardeal. Pentru aceasta o acțiune de convingere trebuie să ducă la luminarea românilor din Ardeal, la întărirea conștiinței lor românești, pentru a opune un refuz categoric oricărei încercări de a fi făcuți să vorbească ungurește. De altă parte prin legi speciale să se interzică funcționarilor de a vorbi între ei sau de a-și face serviciul în altă limbă decât aceea a statului; să se desființeze școlile primare minoritare; și să se interzică folosirea textului în mai multe limbi pe firme, afișe, filme sau ordonanțe. Așa vom ajunge numai la

o întărire a graiului românesc în Ardeal și prin aceasta la întărirea conștiinței noastre de neam.

Pentru aceasta trebuie să fim însă convinși că nu datorăm nimic acelora cari ne-au usurpat o mie de ani de istorie în favoarea stăpîririi lor și că numai ei ne datorează tot. Si în primul rînd ne datorează a ne vorbi limba cinstit și bine.

Reprodus după revista "Criterion", 1934

Reflexe ale eternității

Limba noastră a fost acum de șaptesprezece secoli paladiul naționalității române; fără dînsa noi astăzi n-am fi. Dacă vom să fim și mîine și poimîne, și mai apoi, să nu nesocotim limba noastră; să-i redăm pretutindeni, și mai ales în școală, locul ce i se cuvine, locul de frunte.

Alexandru ODOBESCU

Lucian BLAGA

CĂTRE CITITORI

Aici e casa mea. Dincolo soarele și grădina cu stupi.
Voi treceți pe drum, vă uitați printre gratii de poartă
și așteptați să vorbesc. — De unde săncep?
Credeti-mă, credeti-mă,
despre orișice poți să vorbești cât vrei:
despre soartă și despre șarpele binelui,
despre arhanghelii cari ară cu plugul
grădinile omului,
despre cerul spre care creștem,
despre ură și cădere, tristețe și răstigniri
și înainte de toate despre marea trecere.
Dar cuvintele sunt lacrimile celor ce ar fi voit
așa de mult să plingă și n-au putut.
Amare foarte sunt toate cuvintele,
de aceea — lăsați-mă
să umblu mut printre voi,
să vă ies în cale cu ochii închiși.

Arcadie
EVDOȘENCO
Chișinău

PRONUMELE DE ÎNTĂRIRE

Pronumele de întărire **însumi**, **însuți**, **însuși** — numit și pronume al identității sau de identitate — prezintă interes din mai multe puncte de vedere. În Republica Moldova majoritatea românilor nu-l întrebuițează în limba vorbită, în locul lui făcindu-se uz de cuvântul **singur**, care este un calc al rusescului **sam**, ce nu are forme speciale pentru a diferenția persoana I de persoana a II-a sau a III-a. **Singur** se folosește și în calitate de pronume de politetă, mai ales în locul lui **dumneata**. Este ușuală și expresia *vin la singur* (în loc de *vin la dumneata, la tine*).

Pronumele de întărire este utilizat, cu regularitate în cele mai vechi monumente ale limbii române, de pildă în **Cartea cu învățături** (1581) a diaconului Coresi (2). În textele vechi acest pronume e frecvent atât la singular, cât și la plural, atât la persoana I, cât și la a II-a și la a III-a: „*ni înșeia sănțeți oameni cu inimă de fărăină...*” (2,6); „... *Să nu ni se pare că numai înșine isprăvim nevoia*” (2,16); „*Acesta amu însuș stie...*” (2,23).

Pronumele respectiv este atestat și în cărți bisericești din sec. XVI și XVII, cum ar fi **Codicele voronețean** (sec. XVI): „*Cîndu vărsără sîngele lui Ștefan..., însumi era stîndu*”; „*Vrerea-și eu însum să audzu*”, sau **Cazania lui Varlaam** (1643): „*Împăratul însuși... iase*”; „*Să nu ne dăm înșine pre sine în năpaste*” etc.

Referindu-ne la tratarea pronomelui de întărire în gramatici și în dicționare, vom observa continuități și divergențe. Astfel, la Timotei Cipariu, „*primul mare lingvist român care a pus bazele studiului istoric al limbii*” (5,246), întîlnim formele uzuale ale pronomelui de întărire: **însumi**, **însuți**, **însuși**, **înșine**, **înșivă**, **înșiși** (la masculin), **însămi**, **însăți** etc. la feminin (5,246).

În tratatele din anii 50—60 ai secolului nostru găsim unele divergențe atât în denumirea pronomelui, cît și în prezentarea lui. Astfel, academicianul Iorgu Iordan preferă să-l numească pronume „al identității” sau „de identitate” (1,378,379) remarcând că în gramatica Academiei R.P.R. î se mai spune „pronume de întărire” (4,378, nota 5). Iorgu Iordan ne prezintă lista formelor acestui pronume: **însumi**, **însămi**, **înșine**, **însene**; **însuți**, **însăți**; **înșivă**, **însevă**, **însuși**, **însăși**, **înșiși**, **înseși**, observînd că aceste forme sunt date tocmai aşa (fără adăugarea lui **înșile** și **însele** în **Dicționarul etimologic al limbii române** de Candrea — Densusianu (1,379)). Iorgu Iordan ne explică motivele care îl fac să considere formele **înșile** și **însele** incorecte (1,379, nota 3). În gramatica Academiei R.P.R. (1963) se întilnește și forma **însele** care e indicată ca variantă a formei **înseși** (4,154).

Divergențe și mai serioase găsim în dicționare. Astfel, în **Dicționarul limbii române literare contemporane** (DLRLC, 1956) sunt enumerate aceleași forme ca și în cartea acad. Iorgu Iordan **Limba română contemporană**, toate formele fiind considerate ca aparținînd unuia și aceluiași cuvînt **însumi**. Altfel se prezintă lucrurile în **Dicționarul Ortografic, ortoepic și morfolitic al limbii române** (DOOM, 1984). Aici formele acestui

pronume se grupează în trei cuvinte diferite: **însumi**, **însuți**, **însuși**, fiind atestate atât formele de genitiv-dativ, feminin, singular **însemi**, **înseti**, **înseși**, care nu figurează în DLRLC, cât și forma **însele**.

Sintem de părere că atât gruparea formelor pronumelui de întărire în trei cuvinte, cât și formele de gen.-dat., sunt acceptabile. Nu sintem convinși că varianta **însele** ar apartine acestui pronume.

Repartizarea formelor acestui pronume în trei cuvinte ne permite să observăm că, din punct de vedere strict morfologic, fiecare din ele se identifică cu cele ale adjективului.

Cu adjективul se identifică de fapt componentul de bază al pronumelui de întărire (**însu-**, **însă-**, **înse-**, **înse-**).

La compoñenții de bază se adaugă, la persoana a III-a, elementul invariabil **-și**: **însuși**, **însăși**, **înseși**; **înșisi**, **înseși**.

La persoana I și a II-a elementele adăugătoare variază în funcție de număr, -**mi**, -**ne**, -**ti**, **vă**: **însumi**, **înșine**; **însămi**, **însemi**; **însene**; **însuți**, **înșivă**, **însăți**, **înseti**, **însevă**.

Din punct de vedere strict morfologic acest pronume ar putea fi numit, și a fost numit, "adjectiv de întărire". Identitatea de conținut a adjективului și a pronumelui de întărire are o explicație istorică. Pronumele de întărire provine de la demonstrativul latin **ipse**, la origine fiind un cuvânt de întărire (un "adjectiv intensiv"). Mai târziu ajunge să fie folosit și singur ca pronume (5,152). **Ipse** a fost format cu o particulă, și anume cu **-pse**, care s-a adăugat la pronumele **is**. Ulterior declinarea a fost reorganizată după modelul lui **iste**. Mai mult decât **iste**, adjективul de întărire a avut tendința să se încadreze în clasa adjективelor cu trei terminații. De aici nominativul singular **ipsus** (frecvent la Plaut) și genitivul **ipsi** (rar) (5,152). În latina târzie **ipse** devine sinonim cu **is**, **iste**, **hic**. **Ipse** va fi folosit ca articol (în

Gasconia, **Sardinia** și, parțial, în **Catalonia**) (5,152).

În partea de răsărit a imperiului "**ipse cunoaște o extindere destul de mare, fiind folosit alături de ille și cu vechea lui valoare de pronume de identitate**" (6,72).

Dacă **ipse** este un cuvânt compus (**is + pse**), actualul **însuși** este supercompus (**însu + și**).

Ceea ce prezintă un interes deosebit în cazul de față e numărul extrem de mare de greșeli pe care le întâlnim nu numai în limba vorbită a oamenilor puțin instruiți, dar și în limba scrisă.

Ca să ne dăm mai bine seama de varietatea acestor greșeli, ne vom opri la analiza structurii pronumelui de întărire. La baza formelor acestui pronume se află elementul lor comun **îns-** la care se adaugă formele conjuncte de dativ ale pronumelui personal cu valoare reflexivă (**mi**, **ti**, **și**).

Tema **însu** este caracteristică pentru toate cele trei persoane la masculin, singular (**însu-mi**, **însu-ți**, **însu-și**); **însă** — pentru toate trei persoanele la feminin, singular (**însă-mi**, **însă-ți**, **însă-și**), **înse** — pentru feminin, singular, cazul oblic (1) (**înse-mi**, **înse-ți**, **înse-și**), **înși** — pentru plural, masculin (**înși-ne**, **înși-vă**, **înși-și**), **înse** — pentru plural, feminin (**înse-ne**, **înse-vă**, **înse-și**).

Elementul de bază variază deci în funcție de caz, număr și gen: **însumi** (MS), **însă-** (FSD), **înse-** (FSO), **înși-** (MP), **înse-** (FP).

Formele pronominale conjuncte diferă în funcție de număr și persoană: **însu-mi**, **înși-ne**; **însă-mi**, **înse-ne**; **însu-ți**, **înși-vă**; **însă-ți**, **înse-vă**; la persoana a treia forma conjunctă este invariabilă: **însu-și** **însă-și**, **înse-și**; **înși-și**, **înse-și**.

Formele **însemi**, **înseti** și **înseși** (feminin, singular, cazul oblic) sunt relativ noi. Ele nu sunt inserate în ansamblul de forme ale pronumelui de întărire în **Gramatica academică**

din 1963, cu toate că una din ele o întîlnim într-un exemplu pe care îl aducem: "Sucesul operei de construcție socialistă în Uniunea Sovietică, de transformare a muncii, și a vieții însăși (2) a omului sovietic" ("Scînteia", 1958) (4,154).

Așadar, în cele 15 forme ale pronumelui de întărire se reflectă gramemele categoriilor morfologice: persoană, număr, gen, caz. Varietatea formelor și a conținutului lor prilejuiește tot felul de greșeli de limbă, pe care le înregistrează *Dicționarul limbii române* (vol. 12, 1934), clasificîndu-le:

"[...] b) Acordat în număr și persoană, nu însă în gen, care rămîne masculin și pentru feminin: "Adică eu, Ilina... însumi (=însămi) de... bună voia mea, scriu și mărturisesc..." (M. Gaster, *Crestomatie română*); "Află că eu însumi (=însămi) sănătatea fetișoară..." (Bolintineanu), "Venea cu însuși (=însăși) învoirea Porții" (C. Negruzzii); "Simt o rușine față de mine însumi [zice o fată]" (C. Petrescu).

Mai rar forma feminină este întrebuințată pentru masculin: "Fiul ești de la însăși tatăl (*Psaltirea Scheiană*).

c) Acordat în gen și număr, dar nu și în persoană: "Și dintru voi însăși (=însivă), învătați însăși, scula-se voru bărbați" (*Codicele voronețean*).

d) Forma însuși servește din ce în ce mai des — și pentru feminin, și pentru plural, și pentru persoanele 1-2: "Însuși (=însăși) prea curata făcuse-le" (Coresi); "Vina a zeace mii de tilhari însuși" (Dosoftei); "Amăgiți ei însuși (=însăși) de minciunoasa ei față..." (Conachi), "Iai dovdădă însuși (însăși) incredințările mele"; "Am sfîrșit prin a rîde noi însuși (=însine) de noi" (C. Negruzzii); "Nu numai pe oameni, dar și însuși (=însăși) pietrele" (Ispirescu) etc.

Credem că greșelile de tipul celor la care ne-am referit mai sus pot fi evitate dacă vom ține seama de faptul

că pronumele de întărire însumează trei cuvinte (însumi, însuți, însuși), fiecare din ele avînd, ca și adjecțivul, exact același număr de forme cu același conținut morfologic.

Evident că varianta **însele**, precum și **înșile**, folosite în unele gramatici, nu ar fi recomandabile. Iorgu Iordan ne dovedește că aceste forme se datorează unei confuzii între pronumele personal propriu-zis și cel reflexiv (I, 379).

Formele conjuncte de dativ ale pronumelui personal propriu-zis sunt identice cu cele care intră în compoziția pronumelui de întărire (mi, ne; ti, vă). La persoana a III-a a fost necesară deosebire între funcția strict personală și cea reflexivă, ceea ce se reflectă în delimitarea formelor respective: și (i), le (ei) fiind strict personale, iar își (și) reflexive. Datorită confuziei acestora din urmă cu precedentele forma -le a putut fi folosită greșit în locul formei -și, care este unicul component corect al formelor pronumelui de întărire la persoana a III-a, singular și plural, masculin și feminin.

BIBLIOGRAFIE:

1. Iorgu Iordan, *Limba română contemporană*, București, 1956.
2. Diaconul Coresi, *Carte cu învățătură* (1581), vol. I, București, 1914.
3. Timotei Cipariu, *Opere*, I, București, 1987.
4. *Gramatica limbii române*, I, Ed. II, București, 1963.
5. *Istoria limbii române*, vol. I, București, 1965.
6. *Istoria limbii române*, vol. II, București, 1969.

NOTE:

1. I se mai spune "genitiv-dativ". Primii mari lingviști români, A. Lambrișor, H. Tiktin au considerat pe bună dreptate că expresia "genitiv-dativ" trebuie să fie înlocuită cu cea de "oblic".

2. Forma însăși se mai întîlnește la unii scriitori: "... Mistuită de dorul de a destăinui ei însăși..." (I. A. Brătescu-Voinești, *Întuneric și lumină*).

Alexandra
GHERASIM

Chişinău

METAFORA — COORDONATOR AL CONTEXTULUI LINGVISTIC

Vasta și complexa problematică a textului include în sine un șir întreg de aspecte dominate de conținutul ce urmează să fie atribuit noțiunii de text, adică de natura mărcilor distincțive ale textului. Studiind bibliografia problemei, deducem că cercetările în acest domeniu s-au bifurcat: prima tendință caută să creeze o gramatică formală a textului în baza căreia se emit reguli, proceduri, scheme după care pot fi modelate eventuale structuri ale textului; o altă tendință constă în elaborarea unei teorii generale a textului bazată pe studierea concretă a actelor de vorbire, a legităților organizării și funcționării lor, și pe descrierea diversității indicilor categoriali ai fiecărui tip de text.

Variatii parametri ai textualitatii au generat diverse perspective și direcții în definirea noțiunii de text. O bună parte din cercetători se pronunță pentru triplul aspect al definirii textului elaborat de Ch. Morris (8, p.78): sintaxă, semantică și pragmatică, accepțiunea uzuală a acestor termeni fiind următoarea: sintaxa se referă la relațiile dintre

semne, semantica relevă relațiile dintre semne și obiectele discursului, pragmatica studiază relațiile dintre semne și vorbitori. Morris menționează că cele trei dimensiuni sunt doar aspecte ale unui proces unitar. Aceasta este o observație judicioasă deoarece într-un text, în special literar, originalitatea, specificul, factori determinanți ai irepetabilului și ai valorii artistice ale textului, nu sunt atribuite de natura elementelor componente luate fiecare în parte, ci de natura conjugării lor într-un tot unic. Putem susține cu certitudine că un text nu poate exista în afara unei suduri integratoare la toate cele trei nivele amintite mai sus, realizată prin prezența unor elemente de legătură, calificate în literatura de specialitate drept conectori de natură explicită (diverse mijloace lexicale, morfologice, sintactice) și conectori de natură implicită (fără a se realiza cu ajutorul unor anumiți indici speciali) (2, p.48). Integritatea unui text este concepută la două nivele: al coeziunii — ca totalitate a relațiilor de dependență grammaticală, în mod special din perspectivă sintactică, și al coerentei — ca totalitate a relațiilor logico-semantice.

Pledînd pentru o tipologie a textelor, Van Dijk consideră că textele literare formează o clasă distinctă care se identifică cu intersecția a două mulțimi: mulțimea tuturor textelor virtuale ale limbajului natural și mulțimea tuturor obiectelor estetice ale culturii umane. Sistemul specific al acestei clase nu poate fi determinat decât în cadrul teoriei generale a textelor.

Definind textul operei literare drept o sumă de semne grafice, iar

opera literară drept o realitate obiectivă sub formă de text (5, p.218), cercetările se plasează în domeniul semiologiei și converg, cu mici deosebiri, spre analiza cîtorva categorii ale literarității considerate ca fiind categorii fundamentale: mimesis-ul sau fictionalitatea, expresivitatea, receptivitatea și retorica, acestea din urmă fiind corelate cu componentele procesului semiologic: emițător, receptor, referent și cod (1, 3, 6, 9).

Coerența și coeziunea unei opere literare diferă parțial de cea a oricărui alt tip de text. Textul literar își păstrează caracterul autonom, însă aspectul sintactic nu necesită întotdeauna combinarea liniară a semnelor, sistemul pronominal și cel temporal iradiind semnificații suplimentare. Sensul global depășește suma semnificațiilor secvențelor constituente, iar identitatea referențială este relevată și de sensurile conotative. Din perspectivă pragmatică subiectul emițător, respectiv receptor, este cel care pune baza unității și coeziunii textului (9, p.102). Conjugând pragmatica cu teoria actelor de comunicare, conchidem că structura de profunzime a unui text poate varia, dacă în actul de comunicare sunt incluse orizonturi diferite ale experienței de viață a emițătorului. E adevarat că există o apumită limită a variabilității. Aceasta este contextul lingvistic cu toate posibilitățile de implicație textuală căre, de fapt, duce la constituirea primelor două tipuri de context în clasificarea lui J. Petofi: contextul verbal al unei expresii (contextul enunțului) și contextul extralingvistic al expresiei verbale

(contextul enunțării) (3, p.104). Al treilea tip este contextul situativ, care se bazează pe aşa numitele presupozitii. În funcție de situația de comunicare în care este emis, un enunț poate exprima mai multe sensuri decât totalitatea sensurilor literale ale constituenților săi. T. Slama-Cazacu remarcă forma adecvată a definirii cuvîntului la J. Vandryes: "*Cuvîntul este situat într-o ambianță care îi fixează de fiecare dată și pentru orice moment valoarea*". (10, p.34)

Unitatea și coerenta gramaticală și / sau semantică a textului poetic a fost demonstrată prin exploatarea nivelor figurativ-sintactic și semantic. (7, p.257)

Admitînd ideea că implicațiile figurilor retorice pot asigura coerenta textului, încercăm să demonstreăm că metafora se manifestă în anumite texte poetice în calitatea de coordonator al contextului lingvistic. E cunoscut faptul că cititorul, la interceptarea textului, parurge o cale inversă celei pe care a efectuat-o autorul creînd textul: de la lectura lingvistică spre negarea lecturii lingvistice și recitirea enunțului pe baza principiului imaginii artistice și descoperirea sferei de semnificații ale mesajului. (4, p.140) Valoarea estetică a mesajului decodificat va depinde de reușita jocului între locutoriu, ilocutoriu și perllocutoriu, joc în care sunt angajați autorul și cititorii. Cutezanța imaginației autorului în procesul metaforizării este reglementată de intenția și scopul pe care-l urmărește, de acele funcții cognitive și pragmatic pe care le are metafora în actul concret al comunicării. Selecția acestor expresii

care ar releva echivalențele între termenii metaforei este dirijată de implicațiile sferelor semantice, care favorizează alăturarea celor două tipuri de reprezentări despre care vorbește T. Vianu descriind procesul metaforizării: 1) o serie a asemănărilor între realitatea desemnată în chip propriu prin cuvîntul respectiv și realitatea desemnată prin el în chip metaforic; 2) o serie a deosebirilor dintre cele două realități. Metafora este susținută psihologic este de percepția unei unități a lucrărilor prin vâlul deosebirilor dintre ele (14, p.53).

Să urmărим mutațiile semantice din textul unei poezii coordinate de mecanismul metaforei. Pentru ilustrare luăm o poezie a lui Gr. Vieru, avînd ca obiectiv problema tragicismului condiției umane — **Copaci desperecheați** — titlu irelevant la prima vedere, aducînd chiar în memorie titlul **Pe lîngă plopii fără soț** al lui M. Eminescu.

Pășesc cu bradul unei păduri.
Cu stîlpul unui cerdac.
Pășesc cu-al unei corăbii catarg.
Cu leagănuł unui copil.

În preajma piciorului meu de lemn
Cu șîpăt disperat
Zboară mereu o pasăre,
Căutîndu-și cuibul și pufl.

Noaptea, apăsată de stele,
Streașina bătrînă a casei mele,
Se rezemă de coloana piciorului meu
Uitat pe prispe afară.

În leagănuł piciorului meu
Un copil nenăscut,
În leagănuł piciorului meu
Pinge mereu, pinge mereu.

Din punct de vedere compozițional textul este structurat în patru strofe, și are în fond două părți. Prima strofă reprezintă partea întîi, iar

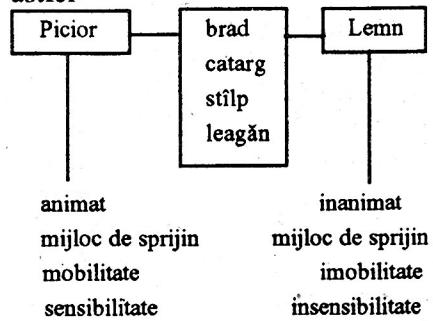
următoarele trei catrene constituie partea a doua. Semnificația globală a poemului este sintetizată în prima parte conjugată cu titlul poeziei. Ea cumulează ca într-un focar tot nervul emoțional al poeziei. E o supradozare metaforică în ascensiune disociată în următoarele trei catrene într-un context menținut la aceeași tensiune afectivă.

Versul de început "pășesc cu bradul unei păduri" ne oferă un prim semnal că lectura lingvistică este nepertinentă la dezlegarea implicațiilor semantice ale poeziei și pentru o decodare corectă trebuie să adoptăm principiul ficțiunii. Ni se pare oportună constatarea lui I. Lotman că "*textul cu ajutorul unui sir de semnale acordează în conștiința cititorului sau ascultătorului un anumit sistem determinant al codului*" (6, p.7). Semnalul puternic marcat din acest vers rezidă în specializarea unor verbe de a denumi acțiunea fără referință la obiectul indirect al acesteia, de exemplu: *a vedea (cu ochii), a auzi (cu urechile), a păsi (cu picioarele)* etc. O eventuală specificare ar aduce un surplus de informație și ar dezvolta o incorrectitudine semantico-stilistică din perspectiva experienței umane concrete — un pleonasm nejustificat.

Cadrul ficțional ni se impune și mai pregnant atunci cînd funcțiile picioarelor sunt preluate de un *brad*, *stîlp*, *catarg*, *leagănuł*. Anume principiul ficțiunii, consideră V. Telia (13, p.34) ne oferă acea cheie, care deschide calea spre înțelegerea transferului semantic în actul metaforizării. Însuși procesul ca atare este irealizabil dacă nu admitem similitudinea unor noțiuni în realitate neechivalente. Echivalența dintre

două entități diferite duce la o interacțiune semantică în urma căreia termenul metaforizat împrumută o nuanță de sens din sfera semantică a termenului metaforizant. Mai mult decât atât, vom remarcă tendința de a pune la baza echivalențelor sensul cel mai depărtat. Reluarea ideii de incompatibilitate a sferelor semantice a substantivului picior cu semul principal "mobilitate" și a substantivelor *brad*, *stîlp*, *catarg* cu semele comune *imobilitate*, *verticalitate* prin paralelismul perfect al primelor patru versuri: Predicat + Obiect indirect + Atribut. Predicat eliptic + obiect indirect + Atribut sugerează un grad superlativ al tragicismului imanent în situația real existentă. Doar lexemul leagăn depășește aria semantică a substantivelor enumerate. Echivalența se va realiza în acest caz prin atracția unui lexem catalizator — *copil* — cu refracția semantică — *sprijin la bătrînețe*.

Substantivele *brad*, *stîlp*, *catarg*, *leagăn* actualizează în virtutea relațiilor metonimice un fond semantic unitar prin sememul comun *lemn* (vezi infra). Termenii metaforei împreună cu cîmpurile lor semantic, disociate în trăsăturile lor distinctive schematic se prezintă astfel

Factorul ce a făcut posibil procesul metaforizării a fost intersecția sferelor semantice a termenilor în punctul comun "*mijloc de sprijin*". Selectarea mijloacelor lexicale în partea a doua a poeziei va fi dirijată de această dominantă semantică, fapt ușor sesizat chiar explicind cu ajutorul dicționarului (**DEX**) sensurile cuvintelor-cheie, reluate din primul catren.

brad — 1. arbore din familia pinacelor care crește în zona muntoasă, înalt pînă la 50 m, cu tulpi�ă dreaptă...

2. Lemnul acestui arbore.

catarg — stîlp de lemn sau tub metalic care se montează vertical pe o corabie pentru a susține pînzele;

stîlp — 1. lemn lung și gros, de obicei cioplit și fixat în pămînt care servește pentru a susține ceva;

2. Picior, coloană ornamentală la o mobilă;

3. Fig. Persoană care constituie un *sprijin*, un reazem, un ajutor de bază pentru cineva. Stîlpul familiei — capul familiei.

coloană — stîlp cilindric de marmură, piatră, lemn etc., destinat să susțină o parte dintr-un edificiu sau să-l înfrumuseze.

leagăn — 1. pat mic de lemn sau nucie împletite pentru copiii mici;

2. Fig. loc de origine, de baștină.

Semul *sprijin* cu nuanțele semantice "ajutor, reazem, ocrotire, susținere" se pretează și utilizării metaforice, fapt demonstrat și în lucrarea cu caracter lexicografic **Metaforă în limba română a cercetătoarei E. Slave** (11, p.86).

Condensarea metaforică din primele patru versuri generează ambiguități în progresie geometrică în partea a doua a poeziei ghidate de implicațiile metaforice inițiale. Atât de necesarul și unicul sprijin al eroului liric materializat într-o proteză de lemn are repercusiuni foarte importante în evoluția evenimentelor.

Astfel, insensibilitatea piciorului de lemn suscita tipătul disperat al păsării, care "zboară mereu" / "căutindu-*și cuibul și puii*". Deturnarea semului util din albia firească a ariei semantice pentru lexemul *brad* în cea impusă de situație pentru lexemul *picioară* produce o serie de ambiguități dezintegrate din relația dialectică cauză — efect care sunt într-o interdependentă totală: *picioară* — *brad* — *pasare* — *cuib* — *pui* — un șir de entități condiționate semantic asemeni unei reacții în lanț. Bradul e făcut să fie veșnic verde, pasărea să-și facă cuib în ramurile lui, în cuib e firesc să crească puiașori. Dar prin cumularea funcției de a pași în locul piciorului, bradul duce în spate toată povara destinului celorlalți agenți.

Metafora *picioară* — *stîlp* din versul "pășesc cu stîlpul unui cerdac" coordonează semnificații actualizate în peisajul "Noaptea, apăsată de stele, / Streașina bătrînă a casei mele / Se reazemă de coloana piciorului meu / Uitat pe prispă afară". Și aici poetul are/grijă ca mecanismul metaforic să funcționeze perfect. Similitudinea astfel realizată este valabilă numai cînd conștiința unității termenilor între care s-a operat transferul coexistă cu conștiința deosebirii lor (12, p.59; 14, p.53). Organizarea semantică opozițională a gîndului, că seninul și pacea năopții înstelate apasă dureros casa, realizează și mutația de sens animatinanimat — o trăsătură a personificării. Suferințele eroului liric sunt sugerate prin lexeme care nu denaturează aria semantică a termenilor metaforei, ci îi accentuează vigoarea prin noi nuanțe de înțeles care li se subordonează. Semul

sprijin din cîmpul semantic al substantivului *coloană* prin atracție justifică utilizarea lexemelor *streașină*, *casă*, *prispă*, iar verbul *a rezema* revigorează ideea inițială. Antiteza stărilor de spirit căpătată prin neobișnuita întrebuițare a aceluiași sem *util* de astă dată pentru lexemul *coloană* în corelație cu lexemul *picioară* — nefiresc și alogic "uitat pe prispă afară" are menirea să amplifice tragicismul situației menținute tensionat și de pierderea semului "verticalitate".

S-ar părea că lipsa semului *mijloc de sprijin* din sfera semantică a lexemului *leagăn* din catren provoacă o discontinuitate în fondul semantic unitar al textului. Așa ar fi, dacă nu s-ar produce adițunea sensului prin interpretarea lexemului *copil* — *sprijin la bătrînețe*. Deci și aici ordonarea lexemelor este dirijată de intenția și scopul cognitiv și pragmatic impus inițial metaforei (de fapt, unei grefe metaforice) de către creatorul acesteia. Discrepanța se realizează însă la nivel ideatic prin negarea semnului unificator al textului cuprins în sintagma "copil nenăscut" — o sentință a sinistrului destin, permanență căreia este evidențiată de adverbul *mereu* ("plînge mereu") și de prezentul etern al tuturor verbelor din text.

Relevarea ideii de pseudosprijin se materializează și prin implicațiile concentrate în titlul poeziei — **Copaci desperecheați** — care se convertește în sugestia *a pași desperecheat*, idee viabilă și din perspectiva interpretării textului prin prisma intertextualității, or autorul mai semnează și poeziiile **Cîntecul bradului și Urma**. Dureea astfel

evocată iradiază vicisitudini care ar culmina în cataclism universal.

Scopul nostru nu este de a propune o analiză exhaustivă a textului poetic, de aceea nu am remarcat valențele estetice ale ordinii spațiale sau temporale din ţesătura acestui text, nici alți indici ai poeticității. Am încercat doar să demonstrează rolul primordial al procesului metaforizării în selectarea și ordonarea mijloacelor lexicale într-o poezie concretă.

E indiscutabil faptul că poetul nu a sintetizat substanța poeziei din toate elementele disecate de noi și nu a făcut munca de rutină pe care v-am propus-o. Poezia care s-a produs e lucrul intuitiv al talentului explicabil prin subconștient și plasat în spațiul mioritic, unde Vieru se simte atât de "ca la el acasă".

REFERINȚE BIBLIOGRAFICE

1. Coteanu I. *Stilistica funcțională a limbii române. Limbajul poeziei culte*, București, 1985.
2. Coteanu I. *Ipoteze pentru o sintaxă a textului*, SCL, XXIX, 1978, nr.2.
3. Cornea P. *Introducere în teoria lecturii*, București, 1988.
4. Irimia D. *Structura stilistică a limbii române contemporane*, București, 1976.
5. Lotman I. *Lecții de poetică structurală*, București, 1970.
6. Lotman I. *Structura hudo-jestvennogo teksta*, Moscova, 1970.
7. Mancaș M. *Limbajul artistic românesc din secolul XX*, București, 1991.
8. Morris Ch. *Fondations of the Theory of Signs in Encyclopedia of Unified Science*, vol. I, N 2, Chicago, 1955.
9. Plett H. *Ştiința textului și analiza de text*, București, 1983.
10. Slama-Cazacu T. *Limbaj și context*, București, 1959.
11. Slave E. *Metafora în limba română*, București, 1991.
12. Šmeliov D. *Sposobi nominații v sovremennom russkom iazyke*, Moscova, 1980.

13. Telia V. *Metafora kak modeli smisloproizvodstva*. — În carte: *Metafora v iazyke i tekste*, Moscova, 1988.

14. Vianu T. *Problemele metaforei și alte studii de stilistică*, București, 1957.

Reflexe ale eternității

Reducind opera la psihologie, opera nu mai e altceva decât materie psihologică; redusă de un sociolog la contextul ei social, opera nu mai e altceva decât materie sociologică. Ori opera este redusă la ideile generale pe care le conține și le ilustrează; ori voilt se face din ea instrumentul unui sistem politic, sau ideologic: marxismul, de pildă sau altceva.

În realitate, opera e ireductibilă. O operă este tocmai ceea ce rămîne din ea dincolo de sau în ciuda sociologiei, psihanalizei, economiei, sistemului ideologicopolitic, filozofiei etc.

Eugen IONESCU

Lucian BLAGA

LA CUMPĂNA APELOR

Tu ești în vară, eu sunt în vară. În vară pornită
către sfîrșit, pe muche-amîndoi la cumpăna apelor.
Cu gînd ducăuș — mîngii părul pămîntului.
Ne-aplecăm peste stînci, subt albastrul neîmplinit.

Privește în jos! Privește-ndelung, dar să nu vorbim.
S-ar putea întimpla să ne tremure glasul.
Din poarta-nălțimei și pînă-n vale
îmbătrînește, ah, cit de repede, apa. Și ceasul.

E mult înapoi? Atîta e și de-acum înainte
cu toate că mult mai puțin o să pară.
Ne-ascundem — stins arzind — după năluca de vară
Ne-nchidem inima după nespuse cuvinte.

Poteca de-acum coboară ca fumul
din jertfa ce nu s-a primit. De-aici luăm iarăși drumul
spre țărnă și valea trădate-nmiit
pentru cer chemător și necucerit.

Nicolae MĂTCĂŞ
Chişinău

ÎNNEMURIREA CUVINTELOR (I)

Cuvintele, ca și purtătorii lor, se înنمuresc între ele, legăturile de rudenie fiind de gradație diferită, de la cele directe pînă la cele colaterale. Există cuvinte-gemene, cuvinte-frați ori surori mai mari sau mai mici, cuvinte-verișori și verișoare directe sau de-al doilea ori de-al treilea, cuvinte-bunici, cuvinte-nepoți și strănepoți.

Deși călătoresc pe diverse meleaguri ori se statornicesc pentru totdeauna la cutare sau cutare "curți imperiale", mai obținând uneori și niște titluri de noblețe, cuvintele nu și pierd cu totul legăturile originare. Perindîndu-se în timp și în spațiu, cuvintele își schimbă numai exteriorul, "portul", diferențiindu-se din ce în ce mai mult unele de altele (chiar unul și același cuvînt la origine, umblînd multă vreme fie într-un singur "ducat", fie în diverse "împărății", ajunge să nu mai semene cu sine însuși, dar amite cu frații și surorile sale), ci și, cu atât mai vîrtoș, sensul sau sensurile. Ce are, de exemplu, comun *caierul nostru* cu latinescul **caiuslus* (format, la rîndul său, în limba latină, din *caia* "băt", "par" + sufixul diminutival - *ulus*)? Totul, căci este chiar cuvîntul respectiv moștenit din latină, numai că pe parcurs și-a modificat esențial atât "anteriul" (consoana s a căzut conform legii generale de dispariție a

consoanelor finale, l intervocalic s-a transformat, potrivit altei legi fonetice cunoscute, în r, sub influența lui i sunetul u și-a schimbat locul de articulație, transformîndu-se într-un sunet prepalatal similar cu acesta), cât și sensul. Ca urmare a apropierea în spațiu a celor două obiecte, a mânunchiului de lînă, de in, de cînepă sau de borangic care se pune în furcă pentru a fi tors și a furcii înceși ("bățului"), care în cazul dat în latină se numea **caiuslus*, a devenit posibilă utilizarea denumirii "bățului" pentru a desemna ceea ce se punea pe "băț": lîna, inul, cînepa, borangicul puse în "furcă" pentru tors au început a fi numite și ele **caiułus - caier*. Trecerea denumirii unui obiect (a bățului) asupra altui obiect (a lînii, inului, cînepei, borângicului) a avut drept consecință schimbarea sensului ori, cum și spun specialiștii, transferul semantic metonimic al reflexului cuvîntului latin **caiuslus* în limba noastră, *caier*, pentru că el nu mai înseamnă "băț sau vergea de lemn la capătul căreia se leagă caierul pentru a fi tors" (pentru aceasta se întrebunțează astăzi alt cuvînt, moștenit de asemenea din latină, *furcă*), ci "mânunchi de lînă, de in, de cînepă sau de borangic, care se pune în furcă pentru a fi tors".

Dacă legăturile de rudenie fonetice și semantice dintre *caier* și latinescul **caiuslus* sunt mai puțin vizibile din cauză că sunt de o durată mai mare și schimbările care au avut loc în structura lui fonetică și semantică sunt și ele mai mari, legăturile dintre *caier* și *a (se) încăiera* s-au produs sub ochii noștri. La nivelul formei *în + caier + a* a dat *a încăiera*. La nivelul conținutului românul, care, după cum o știe o lume întreagă, se naște poet, a făcut o asociere între smocul încilicit de lînă, de in, de cînepă și de borangic, din care mai cad uneori niște smoculete,

și firele de păr care zboară din capetele celor care s-au luat la harță, adică s-au încăierat de-a binelea. De aici și sensul lui *a se încăiera*: "a se lăua la bătaie; a începe să se bată".

Amintim cititorului că lexicul limbii noastre este constituit din cuvintele moștenite din limba latină (acestea alcătuiesc majoritatea, fondul, *stratul* de bază al limbii române) și din limba daco-geților (*substratul lexical geto-dacic* nu depășește cifra de 100-150 de cuvinte), cuvintele împrumutate (*superstratul* și *adstratul*) fie din aceeași limbă latină la o etapă cînd limba noastră era deja formată (în sensul acesta un cuvînt o dată moștenit putea fi a doua oară împrumutat; a se compara latinescul *monumentum*, care, în calitate de cuvînt moștenit, a evoluat fonetic căpătind forma și sensul actual bine cunoscute *lormînt*, și același cuvînt împrumutat ca neologism *monument* "operă de sculptură sau de arhitectură făcută în amintirea unui eveniment sau a unui personaj ilustru"; "document sau operă literară, științifică, istorică de mare valoare") și cuvintele formate pe teren propriu prin derivare, compunere sau conversie. Dat fiind că din latină și greacă se "inspiră" și alte limbi atunci cînd au nevoie de noiuni noi (imbogățindu-și vocabularul fie prin împrumuturi de cuvinte, fie prin derivare sau compunere pe teren propriu, însă pe baza unor elemente derivative împrumutate), dat fiind că, în al doilea rînd, multe limbi din Europa sunt de asemenea românice, ca și limba noastră, și deci au moștenit din latină aceleasi cuvinte ca și noi (care însă au evoluat fonetic și semantic diferit în funcție de limbile în care se întrebunează), dat fiind că, în al treilea rînd, limbile se "inspiră" nu numai dintr-o sursă comună, ci și unele din altele, este de

așteptat ca într-o limbă să întîlnim cuvinte cu radicale comune, dar care sunt de origini cu totul diferite (ele nefiind, de exemplu, împrumutate direct din aceeași sursă, ci preluate prin filiera altor limbii). E de așteptat, de asemenea, ca aceste radicale ale cuvintelor înrudite să se deosebească unele de altele tocmai din cauză că vin din surse diferite, prin filiere diferite sau pentru că au evoluat diferit chiar în sinul propriei limbii.

Un vorbitor neinițiat în secretul formării cuvintelor intuiște legătura dintre *benevol* și *bine*, și tocmai de aceea (și pentru că nu știe că latinescul *benevolus* a generat în franceză *bénévole*, pe care noi l-am împrumutat anume în forma aceasta livrescă, în calitate de neologism, spre deosebire de cuvîntul *bene* din limba latină pe care noi l-am moștenit nemijlocit și care a evoluat în bine cunoscutul *bine*) este tentat să-l pronunțe și să-l scrie *binevol* (ceea ce ar fi greșit, desigur). De aici și bancul improvizat de orășeni cu pretenție de oameni spirituali că un om de la țară ar fi intrat în cafeneaua "Lactate" și ar fi solicitat să fie servit cu.... *laptate* (latinescul *lactem*, moștenit, a evoluat în *lapte*, pe cînd *lactate* este un împrumut latino-roman. Comp. fr. *lacté*, lat. *lactatus*). De parcă puțini sunt și printre orășeni care ezită la scrierea și pronunțarea corectă a unor cuvinte neologice cum sunt *examen* și *a examina*, *conferință* și *conferențiar*, *argint* și *argentifer*, *mintal* și *mentalitate*, *umed* și *umiditate*, *tendință* și *tendențios*, *a alinia* și *alineat*, *matricolă* și *a înmatricula*, *a număra* și *a enumera*!...

În rîndurile ce urmează încercăm să prezenta un registru cât mai complet (fără pretenția însă de a fi exhaustiv) al unor grupuri de cuvinte cu radical comun, unele moștenite, iar altele împrumutate din limba latină, unele

moștenite sau împrumutate mai întâi de alte limbi din latină ori din alte idiomuri și care apoi au trecut ca împrumuturi din această din urmă limbă donatoare în limba noastră, în sfîrșit, o serie de cuvinte fie formate pe terenul limbii materne, fie formate pe terenul altor limbi pe baza unor radicale comune și apoi împrumutate de limba română.

Registrul la care ne referim are drept scop să prevină cititorul asupra unor eventuale greșeli de scriere și pronunțare a cuvintelor cu același radical, numite și *cuvinte omorize*. Rădăcina cuvîntului (radicalul), la fel ca și prefixele, sufixele, interfixele, desinențele, poartă în lingvistică numele de *morfem*. Aspectele concrete diferite pe care le ia unul și același morfem din limbă în cuvinte și logoforme concrete, adică *variantele* lui, se numesc *alomorfe*. De exemplu, variantele de rostire și scriere *-port-* (*eu port*), *-porț-* (*tu porți*), *-poart-* (*el să poarte*), *-put-* (*noi am repurtat o victorie*) sunt alomorfe ale unuia și aceluiași morfem radical din familia de cuvinte formată de la verbul *a purta*.

Vom examina prin contrast în temei omorizile cu aspect sonor și grafic diferit, adică omorizile *eterofone* și *eterografe*, pentru că numai acestea trezesc dificultăți în practica exprimării orale sau scrise. Prevenim cititorul cît de cît avizat (gîndindu-ne în primul rînd la cadrele didactice, ce se ocupă aproape zilnic de analiza structurii morfematici a cuvintelor) că nu avem intenția de a-l provoca la o confundare a planului sincronic cu cel diacronic, a analizei *derivational* a cuvîntului cu cea *etimologică*. Din punct de vedere etimologic, adică din punctul de vedere al originii morfemelor din care sunt constituite, bunăoară, cuvintele *trăgător* și *tractor* au aceeași structură, rădăcina *-trag-* din

latinescul **tragere* "a trage" manifestîndu-se prin alomorfele *-trăg-* și *-trac-* și sufixul *-tor* printr-o varianță *-ător* și *-tor*. Din punctul de vedere al analizei derivatională în plan sincronic însă cuvîntul *trăgător*, care s-a constituit pe terenul limbii noastre, e alcătuit din trei morfeme: radicalul *-trăg-* de la verbul moștenit din latină *a trage*, sufixul *-ător* și desinența zero (spunem "zero", fiindcă vom avea și alte logoforme sau cuvinte înrudite cu el, de exemplu, *trăgători*, *trăgătoare* și a., care se vor deosebi structural și semantic prin prezența unor morfeme formative sau gramaticale, cum sunt desinențele *-i*, marcă a pluralului masculin, *-e*, marcă a femininului, și.a.m.d.), în timp ce cuvîntul *tractor*, împrumutat în limba noastră din franceză (în care e format în mod firesc din radicalul *-trac-*, sufixul *-teur* și desinența zero), e constituit din două morfeme: din radicalul *-tractor-* (pe care îl vom reîntîlni în cuvinte ca *tractorist*, *tractoristă* și în logoformele lor *tractoristul*, *tractoristă*, *tractoristii* și a.) și desinența zero. Nu intenționăm să-l provocăm la o confundare a celor două procedee diferite de analiză, dar suntem convingați că o abordare în complex a ambelor modalități nu poate să nu contribuie la o mai bună înțelegere a cauzelor scrierii și pronunțării cuvintelor în cutare sau cutare fel și, prin urmare, la o însușire conștientă (ceea ce înseamnă și durabilă) a normelor de scriere și rostire corectă a lor. Vom opera, în mare, cu lexeme cu radical latin sau latino-romanici și numai sporadic cu unele venite din neogreacă, turcă sau din limbile slave. Analiza în complex sporește și îndemnă pe cititorul cointeresat să-l permite să observe rezultatul evoluției diferite a sunetelor din radicalul latin în cuvintele moștenite, derivate sau

compuse pe baza lui în limba română, ci i-ar demonstra și marea asemănare ce există între împrumuturile latine de dată și în toate limbile românești și între formațiile lexicale din limbile românești occidentale surori constituite pe baza etimonului latin și reflexele lor în împrumuturile lexicale românești. Astfel, grupul de consoane ct din latină a generat în cuvintele moștenite de română pt (*octo* - *opt*), franceză -it (*huit*), spaniolă -ch (*ocho*), italiană -tt (*otto*). Pe de altă parte, grupul ct s-a menținut în împrumuturile din latină sau formate pe baza radicalului latin în alte limbi surori și preluate ulterior (fr. *octave*, *nocturn*, *noctambule*; rom. *octavă*, *nocturn*, *noctambul*, spre deosebire de ital. *ottava*, *notturno*, *nottambulo*). O accentuat urmat de n a dat în cuvintele moștenite din latină u (*ponere* — a punc, *respondere* — a răspunde, *abscondere* — a ascunde), însă a rămas intact în împrumuturile latino-române (comp. *deponent*, *corespondent*, *abscons*).

Dată fiind această înrudire etimologică, semantică și structurală a cuvintelor, înrudire pe care o "simt" și oamenii simpli neinstruiți, confundarea rostirii și scrierii radicalelor, în special în cazurile când se deosebesc numai printr-o singură vocală, devine iminentă. Comp. *timp* și *atemporal*, *a lega*, *legătură* și *ligatură*, *circumferință* și *circumferențial*, *a condescinde* și *condescendentă*. Confundarea radicalelor sau a altor formanții este cu atât mai inevitabilă (în cazul în care nu depun eforturi să însușești scrierea și pronunțarea corectă fixate în lucrările cu caracter normativ) cu cât multe din ele chiar în limba din care au fost preluate (majoritatea lor vin din franceză sau prin intermediul ei) se scriu la fel. De exemplu, *a descinde* și *descendent* sunt niște împrumuturi al căror radical atât în latină, cât și în

franceză se scrie numai într-un singur mod, nu în două, ca în limba noastră: lat. *descendere*, *descendens*, fr. *descendre*, *descendant*. A se vedea de asemenea grafia identică a radicalelor în limba de origine la următoarele omorize eterofone și eterografe din limba noastră: *legătură* (moștenit din lat. *ligatura*) și *ligatură* (lat. *ligatura* prin filiera fr. *ligature*); *a asculta* (moștenit din lat. *auscultare* prin sincoparea lui u) și *a ausculta* (împrumutat din fr. *ausculter*, care la rîndul său ne trimite la același etimon latin *auscultare*); *dinte* (moștenit din lat. *dens*, *dantis*) și *dentar* (împrumut latino-roman; a se confrunta fr. *dentaire* și lat. *dentarius*); *ridicol* (împrumut latino-roman; - cf. lat. *ridiculus*, fr. *ridicul*, ital. *ridicolo* - cu transformarea lui u în o ca și în *pericol* < lat. *periculum*, *discipol* < lat. *discipulus*, *spectacol* < lat. *spectaculum*, *articol* < lat. *articulus*) și *a ridiculiza* (< fr. *ridiculiser*), *fund* (moștenit din lat. *fundus*), *fond* (împrumutat din fr. *fonde*, la temelia căruia stă același etimon latin *fundus*) și *fundație* (împrumutat din lat. *fundatio*), *a crește* (moștenit din lat. *crescere*) și *concrecență* (împrumutat din lat. *concrescentia*) etc.

Pentru a facilita înțelegerea esenței deosebirilor de scriere și pronunțare a perechilor sau grupurilor de cuvinte omorize, le vom prezenta în continuare în paralel, considerind că semnele distinctive ce constituie opozitia sunt chiar fonemele și grafemele respective. Vom examina numai opozitiile fonematice vocalice.

Majoritatea opozitiilor vocalice sunt graduale, deosebindu-se prin apertură. Celealte opozitii se deosebesc prin locul de articulație al vocalelor cu aceeași apertură.

Opoziția a : au. O înțîlnim în radicalul cuvîntului moștenit *a asculta* și al derivatelor acestuia, pe de o parte, și, pe de altă parte, în

neologismele *a ausculta* (< fr. *ausculter*, lat. *auscultare*), *auscultație* (< fr. *auscultation*, lat. *auscultatio*), în care au constituie un distong (cu u scurt).

Opoziția ă : e. Este slab reprezentată în vocabular. Vocala ă, care se opune lui e numai după locul de articulare (e este prepalatală, ă - mediopalatală), o înșinim, în aspectul care ne interesează aici, 1) în radicalul cuvântului *bășică* (moștenit din lat. *vesica* prin betacizarea lui v inițial și trecerea lui e neaccentuat în ă), pronunțat adeseori în limba vorbită *bășică*, în derivatele lui și în cîteva îmbinări formate cu el: *a bășica*, *bășicat*, *bășicuță*, *bășicos*, *nebășicat*, *bășica porcului*, *bășica ufului*; 2) în familia derivatelor verbului *a băjeni* (format de la substantivul *bejanje*, împrumutat din vechea slavă): *băjenar*, *a băjenări*, *băjenărie*, *băjenie*; 3) în radicalul lui *număr* (moștenit din lat. *numerus* prin trecerea lui e neaccentuat în ă) și al derivatelor acestuia: *a număra*, *numărare*, *numărat*, *numărătoare*, *numărător*, *numărătură*, *numărăș*.

Ea se opune, în grupul întâi, vocaliei originare e din neologismele omorizice, adică cuvintelor ce fac parte din familia lui *vezică* (< lat. *vesica*): *vezical* (< fr. *vésical*, lat. *vesicalis*), *vezicant* (< fr. *vésicant*), *vezicat* (derivat de la *vezică*), *vezicator* (< fr. *vésicatoire*), *vezicătie* (< fr. *vésication*), *vezicular* (< fr. *vésiculaire*), *veziculă* (< fr. *vésicule*, lat. *vesicula*), *veziculectomie* (< fr. *vésiculectomie*), *veziculită* (< fr. *vésiculite*), *veziculografie* (< fr. *vésiculografie*), *veziculos* (< fr. *vésiculeux*, lat. *vesiculosus*), *veziculotomie* (< fr. *vésiculotomie*); în grupul al doilea — aceleiași vocală e din numele de familie *Bejan*, *Bejenaru* (cu e rezultat fie din influența limbii ruse, fie din asimilare sau din analogie); în grupul al treilea

— vocaliei e dintr-o serie de neologisme de origine latină, latino-romanică sau romanică legate de ideea de enumerare și numerotare, și anume: *a enumera* (< fr. *énumérer*, ital., lat. *enumerare*), *enumerabil* (< fr. *énumérable*), *enumerare* (derivat de la *a enumera*), *enumerativ* (< fr. *énumératif*), *enumerație* (< fr. *énumération*, lat. *enumeratio*), *numerabil* (< lat. *numerabilis*, ital. *numerabile*), *numerabilitate* (< ital. *numerabilità*), *numeral* (< fr. *numéral*, lat. *numeralis*), *numerar* (< fr. *numéraire*), *numerativ* (< fr. *numératif*), *numerație* (< fr. *numération*, lat. *numeratio*), *numeric* (< fr. *numérique*), *numeros* (< lat. *numerosus*), *a numerota* (< fr. *numéroter*), *numerotare*, *numerotat*, *numerotator* (derivate de la *a numerota*), *numerotație* (< fr. *numérotation*).

Din exemplele aduse putem deduce că în cuvintele vechi, moștenite, e neaccentuat a trecut în ă; în cuvintele noi, în mare parte împrumutate, dar pe baza cărora au apărut și unele deriveate în limba noastră (*vezicat*, *enumerare*, *numerotare*, *numerotat*, *numerotator*), e de la origine s-a păstrat, fapt care și explică scrierea diferită a cuvintelor cu radical comun sub aspect etimologic (în plan diacronic).

Opoziția e : i. Motivarea opoziției e : i nu este una și aceeași la toate grupurile de cuvinte paralele. Există mai multe cazuri și, respectiv, mai multe cauze.

Astfel, odată cu dispariția opoziției de durată la vocală i medial postconsonantic a trecut în e: *digitus* > * *degetus* > *deget*; *intelligere* > * *intellegere* > *a înțelege*; *fricare* > * *frecare* > *a freca*; *fumigare* > * *fumegare* > *a fumega*; *putridus* > * *putredus* > *putred*; *humidus* > * *humedus* > *umēd*; *circus* > * *cercus* > *cerc*; *siccare* > * *seccare* > *a seca*;

ligare > * *legare* > *a lega; piscis* > * *pescis* > *pește* și.a. În schimb i s-a păstrat în împrumuturile latino-române sau românești și în derivatele acestora. Deși consecință avem opoziția vocalică respectivă *deget, degetar, degetariță, degetăruță, degetel și a digita* (<ital., lat. *digitare*), *digital* (< fr. *digital*, lat. *digitalis*), *digitală* (< fr. *digitale*), *digitalină* (< fr. *digitaline*), *digitalism* (< fr. *digitalisme*), *digitalizare* (format după fr. *digitalisation*), *digitat* (< fr. *digité*), *digitație* (< fr. *digitation*), *digitigrade* (< fr. *digitigrades, imparidigitat* (< fr. *imparidigité*), *interdigital* (< fr. *interdigital*); *înțelegător, a înțelege, înțelegere, înțeles, neînțelegător, neînțeles, neînțelegere, a subînțelege, subînțelegere, subînțeles, bineînțeles și inteligibil* (< lat. *intelligibilis*, fr. *intelligible*), *inteligibilitate* (< fr. *intelligibilité*), *ininteligibil* (derivat de la *intelligibil*), *ininteligibilitate, noninteligibilitate* (derivate de la *intelligibilitate*); *a freca, frecare, frecat, frecătură, frecătel, frecuș și africat* (< fr. *afrique*, lat. *africatus*), *fricativ* (< fr. *fricatif*), *a fricționa* (< fr. *frictionner*), *fricționare* (derivat de la *a fricționa*), *fricțiune* (< fr. *friction*, lat. *frictio*); *a fumega, fumegai, fumegare, fumegărie, fumegos și fumigant* (< fr. *fumigant*), *fumigație* (< fr. *fumigation*, lat. *fumigatio*), *fumigen* (< fr. *fumigène*), *fumivor* (< fr. *fumivore*), *a fumiza* (< fr. *fumiger*, lat. *fumigare*), *fumizare* (derivat de la *a fumiza*); *putred, putregai, a putregăi, putregăios, putregăit, putrejune, putrezeală, a putrezi, putreziciune, putrezire, putrezit + neologismele putrefacție* (< fr. *putréfaction*, lat. *putrefactio*), *a se putrefia* (< fr. *putréfier*), *putrefiabil* (< fr. *putréfiable*), *putrefiere* (derivat de la *a (se) putrefia*), *putrescent* (< fr. *putréscant*), *putrescență* (< fr. *putrescence*), *putrescibil* (< fr. *putréscible*),

putrescibilitate (< fr. *putréscibilité*), care îl conține și din limba franceză, și *putrid* (< fr. *putride*, lat. *putridus*), *putriditate* (< fr. *putridité*), *putritudine* (< ital. *putretudine*, cu trecerea lui e în i în limba noastră prin analogie cu *putrid*); *umed, umezeală, a umezi, umezitor și umid* (< lat. *humidus*, ital. *umido*), *a umidifica* (format de la *umid* + suf. -ific(a)), *umidificare* (derivat de la *a umidifica*), *umidifug* (< fr. *humidifuge*), *umiditate* (< fr. *humidité*, lat. *humiditas*), *umidometru* (< fr. *humidomètre*), *umidostat* (< fr. *humidostate*); *cerc, semicerc, a cercui, cercuială, cercuire, circuit, cercuit, cercuitor, cerculeț, cercușor, a încercui, încercuire, încercuit și circ* (< lat. *circus*, ital. *circo*, fr. *cirque*), *circuit* (< fr. *circuit*, ital. *circuito*, lat. *circitus*), *circorama* (< rus. *тіркорама*), *a circula* (< fr. *circuler*, lat. *circulare*), *circulant* (< fr. *circulant*), *circular* (< fr. *circulaire*, lat. *circularis*), *circulator* (< fr. *circulatoire*, lat. *circulatorius*), *a circumcidere* (< lat. *circumcidere*), *circumcisie* (< lat. *circumcisio*), *circa* (< lat. *circa*), *circumducție* (< fr. *circumduction*), *circumferențiar* (derivat de la *circumferință*), *circumferință* (< lat. *circumferentia*), *circumflex* (< lat. *circumflexus*, fr. *circonflexe*), *circumlocuție* (< lat. *circumlocutio*, fr. *circonlocution*), *circumlunar* (< *circum* + *lunar*), *circumnavigație* (< lat. *circumnavigatio*, fr. *circumnavigation*), *circumnutație* (< fr. *circumnutation*), *circumoral* (< lat. *circum* + *os, oris* "gură"), *circumorbital* (< *circum* + *orbital*), *circumpolar* (< fr. *circumpolaire*), *a circumscrie* (< lat. *circumscribere*), *circumscriere* (derivat de la *a circumscrie*), *circumscripție* (< lat. *circumscriptio*, fr. *circumscription*), *circumscrijis* (derivat de la *a circumscrie*), *circumselenar* (< *circum* + *selenar*),

circumsolar (< *circum* + *solar*), *circumterestru* (< fr. *circumterrestre*, ital. *circumterrestre*), *circumvalație* (< lat. *circumvallare*, fr. *circonvallation*), *circumvoluție* (< lat. *circumvolutus*, fr. *circonvolution*); *a seca, secare, secat, a secătui, secătuire, secătuit, secătură, a deseca, desecare, nesecat și siccativ* (< fr. *siccatif*, lat. *siccatus*), *a desica* (< ital. *dessicare*), *desicare* (derivat de la *a desica*), *desicativ* (< fr. *dessicatif*, lat. *dessicatus*), *desicator* (< fr. *dessicateur*), *desicație* (< fr. *desiccation*); *a lega, legare, legătoare, legător, legătoreasă, legătorie, legătură, legăturică, a dezlega, dezlegare, dezlegat, dezlegător, nielegat + neologismele a delega* (< fr. *déléguer*, lat. *delegare*), *delegat* (< derivat de la *a delega*, cf. fr. *délégué*, lat. *delegatus*), *delegatar* (< fr. *délégataire*), *delegație* (< fr. *délégation*, lat. *delegatio*), *legat* (s.m., < fr. *légit*, ital., *legato*, lat. *legatus*), *legat* (s.n., < lat. *legatum*), *legato* (< ital. *legato*), *legatorie* (< lat. *legatoria*), *legație* (< fr. *légation*, lat. *legatio*) și *ligament* (< fr. *ligament*, lat. *ligamentum*), *ligamentos* (< fr. *ligamenteux*), *ligatură* (< fr. *ligature*, lat. *ligatura*), *ligă* (< fr. *ligue*, ital. *liga*), *coligare* (< ital. *colligare*, fr. *colligation*), *coligativ* (< fr. *colligatif*), *colligatum* (< lat. *colligatum*); *pește, peștișoară, peștișor, peștoaică, pescar, pescăruș, pescăreasă, pescăresc, pescărește, a pescări, pescărie, pescărim, pescărit, pescăriță, pescăruș, a pescui, pescuit, pescitor, pescuț și piscicol* (< fr. *piscicole*), *piscicultor* (< fr. *pisciculteur*), *piscicultură* (< fr. *pisciculture*), *pisciform* (< fr. *pisciforme*), *piscină* (< fr. *piscine*, lat. *piscina*), *piscivor* (< fr. *piscivore*); *a vedea, vedeală, vedenie* (< v.sl. *videnije*, după *vedere*), *vedere, a prevedea, a revedea, revedere și video* (< fr. ital. *video*, lat. *video*,

videre), *videomagnetofon* (alcătuit din *video* + *magnetofon*), *videocasetofon* (alcătuit din *video* + *casetofon*), *videofon* (< fr. *vidéophone*), *videocanal* (< germ. *Videocanal*), *videocaptor* (alcătuit din *video* + *captor*), *videofrecvență* (< fr. *vidéo fréquence*, germ. *video-frequenz*), *videografie* (< fr. *vidéografie*), *videotelefón* (< germ. *Videotelephon*), *videotelefonie* (< fr. *visiotéléphonie*), *vizor* (< fr. *viseur*), *televizor* (< fr. *téléviseur*), *a televiza* (< fr. *télévizer*), *televizare* (derivat de la *a televiza*), *televiziune* (< fr. *télévision*), *vizual* (< ital. *visuale*, fr. *visuel*), *audiovizual* (< fr. *audiovisuel*), *retrovizor* (< fr. *rétroviseur*), *previziune* (< fr. *prévision*, ital. *previsione*), *previzional* (< fr. *prévisible*, ital. *previzibile*), *previzional* (< fr. *prévisionnel*), *a previziona* (format după *a viziona*), *vizionare* (derivat de la *a viziona*), *vizibil* (< fr. *visible*, lat. *visibilis*), *vizibilitate* (< fr. *visibilité*, lat. *visibilitas*), *vizionar* (< fr. *visionnaire*), *vizionează* (< fr. *visionneuse*), *vizionarism* (derivat de la *vizionar*), *a vizualiza* (< fr. *visualiser*), *vizualizare* (derivat de la *a vizualiza*), *vizetă* (< ital. *visetta*), *viză* (< fr. *visée*); *pepenă, pepeniște, pepenoaică, pepenoaie, pepenoi, pepenos și pepinieră* (< fr. *pépinière*), *pepinierist* (< fr. *pépiniériste*); *limpede* și derivatele lui și *limpid* (< lat. *limpidus*, fr. *limpide*, ital. *limpido*), *limpiditate* (< fr. *limpidité*).

Cuvintele înrudite *galben*, *gălbeneală, gălbeneiu, gălbenuș, a se îngălbeni, îngălbeneire, îngălbeneit*, formate pe baza radicalului latin -*galbin*- cu trecerea lui i neaccentuat în e, se opun în limba noastră cîtorva cuvinte derivate pe teren propriu de la radicalul *galben*, care însă, fie că sub influența altor modele derivative sau ca urmare a deplasării accentului, fie că fiind

influențată de pronunția neliterară, l-au transformat pe e din radical în i, deosebindu-se astfel de formațiile cu e: *gălbinaře, gălbinaš, a se gălbini, gălbiniu, gălbiničios*. Ele au un pronunțat caracter popular și sunt mai degrabă niște excepții de la normă.

O categorie aparte o constituie cuvintele moștenite ce aveau un e în radical pe care l-au păstrat în limba noastră, ele opunîndu-se cuvintelor omorizice împrumutate din alte limbi române care l-au transformat pe e original în i: *a alege, alegere, alegător și eligibil* (< fr. *éligible*), *eligibilitate* (< fr. *éligibilité*). Însă e de menționat că în aceleași limbi, paralel cu lexemele ce au substituit vocala e prin i, există și cuvinte înrudite ce l-au păstrat pe e, fapt confirmat de aspectul pe care îl au ele, ca împrumuturi de dată recentă, în limba noastră. A se compara *eligibil, eligibilitate*, de exemplu, cu *electiv, electivitate, elector, electoral, electorat*, toate de origine franceză.

Ultima observație nu concordă cu constatarea generală pe care am făcut-o mai sus că opoziția e : i se manifestă ca opoziție dintre cuvintele vechi, moștenite, și cuvintele noi, împrumutate sau formate pe teren propriu. Într-adevăr, va trebui să recunoaștem că acastă opoziție se manifestă și în cadrul neologismelor înseși, dar totuși mai puțin pregnant decât cea dintre cuvintele moștenite și cele împrumutate. Să mai examinăm cîteva cupluri corelative, încercînd a reține scrierea corectă a celor care ne pot crea probleme: *cerúmen* (< fr. *cerumen*) - *ceruminós* (< fr. *cérumineux*); *lumen* (< lat. *lumen*, fr. *lumen*), *lumenmetru* (< fr. *lumenmetre*, iar acesta din *lumen* + grec. *metron*) - *luminaj* (< lat. *luminare*), *luminal* (cf. germ. *Luminal*, fr. *luminal*), *luminanță* (< fr. *luminance*), *luminanțmetru* (europ.), *luminator* (< rus.

illuminator), *luminous* (< fr. *luminous*), *luminos* (< fr. *luminescence*), *luminism* (< fr. *luminism*), *luminist* (< fr. *luminist*), *luminofor* (< fr. *luminophore*, format din lat. *lumen*, cu trecerea, la schimbarea locului, accentului în cuvîntul compus, lui e în i + grec. *phoros*), *luminoschemă* (europ.), *luminoscop* (< fr. *luminoscope*, format din lat. *lumen* + grec. *skopein*), *luminozitate* (< fr. *luminosité*), *a ilumina* (< fr. *illuminer*, lat., ital. *illuminare*), *iluminare, iluminat* (derivate de la *a ilumina*), *iluminătie* (cf. fr. *illumination*, lat. *illuminationis*, rus. *illuminacija*), *iluminism* (< fr. *illumism*, ital. *illuminismo*), *iluminist* (< fr. *illuministe*), *transiluminare* (< fr. *transillumination*); *examen* (< fr. *examen*, lat. *examen*), *autoexamen* (< fr., it. *auto* din gr. *autos* + *examen*) - *a examina* (< fr. *examiner* din lat. *examinare*), *examinabil* (< fr. *examinable*), *examinare* (derivat de la *a examina*), *examinator* (derivat de la *a examina* sau împrumutat din fr. *examinateur*), *a reexamina, reexaminare, reexaminat* (derivate de la *a examina*); *abdomen* (< fr. lat. *abdomen*), *abdomenoscop* (< fr. *abdomenoscop*), *postabdomen* (< fr. *postabdomen*) - *abdominal* (< fr. *abdominal*), *abdominalgie* (< fr. *abdominalgie*), *postabdominal* (< fr. *postabdominal*); *albumen* (< fr. lat. *albumen*) - *albumină* (< fr. *albumine*), *albuminemie* (< fr. *albuminémie*), *albuminometru* (< fr. *albuminomètre*), *albuminone* (< fr. *albuminones*), *albuminos* (derivat de la *albumină* sau împrum. fr. *albumineux*), *albuminuric* (< fr. *albuminrique*), *albuminurie* (< fr. *albuminurie*, format din *albumine* + grec. *auron*), *elocvent* (< fr. *éloquent*, ital. *eloquente* din lat. *eloquens, -ntis*), *elocvență* (< fr. *éloquence*, ital. *eloquenza*, lat. *eloquentia*) - *grandiloc-*

vent (< fr. *grandiloquent*, ital. *grandiloquente*, *grandilocvență* (< fr. *grandiloquence*, ital. *grandiloquenza*), *brevilocvent* (ital. *breviloquente*), *brevilocvență* (< germ. *Breviloquenz*, format din lat. *brevis* + *eloquentia*), *magnilocvent* (< ital. *magniloquente*), *magnilocvență* (ital. *magniloquenza*); *permeabil* (< fr. *perméable*, ital. *permeabile*), *permeabilitate* (< fr. *perméabilité*), *a permeabiliza* (< fr. *perméabiliser*), *permeabilizare* (derivat de la *a permeabiliza*), *permeametru* (< fr. *perméamètre*), *permeanță* (< fr. *perméance*, ital. *permeanza*), *impermeabil* (< fr. *imperméable*), *impermeabilitate* (< fr. *imperméabilité*), *a impermeabiliza* (< fr. *imperméabiliser*), *impermeabilizare* (derivat de la *a impermeabiliza*) — *permis* (< fr. *permis*), *permisie* (< fr. *permission*), *permissionar* (< fr. *permissionnaire*), *permisiune* (< fr. *permission*, lat. *permissio*), *a permite* (< lat. *permittere*, fr. *permettre*), *permitere* (derivat de la *a permite*), *permitivitate* (< fr. *permittivité*, ital. *permittività*), *a admite* (< lat. *admittere*, fr. *admettre*), *admis*, *admitere* (derivat de la *a admite*), *admisibil* (< fr. *admissible*), *admisibilitate* (< fr. *admissibilité*), *admisjune* (< fr. *admission*, lat. *admissio*), *misie* (< lat. *missio*), *misionar* (fr. *missionnaire*, it. *missionario*), *misionariat* (< fr. *missionnariat*), *misjune* (< fr. *mission*, ital. *missione*, lat. *missio*), *a comite* (< lat. *committere*, fr. *commettre*), *a emite* (< lat. *emittere*, fr. *émettre*), *emitent* (< lat. *emittens*), *emitere*, *emitor* (derivat de la *a emite*), *emisiune* (< fr. *émission*, ital. *emissione*, lat. *emissio*), *emisiv* (< fr. *émissif*), *emitanță* (< fr. *émissionne*, ital. *emissanza*), *a transmite* (lat. *transmittere*, fr. *transmettre*) și.a.; *germen* (< lat. *germen*) — *a germina* (lat., ital. *germinare*), *germinal* (< fr. *germinal*), *germinare* (derivat de la *a*

germina), *germinativ* (< ital. *germinativo*, fr. *germinatif*), *germinator* (< ital. *germinatore*, fr. *germinateur*), *germinație* (< fr. *germination*, lat. *germinatio*); *bitumen* (< lat. *bitumen*) — *bituminos* (< fr. *bitumineux*), *bitumine* (< fr. *bitumines*), *bituminifer* (< fr. *bituminifère*), *a bituminiza* (fr. *bituminiser*), *bituminizare* (derivat de la *a bituminiza*); *nomen* (lat. *nomen*), *cognomen* (lat. *cognomen*), *nomenclator* (< fr. *nomenclateur*), *nomenclatoric* (derivat de la *nomenclator*), *nomenclatură* (< fr. *nomenclature*, germ. *Nomenklatur*, lat. *nomenclatura*), *nomenclaturist*, *nomencluristic* (derivat de la *nomenclatură*) — *nominal* (< fr. *nominal*, lat. *nominal*), *nominalism* (< fr. *nominalisme*), *nominalist* (< fr. *nominaliste*), *a nominaliza* (derivat din *nominal* + suf. *-iza*), *nominalizare* (derivat de la *a nominaliza*), *nominativ* (lat. *nominativus*, fr. *nominatif*), *pronominal* (< fr. *pronominal*), *nominație* (fr. *nomination*, lat. *nominatio*), *denominație* (< fr. *dénomination*, lat. *denominatio*), *a denoma* (< ital. *denominare*), *a denominala* (< fr. *dénominalizer*), *denominalizare* (derivat de la *a denominala*), *denominativ* (< fr. *dénominatif*, lat. *denominativus*); *a enerva* (< fr. *énerver*, lat. *enervare*), *enervant* (< fr. *énervant*), *enervare* (derivat de la *a enerva*), *enervatie* (< fr. *éervation*) — *a inerva* (< fr. *innervier*), *inervare* (derivat de la *a inerva*), *inervatie* (< fr. *innervation*).

(Va urma)

Ilie DAN

Iași

RAPORTUL DINTRE NUMELE DE LOC ȘI NUMELE DE PERSOANĂ

Alături de apelative (în primul rînd termeni entropicici), de împrumuturi din alte limbi și de formații românești avînd la bază nume comune, o categorie importantă de nume de locuri o reprezintă cele numite personale. Există de altfel, ca și în cazul relației apelativ- nume de loc, un raport reciproc între toponime și antroponime(1). Reciprocitatea acestui din urmă raport este dovedită de faptul că o serie de toponime sînt formate de la un nume de persoană — simplu sau derivat (nume de familie, prenume, poreclă), iar pe de altă parte, de numeroasele nume de persoană românești (în special de familie) care au la bază un toponim (2).

Este important să constatăm că procesul "transformării" unor nume de persoană în nume de locuri se petrece permanent, pe baza unor criterii lingvistice privitoare la specificitatea numelor proprii și la formanții topici caracteristici pentru limba noastră. Există însă în acest domeniu o deosebire: pe cîtă vreme numele de persoană pot apărea ca toponime, simple sau însotite de sufixe și elemente derivative, numele de persoană formate de la numele de

loc au în structura lor un toponim și un sufix specializat (3). Pe de altă parte, în cazul toponimiei, numele de persoană pot apărea și în diferite structuri, exprimînd raportul de posesiune sau fiind construcții cu recțiune directă, antroponimul aflîndu-se în cazurile genitiv sau acuzativ, ceea ce nu se întîmplă la numele de persoană care au la bază un toponim.

Un alt aspect demn de menționat rezidă în faptul că, de obicei, mai multe toponime românești formate pe baza unor nume de persoană se referă la localități. Am putea spune că, indiferent de originea lor, există în această priință cîteva sufixe specializate -ești, -eni (-ani), -ăuți (4). La acest din urmă aspect se referează Sever Pop când afirma: "*On peut donc reconnaître comme le trait le plus caractéristique du roumain la formation du nom de villages d'après des noms de famille jadis les plus repandus, en leur ajoutant le suffixe collectif -ești*" (5).

În cazul toponimelor provenite din antroponime trebuie să invocăm nu numai trăsăturile lor lingvistice (afit de evidente în cazul apelativelor), ci și condițiile social-istorice ale epocii în care ele au apărut. Numeroasele nume de sate românești care au la bază un antroponim urmat de sufixele -ești sau -eni trebuie puse în legătură de către toponomast fie cu sistemul de întemeiere a aşezărilor rurale românești (6), fie cu unele aspecte caracteristice vieții feudale din Moldova și Țara Românească (organizarea administrativă și fiscală, relații dintre boieri și țărani, dintre țărani și mănăstiri, ierarhie socială, imigrări de populație dintr-o provincie în alta, simbioză etnică etc.) (7).

Datorită faptului că numele de loc nu apar accidental, ci în cadrul unei colectivități, înțelegem de ce pentru

identificarea și individualizarea realităților înconjurătoare vorbitorii au avut în vedere considerente referitoare la relief, floră, faună, etc., dar și la raporturile dintre *om* și *natură*. Trebuie însă să deosebim în această direcție modul de formare a toponimelor, pe care le putem numi *antroponimice*, procedee diferite de la o epocă istorică la alta, condiționate nu numai de mentalitatea oamenilor în ceea ce privește procesul *denumirii*, ci și de realități concrete ale așezărilor omenești respective (8). În această privință pentru epoca veche din istoria Țărilor Române putem identifica într-o serie de cazuri numele personajului de la care s-a format un nume de loc. Acesta (întemeietor, cumpărător sau proprietar vremelnic al unei moșii sau așezări) este de foarte multe ori o persoană reală care poate fi identificată pe baza documentelor istorice (9). Situația este întrucâtva asemănătoare pentru secolele al XVIII-lea și al XIX-lea, cind însă nu predomină numele de localități în -ești sau -eni, ci acele formate de la numele unor proprietari, boieri și arendași, dar cu alte sufixe. O altă situație cunoște microtoponimele, care, în general, marchează un raport de proprietate și, drept consecință, numele de persoană (dar și prenumele de multe ori) apar la cazurile genitiv și acuzativ (10).

În sfîrșit, alta este situația pentru secolul nostru, cind numele unor localități (sate, comune și orașe) au fost înlocuite pe cale administrativă cu numele și prenumele unor scriitori, artiști, oameni politici și personaje istorice reale din țară sau străinătate. Ne gîndim la nume de loc precum *Tudor Vladimirescu*, *George Enescu*, *Ștefan cel Mare*, *Ciprian Porumbescu*, *Mihail Kogălniceanu*.

Dacă pe lingvist îl interesează în mod strict semnificația, originea, structura fonetică și funcția gramaticală, evidente în cazul apelativelor, el nu poate trece cu vederea un nume topic considerat drept cuvînt, atunci cînd acesta este format de la un nume de familie sau de la numele unei persoane reale, care pentru istorie, bunăoară, prezintă o importanță de prim ordin. Așadar, pentru toponimele care conțin nume de persoană, cercetarea se dovedește un auxiliar necesar, iar apelul la documentele istorice este obligatoriu. Mai grea este în această privință nu atât identificarea (atât cît e posibilă) a persoanei al cărei nume îl conține toponimul, cît stabilirea originii propriu-zise a numelui de persoană. Înțelegem prin aceasta nu originea geografică (locală) și istorică a unei persoane, ci originea strict lingvistică a numelui pe care aceasta îl poartă. Si în cazul numelor moștenite, etimologia nu este totdeauna ușor de stabilit. Spre deosebire de apelative, forma fonetică a numelor de persoană întîlnite în toponime are mai puțină importanță și ea poate fi avută în vedere pentru cazurile în care numele comune dintr-o zonă dată nu reprezintă anumite evoluții fonetice. Totuși, forma unora dintre aceste antroponime e importantă atunci cînd apare în documente istorice sigure (și în mod deosebit cînd atestarea istorică o probează), cu schimbările acesteia de la o epocă la alta, de la o regiune la alta sau pentru situațiile cînd unele fenomene fonetice nu mai apar azi în apelative.

Situația este cu totul diferită în ceea ce privește morfologia antroponimelor întîlnite în toponimele personale. Știut fiind că numele de persoană au, în genere, o poziție specială în cadrul gramaticii (privitoare la gen, la articol, la

raportul singular—plural) nu trebuie să uităm totuși că în unele situații antroponimele cunosc un paralelism cu apelativele. Este cazul să amintim aici, spre exemplu, raportul interesant dintre pluralul numelor de persoană și numele de loc cu aspect de plural (11). E suficient să menționăm aici *Ionești* (pluralul de la *Ionescu*) față de *Ploiești* (acesta din urmă nu reprezintă pentru vorbitorul contemporan pluralul unui *Ploaie* sau *Ploiescu*, chiar dacă din punct de vedere istoric numele acestui oraș provine de la un boier, *Ploaie*, atestat documentar (12).

Chiar dacă există identitate între numele comune și cele de persoană (mai ales cînd acestea din urmă sănătatea faptul privește originea, și nu semnificația. Trebuie, drept urmare, să realizăm că în asemenea cazuri avem de a face cu o falsă sinonimie, care ar explica greșit toponimele personale, dacă n-am ține seama de aspectul diacronic și de posibilitatea folosirii unor nume de loc ca nume de persoană (nu ne interesează aici supranume sau pseudonime de tipul *Constantinescu-Iași*, *Popescu-Sireteanu*, *Ionescu-Argeș* etc.).

Tot în legătură cu cele de mai sus trebuie să invocăm și "colorul" regional al antroponimelor de la baza numelor de loc. Diferențele în această privință între cele trei provincii istorice românești se explică și prin preferința vorbitorilor dintr-o arie geografică pentru unul sau altul dintre procedeele de formare a numelor de locuri de la nume de persoană. E important de asemenea să subliniem că o astfel de alegere poate fi explicată și prin faptul că pînă în secolul al XIX-lea sistemul popular de denuminație din Moldova și Țara Românească nu cunoștea decît un singur termen: *prenumele*. Aceasta și explică frecvența folosire în aceste

provincii a sufixelor **-ești** și **-eni**, cu unele diferențe totuși, de la o perioadă istorică la alta. Cercetarea documentelor istorice pune în evidență importanța etnonimelor (unele dintre acestea puteau fi și porecle) pentru formarea numelor de familii și, pe baza acestora, tîrziu, a numelor de locuri. E interesant de constatat că astfel de toponime apar obișnuit cu forme de singular, ca în cunoscutele exemple: *Armeanul*, *Gotul*, *Lipovanul*, *Neamțu*, *Rusca*, *Sasca*, *Tatarca*, *Ungurașul* (13).

Cum ne-o dovedesc documentele istorice și situația din multe limbi europene (inclusiv latina), numele de persoană erau la un moment dat mult mai diverse (de altfel cum opina Al. Graur, ele pot fi întîlnite într-o limbă dată) (14), ceea ce explică, după părerea noastră, și faptul că, la început ele apăreau singure (fără determinanți și fără sufixe) ca toponime. Situația este similară și în ceea ce privește onomastica franceză din epoca romană.

Din punctul de vedere al teoriei numelui propriu, toponimele provenite din antroponime au unor un caracter nemotivat sau motivat deoarece nu țin seamă de formele de relief, de faună, de floră, geografie economică etc., ceea ce îndreptățește afirmația lui E. Negre: "*De même des noms de lieux tirés des noms de personnes sont arbitraires car ce n'est que par exception qu'ils dépendent de l'aspect vu de l'histoire de lieu*" (15).

Dacă e să stabilim o cronologie în evoluția raportului nume de loc — nume de persoană, aceasta ar fi următoarea: **antroponim**—**toponim** (fără vreo modificare formală); **antroponim** transformat în **nume de localitate** (prin derivarea cu sufixe); **nume de persoană** devenit **nume de loc** prin compunere (cu alt nume propriu sau mai ales cu un apelativ),

nume de persoană de la baza toponimului (folosit singur sau ca derivat) în cadrul **microtoponimiei**, denumind accidente de teren (dealuri, văi, pâraie, poieni, finețe, drumuri etc.).

Așa cum arăta Ioan Pătruț (16), există însă și unele deosebiri, de ordin cantitativ sau calitativ, între cele două sectoare ale onomasticii, *toponimie și antroponimie*: mai întâi antroponimele sunt "general sau larg răspândite", în timp ce numeroase toponime prezintă o formă rară sau unică; în al doilea rînd, numele de locuri sunt mai rezistente, se modifică mai greu, în vreme ce antroponimele, în funcție de factorii istorici, sociali și culturali, sunt supuse unor permanente și adesea importante modificări.

Nu e lipsit de importanță, în aceeași ordine de idei, și faptul că unele antroponime (mai vechi sau mai noi, sau chair dispărute) nici nu sunt înregistrate în lucrările de specialitate, toponimele pe baza cărora s-au format probabil existența reală sau posibilă a unor astfel de nume de persoană, încit același autor menționat anterior conchide: "Unele antroponime Ja care raportează numele de localități sunt într-adevăr rare sau neasteptate" (17).

Reciprocitatea dintre numele de persoană și numele de loc în limba română, indiferent dacă cele dinții sunt echivalente ca formă, iar toponimele apar ca derive cu sufixe sau cuvinte compuse, este pusă în evidență și de un triplu raport: **antroponim—toponim—antroponim** (nume de familie): *Ploaie—Ploiești—Ploieșteanu; Vlad—Vlădeni—Vlădeanu*), dar același raport poate cunoaște și o altă relație cronologică între cei trei termeni: **nume de loc, nume de persoană (Suceava—Suceveni—Suceveanu; Galați—Gălățeni—**

Gălățeanu). În ultimele două secole (dar, pentru cazuri izolate, fenomenul poate fi mult mai vechi) datorită deselor migrări din arcul intercarpatic în Moldova, Muntenia, Oltenia și Dobrogea, raportul dintre toponime și antroponime a cunoscut mai ales relația **nume de loc — nume de persoană: Brașov—Brașoveanu, Ardeal—Ardeleanu, Lugoj—Lugojanu** (18).

Dacă este adevărat, că, în general pentru toponimia românească, cele mai numeroase nume de locuri formate de la antroponime sunt cele care au la bază un nume de persoană sufixat, limba română cunoaște și un raport **toponim—antroponim**, și în ceea ce privește *oiconimele*. Numeroase exemple judicios analizate, cu justificarea unor noi etimologii, se găsesc în lucrarea **Nume de persoane și nume de locuri românești** de Ioan Pătruț (19).

E nevoie să realizăm o discuție și în ceea ce privește genul numelor de persoane care stau la baza numelor de locuri. Mai ales în ceea ce privește numele de localități, antroponimele de gen masculin sunt preponderente. Faptul acesta se explică prin aceea că bărbații, mai ales în epoca veche, au avut un rol social (inclusiv în întemeierea satelor fie de la un "strămoș", fie de la cea dinții familie stabilită în regiunea respectivă), și prin vechile cutume necesare ale dreptului românesc (20). Această situație nu exclude însă masiva prezență a unor nume feminine de persoană în toponimia românească, mai ales cînd e vorba de ceea ce francezii numesc *lieux-dits* (21). Această situație, raportată la circumstanțele proprietății, se explică prin factori de natură social-istorică și economică. Este cazul numeroaselor toponime formate cu ajutorul sufixelor **-oai**e, **-easa**, înțilnite în toate

provinciile românești, cu referire la raporturile de proprietate: *Bălănoaia, Drăghineasa, Comăneasca, Găgeasca, Găneasca, Manoleasa, Rădoaia, Zbieroaia* etc.

O diferență notabilă există și în ceea ce privește situația numelor de persoană masculine și feminine cu formă neschimbătă, cele dintăi având evident o situație predominantă. Acest fapt se explică prin aceea că un nume de loc, care are la bază un nume de persoană masculin, este viu în conștiința vorbitorilor, "pentru că este raportat la o persoană cunoscută și importantă" (22).

Dacă numele de locuri care au la bază un antroponim pun nu puține probleme lingvistului (în raport cu etimologia și cu tipologia formantului topic), situația este mai simplă cind este vorba de antroponime derivate de la un nume de localitate, ca în cazurile *Focșăneanu, Piteșteanu, Sibianu, Suceveanu, Turdeanu* etc. Numai că în aceste situații, caracterul în întregime motivat al toponimului este trecut pe un plan secundar, deoarece, să zicem, *Nemțeanu* nu înseamnă Ion, Dumitru, Vasile, originari sau locuitori din *Neamț* (județ sau localitate), deci o anumită persoană localizată și prin radical și sufix, ci oricare individ care locuiește în județul sau orașul respectiv. Am putea spune că în această situație nume de familie ca: *Gălățeanu* și *Rișnoveanu* sunt simțite pentru un lingvist ca adjective, și nu ca nume proprii individualizatoare. În puține cazuri întâlnim în toponimia românească și nume de persoane care își au originea, cu formă de singular, într-un nume de loc cu formă de plural, ca antroponimul *Bădărău*, care, potrivit opiniei lui Iorgu Iordan, provine în mod sigur din numele topic *Bădărăi* (sat în jud. Iași). Se pune aici problema originii locale sau personale

a unor toponime formate din nume de persoană (23).

Numeroase și diverse situații privind raportul **toponim—antroponim** pot fi întâlnite și în alte limbi, în general cunoscute. Există încă din antichitate toponime formate de la numele unor persoane istorice, personalități politice, unele dintre aceste nume fiind impuse în epoca modernă, pe cale oficială (24).

În sfîrșit, foarte interesante pentru lingvist, istoric și etnograf sînt acele nume de locuri antropônime al căror radical este un apelativ general cunoscut în graiul uzual. Exemple ca *Budăi, Frasin, Găvănoasa* și a. sînt convingătoare în acastă privință (25).

Atât din punct de vedere lingvistic și istoric, cât și din cel diacronic și sincronic, importantul raport între nume de loc — nume de persoană în toponimia românească privește vechimea și răspîndirea unor sufixe specializate în denumirca localităților românești (26).

În ceea ce privește suficele din toponimia românească, exemple, clasificări și etimologii pot fi găsite în lucrările lui G. Pascu (27) și Iorgu Iordan (28). Noi ne vom limita la urmărirea vechimii și răspîndirea suficelor celor mai frecvent folosite pentru formarea numelor de localități. Evident, nu vom da liste complete, ci vom urmări, comparativ, situația din veacurile XV-XVII (29), și statistic, reparația acestor sufice în cele trei provincii istorice românești: Moldova, Țara Românească și Transilvania.

În consecință, vom începe discuția cu situația unui sufix specializat în formarea numelor de localități din limba română: **-ești**. Este cu siguranță în acest domeniu, cel mai vechi și mai răspîndit (30). De obicei, cu ajutorul lui se formează noi

toponime de la un nume de persoană (sînt formanții topici cu ponderea cea mai mare în toponimia românească) referindu-se nu numai la localități (existente sau dispărute), ci și la unele accidente de teren. Cauzele care au determinat marea productivitate a acestui sufix în toponimie sînt de natură istorică și socială (31). În această situație sufixele **-ești** și **-ani** (de acestea din urmă ne vom ocupa mai jos) sînt întrebuințate în același timp pentru formarea de noi toponime (desigur că există și nume de sate care provin direct dintr-un antroponim, neînsoțit de sufix (32). Așa cum a arătat Iorgu Iordan (33), **-ești** indică originea personală a locuitorilor, iar **-eni** (**-ani**) e specializat în indicarea originii locale.

Atestările istorice sînt de mare interes pentru vechimea localităților în **-ești**. Compararea acestor mențiuni documentare cu datele din unele dicționare speciale (34) permite urmărirea evoluției în timp (ca număr, concurență și substituire) a acestora, precum și stabilirea deosebirilor existente între Moldova, Țara Românească și Transilvania.

Margareta Ștefănescu citează toponimul **Felește** (**Felești**) ca avînd cea mai veche atestare (într-un document din 1364)(35). Emil Petrovici este însă de părere că cea mai veche localitate în **-ești** aparține Banatului: **Radest** (**Rădești**), numele unui sat de lîngă Lugoj, dispărut astăzi, menționat într-un document din 1369 (36).

Tinînd seama de faptul că în documentele din Banat sufixul **-ești** este redat prin: **-esd**, **-osd**, **-est**, **-ost**, Ioan și Malvina Pătruț au demonstrat că, de fapt, în Banat, există alte două localități în **-ești**, care sînt mai vechi decît cele menționate anterior. Este vorba de **Fylesd** (**Filești**), atestat în 1326 în regiunea Hunedoarei (el apare

în aceeași formă încă la 1293, (37) și **Hodosd** (**Hodești**), menționat în 1214.

În ceea ce privește Țara Românească, documentele înregistrează și aici localități în **-ești** încă din secolul al XIV-lea. Cea dintîi e menționată într-un act domnesc în 1385: **Dubăcești** (38). Un an mai tîrziu apar numele de sate **Trufești**, **Dusești** și **Godinești**, iar în 1387 o specificare din documentul istoric respectiv arată felul cum își luau numele după cel al întemeietorului: *"Partea lui Dăbăcescu din Dăbăcești"*.

Nu cu mult diferită este situația numelor de loc în **-ești** în Moldova, în sensul că primele atestări documentare aparțin sfîrșitului veacului al XIV-lea: la 1389 înființim un nume de sat **Vlădești pe Siret** (39). Trei sate în **-ești** (situate pe Tazlăul Sărat) apar într-un document din 1399; **Dolieștii**, **Liontineștii** și **Măzăneștii** (40).

E de presupus că și alte sate din Moldova care sînt menționate în documentele din perioada 1380—1400 sînt mai vecchi ca așezări omenești, "cel puțin din vremea descălecătorului" (Mihai Costăchescu). După anul 1400 (într-un document din acest an înființim numele de sate **Surinești**, **Mînjești**, **Toderești**, **Serbotești**, **Iacobesti**, pe apa Vasluiului) numărul localităților în **-ești** crește tot mai mult. C. Cihodaru (41) a dovedit existența a 180 de sate moldovenești (ungele dintre ele au dispărut) al căror nume stă în legătură cu întemeietorul lor. Cele mai multe sînt formate cu sufixul **-ești**: **Cozmești**, **Mircești**, **Dîmbești**, **Dănești**, **Drăgănești**, **Sinești**, **Răcești**, **Bîrzești**, **Liești**, **Timișești**, **Ivești**, **Borosăști**, **Tomești**, **Solești**, **Românești**, **Pîrtești**, **Mîndrești** s.a. (42).

Comparînd pe baza documentelor istorice situația localităților în -ești din Moldova și Țara Românească (perioada 1370 — 1660) constatăm că toponimele în -ești sînt mai numeroase în Moldova (641) în raport cu cealaltă provincie (528). Situația este exact inversă pentru perioada mai recentă. Pe baza MDGR, ajungem la concluzia lui Iorgu Iordan: "*ești este mai frecvent în Muntenia, iar -ani (-eni) mai frecvent în Moldova*" (43). Statistic lucrurile se prezintă astfel: în Țara Românească — 2668 de nume; în Moldova doar 1720. Revelatoare este în această privință și frecvența aceluiași nume topic în cele două provincii: *Popești*, spre exemplu, apare (după MDGR) de 68 de ori în Muntenia, iar în Moldova numai de 10 ori (44). Nu înțelegem de ce Iorgu Iordan găsește în același dicționar și pentru aceeași localitate (*Popești*) 75 de exemple pentru Țara Românească și 14 pentru Moldova (45). Mai interesant ni se pare toponimul *Ionești*, care apare de 22 de ori în Țara Românească, dar lipsește în Moldova. Unele neconcordanțe se pot explica fie prin teritoriul la care se referă MDGR fie prin amatorismul unor dintre autorii de dicționare geografice ale unor județe.

Din cauză că pentru Transilvania ne-am bazat doar pe lucrarea lui Coriolan Suciu, care cuprinde numai nume de sate, e posibil ca numărul localităților în -ești să nu corespundă întocmai realității. E vorba totuși de o cifră notabilă: 570.

Oricum, chiar și pe baza celor două dicționare, sufixul -ești este cel mai bine reprezentat în toponimia românească (4958 de cazuri).

Din aceeași perspectivă, vom urmări acum situația sufixului -eni (-ani) atât pe baza documentelor, cât și a dicționarelor menționate. Mai întîi, două observații: numeroase

derivate în -ani (-eni) pot exprima atât originea personală, cât și pe cea locală (46). Pe de altă parte, aşa cum a demonstrat Dragoș Moldovanu (47), astfel de nume nu trebuie confundate cu cele formate de la antroponime în -an provenind din slavă cu formă de plural.

Și toponimele în -ani (-eni) apar încă din secolul al XVIII-lea. Cel dintîi exemplu îl găsim, pentru Transilvania, în lucrarea lui Suciu: *Seryan* (1232)(48), care reapare în anul 1489, dar cu forma *Seryeni* (sat dispărut din Banat) același autor menționează localitatea bănățeană *Zechien* (1256), păstrată pînă astăzi, dar cu forma de *Seceani*.

În Moldova, primul exemplu de acest fel datează din anul 1400. E vorba de Lățcani, de pe apa Vasluului (forma actuală e Lețcani, nume existent și lîngă Iași, dar satul e recent).

Cea dintîi atestare pentru Țara Românească e reprezentată de satul *Groșeni* (1392).

După 1400 exemplele se înmulțesc considerabil în toate provinciile românești (49).

Și documentele istorice, și MDGR probează că acest sufix este mai răspîndit în Moldova decît în Țara Românească, concluzie la care a ajuns și Iorgu Iordan (50). Pentru perioada veche, la care ne referim în lucrarea de față situația localităților cu -eni (-ani) se prezintă numeric astfel: pentru Moldova — 400, pentru Țara Românească — 314. MDGR arată că situația pentru sfîrșitul secolului al XIX-lea era inversă: localitățile în -eni (-ani) erau mai numeroase în Țara Românească (1514) decît în Moldova (1321). Situația se explică, pe de o parte, prin teritoriul mai întins al Țării Românești în acel timp (cu Olténia și Dobrogea) pe de altă parte, prin

schimbările intervenite în organizarea satelor, ca și prin formarea unor nume de localități de la antropонime de tipul *Prundeanu*, *Gloceanu*, *Munteanu* (deci *Prundeni*, *Glodeni*, *Munteni*). Există, ce e drept, și unele preferințe, de la o provincie la alta. De exemplu, toponime ca *Popeni*, *Munteni*, *Rădeni* apar în mai puține cazuri în Țara Românească decât în Moldova: *Munteni* de 21 de ori în Moldova și numai de 4 ori în provincia de la sud de Milcov. În schimb, *Munteni* și *Rădeni* apar doar o singură dată în Transilvania.

Numărul localităților în -eni (-ani) în această provincie este relativ mare (426) mai ales dacă ținem seama de faptul că, aşa cum am mai menționat, dicționarul lui Coriolan Suciu cuprinde numai nume de localități.

Pe baza celor prezentate, se observă că sufixul -eni (-ani) este al doilea ca importanță în toponimia românească, numărul total al localităților formate cu acesta fiind de 3261 (51).

Interesante constatări se pot face și cu privire la rangul de frecvență (notat în paranteză) al unor nume topice sufixate. Iată cîteva exemple mai importante:

1) -ești: a) Moldova: *Averești* (12), *Bălănești* (13), *Berești* (14), *Bogdănești* (12), *Cristești* (20), *Grozești* (11), *Mogoșești* (12), *Petrești* (10), *Popești* (10);

b) Țara Românească: *Albești* (31), *Bădești* (11), *Bălănești* (21), *Cernătești* (14), *Cindești* (15), *Costești* (26), *Drăgănești* (17), *Golești* (14), *Popești* (55), *Serbănești* (19);

c) Transilvania: *Avrămești* (4), *Cornești* (7), *Mihăilești* (4), *Românești* (5), *Tomești* (5) (52).

2) -eni, (-ani): a) Moldova: *Băleni* (8), *Broșteni* (20), *Deleni*

(21), *Movileni* (14), *Munteni* (21), *Podoleni* (11), *Rădeni* (11), *Ungureni* (12);

b) Țara Românească: *Bădeni* (24), *Călugăreni* (12), *Copăcenii* (15), *Coșoveni* (12), *Coțofeni* (14), *Deleni* (12), *Fundeni* (15), *Mărgineni* (13), *Olteni* (16), *Podeni* (14), *Văleni* (13);

c) Transilvania: *Călugăreni* (3), *Crișeni* (5), *Deleni* (5), *Mărgineni* (5), *Suseni* (6), *Văleni* (12).

E de reținut că un nume ca *Popești* apare de 75 de ori în toponimia românească.

Deoarece ne-am limitat cercetarea la două sufixe (cele mai productive din toponimia românească) și numai pe baza anumitor izvoare, e lesne de înțeles că o lucrare de sinteză cu privire la repararea acestor două sufixe în vremea noastră e imposibil de realizat. Cifrele date de noi sunt incomplete și au o valoare relativă. Numai după publicarea dicționarului toponimic al României, o nouă cercetare de proporții va putea urmări răspândirea în timp și spațiu a celor mai importante sufixe din toponimia românească.

Din cele discutate mai sus rezultă că numele de loc provenite din nume de persoană (cu formă identică sau derivate) reprezintă cea mai importantă grupă din cadrul toponimiei social-istorice, alături de nume de popoare, de cele sociale, profesionale și oiconimice (53). Raportul dintre cele două grupe de nume proprii este complex, de multe ori pus în legătură cu condițiile social-istorice și el privește mai multe posibilități de realizare a cunoșcutei triade, fundamentală pentru studiul numelor proprii: obiect—referent—semn lingvistic (54).

Cu privire la toponimele terminate în -ești au existat puncte de vedere deosebite, în funcție de

optiunea autorilor respectivi pentru o analiză lingvistică sau una istorică (55). Cei care consideră că, la origine, satele noastre și-au luat numele după strămoșul care le-a întemeiat sunt de părere că numele unui asemenea sat are în aparență o valoare de plural, întrucât la început el se referă la urmășii aceluia străbun. În acest caz, toponimul cu caracter antronomic poate servi ca argument istoric, iar atestarea documentară confirmă (nu în toate cazurile) existența acelui întemeietor, "moș", de la care provine numele satului respectiv (56). Alți autori sunt de părere că pînă în secolul al XVII-lea trebuie să facem, pentru toponimia românească măcar o diferență între tipul personal și cel descriptiv. Toponimele în -ești aparțin primei serii și se caracterizează, așa cum a arătat Dragoș Moldovanu (57) prin două trăsături: a) lipsa unui plural direct; b) folosirea unor sufixe specializate în formarea toponomelor de la nume de persoane. Se adaugă acestora, cel puțin într-o primă etapă a istoriei limbii române, și exclusivitatea genului masculin al unor toponime "personale" sau "patronimice" de tipul *Mircești, Bogdănești, Blindești, Filipesti, Timișești* etc. Aspectul de plural al unor astfel de toponime privește aproape exclusiv numele de localități. Firește, documentele istorice de după secolul al XVII-lea oferă și alternanța toponomică: plural (toponim) — singular (antronim) — singular feminin (toponim) (*Berești — Berescul — Bereasca*) (58). În cele mai multe cazuri, radicalul antronomic al numelor de loc este nemotivat. Opozițiile create evidențiază faptul că sufixul -ești, într-o fază primară, nu poate fi folosit pentru formațiile topică care au la bază un apelativ. În această categorie de specialiști se înscrie și Emil Petrovici,

care afirmă: "Într-o epocă mai veche însă, cînd populația românească era încă în mică măsură sedentară, formațiile în -ești desemnau cu siguranță descendenții unui moș formînd un cătun care se mută ușor dintr-un loc într-altul" (59). Ulterior a avut loc o "iradiere" a numelor de locuri (paralel cu cele de persoană) datorită migrațiilor și colonizărilor, explicabile prin cauze istorice și sociale bine cunoscute. Paralel, au apărut și acele nume topice care sunt posibile derivate personale. Multe dintre numele de sate românești au stat pînă la mijlocul secolului al XX-lea în legătură cu numele persoanelor care le stăpîneau, chiar dacă toponimele respective erau doar în aparență niște sconome plurale. Analiza cronologică și spațială a sufixelor folosite pentru formarea de toponime personale permite să se pună în evidență structura formantului topic, valoarea locativă sau personală (60) a sufixelor respective, precum și frecvența utilizării acestora în timp și în spațiu.

Un punct de vedere mai nou a exprimat Gh. Bolocan (61), care consideră că toponimele în -ești au la bază un nume comun, acesta fiind un nume de grup format dintr-un adjecțiv în -esc cu valoare posesivă. Cercetarea documentelor istorice și specificul sufixării topominice personale în limba română ne determină însă să nu acceptăm concluzia autorului: "toponimele în -ești, -ar(i), ca și cele în -ani, reprezintă nume cu sens de grup, de apartenență sau de localizare, avînd la bază nu un nume de persoană sau de loc, ci un cuvînt comun" (62).

Interesantă și complexă, cu implicații istorice, sociale și lingvistice, natura raporturilor dintre numele de loc și numele de persoană reprezintă o coordonată în aceste

domenii care privește atât aspecte teoretice, cât și dimensiuni istorice de mare importanță și originalitate pentru istoria limbii și a poporului român (63).

NOTE:

1. Iorgu Iordan, **Toponimia românească**, București, 1963.
2. Cf. Șt. Pașca, **Nume de persoană și nume de animale în Țara Oltului**, București, 1936.
3. Cf. Iorgu Iordan, **Toponimia românească**, 1963, p.395-538.
4. Cf. Ioan Pătruț, **Nume de persoană și nume de locuri românești**, Ed. S.E., 1984; Iorgu Iordan, **op.cit.**; Ilie Dan, **Contribuții la istoria limbii române**, 1983.
5. Sever Pop, **Les problèmes de la toponymie et de l'anthroponymie roumaine**.
6. Vezi Radu Rosetti, **Pămîntul, sătenii și stăpînii în Moldova**, Buc., 1907, p.31; H. H. Sthal, **Contribuții la studiul satelor devălmașe românești**, vol.I., Ed. Acad., Buc., 1958, p.346.
7. Cf. Ion Donat, **Considerații istorice asupra toponimiei românești**, LR, nr. 6, 1964 p. 615—621.
8. Vezi I. Iordan, **Observații cu privire la raporturile dintre toponimie și antroponimie**, în "Limba română", nr. 3, 1975, p. 211—214.
9. I. Donat, **op. cit.**, și Ilie Dan, **Contribuții la istoria limbii române**, p. 188—193.
10. Iorgu Iordan, **op. cit.**, cu numeroase exemple.
11. Cf. Viorica Florea, **Observații asupra sensului numelui propriu**, în vol. **Studii de onomastică**, 1981, p. 47-57; Ilie Dan, **Contribuții la istoria limbii române**, Iași, 1983, p. 177—229.
12. Vezi Viorica Florea, **Raportul dintre înțelesul numelor de locuri și cel al numelor comune corespunzătoare**, LR, 3/1975, p. 215—219.
13. Cf. Iorgu Iordan, **op. cit.**, p. 263—293.
14. Vezi Al. Graur, **Nume de locuri**, Ed. științifică, 1972.
15. E. Nègre, **Les noms de lieux en France**, Paris, 1963, p. 11.
16. Vezi Ioan Pătruț, **Nume de persoane și nume de locuri românești**, E.S.E., Buc., 1984, p. 26.
17. **Ibidem**.
18. Vezi Șt. Metes, **Emigrări românești din Transilvania în secolele XIII—XX**, E.S.E., 1977; I. I. Nistor, **Emigrările de peste munți**, 1915; C. Racoviță, **Migrațiuni din Ardeal peste Carpați în lumina toponimiei**, în "Geopolitica și geoistoria", nr. 1, 1942, p. 69—73.
19. Vezi I. Pătruț, **Onomastica românească**, E.S.E., Buc., 1980.
20. I. Iordan, **op. cit.**, p. 234.
21. A. Dauzat, **La toponymie française**, Paris, 1971.
22. I. Iordan, **op. cit.**, p. 237.
23. Cf. Iorgu Iordan, **Observații cu privire la raporturile dintre toponimie și antroponimie**, LR, 3/1975, p.233—236.
24. Vezi Al. Graur, **Nume de locuri**, 1972, p. 47, și Ovid Densusianu, **Opere**, vol.VI, p. 112.
25. Vezi Ilie Dan, **Contribuții la istoria limbii române**, p. 183.
26. Ilie Dan, **op. cit.**, p. 149.
27. **Sufixe românești**, București, 1916.
28. Vezi **Toponimia românească**, București, 1963, p. 395—481.
29. Iată principalele colecții folosite: **Catalogul documentelor moldovenești din Arhiva istorică centrală a statului**, vol.I (1387—1620), București, 1957; **Catalogul documentelor Țării Românești din Arhiva istorică centrală a statului**, vol.I (1369—1600), București, 1957; Mihai Costăchescu, **Documentele moldovenești înainte de Ștefan cel Mare**, vol.I — II, Iași, 1931—1932; Coriolan Suciu, **Dicționar istoric al localităților din Transilvania**, vol. I—II, București, 1967—1968.
30. Cf. Emil Petrovici, **Vechimea atestării sufixului -esc (pl. -ești)**, în "Cercetări de lingvistică", nr. I, 1968, p.33—34; I. Pătruț și Malvina Pătruț, **Despre vechimea toponimelor în -ești**, în "Studia Universitatis Babeș—Bolyai", fasc. 2., 1969, p. 131—133.
31. Iorgu Iordan, **op. cit.**, p. 154—160.
32. **Ibidem**.
33. **Op. cit.**, p. 159—160.

34. Avem în vedere Marele dicționar geografic al României (MDGE), 5 vol., București, 1898—1902.
35. Apud Iorgu Iordan, *op. cit.*, p. 157.
36. Cf. *op. cit.*, p. 33-34.
37. Coriolan Suciu, *op. cit.*, vol., p. 330.
38. **Catalogul documentelor Țării Românești**, vol. I, 1957, p.1.
39. Cf. **Catalogul documentelor moldovenești**, vol. I, 1957, p.1.
40. Vezi Mihai Costăchescu, *op. cit.*, 1931, p. 2.
41. Cf. **Judecia și cnezatul în Moldova**, în "Analele științifice ale Universității din Iași", Istorie, tomul XI, 1965, p. 9—40.
42. Exemple numeroase se găsesc la Iorgu Iordan, *op. cit.*, p. 161—176.
43. Iorgu Iordan, *op. cit.*, p. 160—161.
44. Datele sunt luate din MDGR și se referă la sfîrșitul secolului al XIX-lea.
45. Iorgu Iordan afirmă la p. 161 din lucrarea citată că "din peste 70 de toponime *Popești* numai 10 sunt moldovenești", în vreme ce la p. 544 aflăm că numai în Țara Românească există 75 de toponime *Popești* (!).
46. Pentru această provincie nu avem un dicționar geografic general (ca pentru Bucovina sau Basarabia). Sufixul -esc, pl. -ești, este bine reprezentat, aşa cum o probează documentele și cercetările pe teren, în Maramureș. După opinia lui E. Janitsek, din cele 67 de localități maramureșene, 13 sunt formate de la un nume de persoană cu sufixul -ești (*Budești, Călinești, Cornăști, Dragomirești, Giulești, Nănești* și.a.) multe fiind atestate încă din sec. al XIV-lea. Cf. **Toponime de origine antroponimică din Maramureș** (Toponime cu sufixul -esc, la plural -ești), Studii de onomastică, vol. III, Cluj-Napoca, 1982, p. 134—143.
47. Iorgu Iordan, *op. cit.*, p.158.
48. Vezi Legile formative ale toponimelor românești cu radical antroponimic, în "Anuar de lingvistică și istorie literară", Iași, 1970, p. 36, unde sunt citate exemple de tipul *Dușani, Giurcani, Negovani*.
49. *Op. cit.*, vol.II, p. 401.
50. Vezi Iorgu Iordan, *op. cit.*, și MDGR.
51. *Op. cit.*, p. 159—160.
52. Ne referim numai la epoca veche, deci pînă la 1620.
53. Frecvența scăzută a toponimelor din Transilvania se explică prin faptul că Suciu are în vedere numai localitățile din această provincie. O hartă publicată de Sextil Pușcariu în **Limba Română**, vol.I (ed. 1940, p. 388; ed. 1976, p. 335), arată că și pentru epoca noastră numele cu -ești se întâlnesc în Crișana, în sudul și vestul Transilvaniei și nordul Banatului (harta a fost întocmită de Emil Petrovici).
54. Vezi A. Eremia, **Nume de locuri**, p. 237.
55. Ilie Dan, *op. cit.*
56. H. H. Stahl, *op. cit.*, p. 63 "Un argument desorci invocat în sprijinul acestui fel de a vedea este cel al toponimiei de caracter antroponimic. Într-adevař, "muntele" este românește și poartă nume care derivă din nume de oameni".
57. Radu Rosetti, *op. cit.*; H. H. Stahl, *op. cit.*; Dragoș Moldovanu, **Principii ale lexicografiei toponimice** în "Anuar de lingvistică și istorie literară", tom XXIII, 1973, p.73—79.
58. *Ibidem*.
59. Cf. Emil Petrovici, **Istoria poporului român oglindită în toponimie**, Buc., 1974; *Ibidem*, **Studii de dialectologie și toponimie**, E. A., 1970.
60. Iorgu Iordan, *op. cit.*, p. 362.
61. Vezi Gh. Bologan, **Modele derivate în toponimie**, LR, nr. 3, 1975, p.187—196.
62. *Ibidem*.
63. *Ibidem*.

Lucian BLAGA

POEȚII

Nu vă mirați. Poeții, toți poeții sunt
un singur, ne-mpărțit, neintrerupt popor.
Vorbind, sunt muți. Prin evii ce se nasc și mor,
cîntind, ei mai slujesc un grai pierdut de mult.

Adinc, prin semințiile ce-apar și-apun,
pe drumul inimii mereu ei vin și trec.
Prin sunet și cuvînt s-ar despărți, se-ntrec.
Își sunt asemenea prin ceea ce nu spun.

Ei tac ca roua. Ca sămînța. Ca un dor.
Ca apele ei tac, ce umblă subt ogor,
și-apoi sub cîntecul privighitorilor
izvor se fac în rariște, izvor sonor.

Constantin
CIOPRAGA
Iași

'PSALMII' ȘI MELANCOLIILE LUI DOSOFTEI

Expresivul profil al mitropolitului Dosoftei, schițat în cronica lui Neculce, nu numai că punctează concis trăsăturile unei personalități remarcabile, dar, dincolo de cuvinte, respiră parcă un anumit hieratism. Într-o Moldovă pre-cantemiriană în nesiguranță, neîncetă marcată de adversități multiforme și necunoscând răgazul marilor arhitecturi, un cărturar din "neam de mazili" (cu presupusă ascendență macedoneană și înaintași prin părțile Sucevei)(1) făcea — paralel cu zbuciumații Costin și Nicolae Milescu — figură cvasi-legendară de poliglot "prea învățat", ca unul știind "elinește, lătinește, slovenește și alte..." Performanță subliniată de către cronicar într-o formulare vădit administrativă: — "adînc din cărți știa!..." Dar dincolo de astfel de date exterioare impresionează, nu mai puțin, omul lăuntric în strictă ordine morală, Dosoftei (de două ori refugiat în Polonia) fiind "deplin călugăr și cucernic, și blind ca un miel"; și, în același limbaj encomiastic: "În țara noastră pe aceste vremi nu se află om ca acela...". Exponent al unui clasicism peren, care în cazul său se autoriza de la modelele biblice, mitropolitul de Iași constituia în epocă o figură-etalon, cum în spațiul

francez era concomitant Fenelon, popularul narator al Aventurilor lui Telemac, arhiepiscop cu vederi luministe, pătruns de antichitatea greco-latiană. Nu ne-am putea reprezenta mental portretul "țării Moldovei" din a doua parte a secolului al șaptesprezecelea fără prezența îngînduratului raisonleur care a fost adaptatorul în versuri al psalmilor lui David, în românește. Introducîndu-l în tablouri de grup, de factură decorativă, pe fundalul crepuscular-elegiac din **Zodia Cancerului**, Sadoveanu înțelegea să procedeze în modul renascentiștilor italieni. La ceremoniile de curte de la Iași, prezidate de bănuitorul Duca-Vodă, asistă deci oameni instruiți, dar și simpli evgheniți: Dosoftei-mitropolitul, "jupînul-logofăt" Miron Costin și fiul acestuia, Niculaies — cunoșcători de "lătinie" —, un Vasile Gheuca, "velvistiernic", posibil înaintaș al mitropolitului cu acest nume, un Ion Paladi — precursor al Pălădeștilor, din care se trage viitorul mare pictor modern Theodor Pallady —, Tudose Dubău-cronicarul, Racovițești și Buhușești, și alții.

La o solemnitate de acest gen, un "pater Guido Celesti", superiorul unei biserici catolice din capitala Moldovei, îi vorbește abatului de Marenne — personaj de ficțiune, emisar francez în drum spre Poartă — de "sfinția sa Dosoftei mitropolitul, prea învățat bărbat, care binevoiește" a-l primi "din cînd în cînd" și cu care discută, "în mod delicat, lucruri ale credinței". La ospățul domnesc în onoarea diplomatului de Marenne, recepție la care Dosoftei e "rînduit lîngă franțuz, ca să-i deie lămuriri și să-l încînte cu vorbe meșteșugite", abatele e "deodată cîștigat de figura aceea cu ochii mari, cu obrazul smead și pălit

de vegheri". În același context, bătrînul Guido Celesti informează că, uneori, la întîlnirile lor, mitropolitul "rostește stihuri ale regelui David, tălmăcîte de el în limba ţării..."

Argumente din unghiuri diferite, de la B. P. Hasdeu, I. Bianu și N. Cartojan, continuînd în ultimii ani cu N. A. Ursu și Al. Andriescu, probează că la temelia poeziei culte românești nu stă, cum s-a spus, micul poem costinian **Viața lumii, ci Psalmirea pre versuri tocmită**, în transpunere dosofteiană, ieșită de sub tipar undeva peste graniță (Uniev, 1673), operă a "primului poet român de clasă europeană" —, cum l-a definit I. C. Chițimia. Bineînțeles, ierarhul cunoscuse versurile anterioare în română ale psalmilor (**Psalmirea șcheiană, Psalmirea lui Coresi**) și **Psalmirea** versificată a polonezului Jan Kochanowski, iar în pregătirea propriei interpretări dăduse o traducere din slavonă, **Psalmirea de-nțales**, publicată la şapte ani după a sa **Psaltire în versuri**(2). Față de Clement Marot (mort în 1544), care n-a versificat decît o treime din cei o sută cincizeci de *psalmi*, neridicîndu-se de altfel la poezie, ierarhul moldovean apărea ca foarte important începător: un deschizător de drum în lirica de aspect scriptic. Deși personalitatea prelucrătorului român este indiscutabilă, deși, netributar

de lui Kochanowski și propunînd accente în spiritul limbii sale, editorul din 1887, I. Bianu, se lansa, fără acoperire, în considerații restrictive. Nereceptivitatea acestuia, radical cantonat în literatura română veche, ținea de perspectiva exploratorului de tip pozitivist, exclusiv preocupat de realitatea gramaticală a textelor; Dosoftei era, în ochii săi, "un cărturar în cel mai bun înțeles al cuvîntului" și atât! Un personaj de amvon, rămas ca poet în sfera modelelor folclorice.

Se ignora că destructurînd, prelucrînd și adaptînd textul biblic, rigurosul teolog depășea constrîngerile frazării dogmatice pentru a "scorni" pe cont propriu, deci pentru a crea, ca bunăoară pe marginea **Psalmului 132**.

Indiciu de miraj poetic, adaptatorul moldovean năzuiește spre expresia potrivită, adevărată discursului regîndit, investind în acest scop "*multă trudă*", migălind tenace "*vreme-nelelungată*". Nesatisfacut însă, mereu încordat, el revine insistent asupra versiunii inițiale, desface, rectifică, transformă și cizeleză, comportamentul său fiind al unui versuitor laborios, vădit conștient de dificultăți: "*Precum am putut mai frumos, am tilcuit și-am scris...*" Pe urmele acestui *mai frumos*, înaintașul întru poezie, contemporan cu La Fontaine și John Dryden, își permite sistematic să spargă tiparele rostirii curente, mută după trebuință accentele tonice, sfidează convențiile frazării și dă curs normelor proprii, recurgînd, printre altele, la potențarea prin repetiție a pronumei personal. Ne putem opri, de pildă, la **Psalmul 103**:

Nuorii ț-al pusu-ț scară,
Cînd vrei să pogori în țară.

La fel, la **Psalmul 137**:

Si-n svînta ta casă m-oi ruga-mă
Numelui tău și m-oi închina-mă.

Eșantioane de acest gen sînt de găsit în creațiiile populare. Bunăoară în **Mărgerilă și Stelița** din culegerea lui Alecsandri:

Este oare-adevărat
Că te-ai fi tu lăudat?

Dintr-o colecție provenită din Oltenia (3), iată "Cîntecul banului":

Mulțumesc, Băneasa mea,
Mîncă-mi-ț-i-ș gurița.

Intervine frecvent dislocarea topică, ruperea ordinii sintactice normale, de unde o anumită ermetizare, o trecere categorială din comun în solemn. Într-un distih din Psalmul 31, lamento-ul transgresează din elementar în simbolic și extatic; ridicat de la verbal la scriptic, gândul pare a vira dinspre concretul efemer către perpetua condiție a imperfecțiunii omului:

M-am întorsu-mă-ntr-a mea mișelătate,
De mă spinul îngheța cel de păcate.

Că adaptatorul nu aleargă liberat după forme contorsionate ca acestea, e de domeniul evidenței, procedeul respectiv fiind dictat cu certitudine de rațiuni prozodice, de necesități de ritm ori de melos; vizibilă imediat e apetența incantatorie, de unde armoniile isofonice (Psalmul 5):

Că te, Doamne, mîniară
Clevetindu-te prin țară.

Răsuciri arhaizante, ca acestea, cu arome de strană, aveau să resuscite în veacul nostru la Argezi —, la cel din *Inscripții pe un portret*, ori din *Jigniri și Mîhniri*, ori din alte texte.

Necontenit preocupat de calitatea comunicării ("ce-am zis să-nțelegeți"), prelatul-poet dă utilizare termenului plastic frapant, comparației neașteptate, viziunilor din perspectivă românească. Păcătoșii devin prin urmare *păgâni*, iar agresivitatea acestora — prilej de revoltă, cu aluzii la opresiunea otomană din epocă. Ne ține în loc, de pildă, o expresivă tapiserie verbală chemînd la meditație:

Că iată păgânilii încordără arce,
Prin săgeț în tulbă, să grijesc de lance
Si vin prin tunerec cu arce pre-amînă,
Intru să săgete pre cei fără vină.
Glurămintul nu-s țin, hotarele strică,
Si de-mpăciuie nu gîndesc nemică.

Pentru augmentarea efectelor de sugestie se invocă practici și obiecte autohtone, altfel decât la psalmistul antic. Așadar într-un psalm (32), alătura, instrument asemănător cobzei, se transformă în "ceterea de zăce strune"; harpele se prefac în "bucine". Accente imnice, în original trimisind la alăută, la trîmbiță și "sunet de corn", duc la instrumente muzicale existente la noi — cobuz, surle, bucium:

Cîntă Domnului în strune
În cobuz de viersuri bune,
Să din ferecate surle
Viersul de psalomi să urle,
Cu bucin de corn de buor
Să răsune pînă-n nuor...

Prinosul destinat divinității nu constă doar în "järtve grase"; iată deci și "colive dulce" (Ps. 21). Altă dată (Ps. 25) se vorbește de colaci, iar spațiul celest are un aer de gospodărie tăăranească tradițională:

Aduceți colaci grămadă
În cîinstita lui ogrădă
Să vă-nchiniăt tot omul
În curtea ce șede Domnul...

În același spirit, sublinierea altui detaliu domestic:

Îți voi intra-n svânta casă,
Unde sez, Doamne, la masă...

Nuanțe în *sfumato*, văluri de "nuor și ceață" compun un cadru de mister, adevcvat întoarcerii spre sinele smerit. Reprezentări similare revin într-un psalm arghezian, *Denie*, în care imnograful modern dialoghează — din "pridvorul" casei — cu Dumnezeu:

Ei e colea, peste drum,
În altarul lui de sum...

La reflexivul Costin, elegiacul din *Viața lumii*, conștiința trecerii ireversibile trimite discret la mîhnirile

Ecclesiastului, dar și la reflecții din Psalmul 101, cărora li se asociază ecouri ale motivului biblic *ubi sunt*, cu concluzia că

fum și umbră sînt toate, visuri și părere...

Și fumul, și umbra, termeni corelativi, stimulează la Dosoftei dezvoltări analoage, efecte cu reverberații folclorice. Dacă în traducere biblică nouă (1988), Psalmul 101 conține comparații solemne ("Că s-au stins ca fumul zilele mele și oasele mele ca uscăciunea s-au făcut"; "Rănită este inima mea și s-a uscat ca iarba"; "Zilele mele ca umbra s-au plecat și eu ca iarba m-am uscat"), la Dosoftei meta-discursul stă, vizibil, sub semnul lamento-ului popular:

Că trec zilele ca fumul,
Oasele mi-s săci ca scrumul.
Ca niște iarbă tăiată
M-este inima săcată (...)
De suspinuri și de jele
Mi-am lipită-mi os de piele (...)
Mi-s zilele trecătoare,
De fug ca umbra de soare,
Și ca iarbă cea tăiată
Mi-este vîrtutea săcată.

În acest context, *vîrtutea* e totuna cu puterea, cu vigoarea. Mai frecvent încă, starea de neliniște, de tristețe prelungită, se traduce prin greață, din latinescul *grevitas*, sugerînd dificultatea de a exista, dar și dezgust, silă, amărăciune difuză. Ca revers al limbajului imnic invitînd la unirea vocilor într-o corală imensă ("Cîntați Domnului cu cînste!"; "Lăudați cu glasuri nalte!"), starea de jele, la Dosoftei, pribegul în Polonia, concordă cu cea a psalmistului evreu evocînd dramele lui Israel. Discursul constant ceremonios al regelui David, preluînd și continuînd texte din secolele XI-III, pre-christice, abundă în nuanțe confesiv-reflexive, care la mitropolitul poet au echivalențe în

zicerile și sentențiiile populare de acasă:

Strîmbătatea cine o iubește,
Acela el singur sufletul șurăște
(Ps. 10).

În fapt, adaptatorul, a doua voce în raport cu originalul străvechi, freamătă în ritm cu înaintașul (mai exact cu înaintașii) ori de câte ori "Eu" implică aşteptări înşelătoare, suferințe, "primejdii", "scîrbe" și dizegrații multiple, comune ambelor părți. Nu mai puțin dramatic decît în textul-matcă, un Dosoftei îndurerat scrie:

Asupră-mi mulți să sculară,
Cuvînt mare cuvîntară
(Ps. 3).

Cu gîndul la țara cotropită, pribegul moldovean se hrănește cu "pita cea de durori plină" (Ps. 126); hărăzit tristeții, el se trudește "fără vreme cu suspinuri" și "cu jele"; neîmpăcat în veci, în toate noptile el își "spală" cu "lacrimi" perina (Ps. 6); în plus, din toate părțile îl împresoară singurătatea, de unde gravul de profundis: "Dintron adînc t-am strigat, Doamne..." Repetat fără speranțe, plînsul se litanizează; gîndul, devenit "condei de scrisoare", persistă jelitor în neîmpăcare. Destule resurse dețin adaptatorul și în latura pamphletară, intens-pedepsitoare, vestind osînda celor cu "gîtlejele căscate", cu "gura nedireaptă" ori cu "inema deșartă". Îl vedem izbucnind la modul mesianic, lansînd fulgere, vituperînd, blamînd, amenințînd ori stigmatizînd pe cei:

cu graiuri necuvioase,
Ca un mormînt plin de oase
(Ps. 5);

într-un limbaj plin de culoare, el blestemă deci pe Veelfegor (Baal-Peor), "idol spurcat" ori pe răii care "ca niște hîrburi" se vor zdrobi de

ziduri. Una din cele mai inspirate transpoziții, **Psalmul 137**, relevă disponibilități verbale remarcabile, în stadiul incipient al poeziei noastre. În limitele octosilabului de sorginte populară, se trece degajat de la patetic și lamento la imprecație și viziune încrîncenată:

La apa Vavilonului,
Jelind de țara Domnului,
Acolo șezum și plînsâm
La voroavă ce ne strînsăm,
Să cu inemă amără
Prin Sion și pentru țară,
Aducîndu-ne aminte,
Pîngeam cu lacrâmi hierbinte.
Și bucine ferecate
Lăsam prin sălcî aninate,
Că acolo ne-ntrebară
Aceia ce ne prădară
Să le zicem viers de carte
Într-acea streinătă,
Ca-n svînt muntele Sionul
Cîntări ce cîntam la Domnul.
Ce nu ni să da-ndemînă
A cîntă-n țară streină.
De te-aș uita, țară svîntă,
Atuncea să-mi vie smîntă,
Să direapta mea să uite
A schimba viers în lăute!
Și să mi să prinză limba
De gingini, jelindu-mi scîrba.

Numai cineva bîntuit de ideea rostirii alese, relativ inițiat în materie de sonuri și cadențe și cu o naturală aplecare spre frumos, putca depăși, fie parțial, obstacolele unei limbi fruste, ncobișnuite cu exigențele prozodiei, pentru a da expresie adecvată celor aproape opt mii cinci sute de versuri de aspect poliritmic, de lungimi diferite. Fraza orientată spre cînt, unditor-melodică, se modelează în funcție de substanță, de idei, vehiculînd fie atitudini pioase (**Ps. 45**), fie mîhniri, fie jubilație neadumbrată (**Ps. 46**), într-o expunere aerisită, uneori savuros-fluidă:

Limbile să salte
Cu cîntecă nalte,
Să strige-n tărie
Glas de bucurie,
Lăudînd pre Domnul
Să cînte tet omul...

În limbaj impresionist-expozitiv, în alt loc ni se propune o panoramă a Sionului legendar:

Cetate frumoasă
De piatră vîrtoasă,
Bine-ntemeiata
De Domnul gătătă;
În țară-i vestită
Cîtu-i de tocmită...

Stihuri ca acestea (**Ps. 48**) aveau să stimuleze, cu certitudine, viitoare "cîntecă de stea". În versiune sadoveniană, iată, acum începutul aceluiași text:

Mare e Dumnezeu și prea lăudat
În cetatea Domnului, muntele său cel
sfînt.
Culmea frumuseții, încintare a tot
pămîntul, muntele Sion.
În latura miezului-nopții, cetatea
puternicului rege
Atotputernicul în palatelor ei scut s-a
dovedit...

Psalmul 23 cerea o frazare de ceremonial, fluentă răspicat solemnă, de unde respirația mai amplă, versul dodecasilab balansînd între meditație și exultanță, vizînd saltul în transcendent. Reflexivitatea lasă loc, în alt psalm (8), euforiei naturiste, ierarhul-poet întrebîndu-se întîi, în spiritul originalului, "ce poate fi omul" în arhitectura cosmică; în toate din jur se dezvăluie fapta divinității:

Ai tocmit și luna să crească, să scază,
Să-si ia de la soare lucoare din rază,
Steile luminate ce lucesc pre noapte,
De dau cuvînță tu le-ai urzit toate...

Și iată același fragment în versiunea Gala Galaction—Vasile Radu (1937), "după texte originale ebraice și grecești":

Cînd privesc la cerul tău, lucrul
degetelor tale,
la luna și la stelele pe care le-ai pus
pe calea lor,
Mă gîndesc: ce este omul, că-ți aduci
aminte
de el, și fiul omului, că-l cercetezi pe el!
Cu puțin făcutu-l-ai mai mic decât
pe îngeril...

Apoi, traducerea lui Sadoveanu, aproape în același moment:

Cînd privesc cerurile, măiestria
degetelor tale,
Luna și stelele ce ai întemeiat,
Ce e omul, ca să-l pomenești,
Și fiul pămîntului, ca să ai grija de el?
Totuși cu puțin mai mic decât îngerii
l-au făcut...

Surprinzător pre-eminesciene sunt nuanțele vibratorii ale luminii, diafanele țesături aeriene de raze, repetatele lucori și străluminări, toate configurațind planarea în azur; vrăjit, purificat, "curat de tînă" (Ps.17), imnograful-versuitor hăldăuiește precum "cerbul pre dealuri preste măguri nalte"; halucinat parcă, în conjuncție cu sacrul:

Si tu, Doamne svinte, îm trimiș lumină,
De-m luminez față cu rază senină.
Ș-al meu întuneric dobindesc rază
Dintr-a ta lucoare ce străluminează.

La rîndul ei frecventă invocare a termenului *dulceață* prevêtește, s-ar părea, nu numai suavitățile eminesciene, dar și starea de tihă sadoveniană, la Dosoftei acest "dulce" fiind aproape sinonim cu blînd, senin, fraged, ori cu gingaș. Un alt calificativ, mișel, în sensul de "mizer", va reactiva peste timp, în special la autorul *Zodiei Cancerului*; de notat la Dosoftei și dubletul *meser*: Dumnezeu "vede pre cel meser și pre tot lipsitul". Si fiindcă l-am numit pe Sadoveanu, revelatoare ar fi o trimiterie la *Nopțile de Sînziene*; oricine a parcurs romanul acesta nu uită fantasticul sfat al "jigăniilor", în noaptea solstițiului de vară. **Psalmul 8**, în viziune dosofteiană, vorbește de:

Jigănii strepe, ce strică și-apucă;
Păsările toate, ce sunt zburătoare.

Rămîn la nivelul versificării plate niște Stihuri la luminatul herb al

Tării Moldovei și pomelnicul Domnii Tării Moldovei —, însă improvizării ca acestea probează cît de implicat în istorie era teologul operind cu eternități, cel care deplîngea timpul profan, metaforă a neliniștii și morții. Nu altfel dialoga cu același timp —, ne-teologul Miron Costin!...

Două cuvinte despre versiunea sadoveniană a *Psalmilor* (efectuată, aproximativ, între anii 1934—1940 și publicată postum), rezultat al colaborării cu ebraistul ieșean Moses Duff, acesta devenit personaj hiper-locvace în *Paștile Blajinilor* sub numele de Levi Tof. Versiunea lui Sadoveanu (apărută în 1992) s-a oprit la al nouăzeci și unulea psalm. Exact în spiritul și chiar în litera psalmilor biblici, Sadoveanu avea să scrie la sfîrșitul celui de-al doilea război mondial, șase rugăciuni vibrante. La șapte ani de la căderea pe front, la Turda, a fiului ultim, Paul-Mihu, pateticele *Mărturisiri* ale părintelui îndurerat aveau sonorități de requiem:

Am ars ca un oleu al mîznirii,
m-am încununat cu albe vegheri.

NOTE:

1. *Dicționarul literaturii române de la origini pînă la 1900*, "Editura Academiei", Buc., 1979, p. 296.

2. Dosoftei, *Opere, I, Versuri*. Ediție critică de N. A. Ursu. Studiu introductiv de Al. Andriescu, "Minerva", Buc., 1978, p. XXIX — XXXV.

3. *Antologie de literatură populară, I*, "Editura Academiei", Buc., 1953, p. 527.

Mircea
ANGHELESCU

'SUFLETUL NAȚIONAL' la Camil Petrescu

Deceniile care au trecut de la moartea lui Camil Petrescu nu au fost, și nici nu aveau cum să fie în condițiile cunoscute, un timp favorabil reexaminării și interpretării libere a operei sale, a ideilor sale reflectate mai cu seamă într-o activitate publicistică eseistică etc., a cărei ampolare și importanță poate fi astăzi doar bănuită. De această lacună suferă nu numai imaginea lui Camil Petrescu, scriitorul și gînditorul, ci și aceea a criticii și deci a întregului peisaj literar interbelic, o perioadă a cărei adevărată istorie încă n-a fost scrisă și ale cărei dimensiuni și texte fundamentale nici măcar n-au fost stabilite, ieșirea lor dintr-o actualitate febrilă, egalizatoare și indistinctă făcîndu-se direct în sintezele proletcultiste de după război, pe care le cunoșteau cu toții. În acest teritoriu care abia urmează să fie recuperat, ideea națională și rolul pe care individul, respectiv masa îl joacă în stabilirea imaginii naționale, în literatură sau în viață, este una dintre cele mai importante, ea fiind nu numai o componentă esențială a sistemului de valori al scriitorului, ci și una a sistemului etic al celui care, intrat voluntar în războiul care se va

numi "de reîntregire a neamului", va trece prin toate purgatoriile unui patriotism asumat, nu doar declarat, adică prin episodul transeelor, cel al rănirii și al prizonieratului, dar și prin cel ulterior, al perioadei de tranziție spre o Românie a îmbogățijilor, a mascaradei politice și a demagogiei agresive.

Dintr-o perspectivă comună mai tuturor scriitorilor care au trecut prin realitățile primului război mondial, precum Liviu Rebreanu, Cezar Petrescu și afișia alții, literatura lui Camil Petrescu pare să fie — și este fără îndoială — ostilă patriotismului de paradă, scoțind la lumină cu lucidă înverșunare trăsături naționale de la cele mai puțin favorabile, cum ar fi superficialitatea în toate, inclusiv în dragoste (*"compatriotii noștri... par să fie, ca toți orientalii(*), de un vulgar și aprig senualism"*), la cele de-a dreptul odioase, cum ar fi demagogia patriotică a aceluia ministru care întreba retoric în parlament pentru a ascunde nepregătirea totală a armatei din punct de vedere material: *"De unde această preuire exagerată, doavadă de vulgar materialism, această superevaluare a rolului jucat de armament în război, cînd e știut că marile victori se cîștigă numai prin morală"* s.a.m.d. Aceste imagini îl vor îndreptăti pe Ștefan Gheorghidiu, în finalul romanului, să se întrebe într-un moment de cumpăna existențială: *"Sunt dintr-un neam inferior?... Există vreo rasă aleasă?"*, pentru a recunoaște apoi că *"Un singur lucru m-a îmbolnăvit totdeauna, cînd mi l-am confirmat, de furie: pretenția inamicului de a-mi porunci mie, ca român, în virtutea unei globale superiorități de rasă".*

Este evident că ne găsim în fața a două noțiuni distințe, deși amândouă se raportează la o imagine globală despre entitatea națională, la un element esențial care stă la originea ambelor nivele conceptuale aflate în discuție. Cele două dimensiuni au fost schițate încă din 1925, într-un articol din "Cetatea literară" (reluat în volumul *Teze și antizeze*), care trăea tocmai despre "sufletul național". După Camil Petrescu, acesta ar fi "*gradul de intensitate, întindere și tonalitatea sufletească a majorității membrilor unei colectivități de oameni care sunt, se simt legați între ei datorită unui principiu de polarizare și de afinitate creaoare*". Această majoritate care definește sufletul național prin voința de a participa la aceeași structură colectivă ("polarizare" și "afinitate") exprimă doar un potențial, o latență și creația sa principală este el însuși, acest suflet național și voința să conștientă de a fi: "*Sufletul românesc e o extrem de interesantă contopire de însușiri și cusururi dintre cele mai diverse, altoite pe o rasă. Toată minunea stă în desăvîrșirea acestei contopiri, în propria conștiință a unității ei. Tărâia acestei conștiințe e dovedită de marea ei putere de asimilare a elementelor de alt neam...*"

Afinitatea creaoare care adună laolaltă aceste polarități cimentate istoric, de origine comună dar nu neapărat, se referă la un mod comun de a vedea viața și deci istoria. "Creator" — zice Camil Petrescu într-un interviu din 1932 — *adică realizator de cunoaștere*, afinitatea creaoare se referă deci la un mod comun, deopotrivă instinctiv și conștient, de a cunoaște în același fel, ducând la o vizionare comună asupra

lumii. Dar cum arta este ea însăși o cunoaștere (*"Arta nu e o distracție, ci un mijloc de cunoaștere, un formidabil mijloc de pătrundere și de obiectivare a sufletelor omenești, acolo unde știința nu poate ajunge și cu rezultate exprimate aşa cum știința nu le-ar putea în nici un caz exprima"*), arta națională nu trebuie să se îmbrace în îțari pentru a fi recunoscută căci esența ei însăși, "substanța" sau sufletul său este, fatalmente, națională.

Funcția esențială a acestei entități generatoare de energii care este sufletul național nu e însă aceea de a se reproduce stereotip, la nesfîrșit, de a insista narcisic asupra trăsăturilor ei particulare și istorice. *"Există cert — zice Camil Petrescu — o formulă etnică, o formulă a sufletului românesc... produs al timpului, al împrejurărilor de tot soiul"*, dar expresia lui cea mai limpede și mai înaltă nu trebuie căutată în manifestările reproductive ale majorității, de tip folcloric sau etnografic pe care le cultivă cu ostentație tradiționalismul, ci în cele individuale, valorificate în opera infinit mai națională a marilor artiști care sunt totodată, prin forța lor, și mari individualități: *"Sufletul unui scriitor mare este sinteza sufletească a unui popor la un moment dat. Nu tradițiile sunt sufletul unui popor, ci scriitorii, gînditorii și artiștii lui, oricum ar fi ei, cu condiția să fie mari"*. În acest fel, *"Eminescu singur, cu Luceafărul, scrisorile și Călin al lui e poate mai mult decât toată poezia populară românească la un loc"*. Si aceasta pentru că opera unui mare artist exprimă ambele dimensiuni ale sufletului național, și pe cea

conservatoare în sens etimologic, adică tradiția, și pe cea inovatoare, care nu e imitația străină, ci geniul individual (oricărui "influență" ar comporta realizarea acestuia), și-i urmează dinamica fiind, ca și acesta, "o actualitate în devenire permanentă, o substanțialitate" - deci, întrucât "o națiune nu are misiunea să-și formeze o cultură voit proprie, ci să participe la cultură în sens fenomenologic... Națiunea e un vehicul cultural, nu un scop în sine" comentează scriitorul în notele ce însotesc republicarea articolului său în volumul din 1936.

Majoritatea este deci, după Camil Petrescu, creațoare în sens etnic, ea dă un înțeles și o viziune comună unui grup constituit istoric căruia pot să nu-i fie întotdeauna caracteristice "obiceiurile, tradițiile, faptul de a locui în cuprinsul acelorași hotare, trecutul comun și nici chiar originea comună", disociază Camil Petrescu în situația atât de agitată a propriei noastre istorii, mai importantă decât toate acestea fiind voința de identificare a individului în acest grup sau, cum spune el, "identitatea conștiinței deasupra contingentelor istorice și materiale" și separând astfel "esența naționalității de tradiție" (tot în **Suflet național**). Această majoritate nu este și creațoare în sens material, însușire proprie unei minorități esențiale întrucât facultatea expresiei este rară și mai ales individuală. Dar această minoritate este vitală pentru nație pentru că o reprezintă și o prelungește, cum zice el mai tîrziu în **Doctrina substanței**: "Un popor viu nu este reprezentat prin majoritatea indivizilor lui, ci printr-o minoritate substanțială, așa cum organismul individual este

reprezentat efectiv nu prin organele cele mai mari cantitativ, ci prin cele zise vitale..." (II, lo2—lo3).

Sufletul național fiind o tensiune care unește voințe, conștiințe și chiar psihologii, adică trăsături care nu pot fi puse în evidență prin manifestări superficiale (costume, doine, vorbe neaoșe), ci în conflicte existențiale, căci "*calitățile de sentiment, voință, sensibilitate și inteligență sunt cele care ne deosebesc de bulgari, de sârbi sau de unguri, mai mult decât folclorul*", este evident că el va fi opus specificului național, înțeles ca o colecție de reprezentări, de imagini și de stereotipe fragmentare adunate, inevitabil, din tradiție, adică dintr-un trecut irepetabil și neesențial. În această perspectivă se situează și declarațiile tranșante pe care le face Camil Petrescu într-un interviu din 1943 acordat lui Vasile Netea, declarații care trebuie să fi iritat pe multă lume, atunci și acum: "*Doctrina substanței este o tăgăduire a specificului național și a doctrinelor tradiționaliste în această privință, aş putea adăuga că sentimentul trecutului, care e un dat substanțial, nu justifică o ideologie tradiționalistă, după cum sentimentul metafizic al existenței nu justifică sistemele metafizice, cum, dacă vrei să continuăm, dragostea de țăran, comună spiritelor superioare, nu justifică țărănișmul...*" Si mai departe, într-o afirmare peremptorie a continuității ideilor sale: "*Mă regăsesc și acum pe vechile poziții de acum douăzeci de ani. Specificul național mi se pare tăgăduirea încă și a substanței naționale. Este de ales între amândouă: una excluderă pe celalaltă. După cum ați observat,*

opera mea literară nu are nimic specific național în ea și nici tradițional, tocmai pentru că ea este însăși substanța românească". Întradevăr, eroii săi se mișcă într-un cadru care este general uman și își pun doar probleme general umane, de viață, dragoste și moarte; substanța românească este felul în care ei răspund acestor probleme și nu are legătură cu "tradiția".

Într-un fel, problemele tradiției și ale naționalismului sunt cele mai importante din perspectiva substanțialismului lui Camil Petrescu pentru că, între altele, sunt și cele mai ușor de redus la o expresie verbală golită de conținut. Dacă nu uităm că substanțialismul este, în punctul de plecare, o reacție a substanței împotriva aparenței și a autenticității împotriva originalității, vom înțelege și că antagonismul dintre spiritul național și substanța națională este o manifestare a crizei de sistem produsă în plan istoric de primul război mondial. Prăbușirea lumii vechi pe care o aduce primul război mondial nu este numai, sau nu este în primul rînd o prăbușire a unor valori materiale și a unei lumi materiale, deși acest aspect este cel mai vizibil la început, ci mai ales o prăbușire a unui sistem de semnificații, a unui sistem semiotic; cuvintele nu mai acoperă aceleași lucruri și textele, în general, nu mai pot fi recitite din nouă perspectivă pentru că sunt goale de conținut, sunt absurde, și romancierul o spune în **Ultima noapte de dragoste...**, spre finalul care aduce termenii discuției spre domeniul lor propriu: "*Cărțile de citire, articolele de gazetă în patruzeci de ani, sunt goale ca niște sertare, înaintea*

acestei retrageri care e realitatea..." Criza respectivă trebuia să producă în sufletul fiecărui individ, sau măcar al fiecărui intelectual, un proces, o dramă a conștiinței și lipsa acesteia este temeiul pe care scriitorul condamnă folosirea stereotipă a acelorași vorbe ca înainte de marele cutremur, precum în rechizitoriul la adresa venerabilei reviste "Viața românească": "*Am trecut prin război fără să învățăm nimic... Sufletește, suntem parcă și mai mici ca înainte. La fel cu scriitorul acestor rînduri, ne-am întors nenumărați însă cari nu mai credem în tablouri murale; cari știm ce însemnează un discurs sau o literatură. Cari știm valoarea cuvintelor Patriotism, Virtute, Sacrificiu, Bene-merenti, Invalid, Princepere, Decorație, Talent, Victorie, Geniu și întreaga colecție de vorbe care formează jaloanele literaturii de astăzi. Cei cari au stat zile întregi sub rafale intermitente de artillerie, simplu, cu moartea în față și cerul deasupra, știm ce mizerabil mijloc de cunoaștere și expresie este în general cuvîntul și tot ce se reazimă pe el ca atare sau se alcătuiește cu el*". Această neîncredere în cuvînt, în vechile forme ale unei simbolistici de realitate, se traduce firesc prin nevoia de a pune totul sub semnul întrebării, de a reexamina toată substanța care se ascunde în spatele unor vorbe mari, inclusiv cele din sfera naționalului. Tocmai în legătură cu acest domeniu gingga și definitoriu totodată crede el că trebuie să înceapă operația de regîndire a termenilor care ne reprezintă și discuția iscată în jurul "Vietii românești" și a orientării sale filogermane din preajma războiului nu vrea să ducă la un proces național,

cum au fost atâtea și după primul, și după al doilea război, pe care învingătorii le fac celor învinși; Camil Petrescu reproșează cercului de la "Viața românească" doar faptul că după ce orientarea lor politică s-a dovedit contrară orientării generale a conaționalilor și falimentară în plan politic, ei nu s-au simțit obligați să și facă un simplu proces de conștiință, o simplă examinare a liniei lor politice, pe care trebuie de altfel să și-o facă toți oamenii care merită acest nume, căci situaarea cuiva în lume — și într-un suflet național — trebuie să fie un act conștient, o opțiune deliberată: *"Acum, după război, e pretutindeni... simțită profund și inexorabil nevoie unei cercetări atente, amănunțite, a tuturor mijloacelor noastre de gîndire, de organizare, de exprimare și chiar a felului de simțire. În cele mai multe din cît am crezut, războiul ne-a învățat să nu mai credem. Experiențele sociale și intelectuale îți le impune, cu sacrificii totdeauna, numai evoluția. Dacă n-ai profitat de ele, vei plăti totdeauna mai bine decât cel mai bun platnic, fără să vrei, la timp".*

Interesant în această privință mi se pare nu atât faptul că scriitorul definește sufletul național altfel decât generația neliniștită de la 1930, Mircea Eliade, Cioran, Vulcănescu, altfel și într-o opoziție ireductibilă în anumite cazuri, ci faptul că el simte, laolaltă cu cei pe care i-am numit, nevoia imperioasă de a redefini un concept esențial al spiritualității noastre, al vieții politice și intelectuale interbelice. Chiar dacă vedeau altfel soluțiile, și nici nu se putea să nu fie așa, toți marii gînditori

ai momentului — filosofi, oameni politici sau scriitori — se apleacă asupra acelorași probleme. Aici trebuie căutat punctul de convergență al epocii, nu în rezolvările propuse, și deci tot aici trebuie căutată și imaginea cea mai caracteristică a momentului literar interbelic, a cărui adevărată sinteză trebuie, după atîta vreme, scrisă.

**) La Camil Petrescu, "oriental" are o conotație distinct peiorativă; în altă parte el vorbește de vegetarea noastră "într-o orientală indiferență" etc.*

Reflexe ale eternității

Știința înregistrează numai ceea ce știe; poezia ghicește chiar ceea ce nu știe; și se poate întîmpla că știința să vină mult mai în urmă, pentru a constata prin fapte ceea ce poezia descoperise deja prin inspirație.

Bogdan-Petricicu HASDEU

Lucian BLAGA

STIHUITORUL

Chiar și atunci cînd scriu stihuri originale
nu fac decît să tălmăcesc.
Așa găsesc că e cu cale.
Numai astfel stihul are un temei
să se-mplinească și să fie floare.
Traduc întotdeauna. Traduc
în limba românească
un cîntec pe care inima mea
mi-l spune, îngînat suav, în limba ei.

Mihai CIMPOI
Chişinău

LITERATURA ROMÂNĂ DIN SECOLUL XX

După epoca de aur, epocă a marilor clasici, pe care o constituie secolul XIX, literatura română cunoaște, în secolul XX, momente și etape evolutive esențiale pentru impunerea personalității sale. Ea cunoaște direcții de afirmare dintre cele mai variate, stabilind o continuitate organică cu valorile clasice sau polemizând cu ele în intenția de a se sincroniza cu mișcările artistice din Europa (nepromovînd nicicind însă o *totală* ruptură cu tradiția): momentul tendinței naționale de la începutul veacului, perioada interbelică, ce a marcat o ascensiune neobișnuită a spiritului creativ românesc (în acest răstimp se impun, în poezie, Tudor Arghezi, George Bacovia, Ion Barbu, Lucian Blaga, cunoscut și ca filozof de talie europeană; în proză, marii creatori epicici Mihail Sadoveanu, Liviu Rebreanu, Camil Petrescu, basarabeanul Constantin Stere; în critică, Garabet Ibrăileanu, Nicolae Iorga, Eugen Lovinescu și George Călinescu; în muzică, George Enescu și Ciprian Porumbescu; în sculptura modernă unul dintre cei mai mari creatori de valoare universală este Constantin Brâncuși), momentul

afirmării generației Nicolae Labiș — Nichita Stănescu și a generației "copiilor anilor, 30" în Basarabia.

Orientările artistice fundamentale sunt învederate de cele mai prestigioase reviste literare.

"Con vorbirile literare", care apare pînă în 1916, ca și "Con vorbirile critice", fondată de M. Dragomirescu în 1907, promovează vechea **direcție junimistă**, clasicistă. Un grup de reviste ("Literatura și știința" lui Dobrogeanu-Gherea, "Adevărul literar", "Viața") exprimă **idealurile socialiste** și promovează arta cu tendință, iar "Vatra", "Semănătorul" și "Viața Basarabiei" susțin **întoarcerea la obîrșii**, la rădăcini, fiind pătrunse de mesianism, de cultul trecutului și criticînd mașinismul și dezrădăcinarea, "Viața românească" a lui C. Stere și Ibrăileanu impune ca direcție principală **poporanismul**, iar "Literatorul" lui Alexandru Macedonski se face promotorul tuturor **orientărilor moderne** (simboliste îndeosebi). De orientare modernistă evidentă au fost revistele "Zburătorul" (1919—1921, 1921—1922, 1926—1927), ce a apărut sub direcția lui Eugen Lovinescu, "Mișcarea literară" (1924—1925) și "România literară" (1932—1933), conduse de Liviu Rebreanu, și "Kalende" (1928—1929, 1943), ai cărei directori au fost criticii literari Vladimir Streinu, Șerban Cioculescu și Pompiliu Constantinescu. "Contemporanul" în seria care a apărut sub direcția lui Ion Vinea (1922—1925) a promovat un program avangardist (constructivist și futurist).

Secolul începe, aşa cum remarcă George Călinescu în monumentalala **Istorie a literaturii române de la**

origini pînă în prezent, sub semnul afirmării tendinței naționale, a nouului mesianism și a poporanismului. George Coșbuc, și un alt mare poet al momentului, Octavian Goga, "cîntările pătimirii noastre", și Nicolae Iorga promovau anume cultul "sufletului poporului", al "unirii naționale" a neamului, al "naționalismului", adică al factorilor sănătății, naționalității, "virtuților bătrânilor".

Constantin Stere făcea, la sfîrșitul secolului XIX și începutul secolului XX, apologia poporanismului, care avea, după precizarea lui, două manifestări principale: *"el ne face pe noi să iubim poporul și să-l cunoaștem mai bine; el contribuie direct la luminarea și ridicarea poporului, prin o literatură adevărată populară"* (C. Stere, *În viață, în literatură...*, Chișinău, 1991, p. 23). Este firească în acest sens preferința basarabeanului Stere pentru ardelenii Octavian Goga și George Coșbuc, care prezintă *"un om viu, în toată armonia vietii lui, prin intimitatea tainică cu natura, prin conștiința adîncă a dreptății sale, prin munca lui neprihănăită"*, autorul anonim al poeziei și filozofiei populare, prototip perfect al "omului perfect" al viitorului.

Proza cunoaște o afirmare puternică atât a formulei narative realiste, obiective (Liviu Rebreanu), lirico-simboliste, reprezentate de romanele și nuvelele lui Mihail Sadoveanu, cât și a celei proustiene, psihologice prin excelență, avînd ca obiectiv memoria involuntară, analiza proceselor sufletești, a senzațiilor din prezent ce se suprapun pe cele din trecut (romanele lui Camil Petrescu, Hortensia Papadat—Bengescu, unele romane ale lui Liviu Rebreanu).

În poezie schimbările și încrucișările de formule și orientări sunt deosebit de spectaculoase, perioada interbelică îndeosebi cunoscînd, în continuarea romanticismului și clasicismului, simbolismul (reprezentat de Ion Minulescu, Ștefan Petică, Dimitrie Anghel, George Bacovia, Emil Isac, în poezia basarabeană fiind resimțit în creația de început a lui Liviu Deleanu, George Meniuc și Paul Mihnea), care pune accent pe valorile simbolului, sugestiei metaforice și muzicalității, ale corespondențelor baudelairiene între culori, sunete, senzații, adică, dintre lumea materială și cea spirituală (principiul universalei analogii), pe *"frumusețea urîțului"* și tot ce este enigmatic, tenebros, vag, suprarealismul (Tristan Tzara, Urmuz, Victor Brauner și Marcel Iancu; în pictură, Urmuz, Ilarie Voronca, Saşa Pană și alții), care valorifică dicteul automat, lipsit de controlul logicii, stări abisal-inconștiente, revelate prin intermediul visului și al jocului liber al gîndirii și expresionismul (reprezentantul cel mai strălucit fiind Lucian Blaga) cu accentul pus pe valorile expresiei (patetice, colorate, subiective, dinamice) și ale transcenderii prin vizionarism și proiecții fantastice (fantast-tragice) ale realității și *"relațiunii cu cosmicul, cu absolutul, cu ilimitatul"* (L. Blaga). În anii, 80 în creația unor tineri poeți din România și Moldova de Est (Basarabia) s-a manifestat postmodernismul, cu nuanțe diferite de modernism: cultul livrescului sau chiar al hiper-livrescului, al respectului tradiției, al intertextualismului, adică al folosirii textelor altor autori.

Puncte de reper

Avangarda românească, cu rezonanță în lume, s-a impus prin Urmuz, Tristan Tzara, Ilarie Voronca, B. Fundoianu, Eugen Ionescu, Gellu Naum, Ștefan Roll, Ion Vinea, George Bogza, Virgil Teodorescu. O valoare aparte o are creația lui Urmuz, care a instituit, după expresia lui Marin Mincu, "o adevărată revoluție în cadrul formelor de expresie a literaturii noastre". El înțelege printre primii că forma (semnificantul) este elementul asupra căruia trebuie să actioneze scriitorul, că actul scrierii trebuie dus pînă la "*distrugerea subiectului limbajului*" (vezi Avangarda literară românească, București, 1983, pp. 5—53).

De menționat că o bună parte din poezia basarabeană (Liviu Deleanu, Andrei Lupaș, Nicolae Costenco, Paul Mihnea, Bogdan Istru, George Meniuc, Aureliu Busuioc) s-a sincronizat perfect cu aceste orientări (îndeosebi cu cea simbolistă) ale literaturii române din secolul 20, procesul de sincronizare fiind limpede și în cazul generațiilor Labiș—Stănescu și Vieru—Damian sau în cazul optzeciștilor ce cultivă postmodernismul.

Literatura română de pe ambele maluri ale Prutului a fost marcată în perioada postbelică de manifestarea **proletcultismului** (politica respingerii valorilor culturale ale trecutului) și de impunerea așa-zisei metode a **realismului socialist**, care a generat clișee, scheme, aservite ideologiei oficiale a totalitarismului comunist. Cu toate acestea, valorile nu au lipsit, mulți scriitori (cum e cazul lui Marin Preda sau al lui Druță) opunînd comandamentelor sociale ale timpului opere în care au dat expresie adevărului, vorbind despre

contradicțiile reale ale realității, despre haosul moral pe care l-a adus noul regim, despre necesitatea păstrării valorilor spirituale și morale milenare.

Prin valorile pe care le-a dat în secolul XX, literatura română și-a vădit adevărata ei **universalitate**.

Reflexe ale eternității

O literatură este o națiune! Au fost sute de popoare, care avuseseră fiecare căte o limbă, dar n-au putut fiecare să-și creeze căte o literatură... Literatura singură afirmează existența unei națiuni; și mai mult decât atâtă: singură îl dă secretul de a nu muri niciodată.

Bogdan-Petricicu HASDEU

Ion
HADÂRCĂ
Chișinău

RĂZBUNAREA PRIN SCRIS

Cunoscutul poet și om politic răspunde la ancheta "L.R." printr-un monolog-interviu cu neașteptate și revelatoare reflecții asupra destinului scrisului și omului în contextul palpitantelor mutații survenite în viața noastră. Le propunem cititorului, îndemnându-l să mediteze și să încerce a de-scrie = des-cifra labirintul cunoașterii de sine...

Așadar, de ce scriu?

Probabil, în cazul meu întrebarea ar suna mai exact de ce nu scriu? Sau — de ce am scris ce am scris, de ce nu mai scriu ce am scris și de ce, la o adică, ar fi necesar să scriu, să scriem sau să nu?

De fapt, transcriind prima frază a răspunsului meu, am găsit-o, în genere, pe măsura întrebării și prin urmarea urmei de stilou aş putea-o încheia cu bine știutul — din gramatică — punct.

Dar ea nu se încheie, cerând niște ante-puncte, adică niște precizări punctuale. Iar de precizat ar mai fi doar câte ceva pe ici-colo:

Primo: Scrierea se scrie și fără noi, și pe lîngă noi, uneori și cu noi, dar este o chestiune absolut accidentală dacă individul X, Y, Z este ales pentru a-și scrijela impulsurile pe stîncă, rocă, argilă,

teasc sau piele de bou, topitură albicioasă de cîrpă.

Secundo: Scrisul nu este nici pe departe unicul și cel mai important domeniu al îndeletnicirilor omenești, și cu atît mai mult cititul. Mai exact, cititul din scris. Pentru că există și alt fel de citit. Cititul în stele, bunăoară: *"Sunt scrimeri streine / Gindite de Domnu-ntr-a sorilor nimbi"* — zicea Eminescu în *Povestea magului călător în stele*.

Natura se scrie în infinitele ei variante și această unitate a scrisului în diversitate o pot realiza numai unii ca Eminescu, bunăoară, ales printre cei aleși a pătrunde structura limbajului cosmic, cu substantive de constelații, verbe conjugate-n mișcarea cometelor și epopee de căi lactee, conținînd în sine o scriere astronomică.

Deci a treia deducție ar fi — *scrisul se scrie și pe lîngă scris*. Și atunci, de ce scriu?

Pentru că altceva mai pozitiv totuși, pentru *transmiterea la distanță a gîndirii primului către cel de al treilea*, deocamdată nu există.

Astfel era părintele gîndirii spațiale, Euclid, care în toată dimineața își sănghera lenoasa cugetare, gonind-o desculț peste colțuri stîncioase de teoreme după umbra stimfalelor, păsări de fier, ori zidind pe labirintul lui Dedal alt labirint, ermetic, vertical — pentru a ne îmblînzi nouă și a ne face înțeleasă inepuizabilă plasticitate matematică a cifrelor în-scrise în *modelele geometrice*.

Sau magnifica scriere a Muzicii! Aventură a sunetului despre care s-au scris tomuri întregi de note, s-au inventat orchestre simfonice și unelte

bolnave de melodii, urechea universului explodînd de frunze, chirieci și privighetori.

Zadarnică trudă! Orfeu, scriindu-și partitura și poticnit în contra = punct, izbește-n van clavirul mării — nu-nvie sunetul defunct!

Geniul creator, pivot al originii sacre, semănat în ființa de lut, își multiplică-ntruna fețele, iar formele creatoare se manifestă în diverse și neîntrerupte expresii artistice: ce altceva este dacă nu un înscris, adică o scară în timp, o scrisoare, acest sir nesfîrșit al formelor smulse din mîna granitului de Carara, Corint, Cosăuți sau Carpați?

Observați cum se gîndește de 4 milenii Gînditorul dacic de la Cernavoda. Sau cum a gîndit aproape aceeași ideogramă hieroglifică a Gînditorului alt "gînditor în piatră", cum era numit Auguste Rodin!

Adeseori acest sisific efort al de-scrierii este de-a dreptul surprinzător de interiorizat pentru a potență cea mai exactă expresie a ideii de zbor, bunăoară.

Oare nu tot ideograme ale zborului sunt antica zeiță a victoriei, Nyke, schițele de aparate zburătoare ale lui Leonardo da Vinci și moderna Pasăre în văzduh a inegalabilului Brâncuși?

Absolut același procedeu de "retopire" a zborului sau absorbție a lui din deplasarea dinamică spațială în ceea spirituală, adică în gîndirea artistică dinamizată de aripa metaforei, — îl efectuează poeții, dăltuind aceeași odă a zborului:

1)
Porni Luceafărul. Creșteau
în cer a lui aripe...

(M. Eminescu "Luceafărul")

2)
Pe bustul palid al Palladei din ușa-acestei încăperi
Și cu a ochilor săi rază el pare-un demon ce viseză.
În timp ce lampa desemnează jos umbrele-i în încăperi,
Iar susțe-mi din umbra asta, ce filiale-n învăpăieri,
Nu va să zboare nicăieri.

(E. A. Poe, "Corbul")

3)
Albatroș, largi păsări pe mările de fum
Care-nsoțesc alene corăbiile
Amarelor noianuri, luncătorul
pe-abisul drum.

(Ch. Baudelaire, "Albatrosul")

4)
Sar cojile negre, oho!
Mai mare mă aflu și nezburat,
Lipit de acel încotro
Cu o boltă de jur împrejur adăugat
.....
Dintr-un ou într-unul mai mare
la nesfîrșit te naști, nezburată
aripă. Numai din somn
se poate trezi sfecare —
din coaja vieții nici unul,
niciodată.

(N. Stănescu, "Elegiaoului, a noua")

Superbă gîndire! Și, observați, e cu atât mai superbă cu cât e mai neîncorsetată în tiparul inert al judecății tradiționale. Oare studiul penetrant al liberei cugetări conjugat cu ambițioasa încercare de a o continua, ori pur și simplu a o însuși creator, nu este un argument respectuos în fața întrebării "de ce scriu"?

Scrierea ca atare, mesajul de la om la om, acest prim sistem cibernetic a fost inventat de geniul diferitelor popoare în mod diferit și în stil diferit a servit cele mai năstrușnice trebuințe ale pămînenilor.

Răsfoiți această video-casetă a culturilor lumii și veți surprinde pe viu o ideogramă fantastică

zbătîndu-se palpitanț între cele trei degete ale scrierii nedescrisului.

Unii și-au vînat zeul ideii cu dalta, alții cu săgeata, alții cu floarea de lotus înmuite în mosc.

Ca niște aşchii-secunde ne străpung cuneiformele protosumeriene. Legate burduf în noduri hermetice, tac himerele zeriești ale incașilor. Din calendarul olmune adulmecă precizia Marelui Timp. Cîntă-n călcăie de gazele — ornamentală scriere arabă. Prin gîtlejul de papiruși Nefertiti-și gîlgîie hieroglifele regești. Hokusai, artă profană, încifrează taine marțiale pentru samuraii japonezi... De sus în jos, de la stînga la dreapta, de la Minos la Atena, la etrusci....

Unii își pot etala prin scris o continuitate de milenii, secole, alții nicicum n-o pot face. Nici într-un caz de papirus, nici în celălalt de taiga, firește, nu urmează că un popor nu a gîndit, nu a simțit, nu și-a magnetizat pe banda memoriei gîndirea, simțirea adeseori și în afara scrisului, pînă la scris, ori după alt impropriu scris, regăsindu-se apoi în matricea scrierii de sine cu toată forța imanenței sale istorice.

Dar să nu fim provinciali și bucolici. Norocul nostru este că noi avem a stăpîni prin moștenire, prin sama de cuvinte de din moși — ținută, adică prin consonanță ontologică, noi corespundem celui mai vechi și totodată celui mai modern, mai eficient și mai frumos scris din lume — grafiei latine, scrierii romane. O frumoasă mărturie a latinității vocabulei noastre o întîlnim la primul mare umanist italian Poggio Bracciolini /1380 — 1459/, care în opera sa

Disceptationes convivales, notează: „*Apud superiores Sarmatas colonia est ab Traiano ut aiunt derelicta, quae nunc etiam inter tantam barbariem multa retinet latina vocabula, ab Italisi, qui eo profecti sunt, notata*”.

Această origine cultă și nobilă este norocul nostru de a fi.

Iar nenorocul este că deocamdată nu ne putem dezgropa intermitența milenară de sub cîteva secole de vandalism huno-scito-mongol, care a lucrat asiduu și mai asudă și azi la opera de mistificare istorică și pașaportizare a fărădelegilor....

Într-o altă ordine de idei ar fi necesar de reflectat și asupra unor sinuozități ale evoluției scrisului nostru într-o perspectivă istorică imediată. Firește, în această perspectivă, încă plină de surprize și inepții aşa-zise geo-politice, noi sănsem datori a ne revendica o continuitate culturală și o raportare valorică numai prin revenirea firească și integrarea definitivă într-un spațiu unic al spiritualității naționale, spiritualizată într-un tot unitar printr-o credință unică, o singură cultură și un scris românesc. În spațiul dintre Prut și Nistru s-a exercitat permanent o deosebită presiune externă (militară, religioasă, lingvistică), dăr în pofida acestei presiuni și a discontinuității documentare, despre care am vorbit mai sus, această palmă de pămînt, prin toate fibrele brațului său cultural, a comunicat mereu cu inima Patriei, și a adus o contribuție notorie la dezvoltarea scrisului românesc.

Ultima perioadă totalitară a produs mult rebut și mari ravagii printre slujitorii scrisului de pe aceste meleaguri. Unii au fost

împușcați, alții deportați, iar cei rămași aici au fost persecuți de-a lungul vieții, abrutizați, înnebuniți, împinși la sinucidere morală și chiar fizică numai pentru calitatea de a fi fost inteligenți. Cine știe ce opere, lauri și ierarhii ar fi încununat, în împrejurări mai fericite, destinele literare ale lui Alexei Mateevici, Nicolai Costenco, Vasile Coroban, Ion Vasilencu, Leonard Tuchilatu, Liviu Damian, Pavel Boțu, Vlad Ioviță, Gheorghe Malarciuc și alții.

Dacă astăzi limba română din nou este pusă la index, dacă gem librăriile de cărți nevîndute și bibliotecile sunt scoase la licitație, dacă nimeni nu mai crede pe nimeni și nu mai citește nimic — mă întreb pentru ce-aș cheltui din hîrtie?

Într-adevăr, pentru ce?

Altădată, câtă vreme ne-a fost interzis adevărul și ne-a fost înăbușită revelația, de ce am chinuit pe degeaba bucoavnele?

Si iarăși acum, după ce încep să ni se întrezărească, să ni se deschidă niște adevăruri mult prea amare, mă întreb disperat: la ce bun?

Cei salvați de teroarea roșie și-au împlinit misiunea. O pildă dintre cele mai distințe este viața și opera savantului de renume mondial, a basarabeanului Eugen Coșeriu. Or, *răzbunarea prin scris a înaintașilor rămîne una din cele mai nobile cauze ale predestinării scriitoricești...*

* * *

Acum, după ce am depășit nevoiele precizări asupra celor două funcții de bază ale scrisului (prima — cea descriptivă, de comunicare sau conotație a realului, și a doua — cea artistică,

de revelație și vizualizare prin simbol a tainelor existențiale), voi încerca să abordez calitatea cea mai ascunsă și mai complexă a scrisului ca sistem — funcția lui transcendentă, descendenta din Marele Logos.

După o serie de eșecuri și entropii culturale, dar și depozitari supraaglomerate de informații, în urma schimbului universal de idei, a traducerilor și invaziei de imagini telemagnetic, noi am atins nivelul suprasaturației, al unui nou soi de barbarie hipercivilizată, cu recidive de infantilism, cînd toți aud și primesc, dar nimeni nu mai înțelege nimic. În aceste condiții sistemele instructiv-cognitive se reorganizează spre o exploatare selectivă a simbolului sintetic optim: text — formulă — sunet — imagine — sens...

A devenit evident că, pentru a-și păstra și a-și ascuți facultățile spirituale, omul va trebui să renunțe la un balast enorm de tabieturi și şabloane, reactivându-și unele facultăți latente ale ființei umane: intuiția, sugestia, revelația, homeopatia, amintirea transcendentului sau previziunea onirică, prin vis ori transplant al fluxului subconștient....

Impresia, oricum, este că noi ne apropiem inerent de o serie de descoperiri fascinante, cibernetice, genetice, psihologice, inclusiv extraterestre, care ne-ar putea aduce surpize și în domeniul tradițional al comunicării.

Atunci s-ar putea vedea că multe din eforturile noastre au pășit pe niște piste greșite și s-au consumat în vanul vanităților...

Ipostaza scrisului continuu vine din trăirea continuă. Această continuitate rămîne deocamdată

unica şansă pentru definirea mesajului eului meu imperfect către idealul de mine, identic formulei eminesciene "pe mine mie redă-mă".

Dezlegarea acestei ecuaţii transcendentale se află pe linia unei apropieri şi comunicări cît mai intense în cadrul triadei: "Eu — Tu — Divinitatea". Exemplific. Eu îţi comunic ţie ceva mai mult sau mai puțin important în funcţie de interesul, atenţia sau noutatea ce o atribui comunicării. Şi invers. În ambele sensuri comunicarea se uzează în faptul divers fără surprize — totul se ştie despre toți — şi se consumă fără unul, dacă nu este bine-cuvîntată de elementul benefic, divin. Numai ceea ce mi-a fost comunicat în clipa de revelaţie, prin intermediul imaginii sau, implicit, al deducţiei logice limpezi, strălimpezind hătişul de banalităţi şi aproximaţii haotice, ne poate ridica deasupra cotidianului către Noi.

Deci eu, cel captat de comunicare, voi comunica incomunicantului ceea ce-mi revine dintr-o necesitate superioară în alta, elementară. Drumul cunoaşterii de mine, regăsirea (sau re-dă-mi-sirea) se realizează treptat prin segmentări existenţiale, evoluînd din individ în individ şi din generaţie în generaţie ori în sus către împlinirea sferică, ori în jos către in-creat.

Tocmai aici se cere semnalat un evident paradox sau o greşală de calcul divin, strecurată în natura fiinţei noastre terestre. Amănic, dar cu toată setea de perfecţiune, codul nostru genetic rămîne mereu egal cu sine, invariabil. El însumează toate erorile noastre nepermis de

barbare şi, de regulă, le exprimă în existenţialitate înaintea facultăţilor creatoare inhibate de ignoranţă.

Orice individ, de obicei, preia fără mari dificultăţi experienţa biologică a înaintaşilor, împotmolindu-se în tabieturi, vicii, greşeli şi cramponindu-se de conştienţă fără mari remuşcări şi fără a-şi da osteneala să-l depăşescă pe omul trivial al fiinţei sale, să cunoască inspiraţia înălţării, să in-spire, adică să-şi integreze în spirit — semnul sublimului Logos.

Personal consider că valorificarea potenţialului nostru codificat din Geneza prenaşterii ar fi tocmai recîştigarea Eului nostru Mie redat pe deplin. E necesar doar efortul fiecăruia în parte pentru a-şi împlini esenţa umană, astfel realizîndu-se o scriere unică şi inegalabilă ca valoare spirituală.

Lupta cu ignoranţa şi împlinirea sinelui pămîntesc prin nerisipirea Preaplinului — iată o veghe permanentă a celui ales să-i desăvîrşească descrierea! Aceasta este a treia şi ultima, cea mai grea, misiune a scrisului.

Rară lucrare. Mulţi au vînat-o, puţini au urmat-o!

....Prin aceste ecuaţii ale gîndirii agătate disperat de coala albă, cred, nu am făcut nimic altceva decît să demonstrez de ce se scrie, de ce scriu sau de ce nu voi mai scrie, cînd voi exista în alte mesaje, ori de ce voi mai scrie chiar şi atunci cînd nu voi mai exista.

Iulie, 1994

Lucian BLAGA

NOI, CÎNTĂREȚII LEPROȘI

Mistuiți de răni lăuntrice ne trecem prin veac.
Din cînd în cînd ne mai ridicăm ochii
spre zăvoaiele raiului,
apoi ne-aplecăm capetele în și mai mare tristețe.
Pentru noi cerul e zăvorit, și zăvorite sunt și cetățile.
În zadar căprioarele beau apă din mîinile noastre,
în zadar cinii ni se încină,
suntem fără scăpare singuri în amiaza nopții.
Prietenii cari stați lingă mine,
încălziți-vă lutul cu vin,
desfaceți-vă privirile peste lucruri.
Noi suntem numai purtători de cîntec
sub glia neagră a tăriilor,
noi suntem numai purtători de cîntec
pe la porți îinchise,
dar fiicele noastre vor naște pe Dumnezeu
aici unde astăzi singurătatea ne omoară.

Mircea
GHITULESCU
Cluj-Napoca

LUCIAN BLAGA: "MEŞTERUL MANOLE"

1. Citim prea adesea literatura de ficțiune a lui Blaga absorbiți de prestigiul operei sale teoretice, obicei pe cît de păgubitor pe atît de nedrept.

Afirmația după care opera sa dramatică ar fi doar o ilustrare a filozofiei sale a devenit o eroare curentă. Adevărat, în *Zamolxe*, ca într-un riguros compendiu, vom descoperi sinteza gîndirii teoretice a lui Blaga, dar uităm că poemul a fost scris în 1921, cînd viitorul sistem teoretic nu exista decît, poate, ca sumă de convingeri nesistemizate. Mai rezonabil este să spunem că, dimpotrivă, filozoful se descoperă și se sistematizează pe baza ideilor primite de artistul-Blaga prin "*o cunoastere extatică*". Fără îndoială că ramificațiile teoretice ulterioare sănătoase prețioase în evaluarea critică a operei literare, fără însă ca aceasta să-și piardă autonomia. Este oare artistul Blaga iremediabil înlocuit de simbolurile sale teoretice, încît accesul la miezul omenesc al dramelor sale să ne fie interzis, fiind astfel siliți să le privim cu respect glacial în loc să le receptăm cu o caldă iubire? Într-un studiu de referință asupra dramaturgiei lui Blaga, Dan C. Mihăilescu insistă asupra unei

afirmații pe care o ridică la rangul de artă poetică. "Arta dramatică — spunea Blaga — oferă prilejul autorului ei de a se împărți în mai multe euri". A identifica aceste euri risipite în personaje, a citi pagina literară ca expresie autobiografică (păstrînd, desigur, simțul măsurii) poate fi o atitudine teoretică mai adekvată pentru evaluarea unei opere literare sufocate de vegetație teoretică. Încărcată de atîta bibliografie critică, opera literară a lui Blaga nu a încetat să cîștige în stimă și să piardă în vitalitate, ceea ce este încă o nedreptate față de un filozof care exaltă vitalitatea ca supremă înțelepciune.

2. Cum dramaturgia este forma externă pe care o poate lua orgoliul de autor (oférindu-i, între altele, șansa de a asista alături de un public spectator la propria apologie), suntem îndreptăți să ne întrebăm dacă gloria a fost aceea care l-a determinat pe Blaga să scrie teatru astăzi de timpuriu. Poate că nu "gloria" în sensul ei publicitar, cît nevoia unei circulații cît mai avantajoase a ideilor, resimțite ca foarte prețioase pentru a fi lăsate în seama unui singur registru expresiv: cel lîric (prea confidențial), cel filozofic (prea explicativ). Destinate teatrului, aceste idei îi păreau, poate, autorului ca înfăptuite prin miracolul scenei de a întrupa abstracțiuni. Blaga nu scrie teatru din simpla vanitate de autor care își ascultă aplauzele scriind, ci pentru a construi macheta artistică a unui vast sistem teoretic ("chipul mic al bisericii") ce absoarbe, recuperează, și pune în valoare într-o masivă operă cultă ceea ce zacea de milenii, în stare amorfă, în cultura populară. Să observăm că, deloc întîmplătoare,

subiectele dramelor **Zamolxe**, **Meșterul Manole**, **Avram Iancu**, **Anton Pann** fixează cîteva din marile momente de concentrare spirituală — teozofică, artistică, politică și culturală a românilor. Simultan, Lucian Blaga împlinea o operă de istorie și politică a culturii ce trebuia examinată ca atare, pentru că ceea ce înțelegem astăzi prin integrarea europeană Lucian Blaga întrezărise pe un plan mult mai larg cu o jumătate de secol în urmă, înainte ca problema "întrării în Europa" să se pună în termeni economici. Să preiei mitul biblic al poporului și să-l adaptezi la spațiul carpatic (**Arca lui Noe**), imaginînd un Noe român într-un sat din Apuseni — iată un fel foarte decis de a implanta universalul în național în sens reversibil, ridicînd prin mitizare naționalul la universal (**Zamolxe**, **Meșterul Manole**, **Avram Iancu**, parțial **Anton Pann**) ori conectînd spațiul românesc cu mișcări spirituale și mituri universale. Niciodată Blaga nu va abandona ideea integrării spirituale, a întrării în lume fie că vorbea despre originalitatea cosmogoniei lui Zamolxe, de ecurile românești ale Reformei (**Tulburarea apelor**), despre o cruciadă a copiilor de la Gurile Dunării sau despre creația-jertfă a Meșterului Manole.

3. Este un loc comun afirmația că **Meșterul Manole** exprimă "drama creatorului de geniu". Numai că, la Blaga, Manole nu acționează ca un maniac al geniului, ci, înainte de toate, ca om, cu toate însușirile sale omenești, nu numai cele ieșite din comun. Îndoială, suferința, slăbiciunea, frica ("Frică, Mira. Frică de drumul pe care mă găsesc. Că nu știu unde să int și unde duce"). Cum

observă poetul Horia Bădescu, în gîndirea mitică "*creatorul a fost privit ca o ființă care ieșe din sfera umanului*", astfel că, asumîndu-și destinul creatorului "*eroul aspiră la condiția divină și, ca atare, trebuie să se supună legii creației divine (...), ceea ce înseamnă a forța limita umanului, a forța trecerea spre divin*". Și mai departe: "*Tragicul se naște aici din imposibilitatea concomitenței creator — om, din incompatibilitatea dintre sacru și profan*"⁽¹⁾. Ce s-ar mai putea adăuga aici este ideea că sacrul, echivalind cu creația sau chiar cu creațiunea (să reținem că la Blaga construcția bisericii durează tot șapte ani, cît dragostea cu Mira) implică nu numai categorii divine, ci și demonice. Divinul și demonicul fraternizează, iar Manole le ascultă deopotrivă mesajele.

Zidurile bisericii se prăbușesc în ciuda oricăror precauții tehnice, împotriva oricărei logici rationale. Înaintea unei drame a creației, Manole trăiește exasperarea cunoașterii rationale. "*Ce cumpănești? Ce chibzuiești? Ce nu intră în numere? Cum nu se lasă măsurat?*" — îl persiflează Bogumil. În interpretarea lui Blaga mitul încetează să fie o tragică metaforă a omului în încleștarea cu creația pentru a deveni o parabolă despre limitele cunoașterii rationale. Judecata lui Manole nu surprinde pentru început decât dualitatea, simetria dintre bine și rău, cer și pămînt, infern și paradis. El își cîntărește şansele cu instrumentele rudimentare ale rațiunii, într-o perspectivă tehnistică și cantitativă asupra lumii. Teoria jertfei, pe care Bogumil o prezintă ca unică soluție,

poate avea zeci de înțelesuri într-un larg evantai de la propriu la figurat. Blaga preferă sensul propriu, ritualic: "Toate socotelile minții stîngace sînt fără de rost și singură stăpînitoare rămîne credința săingeroașă pe care noi, oamenii, o ducem cu noi din intunecime de veac". Bogumil desfășoară asupra lui Manole un atac tenace, al cărui scop este de-crearea, recuperarea stării genuine capabile să-i înslesnească receptarea unitară, nemediată a mesajelor și refacerea unității originare a binelui și răului, scindate, prin rațiune, în două jumătăți inoperante. Rațiunea este și ea un instrument de investigație, dar e unealta diavolului: "numai acolo în iad se socotește, acolo în împărăția virtuților răsturnate toate sînt după măsură". Ce opune Blaga cunoașterii stîngace prin rațiune? Un personaj bizar — Găman — un Caliban autohton cu pomiri benefice, un "greu al pămîntului" (înrudit cu Moșneagul din *Tulburarea apelor*, dar radicalizat), un semizeu pocit, receptor înfricoșat al mesajelor telurice, pe care le retransmite gutural și sibilinic. Găman presimte puterile infernale care cer jertfa prin viziune integrală și nu prin greoaie exerciții euristice. Cunoașterea lui e somnambulică și halucinantă, iar revelațiile se exprimă prin delir, într-o formidabilă descărcare de energie. Astfel situat, meșterul Manole pare un mediocru "dăscălit" de starețul Bogumil întru înțelegerea jertfei, incapabil o vreme să se ridice la înălțimea ei. Adevărul este altul și îl rostește Mircea Muthu care observă că "Bogumil și Găman sînt catalizatorii acțiunii lui Manole, mai precis alter ego-urile sale. Ei

reprezintă principii opuse (păgânism — creștinism, bine — rău, în accepție bogumilică) ce se interferează, se sintetizează în figura lui Manole, în aspirația acestuia spre desăvîrșire"(2). Era soluția unică prin care Blaga reușea să reprezinte, să teatralizeze sfîșierea lui Manole, transformînd alternativele sale etice, filozofice, teologice în personaje independente.

Blaga amintește nu o dată că zidirea durează șapte ani, tot atât cât dragostea dintre Manole și Mira, pentru a risipi orice îndoială (poetul nu este deloc zgîrcit cu explicațiile cînd este vorba de identitatea simbolurilor pe care le propune), că nu despre o simplă zidire este vorba, ci, printr-o analogie cu cele șapte zile ale Genezei, de o adevărată creație, ceea ce este, metaforic, cât se poate de judicios dacă admitem că biserică este "*unitate a totului*" (*Spațiul mioritic*). Așadar, biserică este univers și iubire; de aici insistența lui Blaga asupra "confuziei" meșterului între lume și biserică. O replică surpriză — "*auziți-l cum trage clopotele, cumplit și fără smerenie, parcă s-ar certa cu cerul!*" — îl transformă pe Manole din creatorul bîntuit de îndoieri, dar hotărît să înfăptuiască, în revoltat prometeic, a cărui creație încheiată este un protest adresat fatalității divine de a atinge sacrul doar cu prețul jertfei. Printre puținele lucruri inutile din această capodoperă să consemnăm scenele finale, în care poetul acreditează locul comun al creatorului care nu va primi niciodată drept recompensă decît adversitate și invidie. Construcție de o exigentă tehnică polifonică, **Meșterul Manole** se sprijină pe

cîteva tulburătoare scene de rezistență (viziunile stihiale exprimate în propoziții eliptice ale lui Găman, revolta meșterilor, nerăbdarea Curții, jurămîntul, apariția Mirei, zidirea și vaierul nevestei lui Manole ca apoteoză a sacrificiului) ce se succed într-o tensiune incandescentă și dau construcției o excepțională vitalitate teatrală.

4. "Teatrul lui Lucian Blaga trebuie reconsiderat — spunea, în 1986, Constantin Noica. *Este un teatru care nu are nevoie de regie, care nu are nevoie de încenare*", spunea mai departe filozoful pledînd pentru un soi de lecturi rituale cu carte în mînă și cu voce tare ("Viața românească", IV, 1986). Soluția sa nu este lipsită de o fermecătoare inocență teatrală, dar nu soluția Noica de teatralizare a dramaturgiei lui Blaga este importantă aici, ci sentimentul comun că aceasta trebuie "reconsiderată". După șapte decenii de la Zamolxe, această piatră de temelie a unui nou teatru, piesele lui Blaga rămîn mai departe obiect de contemplare în loc să devină agenți ideologici activi, care să hrănească fantzia oamenilor de teatru și starea de spirit a intelectualilor, aşa cum se întîmplă cu opera lui Caragiale, invocată în toate epociile de criză cu resemnare săjnjenită ori cu jubilație masochistă. Dramaturgia lui Blaga nu e mai puțin emblematică. Dimpotrivă, ceea ce I. L. Caragiale a surprins ca tip specific românesc de manifestare în categoriile minore ale existenței, în contingent, în profan, Blaga a adîncit în tentația transcendentului, în sacru, astfel că și unul și celălalt rămîn două tipuri pure de contemplare a genului românesc de sensibilitate.

Desigur, ne mișcăm între Caragiale și Blaga. Dar de ce ne satisface luciditatea sceptică și împăcată cu sine, voluptatea comică a eșecului și nu exaltarea energiilor vitale și spirituale e o întrebare cu zeci de răspunsuri posibile, pe care numai destinul istoric al unui popor o poate clarifica.

După Sinteze și comentarii pentru bacalaureat, București, 1992

NOTE:

1. Horia Bădescu, **Meșterul Manole sau imanența tragicului**, București, Editura Cartea Românească, 1987.
2. Mircea Muthu, **Permanențe literare românești în perspectivă comparată**, București, Editura Cartea Românească, 1986.

Reflexe ale eternității

În realitate, limbajul cel mai complex, cel mai încărcat de semnificații este adesea limbajul creației artistice; departe de a trebui să fie determinat de nu știu ce gîndire exterioară sau superioară lui, căreia nu ar face altceva decât să i se supună, adesea tocmai limbajul artistului este cel care propulsează, generează gîndirea celorlalți, și tot el crează noi moduri de a vedea, deci o nouă mentalitate.

Eugen IONESCU

Adrian VOICA

Iași

EXPRESIVITATE DACTILICĂ ȘI PEONICĂ ÎN VARIANTELE "DOINEI"

Dintre toate poeziile eminesciene cea mai controversată rămîne fără îndoială, **Doina**. Datorită ei numeroase ediții care o conțineau au fost fie puse la index, fie topite, iar autorul — etichetat *xenofob* și *antisemit*, într-o vreme cînd pînă și rostirea titlului era considerată un *tabu* înfricoșător.

În fond, vehemența tonului nu depășește aici prea mult diatriba din ultima parte a celebrei **Scrișori III**, în care exclamația: "Toată greco-bulgărimea e nepoata lui Traian!" sună ca o întunecată bătjocură și ca o sfidare. De asemenea, invocării lui Vlad Tepeș din amintita **Scrișoare** îi corespunde în **Doina** invocarea lui Ștefan cel Mare, chemat din aceeași dorință de izbăvire a neamului său. Atunci — ce anume a declanșat această reacție anti-**Doina**, cu ecouri în contemporaneitate, cînd Eminescu este făcut "fascist" *avant la lettre* de niște minți înguste, care nu înțeleg că lovindu-l pe Eminescu lovesc de fapt în sufletul acestui popor?

Precizia situației geo-politice a moșiei strămoșești, precum și rezumatul sugestiv al unei istorii ce se repetă nefericit, au făcut din **Doina** un adevărat manifest al neamului nostru. Rîvna acaparatoare a unora din exterior nu este întrecută decît de dorința de îmbogățire rapidă a celor pripășiți pe meleagurile românești astfel încît țăranul autohton a ajuns "Sârac în țară săracă".

Nu este vorba aici de *xenofobie*, ci de o realitate istorică tragică, insuficient evaluată sub aspect moral, căci nu-i poți cere unui popor să fie blînd și supus cînd străinii comandă în vatra lui seculară.

La toate acestea s-a referit Eminescu în celebra lui **Doină**, în care *titlul* și *metrul* versurilor amintea de cea mai pură și autentică manifestare a spiritualității românești: poezia populară.

* * *

Într-un anumit context ritmic, *celula dactilică* (-vv) ieșe în relief, atât datorită energiei sale informaționale, cât și (mai rar) celei expresive pe care o conține. Lucrul a fost demonstrat cu mijloace științifice (1) — și, dacă ne referim numai la creația eminesciană, exemplificările confirmă întru totul descoperirea matematicianului Octav Onicescu (2).

Cu cît versul este mai scurt, cu atât *dactilul* își impune prezența, căci vecinătățile ritmice sunt mai puțin numeroase. Faptul se întîmplă frecvent în folclor, unde subconștientul creator al artiștilor anonimi a situat dactilul mai ales în rimă, sugerînd compatibilitatea acestuia în ansamblul versului cu ritm trohaic.

Astfel, în următorul fragment:

Jele-l, doamne, cui și cui,
- V - V - V
Jele-l, doamne, muntelui,
- V - V - VV
De armele lancului (3)
V - VV - VV

schemele ritmice aferente versurilor citate evidențiază deopotrivă poziția finală și caracterul strict informațional al celulei dactilice.

Eminescu nu putea face abstractie de această realitate prozodică, din moment ce cunoștea folclorul în profunzime, fiind și un culegător remarcabil.

Mai mult decât astăzi: *toate* poeziiile sale care au tangențe cu folclorul supralicitează un aspect prozodic al acestuia — cum ar fi prezența asonanțelor și contra-asonanțelor în Călin (file din poveste), metrul și structura versului în Ce te legeni, codrule etc., dar *concepția* rămîne a unui mare artist, care recurge conștient la aceste mijloace, nelăsîndu-se însă dominat de ele.

În Doina titlul sintetizează aspectele diverse ale speciei (căci doinele pot fi de jale, de dor, de cătănie, de dragoste etc.), iar metrul versurilor (de 7 și 8 silabe), precum și ritmul acestora (trohaic), nu lasă nici un dubiu asupra filiației sale cu folclorul.

În varianta A.2276 (1), 28-30, datând din cca. 1878—1879, corelarea cu poezia populară este vizibilă mai ales la acest nivel. Totuși, în partea mediană a poeziei, acolo unde este invocat Ștefan cel Mare, apar dactili, într-un număr impresionant, care capătă în context o valoare expresivă de netăgăduit:

Ştefane, Măria Ta

- VV V - V-
În mormînt tu nu mai sta
VV - V - V-
Putna, locul gropilor
- V - V - VV
Dă-l pe seama popilor
- V - V - VV
Clopotele să le tragă.
- VVV VV - V
Și să cînte ziua întreagă
VV - V - V - V
Tu te'nală din mormînt
VV - V VV -
Și-ți vezi flili unde sînt
V - - V VV-
Ştefane, Măria Ta
- VV V - V-
Nu tăcea ca peștele
- VV V - VV
Sună'n corn[u-ș] inc'odată
- V - V - V - V
Ş-adună Moldova toată.
V-V V-V - V
Pe străinii toți să-i scoată (4).
VV - V - V - V

Dactili provin mai ales din cuvintele trisilabice, dar ei pot să apară și ca efect al accentuării negației, cînd aceasta ocupă prima silabă a versului ("Nu tăcea..."). Remarcăm, totodată, și prezența peonilor.

Înrudit cu dactilul în privința situației accentului în structura ritmică pe care o definește este peonul I (-vvv). Eminescu îl utilizează la început de vers, obținîndu-l prin accentuarea unui cuvînt trisilabic tetrasilabic prin articulare ("Clopotele să le bată" -vvv vv-v). Se ajunge astfel la contrabalansarea celor doi dactili ("gropilor" și "popilor") care încheie versurile anterioare.

Se întîmplă însă ca un cuvînt trisilabic cu alcătuirea unui dactil să intre în componența unei sintagme,

generind astfel o altă celulă ritmică. Este cazul comparației "ca peștele" în care prepoziția și substantivul contribuie — prin numărul de silabe (1 + 3) și poziția accentului — la structurarea unui peon II (v- vv). Totuși, la rostire se impune cuvântul *trisilabic* și ca urmare a faptului că el se confundă cu rima dactilică a versului.

Varianta B.2276 (1), 43-44-42 v., datând din aceeași perioadă, este mult mai dezvoltată. Apare acum motivul "drumului de fier" emanind dintr-un tradiționalism de sorginte populară. Ea este un nou prilej pentru Eminescu de a recurge la dactili și peoni — al căror număr crește considerabil în această variantă —, precum și la alte structuri care permit apariția, în finalul versului, a *rimei dactilice*:

Și cum vin cu drum de fier
VV- V- V-
Toate cîntecelile pier
-V -VVV-
Codrul gême și se pleacă
-V -V VV-V
Și izvoarele îi seacă
VV-VV V-V.
Sboară paserile toate
-V -VVV -V
De neagra străinătate
V-V VVV-V
Numai umbra spinului
-V -V -VV
La ușa românului.
V-V V-VV

Tot în această variantă — dar nu la sfîrșitul ei, aşa cum figurează în textul final, ci înaintea invocației de tip romantic a lui Ștefan cel Mare —, întîlnim (conținind o rimă dactilică) versurile devenite celebre încă de la apariția Doinei:

Și cîți dușmani săn în țară
VV-V -V -V
Să-i măñince ciorile
VV-V -VV
Și spînzurătorile.
VVVV - VV

Chiar dacă forma lor nu se va păstra întocmai, în varianta finală va fi menționată perechea rimică *ciorile/ spînzurătorile* în primul rînd datorită structurii de *rimă dactilică* pe care o facilitează.

Versul "Și spînzurătorile", determinind o celulă ritmică heptasilabică (vvvv-vv), nu poartă încă un nume în versificația românească. O vom numi *antehipermesomacru*, avînd în vedere că celula de șase silabe (vvv-vv) este denumită *hipermesomacru* în studiile actuale românești de versificație (5).

Este interesant de observat că Eminescu încearcă în versurile Doinei și alte sonorități, legate de asemenea de structurile peonice. Fragmentul pe care-l vom cita este luat din varianta C.2276 (1), 117 + 116 v. — 118 + 44 — 43v. El a fost îndepărtat din varianta finală, deși rimele de factură dactilică sunt prezente și aici, înglobate în cuvinte tetrasilabice cu structură de peon II (v-vv):

Din Boian la Vatra Dornii
VV- V-V -V
Nu'nfloresc ulmii și cornii
-VV -V V-V
Iar frunza molizilor
V-V V-VV
E prada omizilor
V-V V-VV
Și umbra pădurilor
V-V V-VV
E dată securilor.
V-V V-VV

Interiorul unui poem

În comparație cu tiparele anterioare, varianta D.2262, 211 v. — 211 se impune prin *delimitarea strofelor*, ca și printre-o mai judicioasă regrupare a versurilor cu rime dactilice.

Dacă strofa a treia, consacrată invocației retorice, cuprindea mai ales în prima ei parte asemenea versuri:

Ștefane Măria Ta
 -VV V- V-
Lasă Putna, nu mai sta
 -V -V -VV
Las Archimandritului
 -VVV -VV
Toată grija schitului
 -V -V -VV
Iară grija gropilor
 -V -V -VV
Dă-o'n sama popilor
 -V -V -VV
Clopotele să le tragă
 -VVV VV-V
Și să cînte ziua'ntreagă,
 VV-V -V -V

strofă anterioară, ilustrând motivul "drumului de fier", se caracterizează prin frecvența peonilor I, celule ritmice dispuse însă în alte versuri decât în cele cu rîmă dactilică:

De la Turnu'n Dorohoi
 VV-V VV-
Curg dușmanii în puhoi
 -V -V VV-
Și s-așează pe la noi
 VV-V VV-
Și cum vin cu drum de fier
 VV- V- V-
Toate cîntecelile pier
 -V -VVV-
Sboară paserile toate
 -V -VVV -V
Din neagra străinătate
 V-V VVV-V
Numai umbra spinului
 -V-V -VV
La ușa românului.
 V-V V-VV
Codrul gême și se pleacă

-V -V VV-V
Și izvoarele îi seacă
 VV-VV V-V
Săracă țară, săracă.
 V-V -V V-V

Varianta E.2260, 192 + 179 — 180. + 203, concepută în perioada 1881—1882, ocupă un loc important printre tiparele Doinei. După cum remarcă Perpessicius, "Numele și figura lui Ștefan cel Mare sunt invocate în trei rînduri, ceea ce imprimă versiunii acesteia nu numai o clar-intenționată simetrie, deci un contur, dar încă și un timbru aparte: chiar de la început, ea se așează în umbra tutelară a Voievodului" (6).

Intr-adevăr, din nevoie de simetrie, dar și cu riscul de a nu mai obține — în această variantă — *gradația* ideilor poetice aşa cum o concepuse inițial, Eminescu recurge la începutul fiecărei strofe la invocarea domnitorului de numele căruia se leagă libertatea deplină a Moldovei, cu respectarea — mai ales — a granițelor ei strămoșești.

Prima strofă (conturind un tablou sumbru al realităților românești) în care se împletește două motive esențiale: *al străinilor și al drumului de fier* începe cu versurile:

Ștefan, Ștefan Domn viteaz
 -V -V -V-
Cum de nu mai vîi tu azi?
 -V- V- V-

pentru ca în finalul ei să apară una din imaginile specifice poeziei populare:

Codrul gême și se pleacă
 -V -V VV-V
Și izvoarele îi seacă
 VV -VV V-V
Săracă țară, săracă!
 V-V -V V-V

Asocierea celor două imagini (a lui Ștefan și a codrului) ne sugerează ideea că perenitatea acestora este sinonimă cu *dorința de libertate a întregului popor român*.

Strofa a doua respectă în linii mari tiparul cunoscut din versiunile anterioare în care invocația era dezvoltată pe parcursul mai multor versuri. Apar acum și cîteva versuri noi, care împun *rîma peonică*:

Adunîndu-și flămurile

VV -V -VVV

Să se mire neamurile.

VV-V -VVV

Numele domnitorului — legat în veci de una din marile sale ctitorii — este reluat și la începutul ultimei strofe. Rimele dactilice revin și ele, individualizînd și mai bine versurile respective:

Ștefane, Măria Ta

-VV V- V-

Lasă Putna, nu mai sta

-V -V -VV

Că te-așteaptă lîtele

VV -V -VV

Să le shoare lîtele

VV -V -VV

Să le spui molitvele.

VV- V-VV

"Blestemele" eminesciene:

Mîncă-le-ar inima cînii

V-V -VV -V

Minca-le-ar țara pustia

V-V -V V-V

Și neamul nemernicia

V-V VVV-V

— care au stat la baza celor argheziene și, mai recent, a celor matcovschiene — sănătatea tot în strofa finală. Dar faptul că ea se termină cu versul: "Săracă țară,

săracă" face ca această variantă să fie de un pesimism aproape total.

În tiparul F.2261, 294-296 el este atenuat într-o măsură considerabilă de *viziunea finală*: aceea a domnitorului sunind din corn pentru a-și chema la luptă compatriotii și a salva astfel țara:

De-i sună de-a treia oară

VV- V-V -V

Toți dușmanii or să piară

-V -V VV-V

Din hotără în hotără,

VV-V VV-V

Dați în prada ciorilor

-V -V -VV

Și spinzurătorilor.

VVVV - VV

Eminescu renunță la tripla invocare, dar nu și la numărul strofelor în cadrul cărora este vizibil un efort de sistematizare a materialului poetic, precum și o mai bună utilizare a cezurilor mobile.

Delimitarea cuvintelor (sau a sintagmelor) în vers, cu ajutorul cezurilor mobile, evidențiază în context cuvîntul *străin* — tocmai pentru a defini noua condiție a românului:

Vai de biet român, săracul

- V -V- V-V 5+3

Căndărăt tot dă ca racul

VV- V- V-V 5+3

Nici îl merge, nici se'ndeamnă

-V -V -V -V 4+4

Că nu-i este toamna toamnă

V-VV -V -V 4+4

Nici 'i vară vara lui

-V -V -V- 4+3

Și-i străin în țara lui

VV- V-V- 3+4

De la Turnu'Dorohoi

VV-V VV- 4+3

Curg dușmanii în puhoi

-V -V VV- 4+3

Și s-așeză pe la noi.

VV-V VV- 4+3

Dacă varianta G.2307 este lacunară în ultima ei parte, accentul căzind aici pe individualizarea celor care (conform istoriei reale) au grăbit sărăcirea Moldovei, varianta H.2262, 209—219 — text citit în vara lui 1883 la sărbătorile de la Iași — determină o esențializare necesară, benefică pentru mesajul poeziei. *Străinii* nu mai sînt desemnați cu numele națiilor din care provin, ci sînt denumiți *dușmani* — avîndu-se în vedere că ei n-au venit în provinciile românești decît cu gîndul de a împila și de a se îmbogăți. O țară întreagă — "De la Nistru pîn' la Tissa" — suferă jugul nevăzut, iar poetul nu poate rămîne indiferent în fața acestui întunecat tablou.

Peonii și dactili (a căror valoare expresivă se impusese încă din variantele premergătoare acesteia) își păstrează locul — uneori identic cu cel din primele tipare.

După procedeul cunoscut, Eminescu a reținut din variantele anterioare ceea ce era mai valoros. Se impunea deci ca *celula dactilică*, mai ales, definind și rima cu același nume, să nu lipsească din finalul unei poezii îndelung șlefuite:

Tu te'bală din mormînt

VV-V VV-

Să te-aud din corn sunînd

VV- V- V-

Și Moldova adunînd

VV-V VV-

De-i suna din corn o dată.

VV- V- V-V

Ai s-aduni Moldova toată

VV- V- V -V

De-i suna de două ori

VV- V- V-

Îți vin codrî'n ajutor

V- -V VV-

De-i suna de-a treia oară

VV- V-V -V

Toți dușmanii or să piară

- V-V VV-V

Din hotără în hotără,

VV-V VV-V

Îndrăgi-l-ar ciorile

VV-Y -VV

Și spînzurătorile.

VVVV-VV

NOTE:

1. În volumul **Poetica matematică** (București, Editura Academiei, 1970, p. 26) Solomon Marcus afirma următoarele: "Ipoteza lui Ibrăileanu, conform căreia o anumită schemă ritmică poate conveni mai bine unui conținut decît altuia, este confirmată de cercetările de teorie a informației; noțiunea de energie informațională, introdusă recent de acad. O. Onicescu, permite să se stabilească, de pildă, că dactilul este în mod obiectiv mai energetic decît iambul..."

2. În schema primului vers al sonetului **Veneția**: "S-a stins viața falnicei Venetii" (v- v-v -vv v-v) dactilul este mult mai expresiv decît celelalte celule ritmice. În același timp însă el se impune și datorită *sensului poetic* al cuvîntului pe care-l structurează.

3. **Flori alese din poezia populară.** **Antologia poeziei lirice**, București, E.S.P.L.A., 1960, p. 129.

4. Citarea s-a făcut după volumul: M. Eminescu, **Opere**, III, **Poezii tipărite în timpul vieții**, Ediție critică îngrijită de Perpessicius, București, Fundația Regele Mihai I, 1944, p. 4—20.

5. Vezi: Mihai Bordeianu, **Versificația românească**, Iași, Editura Junimea, 1974, p. 114—117.

6. Perpessicius, în **Opere**, III, p. 12.

Lucian BLAGA

SUFLETUL SATULUI

Copilo, pune-ți miinile pe genunchii mei.
Eu cred că veșnicia s-a născut la sat.
Aici orice gînd e mai încet,
și înima-ți zvîcnește mai rar,
ca și cum nu îl-ar bate în piept,
ci adînc în pămînt undeva.
Aici se vinde că setea de mîntuire
și dacă îl-ai singeraț picioarele
te așezi pe un podmol de lut.
Uite, e seară.
Sufletul satului filfili pe lîngă noi,
ca un miros sfios de iarbă tăiată,
ca o cădere de fum din stresini de paie,
ca un joc de lezi pe morminte înalte.

Mircea BERTEA
Cluj-Napoca

"APOI CA TOTI ARDELENII TRECU MUNȚII"

Constatarea pe care George Călinescu o face în *Istoria literaturii române de la origini pînă în prezent*, București, Fundația regală pentru literatură și artă, 1941, p. 517, în legătură cu un moment semnificativ al biografiei lui G. Coșbuc — trecerea munților și sosirea în București în 1889 — devine astăzi din perspectiva distanței în timp și a sporirii criteriilor de apreciere a valorilor, o metaforă a asumării unui destin literar de excepție. Drumul spre București e o transpunere conceptuală edificatoare a drumului spre Operă. O Arcadie a trăirii, a trebuinței estetice, dar și o Operă istorică — Unirea cea Mare. Un vis al tuturor ardelenilor, o parte a ființei și literaturii românești spre care se vor îndrepta cu mari speranțe, după G. Coșbuc, Octavian Goga și Liviu Rebreanu.

Este timpul cînd istoria subsumează destinele artei din literaturii (ardeleniști, îndeosebi) semnificația unui înflăcărat ideal național. Ceea ce explică de ce pecetea iluministă va însobi literatura transilvăneană pînă înzis, în opera lui Lucian Blaga. Căci, "factori de

încheicare a unei lumi românești, Coșbuc, Goga, Rebreanu și Blaga aduc orizontului nostru spiritual lumină creatoare de perspective pentru definirea unei note a noastre specifice în pluralitatea universală. Numai cu Alecsandri, cu Eminescu și Caragiale, cu Păryan și Iorga, cu Arghezi și L. Blaga notei acesteia i-ar lipsi încă din elementele definitorii, ar fi mai puțin împlinită.

Prin Coșbuc, Ardealul face începutul acestei afirmații de valori integrate cu necesitate în spiritualitatea românească" (G. Ivașcu — G. Coșbuc, în "Vremea", anul XVI, nr. 698, 16 mai 1943, p. 3).

Într-adevăr, o zodie excelentă l-a urmărit dintru început pe George Coșbuc care încă din 1893, imediat după apariția primului său volum *Balade și idile*, se va încconjura de o imensă popularitate, fiind alăturat lui Eminescu, intrînd definitiv în conștiința publicului ca un mare scriitor.

Critica literară îl remarcă încă din 1889, cînd în nr. 108 al "Tribunei" din Sibiu, Coșbuc publică poemul *Nunta Zamfirei*. Eoul trece munții. Elogiindu-l, Titu Maiorescu îl cheamă la București. Consacrarea critică i-o aduce însă C. Dobrogeanu-Gherea cu celebrul studiu *Poetul țărănimii*, apărut în volumul III din "Studii critice", 1897. Acestei perspective de receptare critică (sociologică) i se va opune după cîteva decenii o alta strict estetică, promovată de Vladimir Streinu în volumul *Clasicii noștri*, București, 1943. Între aceste două extreme interpretative critica literară va impune puncte de tangență, evidențiind autohtonismul și clasicismul poetului.

În al doilea deceniu al secolului nostru, cînd G. Coșbuc intra într-o relativă uitare, datorită invaziei de modernism în literatură, Liviu Rebreanu îl elogiază ca pe cel care în condițiile în care eminescianismul ajunsese, prin lipsa de talent a epigonilor, o stare nefirească a literaturii române, "a pornit de-a curmezișul curentului general, croind altă brazdă, fără șovăire, privind tot înapînt /.../ A răsărit deodată, fără să-l știe nimeni, fără să facă ucenicia cafenelelor bucureștene. Și a biruit împotriva tuturor celor scufundați în imitații și neputință. A adus lumină, sănătate, voioie. A deschis larg perdelele odăiei în care zacea bolnavul și aerul proaspăt, românesc, a năvălit înăuntru ucigînd microbii, înzdrăvenind pe cei care mai aveau putere de viață /.../ N-a adus teorii noi. S-a adus doar pe sine însuși, și-a dat sufletul său întreg. Printre cei prefăcuți și sleiți, el n-a vrut să pară decît ceea ce era. De aceea a fost mare. **De aceea va rămîne mare.**" (s.n., M.B.).

La polul opus, Eugen Lovinescu, după ce în 1919 îl definea pe Coșbuc ca pe "cel mai desăvîrșit meșteșugar al versului nostru din epoca postemesciană" ("Sburătorul", 19 iulie 1919, p.15), va conchide în *istoria literaturii române contemporane*, Mutatia valorilor estetice, 1928, că "în sinul poeziei de azi, el și-a pierdut, însă, orice actualitate" (s.n., M.B.).

Aprecierea lui Lovinescu este, chiar din perspectiva acelui timp, injustă. Ca și uitarea, conul de umbră în care intraseră nu numai G. Coșbuc, ci și Titu Maiorescu, Al. Odobescu sau Calistrat Hogaș.

Împotriva acestor nedreptăți ale istoriei literare, dar și ale contemporanilor, va lăua atitudine G. Călinescu în articolul său G. Coșbuc, publicat în "Adevărul literar și artistic", anul XVII, seria III, nr. 854, din 18 apr., 1937, p.7. Rîndurile sale se adăugau celor ale lui L. Rebreanu și O. Goga, care cu regret consemnau aceeași realitate. G. Călinescu afirma atunci că situația poetului este similară cu a mai multor scriitori clasici, înțelegînd prin **clasici** pe cei "de dinainte de 1916" pe care tinerii îi vedeaau "perimați; iar școala și tradiționaliștii le-au ridicat altare, fără să-i citească însă".

Considerîndu-l pe Coșbuc ca cel mai neîndreptătit dintre aceștia și arătînd că "există o scadență a gloriilor de epocă și că disprejurile sunt crizele prin care trec scriitorii spre a se verifica vitalitatea lor", G. Călinescu îndemna critica la schimbarea acestei stări de lucruri, înțelegînd că datoria ei este să "lege generațiile între ele și să indice puncte trainice". Dar, pentru aceasta, Coșbuc trebuia recitat. Recitarea, preciza criticul și istoricul literar, va oferi celor interesați motive temeinice pentru a înlătura "discredital" ("Emul al poeziei germane minore, amestec de balade, anecdota și idilă rurală, poet pentru manualele școlare" etc...), G. Călinescu însuși exemplificînd în articol eficacitatea recitării operei coșbuciene în vederea cuprinderii ei "într-o sferă mai largă de valori". Plecînd de la *Balada*, Călinescu își va extinde aprecierea asupra întregii opere a poetului ardelean. În acest sens genialul critic notează: "*Numai decît observăm nașterea simpatiei pentru*

ingenuitatea vicleană a setei (din creația amintită mai sus, n.n., M.B.), deci pentru o eroină, un interes asadar psihologic. Însă psihologia este reprezentată dinamic și spațial, jucată cu un anume ritual. Poezia este prin urmare un monolog în care există și un substrat obscur, mai tipic liric, mișcarea monotonă, etnografică, a eroului fărăneșc cu suflet colectiv, irațional, Coșbuc figurează în chip admirabil numărul ocult după care se desfășoară destinul omului rural și totățile poezia lui, cind nu e ocazională, are acest ritm de joc primitiv, frenetic, religios. Lirismul lui Coșbuc este tribal și strofa lui cea mai caracteristică e aceea surdă, religioasă și preistorică a horei din Nunta Zamfirei".

G. Călinescu va dezvolta și nuanța acestei aprecieri în *Istoria literaturii române de la origini pînă în prezent*, pp. 516 — 523, subliniind originalitatea poetului, validând istoric și critic "nemurirea" poeziei lui Coșbuc după ce-l comparase cu Bolintineanu și Alecsandri, cu Delavrancea și Brătescu-Voinești, cu Ioan Slavici și Mihai Eminescu. Pornind de la compunerile "cele mai evidenți ocazionale" și, prin eliminare, ajungind la "grupul de poezii pure" criticul va da o formulare nouă, "innobilatoare" aprecierii, judecării critice a operei lui G. Coșbuc, care să renunțe la "truismele criticei vechi". În această lumină Coșbuc este "creatorul la noi al poeziei pentru copii" (p. 519), poet cu "simțul sublimului cosmic" creator original, inefabil: "În ciuda simplității mijloacelor și a totalei obiectivității, originalitatea lor (a poezilor La Paști, În miezul verii, Iarna pe

ulită, n.n., M.B.) e vădită: și fiindcă nu se poate dovedi, inefabilă".

Conexiunile merg și către universal: "Coșbuc e foarte adesea un Marivaux rustic, zugrăvitor plin de răbdare al complicatei sîciilei erotice" (p.522). Limba poeziei sale "e verde, fărănoasă, aproape argheziană, tonul e solemn, cum se cuvine unui eveniment de rotație eternă" cu "admirabile suavități":

Și pornise vîntul prin cireș, și floarea
A-nceput să ningă și sănd domol,
Și cădea pe pleptul și pe brațul gol
Al Simnelui, stîndu-i albă-n poala rochii.
Două-trei flori poste au ajuns în ochii
Cinelui, și-n urmă cîncrea a-nceput
Mîrlind să miște capul.

Analizînd "celebrele balade" *Nunta Zamfirei și Moartea lui Fulger* G. Călinescu le găsește "numai superficial epice. Ele corespund, cu o tehnică nouă, poemelor *Călin* și *Strigoii* ale lui Eminescu, sănătățile reprezentări ale nunții și înmormîntării, a două ceremonii capitale din societatea umană. Coșbuc are filosofia lui, exprimată și într-o poveste veselă și care este absența oricarei filosofii dialectice, supunerea împreună cu poporul la datinile ce simbolizează impenetrabilitatea misterului", pentru a conchide: "Coșbuc este numai un desăvîrșit tehnician, dar nu rareori și un poet mare, profund original, un vizionar al mișcărilor sufletești sempiterne; cu un accent ardelean numai decât evident, inimitabil și tocmai pentru aceea aşa de des imitat. El a izbutit, ca și Eminescu de altfel, să facă poezie înaltă care să fie sau măcar să pară pricepută poporului și să educe astfel la marea lirism o categorie de

oameni străini în chip obisnuit de literatură" (s.n., p.523).

Necesitatea recitirii operei lui Coșbuc a fost apoi susținută de Vladimir Streinu: "Impresia de rusticitate și de idilism a fost numai pragul poeziei lui Coșbuc, după care nu poate fi judecat exclusiv, cum s-a încercat. Privită încă o dată, din eposul pe care îl conține, ca panoramă — acum, opera lui primește alte lumini; este o întreagă viziune poetică, populară ca duh, însă asimilându-si nesimțit modul idilic de percepție al orașanului față de realitățile fărănești ca și măiestria unui poet savant în ritmuri, fuziune de elemente rurale și urbane, adică sinteză de spirit românesc" (vol.

Clasicii noștri, Buc., 1943). Proaspăta sensibilitate contemporană a poeziei lui Coșbuc va fi afirmată apoi de Dumitru Micu, Gavriil Scridon (în temeinicul său studiu din ediția critică pe care a inițiat-o, **Opere alese**, vol. I, 1966), de Octav Șuluțiu.

Poetul Coșbuc, după interpretarea dată de Vladimir Streinu, începe să fie urmărit și ca liric citadin. Mircea Tomuș va vorbi de un "lirism răsfrânt în exterior"; la Mircea Zaciu (Colaje, 1972) afirmația este categorică: "Coșbuc, asemenea lui Virgil, a fost un citadin". Problemele sunt dezvoltate și argumentate convingător de către criticul Petru Poantă în eseul **Poezia lui George Coșbuc**, Cluj-Napoca, Editura Dacia, 1976.

Desigur, receptarea critică, valorificarea moștenirii literare a lui G. Coșbuc, interpretările operei acestuia sunt mult mai numeroase. O bună parte din ele au fost adunate în volumul **George Coșbuc interpretat de...**, prefață, antologie, note, tabel

cronologic și bibliografie selectivă de Maria Cordoneanu, București, Editura Eminescu, 1982, 512 pagini.

Dincolo de subiectivitatea și diversitatea interpretărilor o realitate se impune: George Coșbuc a fost și este reeditat și receptat public și critic nu numai cu ocazia momentelor aniversare sau comemorative. Opera sa este încă deschisă interpretărilor. Poet și traducător de excepție George Coșbuc a influențat și a îmbogățit literatura română. Ecourile creative ale operei sale răzbat pînă la poezia de azi. Căci, semn al autenticității și valorii, creația sa poetică are un sens, o semnificație plurală. Nefiind fapt istoric, ci antropologic, nici o "istorie" nu o epuizează.

Reflexe ale eternității

*Nu ajungi să cunoști pe cineva din conversație, nici măcar înindu-
l de mînă, nici măcar mergînd cu el
alături, cot la cot. Numai prin
străbaterea unui text, adică a unei
mărturisiri, adică prin scufundarea
în universul, adică în abisurile
celuilalt, comunicarea se poate
împlini. Iată deci că există totuși o
justificare pentru literatură.*

Eugen IONESCU

Petru ȚARANU
Vatra Dornei

UMBRA LUI SADOVEANU ÎN DORNE

În lava scurgerii veacurilor prin retorte de eră, Țara Dornelor și-a modelat tipologia ecosistemelor și armonia peisajului, paradisiacul formei și al culorii din aluatul unor zămisliri claustrate de vreme și de istorie. Oază a unor cuceritoare priveliști brodate în spectrul diamantin al nimbului solar și selenar, Dornele risipesc și adună, în pacea molcomă a vremii, străvechimea și ineditul, măreția și pitorescul, își țes, în alegoria devenirii lor, cu picături de vis și de realitate, în fiori și candori de filigran, o civilizație a mitului, a arhaicelor datini, a unor nepieritoare credințe și obiceiuri.

Din petala pietrei și din frenezia pădurii, din zdrențe de neguri și din cețuri zdrențuite, din zvonuri de talangă și zîmbet de umbre, în Dorne coboără de pe alpine piscuri pe spinări de munte, ori unduiește pe coame și-n vîltori de ape suavul metaforei din doine și balade. Suspine melodice, preapline de patos și de mioritic, se zbat în fluier și gîlgăie-n cimpoi ori renasc din rugă molcomă și cutremurătoare, revârsări de clar de lună și de răsărit de soare, contemplă și jelesc nostalgice apusuri ce își coboără nimbul de aramă în mit și ancestral. În vaier de furtună ori prin furișări de brize, prin pajîști și prin

frunzișuri dezghiocate de seve și de ploi, cerbul pare o statuie vie ce-și adapă grăția și orgoliul în nerăbdătoare unduiri din vaduri și izvoare, iar luna își prelinge clarul prin rouă și duhuri de răsină, ori își toarnă poleirea potopului de raze pînă dincolo de frontierele munților și ale văilor de sub unghiuri sobre de înălțimi.

Un adevărat muzeu în acer liber aşezat la răscruci de drumuri și de vremuri, Țara Dornelor s-a făcut cunoscută în lume și și-a deschis ospitalier porțile tuturor celor ce și-au dorit s-o cunoască, să și-o apropie sufletește, să găsească în ea metafora din lumea gloatelor de brazi ori din muzica împietrită a văilor și a munților. Sub cupola de un albastru intens al cerului de Dornă, călătorul și-a găsit clipe de răgaz în descifrarea enigmelor vestigiilor trecutului, cercetînd abisul spiritului popular și al particularităților de grai, al datinilor, al credințelor și al obiceiurilor ori în tonurile de vrajă ale armoniei și măreției naturii. Călătorul a găsit în Dorne enigma care destăinuie geneza, ideea care zămislește impresia, a cunoscut și admirat personalitatea umană sub semnul demnității și al devenirii ei.

Tulburat de licărirea unor nostalgitice și răscolitoare amintiri, la insistențele și în tovărașia fostului său dascăl — Gheorghe Soldănescu — Mihai Sadoveanu caută clipe de tîhnă și de reculegere călătorindu-și pașii prin ținutul plin de farmec și de pitoresc al Dornelor de odinioară. Purșind în suflet nestăvilita-i dorință de a cutreiera Munții Dornelor, aripă de înger zămislită în sufletu-i din străfulgerări adolescentine cu adânci ramificații în peisajul anilor de școală. Sadoveanu poposește pentru scurt timp în Ortoaia cea scăldată în taine și în nimbi de mioritic (1905). Sorbind

cu nesaț din pitorescul port popular al dormenelor cu suspine în surisuri, cu jar dogoritor în priviri și pătimășe contaminări sufletești, Sadoveanu se lasă sedus de demnitatea și statornicia dorneană, de miracolul diurn al muntilor, este atras și se simte cucerit de simfonia pietrei ce murmură în arcuiri de chei la Zugreni, filtrază prin propria-i sensibilitate eresuri, legende și povestiri cu geneza în dezlañuirile stihinice ale naturii ori în pilpiiri de candeli și de văpăițe(1) ce adulmecă crepusculii de vreme hrenuită în taina silvestrului montan al Dornelor. Cu fiorul întelepciunii și al erudiției sale, patriarhul hajelor(2) dormene sparge și risipește sedimentele de întuneric ale Călimanilor, împrumută de la natură realitate și poezie, scotocește rosturile și legăturile adincimii umane, scoate din civilizația dacă și proiectează în actualitatea vremii săpturi și destine, fenomene și esențe, basme și legende pentru a da sens și coerentă unei străvechi epopei a eposului dormean pește care se aşternuse demult pecetea vremii și a tainei.

Atras de nostalgia văluratelor cărări de munte, în pacea molcomă a serilor dormene, Sadoveanu a iscodit lumea văilor și a muntilor pe sub streașina pălăriei, și-a încercat măiastra-i pană în stiluri contaminate de tentație, a zugrăvit cu penelul eternității memoria vremii, a paginii, a oamenilor și a locurilor. În sensul său metaforic, opera literară Neagra Șarului își trage seva ei vitală din locul cu același nume, înfățișează aspecte ale complexității umane, exprimă statornica admirăție, străfulgerarea și iubirea unor oameni frumoși și curați la suflet, pendulează între orizonturile crepusculare ale unor native stări sufletești, este o originală sinteză de atitudini și de comportamente umane ce se înscriu

ca un fantastic joc ai vieții în filonul de aur al creației sadoveniene. La Neagra Șarului, îmaginea sadoveniană se decantează în latente vizuuni afective, iar observația pătrunde în profunzimea sensibilității umane și a naturii de o rară originalitate. Aici, topindu-și privirea în satanicele zvîrcoliri de flăcări ale focului din vatră, el ascultă, uluit și cutremurat, fermecătoare și molcome povestii despre drumurile de pribegie ale magului din sihăstriile Călimanului, descifrează taina muntelui cu chip de om ce fringe-n mîini puteri de fulgere și geamăt de tunet ori încâlzește sfîncu vlăguirilor alpine cu vetre de lună plină. În plenitudinea spațiilor de obîrșie și de legendă dormeană, Sadoveanu și-a lăsat amintirea privirilor sale blajine și rugătoare, semn al unei acute nevoi de tăcere cernută, prin sita zămislinii și a purității ei, în zonele eterice ale unui impresionant spectacol montan. Printre picături de nostalgie stări sufletești și caravane de ceteuri fugare, intențiile lui Sadoveanu de a descoperi ineditul din Dorne se decodifică fără dificultate în opere străfulgerante de spiritul locurilor și de o rară sensibilitate literară: Creanga de aur, La Mesteceni, Neagra Șarului. În Dorne, Sadoveanu și-a adăpat întreaga-i ființă și sensibilitate la sihastra armonie a melosului boncălit din pateticele poeme montane ale cerbilor de pe corhane (3), ale celor prin văile cu zvîrcoliri de neguri și învăluiri de ceteuri zbrehiute în boarea de răcoare a brizelor de munte, ori de prin poienele bătute în nestemate de lună plină, de rouă și de stranii pilpiiri siderale. Dorea să asculte, și să reasculte, patetica poveste de dragoste a cocoșului de munte, să privească în profunzimea vineție a cerului de toamnă zborul planat și plin de grătie

al șoimului și al vulturului cu aripi ferăstruite de puterea infinitelor înălțimi.

Pe malul scăldat în broderii de ierburi crude al râului Neagra Șarului, Sadoveanu descoperă și tălmăceaște o tulburătoare neliniște în bujorii dornencei care-i împrumută respirația clipei pentru veșnicia ei, el simte dogoarea și candoarea din cuceritoarele scîntei ce se odovăiau și se alintau în tăciunii ochilor fetei, în care se aduna, se înfioră și se risipea tot focul dorurilor din Dorne. Dezvelindu-și destinul sub semnul seraficului zîmbet al Vârsătorului de apă, Vitoria cea frumoasă și sprințără își măldia firavu-i trup în oglinda doliilor (4) și a undelor cu repezișuri de pe sub grinduri tainice și unduitoare spinări de ape, ori își dezvăluia zodia, sub cumpăna nativității ei, pătimâselor și nepotolitelor pasiuni sadoveniene. Năluca de la Neagra Șarului i-a atins, cu aripa ei fermecătoare, intîpte străfunduri de sentimente și măiastra-i pană, pentru ca apoi să-și topească identitatea în trezorerii de slovă, de anonimat și de amintiri. În taina vadurilor cu scoborîșuri în repezișuri, pe malul apei de altădată, la cumpene de anotimpuri, de lumini și de întunerie, spiritul tutelar sadovenian își recheamă din Țara de dincolo de neguri, cu vâmi de ozon și stranii porticuri de stele, năluca pasiunilor sale trecătoare... o imploră pentru a mai râmâne în conul de umbră al unei lumi preaplin de nostalgia amintirilor, de speranțe și de afitea neînțeleșuri, pentru a-și înceinge o lacrimă fugăra cu cearcane de lună plină, ori cu dantelăria norilor brâzdați de seninul genelor proiectate pe altarul nostalgielor apusuri. În opera sa **Neagra Șarului**, Sadoveanu zugrăvește, cu caligrama afectivității și cu penelul faptelor de demult,

icoana luminilor și a umbrelor ce definesc temporalitatea pasiunii și a omului, implacabilitatea scurgerii apei și a vremii, iar la memoria locurilor, articulează patina timpurilor și statormicia devenirii lor.

La Șaru Dornei ascultă, și mereu ascultă, dramatică poveste a păstorului scoborîstor din mit în lumea legendelor și a baladelor dormene. Logica povestirilor despre păstorul Lipan toarse cu taina vorbei molcome din vîlvătăi și jururi potolite-n vatră plămădeaște în vizuinea sadoveniană tragică destine și nebănuite dimensiuni umane, iar sfîrșitul său se afundă în diapazonul tonurilor de mioritic ce se închid și se deschid, larg și ţinător, spre mit și ancestral. Se spune că această povestire, care transcede realul în simbol și cugetare prin vadurile scurgerii vremii, a rămas pentru Sadoveanu un miez de veșnică interogație și de profundă meditație, un testamentar și tulburător adevăr. Aici, el află dramaticul sens și semnificațiile **Crucii talienilor** de pe Sihla Șarișoarelor, gîndește și proiectează profilul moral al femeii de păstor pe care o asemuiește cu năluca răscolioarelor sale doruri și pasiuni, tot aici reconstituie și statucază hotărîrea Vitoriei de a descoperi adevărul învăluit de mistere, pentru a da sens și coerentă actului de imanentă justiție, tragicului real.

Călătoriile lui Sadoveanu în Munții Dornelor stăruie în memoria vremurilor și a generațiilor ca o vijelie odovăită de propria ei dezlanțuire. Din adîncă tăcere a vremii se mai strecoară amintiri cu Sadoveanu la pescuit din goana plutei pe rîul Bistrița ori în undele cu repezișuri ale Negrei legănătă în măiestrele horbote ale foșnitorelor arinușuri ori polcită în diafane străfulgerări de răsărituri diamantine. Scriitorul denuma o

stare de adevărată pasiune pentru feeria ospățelor vinătoarești născute din mituri și rituri de epocă prin smizi și sihle încinse în cărțubei, ori tămăiate în amețitoare arôme de cetini și de rășini topite în jaruri și în vîlvătăi îndărjite de vreașcuri și de șmuharie (5). Cu Sadoveanu vorba se lega ușor, și în sfat de taină, la un pahar cu vin îmbibat cu iz de lostrită (6) și cu savoarea snoavelor și amintirilor. Spiritul său clar și profund se prelingea adeseori prin fuioare de povestiri ori prin melodramaticul recitărilor, mai ales din Eminescu, trăind limbajul enigmatic și cuceritor al unui povestitor de străveche filiajune autohtonă. Slova sa, un amestec de admiratie și de poezie, făurită dintr-un înăscut rafinament artistic a înnobilat atmosfera de clacă și de gezătoare, a înfiorat conștiințe și sentimente pînă în cele mai adînci și intime resorturi sufletești.

Retras la Neagra Șaru lui, în locuri și spații afectiv preferate — gazdă Floarea Păvălucă — Sadoveanu a meditat eternitatea din perspectiva clipei, a făcut să vibreze ruralul Dornelor și miracolul naturii pînă dincolo de cortina de nori. Din lumea cu iz de patriarhal a Dornelor de altădată îi răsar în cale, la tot pasul, *oameni frumoși și curați la suflet* dăltuiți dintr-o natură cînd tandră și primitoare, cînd în revârsări stihinice, înfiorătoare. Din chipul și caracterul țăranului dornean, scriitorul a sculptat heraldica frumuseții și a demnității, a definit consensul efigiei carpaticе în nobila ei devenire și statoricie. Natura, în străiele ei de inedit și pitoresc, i s-a dăruit generos ori de câte ori a poposit la Ortoaia vremurilor de demult sau la Neagra Șaru lui cu fior de dor chinuitar (în 1922 și ulterior). Ca dovadă, toponimia dorneană a reținut vremelnic și

semnificativ mărturii ale călătoriilor sale: *Potica lu' Sadoveanu, Lunca lu' Sadoveanu, La mestecenii lu' Sadoveanu, La grindu' lu' Sadoveanu*, argument că destinul existențial și cel literar s-au înșinut și s-au despărțit pe drumurile încărcate de glorie, de baladă și de legendă ale Dornelor. Astăzi, în Dorne, spiritul lui Sadoveanu mai dăinuie în vii amintiri, dar a pălit în intensitatea sa, semn că surgerea vremii claustraază-n umbre călătorul și taina călătoriilor sale.

Şaru Dornei
21 mai 1989

- 1 **văpăiță** = opaiț;
- 2 **hajă** = pădure virgină;
- 3 **corhană** = pantă abruptă;
- 4 **dolie** = apă liniștită;
- 5 **șmuharie** = ierburi uscate;
- 6 **lostrită** = pește din familia salmonidelor.

Reflexe ale eternității

Cuvintele au ucis imaginile sau le maschează. O civilizație de cuvinte, o civilizație rătăcită. Cuvintele crează confuzii. Cuvintele nu sunt cuvintul.

Eugen IONESCU

Lucian BLAGA

VENIȚI DUPĂ MINE, TOVARĂȘI

Prietenilor mei

Veniți lîngă mine, tovarășii E toamnă,
se coace
pelinul în boabe de struguri
și-n gușe ge viperi veninul.

C-un chiot vreau astăzi să-nchin
în cîinstea sălbaticel mele minuni, care pleacă
lăsîndu-mă singur,
cu plînsul,
cu voi,
și cu toamna.

Veniți mai aproape! — Și cel care are
urechi de-aузit să audă:
durerile nu sunt adînci decît atuncea cînd rîd.
Să rîdă deci astăzi în mine
amarul
și-n hohote mari să-și arunce pocalul în noril

Veniți lîngă mine, tovarăși, să bem!
Ha-hai Ce licărește-așa straniu pe cer?
E cornul de lună?
Nu, nul E un ciob dintr-o cupă de aur,
ce-am spart-o de boltă
cu brațul de fier.

Sunt beat și aş vrea să dărâm tot ce-i vis,
ce e templu și-altar!
Veniți lîngă mine, tovarășii! Ca mîne-o să mor,
dar vă las moștenire
superbul meu craniu, din care să beți
pelin
cînd vi-e dor de viață,
și-otravă
cînd vreți să-mi urmați! — Veniți după mine, tovarășii!

Constantin
CIOPRAGA
Iași

UN URMAȘ AL LUI PARMENIDE: ION BARBU*

Publicat în prestigioasa revistă de la Iași, poetul care trăise "vreo cîțiva din cei dintîi ani (...) într-un sat, Bâlcești, de pe valea Topologului", se consideră onorat. "Rîndurile dumneavoastră de înțelegere simpatică — îi scria el din Germania lui G. Topîrceanu — m-au bucurat și întărit. E mîngîietor să te găsești în consonanță cu unul, doi din contemporanii tăi. Asta îți dă acel drum de prezumptie, fără de care nu poți stăru într-o situație literară. Ecoul găsit în dumneavoastră de încercările mele — să v-o spun? — îl aşteptam. Pe deasupra brutalităților și dulcegăriilor semănătoriste și de-a curmezișul importurilor de poezie străină, dumneavoastră ați zărit și alergat la adevărul izvor al simțirii valahe: humorul și dragostea pentru lucrurile umile..." Nu era o declaratie de circumstanță; trimițătorul își argumenta preferința, încorporînd-o unei modalități folclorice purificate, apropiindu-se programatic de snoava intelligentă, gen Anton Pann: "singurul patron indigen că vreau să-mi iau". În spiritul "arătat de dumneavoastră, îmi cau origi-

nalitatea lirică în sensul pămîntean și balcanic..." Tenace, tînărul matematician care-și "bătea capul cu Teoria numerelor", pune declarația în practică, de unde ciclul *Isarlîk* — o ingenioasă incursiune în *durata lumii turce...* Trimiterile la o ambianță semi-fabuloasă, tonul hazliu-echivoc, grotescul navigatorului solitar, toate acestea prinse într-o viziune discret teatrală, mlădioasă, fac din *Nastratin Hogaia* la *Isarlîk* o capodoperă concisă, o *buffonata* de un rafinament fără greș. Pe un fond de frescă decolorată, în care multimea "se tencuia-n pereți" — amortită într-un timp mitic —, "*alba Isarlîk*" se lasă visată, imaginată nestingherit, reconstituită liric. Isarlîkul lui Barbu, în realitate Hissarlîk, toponim corespunzînd anticei Troia, duce insidios într-un vag orizont maritim otoman, nu de mare elină. Deși desenul pare să prevaleze, notațiile descriptive în lumină descrescîndă ("*Tara veghea turcită. Piearea o dup-amiază*") converg într-un impresionism vaporos. Simțim — grație personajului narator — un departe transorizontic, dematerializat, pragabil spre invizibil; frazarea simili-epopeică, rar întreruptă de vreun amânunt minor ("*Nici eu nu mai știu astăzi ce lucruri căutam*"), sugerează sonor, la rîndu-i, senzația unui timp *flou*, demult consumat:

Un drum băteam, aproape de alba Isarlîk,
Cu ziduri sursecate, sucite minarete
Și slujitori cu ochii rotunzi ca de erete.

Incolăcite ceasuri! Cu voi, nu luai aminte
Cum, pe resfrînta buză, a mătciii, dinainte,
O spornică multime se tencuia-n pereți.
Veneau de toată mîna: prostime,

tîrgovești,

*Continuare din nr.1, 1994

Derviș cu față suptă de vechi, aduși de
sale,
Pierduți între pufoase și falnice pașale;
Iar ochii tuturoră călătoareau afund...

Căci, răsărind prin ceată și călărind pe
fund,
La dunga unde cerul cu apele îngină,
Aci săltat din cornuri, aci lăsând pe-o rină,
Se războia cu valul un prea-cludat caic:
Nici visle și nici pînze; catargul, mult
prea mic;
Dar jos, pe lunga sfioară, cusute între ele,
Uscău la vînt și soare tot felul de obiele,
Pulpane de caftane ori tururi de nădragi;
Să, prin cîrpeli pestrițe și printre eute vagi,
Un vînt umplea bulboane dăncuitoare
încă.

Toate detaliile sfîrșesc în grotesc.
Ceremoniosul discurs de întîmplare, adresat spectralului Nastratin de către un pașă întinzînd daruri — "Coboară, îscusite bărbat, și ia din plin" —, nu clintește masca straniului oaspete. Despuiat de legendă, pribegieul descinzînd în fosta cetate homerică nu e decît un "turc smolit", stors de "foame și chin": un fel de "coabe cu pîntecul flămînd", arătare cu "față prea tristă..." Un evocator mai grav ar fi pus accente pe contrastul **mărire-cădere**; Barbu propune un amuzant interludiu zeflemitor, poemul putînd fi citit ca joc al disproportiilor dintre nastratinesc, obiect de mit, și fenomenul de involuție legat de noimele altor veacuri. În întregul ei, evocarea barbiană jongleză cu derizoriul, rezolvînd în parodie motivul serios al decadenței, procedeu amintitor de **Moralitățile legendare** ale lui Jules Laforgue. Absent, mîhnit și fără sînge, retrânșat într-o tăcere compactă, finalmente fantomaticul "hog" se autodevoră asemenea pelicanului solitar în ceasul morții:

Sfînt trup și hrana sieși, Hagi rupea din el.

La observațiile "Vieții românești", unde textul parvenea de la Gottingen, poetul formulează puncte de vedere de mare finețe, axate pe ideea de polisemantism. Se poate intra în poem prin porți multiple:

"Îl găsiți... obscur în fond. Ce înțelegeți prin asta? Lipsa de orice sens, ori, dimpotrivă, o pluralitate de semnificații între care întîrzii să alegi? N-am vrut să spun nimic limitat, precis, în Nastratin. Am conceput-o muzical; un pretext de visări, o vizionare concretă, care te poarte să cauți și un sens, dincolo. Nu poți explica acest sens? Cu atât mai bine; înseamnă că realizarea e perfect organică, iar vizionarea și ţițcul, solidare: precum pielea cărnii. Totuși nu cred "N. H. L. I." așa de perfect organic — din păcate! O intenție literară străvede totuși. Îmi dați voie să v-o sugerez? De ce n-ai încerca să vedeți în Nastratin, fugar, indiferent la darurile turcilor de pe țarm și concentrat să-și roadă ce-i mai rămînea din carne —, simbolul caricatural al unui individualism sumbru: apoteoza și satira unei singurătăți exasperate?

Să consimt la publicarea lui Selim numai... îmi vine peste mînă. M-am îndrăgostit fără voie de lăslîkul lui Nastratin și apoi văd cele două bucăți îmbinîndu-se și complefinîndu-se reciproc. Ca să clarific poezia, cum propuneți — iarăși nu pot. Am gîndit-o, sub forma asta "nămoloașă" și ar fi să-mi însel sinceritatea artistică, dîndu-i altă întorsătură. Metal căruia îi stă bine în ganga lui de țărină și nisip; dezgrădinat, își pierde tot farmecul. M-ăs îvoi totuși, la o publicare succesivă a lor; Selim întîi — mai comprehensibil și mai familiar —

care să prepare oarecum atmosfera; iar un număr mai pe urmă, **Nastratin...**"

Că în **Nastratin** — apărut împreună cu **Selim** în "Viața românească", ianuarie 1922 — vor fi existat expresii obscure, contorsionate, e posibil. Dacă După melci, publicat într-o plachetă, nu aducea modificări semnificative, în **Nastratin**, la includerea în volum intervin reformulări a căror utilitate poetul a sesizat-o personal, refăcind începutul, iar în rest înlocuind verbe și epitet. Să se compare bunăoară: "*Ochi orb de doruri, Omul stingher rupea din el*" — cu frapantul: "*Sfint trup și hrană sieși, Hagi rupea din el...*"!

Drept inscripție preliminară la un alt text, **Isarlık**, figurează o precizare elocventă: "Pentru mai dreapta cinstire a lumii lui Anton Pann..." În cadrul de pseudo-iconografie bizantină, un Barbu privind în trecut, plasat în miezul lucrurilor, le transfigură sistematic, deritmându-le, imprimându-le o atmosferă de irealitate mitică. "*Alba, Dreapta Isarlık*" e, acum, pe undeva "*la vreo Dunăre turcească*", la "*mijloc de Rău și Bun*", vag spațiu de interferențe spirituale balcano-orientale. În locul marmurei eminesciene găsim varul, semn al reveriilor în lumină, fond mural pentru fresce imaginare; în locul unui Ierusalim biblic, iată mișunând gloate; secvențe calcidoscopice de bazar alterneză cu chemări de "*sfînt muezin*", într-un film de atmosferă incitând fantezia. Se pun în mișcare particularități balcano-dunărene pe care tonul jovial-persiflant, departe de a le pulveriza, le însuflețește: "— *Isarlık,*

inima mea! / Data-n alb, ca o raia / Într-o zi cu var și ciumă, / Cuib de piatră și legumă! — Raiul meu, rămii aşa! / Fii un tîrg temut, hilar / și balcan — peninsular (...) // Colo, cu doniș în spate, / Asinii de la cetate, / Gîzii, pentru fete mari, / Simigii și gogoșari, / Guri cască cînd Nastratin / Lajar alb topește în, / Vinde-n leasă de copoi / Cătei iuji de usturoi..." E aici o voie bună guralivă, un haz popular antonpannesc de o vervă cuceritoare:

Deschide-i-vă, porți mari!
Marsk-aduc, pe doi măgari,
Ca să vînd acelor case
Pulberi, de pe lună rase,
Și-alte poleieli frumoase;
Pietre ca apa de grele,
Ce fireturi, ce inele,
Opini pentru hagealik
--- Deschide-te, Isarlık!...

Năluca lui Haivada Selim, "biet turc", vînzător ambulant de dulciuri, transcende în legendă. Enigmaticul Nastratin, navigînd dezolat pe o mare fantastică, era un Ulysse decăzut, de unde sceneria parodică. Rătăcitor prin "tîrg" și "mahalale", "cădelniță din coșul cu dulci zaharicale", Selim (neîncorporat în Joc secund) vegetează într-un climat umil de giugiu, rahat, halvă, "bragă bun", alîş-veriş, ibrişim, tibişir, manea și celealte. Epigonul din tîrgul dunărean e o replică a celui din "alba Isarlık"...

Prin Cișmigiul anului 1920, privirea poetului cădea pe o "schimnică întunecată", pe care "hula copiilor" din jur părea a o lăsa rece; în urma ei însă "ulcele cu blesteme" săreau scîrbavnic. Personaj din lumea agonică a Crailor mateieni, "înnoptata arătare" avea să devină

Domnișoara Hus (apelativ cu sonoritate germană), deși "numele ei, necesar ca o lege a mintii nu putea fi decât acela de Pena Corcodușa" (**Răsăritul Crailor**)... Istovitei, "preaturburarei" Pena, "roabă aceleiași Zodii", i se dedică, de altminteri, pseudobalada, una din piesele barbiene fundamentale. Epavă decrepită, stafidită, tremurindă, "domnița" Hus — "Carnakṣi, Masala! / Cu picioare ca pe fus" — dusecă o viață teribil libertină. Curtezană în stil mare, pentru dinsa, odinoară, s-au tăiat beizadele: "Ea danță / Acana / Cu muscalii și cu turcii: / / Pași agale / Cu pașale / Pași bătuți / Cu arnăuți. / Sprinteni, spornici, / Cu polcovnici / De tot sprinteni / De tot sus / De strigau, pierduți, ibovnici: /— Ișala, Domniță Hus!..." Instantanee sclipitoare, propoziții repezi, zvîcnite, cadeante dinamice fac o scenă memorabilă. Acum, "iederă de zdrențe", minte pe veci încetoșată, ea deschintă la lună, chemind în gol un ibovnic uituc:

Buhuba la luna șiue,
Pe gâtne să mi-l șiue,
Ori de-o fi pe rodie:
Buhuba la Zodie;

Uhu, Scorpiei surate,
Să-l întoarcă d-a-indarate,
Să nu-i rupă vrău picior
Cine ori Săgetător!

— Ai văzut? Muri o stea;
— Ca o smicură mustea;
Stea turtită, — în hăuri supă,
Adu-mi-l pe-o coadă ruptă,
Ruptă și de lingură,
Să colinde singură,
Toate vămile pastii
Uode fierb, la pirostru...

Din folclorul fantastic se păstrează nu atât ritul exterior

(invocarea diverselor obiecte considerate a avea virtuți magice), cît linia melodică; practic, nu relațiile dintre lucruri interesează, ci atmosferă, ritmul incantatoriu, pulsăția subtextuală. Interjecțiile *U, u, u! și bu, bu, bu!* — cu care începe un deschintec argeșean (*Şezătoarea*, 1910, vol. XI) — sunt la Barbu refrene magice amplifiante, sonorizând și exorcizând întregul tărîm subteran. Expertului Stendhal din *De l'Amour*, iubirea îi părea un "act de nebunie". Sminteala inofensivă a fostei curtezane valahe, declanșată într-un climat de Isarlîk bucureștean, atinge tragicul și numai o mare virtuozitate narativă face ca acesta să treacă neobservat. Sub aparența unei biografii ieșite din comun, textul despre zâluda domnișoară Hus se constituie, pe nesimțite, într-o meditație travestită, poveste despre erosul-obsesie, devorator ca stihile. Fatalism, pasivitate și decadență, senzualitate exacerbată, rîs echivoc și cîntec de "inimă albastră", ecouri din dominație otomană și aluviumi impuri în moravuri, acestea nu epuizează fețele "balcanismului". Viața afectivă nu se reduce la suspine după "șalul cel negru". Cîntecul de "prohod" pentru Răsturnica, personaj de lupanar, e un plîns voalat și rugă, lamento sugerind, în treacăt, nostalgia astralului: "Dar duhul ei de-a pururi dus / Să ni-l gîndim în cît mai sus..." Spectacolul hedonismului osmanliu esuat în deznaț nu umbrește amonia templului elin, nici nu suspendă nevoia de înalt, chiar dacă Răsturnica, "pezevenghe" și mijlocitoare de legături necurate, trage spre sordid și imund. Dintre ființele amputate,

văzute la nivelul fiziologicului, hetaira de la "Zornar, pe Ikdar Enghe" reprezentă treapta cea mai de jos, lubricitate la nivelul inconștienței. Despre ea, "zdreanță învechită-în răutăți" și "doftoriță de moșnegi", istorisește un ipochimen pe măsură:

Şade biet țigan turcit
La un cap de pod, pe vine,
De toți dracii chinuit.
Și la rîu, drumești, jivine,
Cu glas spart, hodorogit,
Cîntec zice, de rușine:
Eh! miul biul ge
Miul biură doidă
Hanamâna mu!

Refrenele cu aer străin au făcut impresie, alții grăbindu-se să le imite. Un uitat Henri Gad versifica în **Clopotul** (1924, nr. 13) astfel:

Meniver, Meniver, ne ghiuzel eleri var,
Eleri senden, canalarî benden,
Meniver, Meniver, ne ghiuzel memeli var,
Memeleri senden, sicmasî benden...

Un Stih hun ("Contimporanul", 1927, nr. 73) de Sandu Tudor era dedicat lui Ion Barbu. Din mari depărtări vin tropote:

Lung nechezul unui căl,
Urgan Khaglan Koso-gal,
Poartă zvon pe stepa-n val,
Urgan Khaglan Koso-gal. (...)
Se tot duc și-n urma lor
Dalai-Nor, Dalai-Nor...

Din fondul barbian provine și un **Hagialik** tîrziu al Mariei Banuș: "Tu însă-ascultă de-a ta țăță, / că soarta multe ne învață: / nu te uita la pezevenghi (...) / Zi: kalispera, dulce vis..."

În total, "balcanismul" lui Barbu e modul de a zîmbi al cuiva de-regulă-

grav, care proiectează farsa tragică ori plînsul nevăzut într-un decorativ ambiguu, nu lipsit de surprize și duioșii. Decăzutei Domnișoare Hus, cea marcată de "duhul mlaștinii", i se propune spre consolare postumă "Pălimarul" cerului înstelat. Cromatic, vibrează tonurile clare, albul, argintiul, niciodată negru. Rostirea e aproape eminesciană: "Șterge-ți ochii, te îmbună..." La "ceas de seară", strigoial iubitului "de sub nori" pare vrăjit, "văruit în alb de lapte..."

Reflexe ale eternității

Un limbaj este o gîndire. Este și o manifestare a gîndirii. Este un același timp o gîndire și o manifestare a gîndirii.

Eugen IONESCU

Iulia BRÂNZĂ

Chișinău

ANTIOH CANTEMIR — CTITORUL POEZIEI MODERNE RUSEȘTI

Citind istoria literaturii ruse la compartmentul secolului al XVIII-lea, îți pui în mod firesc întrebarea: cum a fost cu putintă fenomenul "Antioh Cantemir"? În acea perioadă activau și o seamă de alți versificatori — Vasili Trediakovski, Teofan Prokopovici și.a., dar anume acest fiu de român reușește să imprime creației poetice ruse o notă distinctă de originalitate și "începe cu sine istoria literaturii laice ruse" (V. Belinski).

În Rusia lui Petru I existau mai multe familii de viță veche ce au dat patriei lor oameni instruiți: Nikita I. Trubetzkoi, om cu o instruire europeană și care fusese prietenul lui Antioh Cantemir; Vasili Lukici Dolgoruki, la fel de instruit ca și prințul moldovean, care însă, făcând parte din înaltul consiliu secret, se opunea cu tenacitate reformelor lui Petru; cneazul Dimitri Mihailovici Golitsin, a cărui bibliotecă de cîteva mii de exemplare nu avea egal în toată Rusia, care "era bogat, nobil, deștept, cinea cărți, dar nu-și putea învinge lăcomia" (A. Zapadov). Totuși, cel care a fost "primul scriitor rus în sensul actual al cuvîntului" (R. Sementkovski) se naște în familia domnitorului moldovean Dimitrie Cantemir.

Prin ce se explică acest fapt?

Marelul nostru cărturar (D. Cantemir) era el însuși cel mai instruit bărbat din epoca și ambianța lui Petru cel Mare. Nu întâmplător țarul rus îl desemnase drept unic candidat la președinția Academiei din Petersburg ce urma să se organizeze, iar Academia din Berlin, dintre învățății ce activau pe atunci în Rusia, îl alege doar pe el în corpul său academic.

Vlăstar al unui arbore genealogic rămuros, cu vechi tradiții culturale, ce a întrunit cultura europeană și pe cea asiatică, Antioh Cantemir a fost implantat într-o societate ce balansa între elementele civilizatoare, introduce cu forță, și tradițiile semi-barbare. Ca și tatăl său, el a găsit aici sol prietic: simpatia țarului reformator, prietenia unor mari oameni de cultură (T. Prokopovici, T. Krolik, V. Tatișev, V. Trediakovski și.a.), în care talentul său a încolțit și a dat rod.

Baza instruirii sale în casa Cantemireștilor fusese pusă de Ana Bantîș. Unul din descendenții Băntîșeștilor, D. Bantîș-Kamenski, autorul renumitului *Dicționar al oamenilor iluștri*, menționa: "Tatăl satiricului nostru, principalele Dimitrii, îi datorează mamei sale primele studii ale minții și inimii". În cartea *Viața lui Constantin-Vodă Cantemir* D. Cantemir de asemenea subliniază firea instruită a mamei sale ("femeie care se cuvine a fi numărată în rîndu intiu printre cele ale veacului acelua, ca una care era plină de învățătură").

Mama lui Antioh, Casandra, a fost fiica lui Șerban Cantacuzino, fostul domnitor al Țării Românești, în timpul domniei căruia a fost editată *Biblia* de la București (1688). Contemporanii au menționat dragostea Casandrei pentru lectură. Anume ea a pus începutul instruirii copiilor în limba greacă, pe care o vorbea curent. În felul acesta Antioh

se prezintă ca un fruct al Unirii simbolice a celor două principate — Muntenia și Moldova, fiind într-un fel codificat genetic pentru a săvîrși fapte de excepție în domeniul spiritualității.

Un rol deosebit în formarea personalității poetului l-a avut sistemul de instruire în casa părintească. Ca și tatăl său, Antioh cunoștea limbile europene, cărțile sfînte, avea o erudiție adâncă. Deși îl încredințase unor îndrumători pricepuți — V. G. Vockerodt, A. Condoidi și mai ales lui I. Ilinski, care l-a inițiat în arta scrierii versurilor, dezvăluindu-i bogăția semantică a limbii ruse și orientându-i preocupările spre studiul filozofiei morale și filologiei antice și moderne —, Dimitrie Cantemir supraveghează personal procesul de instruire. Studiul era un modus vivendi al Cante-mireștilor.

Situată specifică în care s-a promovat familia cărturarului nostru în Rusia — de "emigranți", de "refugiați", fără relații de rubedenie cu vecnea boierime rusă — a jucat de asemenea un rol pozitiv. Familia a fost pentru viitorul poet o insuță a culturii umaniste, a gîndirii libere, neîncorsetate de prejudecățile ce le are, prin naștere, fiecare autohton.

Ceea ce au ajuns ceilalți fiți ai lui D. Cantemir e dovada adevărului că omul de geniu nu marchează cu pecetea talentului pe toți urmașii săi. Din cei nouă copii născuți de Casandra, au supraviețuit cinci: Maria, Matei, Constantin, Serghei (Șerban) și Antioh. Toți au beneficiat de aceeași educație, dar numai Maria (considerată cea mai cultă femeie în epoca lui Petru I) și Antioh s-au manifestat prin fapte demne de părintele lor.

F.A. BROKHAUZ. Antioh Cantemir.
Gravură. Înă la 1867

Matei, cel mai mare, n-a fost iubit de D. Cantemir, a fost exclus și din testament. În *Trecute vietă de doamne și domnițe* C. Gane îl caracterizează ca avînd "o fire de flecar; bun băiat, după cum se pare, însă chefliu, cam leneș, lipsit de personalitate".

Cel de-al doilea — Constantin — "s-a dovedit vulnerabil sub aspect moral" (R. I. Sementkovski, A. D. Cantemir, 1893): "În copilărie era un mic egoist și poate mare linguisitor" (C. Gane). Tatăl făcea haza pe seama lui, dar anume el a adus, la maturitate, mari necazuri celorlalți copii, depoziindu-i de moștenirea părintească cu sprijinul lui D. Golițin.

La șapte ani Serghei ținea, în ziua de Paști, un discurs la Academia teologică de la mănăstirea Zaikonospasski — despre Dimitrie cel Sfînt din Thesalonia — înduioșîndu-l pe țarul Petru. Însă la

maturitate Serghei dobîndi virtuți de cartofor: pierdea sume mari, nu voia să le plătească, era urmărit de creditori, amenințat cu răfuiala, iar un oarecare colonel Boborofkin săvîrșin un atentat la viața lui, noaptea, pe cind mergea în caretă.

Antioh avea predilecție pentru singurătate, studiu științific, autocultivare. Părea predestinat vieții spirituale. La calitățile intelectuale și aplacarea spre învățătură pronia îi adăugă și o constituție slabă, spre a-l feri parcă de ispите lumești. Se îmbohnăcea mereu; din prea mult citit i se strică vederea; iar moartea i se trase dintr-o boală de stomac, care ne duce cu gîndul la boala Casandrei, al cărei sfîrșit fusese catalizat de un purgativ prea puternic.

* * *

Este un lucru curios predilecția lui Antioh Cantemir pentru satiră, "rodul toamnei", și nu pentru odă. "rod al primăverii" (V. Belinski).

Inspirîndu-se din același autor — Nicolas Boileau —, *L'Art poétique* servindu-le drept îndrumar de versificație, cei trei contemporani ruși abordează două genuri diferite: Vasili Trediakovski scrie *Oda solemnă la predarea orașului Gdansk*, Lomonosov compune *Odă la luarea Hotinului*, iar Antioh Cantemir alege satira.

În fond acești trei poeți urmăreau același scop: susținerea reformelor lui Petru I, scoaterea Rusiei din semibarbarie, dobândirea unei fizionomii civilizate. Dar fiecare avea viziunea sa asupra modului de realizare a acestui scop.

Prima satiră a lui Antioh Cantemir — *Asupra hulitorilor învățăturii* — a constituit o surpriză pentru societatea ce se complăcea în propria ignoranță. Deși marcată de o notă anticlericală, primii care îi aduc omagii în versuri sunt Teofan Prokopovici, arhiepiscopul Novgo-

rodului, și arhimandritul Teofil Krolik. E o dovedă că Antioh Cantemir și-a ales reușit genul menit să trezească societatea rusă.

Odele consacrate luării Gdańskului ori Hotinului, orașe ce se aflau departe de hotarele Rusiei, distrăgeau atenția unui popor de la adevăratele cauze ale slăbiciunii sale, creîndu-i iluzia că măreția lui stă în lătirea teritoriului. Era o concepție tradițională, moștenită de Petru I de la înaintașii săi, cultivată de el însuși cu energia ce-i era proprie și preluată în mod automat de urmași. Antioh Cantemir însă a intuit că regenerarea unei națiuni trebuie să înceapă nu cu "căutarea de ape", ci cu căutarea de sine, nu prin lătirea țării, ci prin înnobilarea sufletelor cetățenilor cultivînd știința și arta. El vedea în jur situații și tipuri de oameni absurzi, urîtori de știință și de muncă, care se pretau perfect satirizării:

O eternă actualitate emană aceste versuri, amintind de sonetul 66 al lui Shakespeare.

Alegerea genului și fusese condiționată și de modelele literare ce le avea din belșug la îndemnă: Horațiu, Juvenal, Rabelais, Boccaccio și alții.

Însuși veacul al XVIII-lea era un
veac al satirei.

În Anglia Richard Steele (1672—1729), autor de comedii moralizatoare, și Joseph Addison (1672—1719), plăsmuitor de versuri, editau revista "The Spectator", prin care cultivau escul aflat între schiță și portretul umoristic, pregătind apariția romanului satiric englez.

În Franța Voltaire (1694—1778) prin epigrame și pamflete luptă împotriva fanatismului și prejudecătilor, Montesquieu satiriza moravurile în *Scrisori persane* (1721), marele epigramist și om de vîrvă Alexis Piron făcea același lucru în comediiile sale *Fiii ingrați* (1728), *Metromania* (1738) și altele.

Însăși epoca lui Petru I era plină de situații paradoxale. Tarul pleca în Olanda să învețe meșteșugul construirii corăbiilor, făcea țarină pe o țârancă de pe țărmurile baltice, ridică fii de grăjdari la rang de feldmareșali, aducea din Africa și boteza la Vilnius pe arapul Hannibal, străbunicul celui mai mare poet al rușilor, tăia bărbole boierilor cu foarfecete etc. Erau gesturile șocante ale unui deznađăduit care încerca să-și trezească la viață poporul adormit.

Cînd e zadarnic să apeleză la rațiunea încă necultivată, încercă să excite centrul cerebrali ai rîsului.

O asemenea epocă cerea satire.

Ne-a mărturisit-o însuși Antioh Cantemir în prefața la *Culegere de stihuri* pentru o eventuală publicare în 1743, dar care a văzut lumina tiparului abia după moartea poetului: "... dezvăluirile ei (ale satirei — I. B.) sunt mai nimerite, pentru că de luare în rîs noi ne temem mai mult decât de orice pedeapsă".

Studiind activitatea pămînteanului nostru, te întrebă: s-a simțit el oare întotdeauna bine în ambianța rusă? Evenimentele vieții sale, unele documente, epistolele Mariei, aprecierile unor contemporani referitoare la creația sa ne duc cu gîndul la un răspuns negativ. El însuși nu s-a simțit străin, era un patriot impeccabil al țării de adoptiune; a luptat în primele rînduri pentru a ridica pe tron o persoană ce ținea la reformele lui Petru I; a scris satire, ctitorind o nouă direcție a literaturii și aducînd o contribuție eternă la

asanarea sufletului rus. Nu avea de asemenea complexe ce l-ar fi făcut să se simtă inferior: era fiu de domn, deci prinț; avea o erudiție pe care nimeni nu i-o putea contesta și un talent apreciat de mințile luminate ale timpului. Dar există un punct vulnerabil: era străin.

Și-a trăit totă viața în pribegie: s-a născut la Constantinopol (1708), a crescut în Rusia, a fost "surghiunit", la 22 de ani, în Europa (Anglia și Franța), unde a lucrat ca ambasador fără să i se permită a se întoarce în Rusia, și a murit în Franța (1744).

Contemporanii l-au învinuit de faptul că prin satirele sale el și-ar fi bătut joc de poporul rus, fiindcă era străin. I-a spus-o și criticul V. Belinski: "Era doar un străin și nu putea să simtă la fel cu poporul și să-i împărtășească nădejdile și temerile sale: el rîdea ușor".

Satirele nu i-au fost editate în timpul vieții, nici gloria postumă nu i-a fost mare.

Timpul însă le-a pus pe toate la locul lor. Mai tîrziu același V. Belinski i-a adus onorul cuvenit, numindu-l "primul poet laic al Rusiei", recunoscînd că el "printr-un instinct fericit, a fost primul din Rusia care a cununat poezia cu viață" și considerînd că satira a VII-a — *Despre educație* — "ar trebui tipărită cu litere de aur".

Parafrâzîndu-l pe criticul rus, am putea afirma că ceea ce a făcut Antioh Cantemir într-o epocă dominată de obscurantism și inertie merită să fie înscris cu litere de aur în istoria literaturii ruse.

Ion CIOCANU

Chișinău

VALORIZARE ȘI VALORIZATORI

(Note privind reeditarea
operelor lui
Liviu Deleanu)

Liviu Deleanu este un scriitor de real talent. Cercetările concrete, pătrunzătoare, obiective și profunde, care deocamdată întîrzie, au a punc în valoare operele sale poetice, inclusiv cele destinate copiilor, trăducerile din alte limbi, încercările dramatice.

În afară de aceasta, dispariția fizică a scriitorului și schimbarea din rădăcină a timpurilor dictează în mod imperios ediții științifice ale operelor rămase de la el.

Nu facem caz de poezii ca *Lampa lui Ilici*, *Cuvîntul lui Lenin* sau *Slavă Armatei Sovietice*, de exemplu, dar fără nici o indoială că o parte din operele sale nu trebuie să fie nici măcar pomenite azi, deoarece ele sunt "roade" ale unei conjuncturi prea bine știute ca să mai revenim la ea.

Dar nici corectările făcute mulți ani după moartea scriitorului — de soție sau de alte rude — fără explicațiile și comentariile absolut necesare în atare cazuri nu ne pot satisface.

De aceea credeam că analiza concretă, amănunțită și nepărtinitoare

a două cărți referitoare la creația și destinul lui Liviu Deleanu poate fi instructivă în multe privințe.

I

Lectura cărții *Poezii* (Editura Hyperion, 1991) se dovedește din chiar primele pagini plăcută, ne introduce în universul de motive și în atmosfera lirică a poeziei scriitorului. Dar curând ne ciocnim de o surpriză pe care bunul simț refuză să o accepte. Sau cel puțin refuză să accepte în forma și în modul în care ea ne este propusă. Cunoscutul — încă din școala medie — *Strigăt din mină* (1934) apare, în Poezile din 1991, fără 12 versuri finale, pe care ne vedem nevoiți să le cităm: “— Cît veți mai suge ca viermii-n morminte / singele nostru oare? Destul! Puterea ni-e-n mîini! / Tremurați, stăpini. / Nădejdile nu ni-s pierdute. // Astăzi sănem patru sute, dar mîne vom fi / patru mii, / iar poimîne — patru milioane / de seceri și ciocane / gata... // Și cruntă va fi judecata!” În locul acestor 12 versuri, prezente și în prestigioasele Serieri din 1976, de după moartea scriitorului (1967), nu stau faimoasele puncte de suspensie (pe care poate le-am accepta), ci două versuri pînă acum totalmente necunoscute nouă: “— dați-ne-o bulcă de pîne fierbinte / și-o strachină plină cu soare!...”

Am încercat să discutăm care final este mai potrivit, mai angajant, mai poetic, dar înainte de a o face este absolut necesar să cunoaștem cine și cînd a făcut schimbarea. E o variantă descoperită abia acum în arhiva scriitorului? Sau poate l-a "redactat" — postmortem — soția, tot ea alcăuitoarea volumului, dna Baca Deleanu?

Oricare ar fi răspunsul la întrebare, acesta n-ar strica să fie indicat în subsolul paginii. În caz contrar întorci pagina stăpînit de sentimentul că și s-a promis una, dar și s-a servit cu totul altceva. Apoi îți mai pui o dată întrebarea: poezia **Strigăt din mină** a fost scrisă în 1934; acum o citești refăcută în mare măsură; a devenit ea o poezie a anilor 70 sau, chiar, 90? Apoi alta: poezie a anilor de mai încoace, are ea vre-un sens, ca să nu mai vorbim de... rost?

Și în genere: ce să însemne asta?

Cum să se numească oare o poezie scrisă în 1934 și redactată peste aproape 60 (șasezeci!!!) de ani?

Cazul **Cîntecului de grevă** pare oarecum mai puțin supărător. Dar numai pare, de vreme ce nu se știe nici cine și nici cînd i-a adăugat ultima strofă ("Uzina de otel, de plumb și de fier..."), absentă în *Scrieri*.

În **Cîntec primitiv** întîlnim două redactări. Strofa a șaptea "Coliba — din vîrful de munți — / mai jos, tot mai jos o strămut, / să stea lîngă arcuri pe punți / ce duc spre tărîmul pierdut" devine "Coliba — din vîrful de munți — mai / jos, tot mai jos o cobor, / să stea lîngă arcuri de punți / ce duc spre tărîmul cu dor".

Poezia **Cuvîntul poetului** apare, în volumul din 1991, fără strofa ultimă a variantei din *Scrieri* ("și iată-le sub nouri visori, / ieșind din cărti, în marș biruitor, / ale pășesc în rînd cu-ostașii roși / și se mîndresc că-s căpitanul lor"). Da, strofa este explicativă, "de umplutură", conține versuri șchioapete (al treilea și, mai ales, al patrulea). Eliminarea ei îmbunătășește poezia. Dar în 1942 (dată pe care o întîlnim în varianta publicată în culegerea **Versuri** din 1966 a poeziei) ea figura. Cine, cînd,

de ce anume a omis-o după moartea autorului?

Cu începere de la pagina 198 mai multe poezii sunt redactate în bine, dar nu e vorba de opere de interes deosebit ca cele purtînd la sfîrșit anii de pînă la 1940, și nu insistăm decît doar asupra întrebării: de ce nu se face indicația cuvenită în spațiul subpagina respectiv? Nu este oare clară, aici, intervenția înscriziată a unui condei străin, chiar dacă pare mai atent și mai bine ascuțit decît al poetului însuși?

Am spus mai înainte și repetăm și acum că o carte de poezii a lui Liviu Deleanu a fost necesară în 1991, după cum este și va fi binevenită și în viitor (în colecția "Orfica", de exemplu). Dar alcătuitorul este chemat să respecte varianta definitivă de autor; acolo unde există diferite variante ale uneia și același opere, s-o aleagă pe cea mai bună, menționând lucrul acesta într-o notă specială privind întreaga carte sau în notele subpaginale la fiecare operă în parte, obișnuite în atare căzuri.

O altă problemă care necesită să fie luată în dezbatere o constituie poezia slabă sau chiar de-a dreptul dăunătoare impresiei de ansamblu asupra creației scriitorului. Printre instantanele umoristice selectate de dna Baca Deleanu și care au scopul să consolideze impresia bună a cititorului despre un poet de real talent înșinim și ieftinățăi ca "Zi și noapte toarnă... toarnă, / Pîn cînd viața îl răs... toarnă", și crochiuri slabite de către o greșeală de tipar "Unii vor neapărat / Să-l scoată printre vii... / Dar el zace... îngropat / Într-un maldăr de hîrtii" (evidenț, corect e "să-l scoată"), și expresii deocheate ca "El a strigat în gura mare..." (corect: în glas sau în voce

Fuziune și redimensionare

tare); ar avea o anumită pondere instantaneul Nedumerire, dacă n-ar fi intemeiat pe drama **Lumina** a lui Andrei Lupan, azi depășită iremediabil, și n-ar miza pe o accentuare greșită a cuvîntului "pricina" (accentul corect e pe silaba a treia de la sfîrșit, ci nu pe a doua, după cum o "forțează" Deleanu); cîteva instantanee trebuie considerate moarte ca și scriitorii și operele luate în deridere de Liviu Deleanu (**Fabulă**, avîndu-l drept protagonist pe... Ion Canna, **Focul inimii** dedicat lui... Iacob Cutcovetchi, **Lui Em. Bucov**, cunoscutul poet fiind pomenit în calitate de autor al romanului (sic!) **Cresc etajele**, Totuși și **Lui F. Ponomari** pentru același motiv, azi imposibil de descifrat, **Și a.m.d.** și **Paingul** care nu suportă nici cea mai indulgentă critică).

Contribuția unei persoane apropiate, cu atît mai mult a uneia inteligente și dotate cu gust artistic, după cum este dna Baca Deleanu, la îngrijirea și editarea moștenirii literare a scriitorului poate să se manifeste divers. Nu excludem în principiu selecția și redactarea unui volum sau chiar a mai multora, dar în cazul cărții **Poezii Domnia** sa a fost obligată să dovedească exigență, poate chiar competența unui redactor de editură atent la buchie și profund la interpretarea acesteia, cu deosebire în cazul unui scriitor trecut prin timpuri grele care i-au cerut compromisuri și l-au determinat să-și redacteze serios și poate nu o singură dată operele etc.

Cartea **Poezii** din 1991 nu poate fi crezută "pe cuvînt". Cititorul urmează să șe dumerească pe deplin asupra nenumăratelor redactări dacă dorește să înțeleagă just creația lui Liviu Deleanu, să confrunte

variantele propuse de alcătuitoare (și de redactorul editurii) cu cele definitivate de scriitorul însuși și să aprecieze după merit schimbările făcute (totuși nu se știe de cine) în variantele publicate inițial.

Or, cel puțin poezile la care ne-am referit sunt prezentate în cartea din 1991 fără competență și responsabilitatea presupuse de alcătuirea unei culegeri din creația unui poet trecut prin etape complicate și dispărut între timp.

II

Cartea dnei Baca Deleanu **Drumetia noastră** (ediție revăzută și completată; Ed. Hyperion, 1992) se înscrie lesne în sirul de publicații menite să ne inițieze în laboratorul de creație al scriitorului, cu tot specificul lui irepetabil. De la compunerea improvizată pe tema "**Cum mi-am petrecut vacanța**", scrisă de elevul ieșean cu atită inspirație, încît profesorul a bănuit că acesta o copiase, autoarea urmărește îndeaproape evoluția copilului și adolescentului care avea să devină, cu timpul, Liviu Deleanu. Componerea suplimentară, despre o întâmplare oarecare din viața sa, viitorul scriitor a realizat-o de asemenea excellent, drept care profesorul îl îndemnă să prezinte la vreo revistă pentru copii, unde curînd fu publicată.

Baca Deleanu evocă drumul întortocheat, parcurs de proaspătul aspirant la gloria scriitoricească, de la poezile disparate, tipărite în publicațiile ieșene, pînă la prima plachetă de versuri a lui Liviu Deleanu **Ogilzii fermecate** (1927, deci la numai 16 ani ai autorului), plachetă despre care ilustrul poet Demostene Botez s-a exprimat atît de elogios: "*Poeme de senzații*

interioare, plastice ca niște icoane, cine nu se teme să coboare în sine, să le citească".

Prima poezie tipărită la București a constituit un alt jalon în creația scriitorului. Importanța faptului este cu atât mai mare, cu cât poezia **Timpul fără timp** i-o publicase Tudor Arghezi în vestitele sale "Bilete de papagal".

A urmat culegerea de versuri **Ceasul de veghe**, cuprinzând opere viguroase, ca **Întoarcerea din vid**, **Cîntec de grevă**, **Oșteanul pămîntului**. "Nimic nu e reprobabil în poezia lui Liviu Deleanu", scria George Călinescu în "Adevărul literar și artistic" din 12 septembrie 1937, *dimpotrivă — găsim în ea sensibilitate, imagini*".

Până la 1940 scriitorul a mai dat o carte (**Glod alb**), dovedind un talent în plină desfășurare, despre care însă Baca Deleanu vorbește fugitiv și abstract (după cum recunoaște ea însăși), deoarece în perioada respectivă ea nu l-a cunoscut îndeaproape. Abia despre viață și activitatea lui Liviu Deleanu de după război, viață trăită în comun, autoarea scrie concret, folosind amănunte și detalii vii și concludente, evocând fapte și întîmplări demne de atenția publicului și, principalul, devenite cu timpul piloni ai operelor scriitorului. Un prim exemplu în acest sens este istoria plopului din poarta casei Delenilor, pe care "Liviu îl iubea mult". "Îl iubea" presupune, evident, o ființă vie. Dar se va înțelege curind că în acest caz verbul a fost utilizat corect.

S-a întîmplat că într-o noapte plopul, care avea vreo două sute de ani, a fost doborât de vînt. Soția scriitorului, văzînd plopul la pămînt, a alergat la administratorul

imobilelor, rugîndu-l să dispună luarea căt mai urgentă a plopului din stradă. Pe poet ea îl ținea de vorbă, și numai atunci cînd "operația" cu dosirea plopului fusese efectuată, i-a "permis" să iasă din casă. La vederea locului gol poetul a izbucnit ca la dispariția unei ființe vii. Plopul de mult devenise o părticică din sufletul lui, servindu-i drept izvor de inspirație: "— *Ce faci, plopule bătrîn, / Care-mi stai la poartă? / — Stau cu toamna să-mi îngîn / Anii ninși de soartă. // Dar nici vîntul friguros, / Nici zburlita ploaie / N-au să-mi plece capu-n jos, / N-au să mă îndoie. // Iar la poarta ta m-am pus / Să mă ai în față, / Ca să-ți fiu, cu capul sus, / Pildă pentru-o viață*".

Poetul s-a dovedit deosebit de sensibil. Eventuala vedere a copacului doborât l-ar fi zguduit din cale afară.

Meritul autoarei nu rezidă numai în prezentarea veridică a sensibilității și gingășiei scriitorului, ci mai ales în evocarea succintă și, totodată, convingătoare a felului de a exista în literatură al lui Liviu Deleanu: noi vedem și simțim cum scriitorul a "ridicat" la rangul de simbol un simplu (în alte împrejurări poate banal) arbore, cum l-a "pus" să semnifice o stare umană (semeția, înfruntarea stoică a vicisitudinilor existenței), cum și l-a luat drept model de conduită etică în viață ("pildă").

Prin exemple interesante și concludente vorbește Baca Deleanu despre atitudinea poetului față de folclor și despre utilizarea ingenioasă a acestuia în creația lui. O impresie plăcută produce capitolul despre căutarea de către poet a cuvîntului care să sună frumos și în același timp să nu fie bătătorit de prea multă întrebuițare. "Cuvîntul "din bătrîni", ne convinge autoarea cărții, căpătă

sub pana lui o formă nouă: izbucnire devinea zbură, licărire — licăr, limpede — limped, scăpărire — scăpat... Îi plăcea ori de câte ori reînvia un cuvînt vechi sau găsea unul nou..."

Informație prețioasă chiar pentru cunoșcătorii creației lui Liviu Deleanu propune Baca Deleanu în capitolele despre activitatea poetului în calitate de autor de texte pentru cîntecile *Sanie cu zurgălăi, Mărioară-Lelișoară, Ochii tăi frumoși* etc. și despre imboldul concret primit de scriitor pentru plăsmuirea poemului *Ieșire din legendă*.

Autoarea cărții *Drumeția noastră* acordă multă atenție activității lui Liviu Deleanu în domeniul literaturii pentru copii, pe care o înțelegea just ca ramură profund specifică a literaturii. "Ea cere, frate, muncă, nu șagă. Dar munca nu trebuie în nici un caz să se vadă. Poezia pe uru copii se citește, ce-i drept, ușor, dar se plăsmuiește foarte greu. Tocmai această simplitate, la care trebuie să te gîndești mereu, îngreuiază munca. O clipă nu poți pierde din vedere că versul se cere dăltuit astfel, ca să se memorizeze ușor, fără efort, furat de muzicalitatea lui. Micul cititor trebuie să prindă ideea poeziei de la prima lectură. E necesar să-l captiveze, să-i stîrnească interesul, ba chiar și un zîmbet, dacă e cazul, deoarece îl vom învăța pe copil să înțeleagă și gluma. Dar ce ne facem cu metafora? O excludem? Ba bine că nu! Fără metaforă nu există poezie, dar ea trebuie să fie simplă, accesibilă vîrstei. Și cuvintele se cer migălos drămăluite: în poezie pot fi unul, cel mult două cuvinte necunoscute, altfel copilul percepe cu

greu poezia și pierde interesul față de ea".

Citatul grăitor, altădată întîmplarea hazlie (cu maioul numit, din greșelă, maică și, drept consecință, cu supărarea maicăi scriitorului care crezuse că poetul o căută pe ea) și alte mijloace pune în funcție Baca Deleanu pentru a-l prezenta pe scriitor ca pe un militant fervent în favoarea curăteniei și frumuseții limbii literare. "*Un cizmar trebuie să mînuiască ciocanul, un zidar — mistria, un pictor — penelul, iar un scriitor — pana. Dacă nu știe limba, n-are ce căuta în literatură!*"

Instructiv este capitolul consacrat activității lui Liviu Deleanu în domeniul traducerii artistice. Dar chiar îndeletnicirea oarecum periferică a poetului pe ogorul satirei și umorului este prezentată de autoarea cărții în mod concret, viu și atrăgător.

Nu sunt trecute sub tăcere greutățile de tot felul, întîmpinate de scriitor în anii de pomină (a se vedea, de exemplu, cum "interpreta" textul cîntecului *Mărioară-Lelișoară* un dirigitor partinic pe nume Butov). Ea a recreat o imagine relativ amplă a scriitorului dispărut de timpuriu din rîndurile noastre, scriind despre Liviu Deleanu cu multă dragoste, cu inspirație, cu căldură. De aceea cartea *Drumeția noastră* se citește ușor, cu placere. Și cu folos, mai ales de către cercetătorii literari și de către profesorii de limbă și literatura română.

Or, mai cu seamă din acest motiv este nevoie să obiectăm că Baca Deleanu, subiectivă după cum e natural, nu spune tot adevărul despre poemele *Krasnodon* (ulterior *Tinerețe fără moarte*) și *Ieșire din legendă*. Primul a fost scris la

repezeală totuși, fără înțelegere și profundă a faptelor întâmpinate în realitate; autoarea cărții plătește tribut vizionului învechitului asupra războiului, considerindu-i pe fasciști unicii victorii de război, ca și cum Stalin n-ar pututa fi o vină. Este absolut greșită opinia că „*povestul războiului valabil prin spiritul de sacrificiu al tinereții, prin iubirea sănătoasă și fără orin solidaritatea poetului în cadrul său, prin valabilitatea calităților sale artistice*” (p. 110); poemul Tinerețe fără inimă este conceput, gândit pe o temelie subredată. Cei de-ași doilea poem este o operă lipsită, festivă, idilică, tributată „teoriei” lipsită de conuștiuni și „politică” reațăjii, după cum s-a sugerat să devină sărăcă în poezie, cu ani în urmă. Autoarea eleganță scriitorii subvenționări, ca Ruxin Florin, pe care îl consideră „literat fin, drăguț și cu fricașuri poezie”. În sfârșit, mai des într-o carte ce conține multe multe exemple vîii desprîsătitudinea ei, uite sărată creațoare a scriitorului lață de viață sa. Cuvîntul suțînă folosește apropiativă sau chiar greșită și ciobănește și expresivă („se duc cu cunoștință cu munca”, p. 22; „urmărește rămășițe în brațele unui bărbat”, p. 40; „trebuie să se ia”, p. 50; „crede și te cărțină”, p. 18; „Tră spre și judecă de credință că și copățat părîntuhai” (p. 72; se spune „sfîrșitul lumei”); „e prezentă pădurica, copacii, frizele, iarbă” (p. 73); „Inclă o dată în pieșe”, (p. 76) etc.). O cizelare atentă a textului, inclusiv a sistemului semnelor de punctuație, acum totalmente arbitrar, de asemenea ar fi contribuit la înțununarea muncii autoarei, cu o carte de memorii exemplară la ora actuală a literaturii noastre.

Creația literară a lui Liviu Releanu intrunește multe opere demne și azi de atenția și prejujuțea cititorului exigență. E vorba, înainte de toate, de cărțile sale antebelică, marcate de o cultură aleasă a scrierului și de o implicare sufletească în frântul vremilor. Apoi — și de acolo opere de mai încoace, pentru care sunt caracteristice sinceritatea și puritatea sentimentelor, curățenia cristalină a versului, de o simplitate folclorică, laconismul înfățișării trăirii sufletești și alte particularități. Însă rezidă înnoștența sa, ca și a altor scriitori talentați, dispărut într-o lungă și prezențarea lor din perspectiva primenilor survenite necesită o răspundere enormă, sub diferite aspecte. O răspundere care ne-ar alimenta încrederea în obiectivitatea și discernământul criticii absolut indispensabile repunerii unei atare eticașă în atenția generațiilor de mai încoace.

Părere de ceterătății

„Un om cu de se misca și după numele dictionarilor (în particular al dictionarilor limbii sale pe care le are în bibliotecă). Dar cel mai bun lucru l-ar face școală, care între gramatica astăzi de seacă și interpretarea literară astăzi de aproximativă întotdeauna, ar trebui să înțirie asupra cuvintelor.

Constantin NOICA

Mircea CENUŞĂ
Cluj-Napoca

LUCIAN BLAGA- PROFESORUL ULTIMUL AN

O biografie a lui Lucian Blaga nu există. Opera a trecut, firesc, înaintea autorului ei, constituind obiectul a numeroase studii și volume monografice care au privit-o și interpretat-o din diverse unghiuri, urmărind finalități diferite. În linii generale, "marea trecere" a celui care a creat opera este schițată reluîndu-se, mereu, aceleași repere fundamentale. E timpul ca, pe baza acestora, să se umple gologurile. Deocamdată acest lucru nu se poate realiza decât fragmentar, pe etape, datorită, pe de o parte, dispersării documentelor în arhive particulare sau de stat, descori greu accesibile, sau, pînă mai ieri, inaccesibile, iar pe de altă parte, unei anumite rețineri de a spune adevărul integral, alcătui căreia cauze sunt fie delicate, fie provenite din teama de a nu scădea prestigiul gînditorului și poetului printr-o anecdotică biografică socotită irelevantă. Se uită însă adesea faptul că, la Blaga, aproape fiecare eveniment sau incident biografic are urmări în operă.

Studiul publicat de Pavel Țugui, în serial, sub titlul: Controverse: "Cazul Blaga", în "R.I.T.L.", se străduiește să

elucideze cea mai obscură și în același timp, cea mai controversată perioadă din viața gînditorului: cea de după 23 august 1944. Alături de seria de 12 articole Blaga în Clujul postbelic, tipărite de profesorul Achim Mihu în revista "Tribuna" și reluate în volumul său *Maestrul și iedera*, studiul lui Pavel Țugui este un vrednic început care se cere continuat pînă la lămurirea definitivă a situației lui Blaga din acești cei mai întunecoși ani ai vieții sale.

Contribuția noastră prezentată (1) se înscrie tocmai în acest context, încercînd să prezinte, pe baza unor documente inedite, descoperite de noi în Arhiva Facultății de Filosofie și Literă a Universității din Cluj, ultimul an — 1948 — al carierei universitare a lui Lucian Blaga.

* * *

La începutul toamnei anului 1948 Lucian Blaga își recapitulează vacanța (care a fost ultima!), obosit și îngîndurat, într-o scrisoare către Melania Livadă, din 31 august (2): *"Am primit ultima D-tale scrisoare chiar în toiul cursurilor I.C.D.(3). Încît abia astăzi mă găscesc în situația de a dă un semn de viață. Niciodată în viața mea n-am ieșit dintr-o muncă mai obosit ca zilele acestea. Dar cel puțin mi-am înșușit în linii mari noua Patristică. Și am convingerea că e cazul de a se face această analogie. Nu aștepta să aștern pe hîrtie și alte gînduri. Ar fi nevoie de un număr de coale ca pentru o trilogie(...). Cît privește ziua de mine? Ce semn de întrebare! Am sperat să pot lucra în vara aceasta. Am fost*

însă hăituit de gînduri și griji. Încît privesc la acest anotimp ca la un negativ al meu." În adevăr, gîndurile și grijile erau multe. Se apropia deschiderea noului an universitar și, desigur, Blaga nu era străin de zvonurile ce circulau cu tot mai mare insistență privind importante modificări în structura învățămîntului superior. Atmosfera generală, din presă și din Universitate, îi indica cu precizie că aceste schimbări nu-i vor fi favorabile. Si ni se pare simptomatic că, de la 31 august, cu excepția unei amabile mulțumiri către P. Botoș din 29 decembrie, nu mai cunoaștem nici o scrisoare a lui Blaga. Aceasta aștepta îngrijorat desfășurarea evenimentelor.

Pentru deschiderea anului universitar 1948/1949 Lucian Blaga completează astfel formularul-tip pentru anunțarea cursurilor: "Titlul cursului: Din istoria științei; numărul orelor săptămînale: 2; zilele și orele: marti: 9-10, miercuri: 9-10; sala: V. Pârvan. Seminar: lucrări ale studenților și discuții; zilele și orele: luni: 9-10; sala: Bogrea". Profesorul semnează ambele rubrici ale tabelului referitor la "Catedra de filosofia culturii". Așa stînd lucrurile, apare curioasă afirmația lui Ion Mihai Popescu din volumul său **Personalități ale culturii românești** (Ed. "Eminescu", Buc., 1987, p. 220): "În anul 1948-1949, Lucian Blaga urma să țină un curs *Despre logică și teoria cunoașterii*, iar în acest scop, el întocmise în vara anului 1948 împreună cu un asistent al său, *programa analitică*". Cu atât mai mult, cu cît, în subcapitolul **Profesorul de filosofia culturii**,

care abundă în greșeli, nu se indică nici o sursă documentară. În Arhiva Facultății de Filosofie și Litere se mai găsește și un tabel în creion, cuprins în anunțarea a cinci cursuri ale Facultății pentru anul școlar 1948/49 (al lui Blaga, în formularea de mai sus, este al treilea). De aici ne interesează catedra de Introducere în Filosofie. Inițial, la rubrica titularului, fusese trecut: "*Dumitru D. Roșca*", fiind completată și rubrica "*Titlul cursului sau seminarului*". Ulterior, numele lui D. D. Roșca a fost șters, rubrica titularului fiind completată astfel: "*supl. asist. Pavel Apostol*", iar rubrica "*Titlul cursului*" a rămas liberă. Reținem de aici numele lui Pavel Apostol și iată de ce. În studiul amintit, Achim Mihu avansează două ipoteze asupra cauzelor care ar fi determinat îndepărțarea lui Blaga de la Universitate: "*Una dintre ipoteze este aceea că Lucian Blaga a fost suspendat ca profesor datorită unor ambii și invidii personale*", a două fiind: "*opozitia ideologică a celor două tendințe filosofice diametral opuse: marxismul și concepția blagiană*". Analizînd prima ipoteză, profesorul clujean conchide: "*am putea susține că autorul moral al nedreptății ce i s-a făcut lui Lucian Blaga a fost Pavel Apostol*". Să-i facem acestuia o scurtă prezentare: fusese studentul lui Blaga, care își amintește în **Memoriul** (4) adresat în 1959 C.C. al P.C.R., în urma calomniilor din romanul lui M. Beniuc, **Pe muche de cufit**: "*La seminarul ce-l conduceam ca profesor, studenții puteau să discute "liber"; nu s-a impus niciodată o anumită*

Bioografii reconstituite

filosofie. Îmi amintesc că în cadrul seminorului meu, în 1938, Pavel Apostol, student pe atunci, intervenea în discuții cu puncte de vedere "marxiste". După terminarea facultății, Pavel Apostol a urmat cursurile pentru doctorat, în anii școlari 1943/46 și 1946/47, pregătind, sub conducerea lui Blaga, o teză de doctorat cu subiectul: *Problema omului în lumina materialismului dialectic*. La 20 iunie 1948 susține această teză și, în urma referatelor alcătuite de Blaga și Al. Roșca și a unui examen oral, obține doctoratul în filosofie și estetică. Între timp, la cererea sa, (pe care D. D. Roșca pusește o rezoluție indirect nefavorabilă), fusese numit asistent suplinitor, în decembrie 1947, la catedra de Introducere în Filosofie, Logică, Istoria Filosofiei vechi și medievale, dar fără salariu. Aceasta î se va plăti, în urma unei circulare a Ministerului abia de la 1 aprilie 1948. Am văzut că, pentru anul școlar 1948/49 figura ca suplinitor al acestei catedre, tot cu titlul de asistent. După restructurarea catedrelor, a fost numit profesor suplinitor la catedra de marxism-leninism. Ce se poate observa din această succintă prezentare, făcută pe baza documentelor de arhivă pe care nu le-am mai citat aici? Că Pavel Apostol a fost studentul lui Blaga, că și-a pregătit, susținut și obținut doctoratul sub îndrumarea acestuia, iar cînd și-a făcut cerere pentru un post de asistent, l-a cerut pe cel de la catedra lui D. D. Roșca, și că, chiar atunci cînd a devenit profesor universitar, a suplinit o catedră pe care Blaga, oricum, n-o putea revendica. Să

ne întoarcem însă la doctoratul lui Pavel Apostol, al cărui dosar s-a păstrat, pentru a releva un caz ciudat. Spuneam că cele două referate asupra tezei au fost întocmite de Blaga și Al. Roșca. Acesta din urmă, titular al catedrei de Psihologie Socială din decembrie 1946 (numit de o comisie din care a făcut parte și Blaga), a devenit, prin decizia M.I.P., nr. 267132/1948, conducătorul unor facultăți. Iată această decizie: "Avem onoarea să vă face cunoscut că Ministerul Invățămîntului Public a delegat cu începere de la 1 noiembrie 1948 pe Dr. Prof. Al. Roșca să conducă Facultăților de Istorie și Geografie, Filosofie, Pedagogie și Psihologie, Filologie de la Universitatea "V. Babes" Cluj /Ministrul C. Dălmăviciu/ Director: C. Săvulescu". Două remarcă. Facultatea de Filosofie și Litere se scindase în două facultăți: Filosofie și Filologie. Apoi, funcția eu care fusese investit Al. Roșca echivala cu aceea de Prorector (5). În această calitate el va contrasemna actele facultăților pe care le conducea.

Dir lectura celor două referate (6) se constată că acela al lui Blaga este foarte favorabil, pe cînd cel al lui Al. Roșca este destul de critic, conținînd observații de genul: "face o notă discordantă încercarea de a expune într-un spirit conciliant și în locuri unde nu se dovedește necesar, concepțiile filosofice ale profesorilor săi", în care aluzia la Lucian Blaga este străvezică. Deci, dacă Pavel Apostol s-ar fi simțit "jignit" și ar fi dorit să se "răzbune", cel asupra căruia ar fi

trebuit să acioneze era Al. Roșca, nu Blaga.

În ceea ce privește data și modul în care s-a făcut îndepărțarea lui Lucian Blaga din Universitate, deocamdată nu putem face decât presupuneri, fiind de acord cu Achim Mihu că aceasta "rămîne încă o problemă deschisă". Doar Ioan Mihail Popescu afirma că seninătate și definitiv, dar fără a indica documentele pe care se sprijină, că: "la 2 octombrie 1948 a fost înștiințat că a fost destituit din învățămînt". Ceea ce putem face, în stadiul actual al cercetării, este să reproducem cele patru documente din Arbiva Facultății de Filosofie și Litere din Cluj, singurele care, alături de Tabloul cursurilor, s-au păstrat din anul școlar 1948/49.

La 17 august Decanatul trimitea Ministerului această adresă: "conform instrucțiunilor primite cu ocazia ședinței Consiliului interuniversitar, ținută la București în ziua de 13 august 1948, în legătură cu noua structurare a catedrelor, conferințelor și lectoratelor, în Legea învățămîntului superior, avem onoarea a vă trimite alăturat tabloul catedrelor, conferințelor și lectoratelor de la Facultatea noastră, propuse să rămînă, să fie schimbate, să fie comprimate, sau să fie nou înființate, propunerii făcute și adoptate în ședința Consiliului Facultății ținută în ziua de 16 august 1948./ Decan, J. Crăciun". În acest tablou, la poziția 8, citim: "Catedra de Filosofia culturii (titular Lucian Blaga) se va transforma în catedra de Teoria și Istoria civilizației". Dintre

celealte schimbări, mai notăm aceea a catedrei de Introducere în Filosofie, care se va transforma în Filosofia marxistă. Prin urmare, încă din 16 august 1948 se prevăzuse desființarea catedrei lui Blaga de Filosofia culturii. Poate pentru a se adapta noii titulaturi a catedrei, la care speră să rămînă, filosoful a anunțat cursul Din istoria științei. Să mai remarcăm că Pavel Apostol, care supunea (ca asistent) catedra de Introducere în Filosofie, a rămas, după schimbarea acesteia în Filosofia marxistă, suplinitorul ei, dar ca profesor. Propunerile făcute de facultate n-au fost luate integral în considerare, deoarece odată cu modificarea Legii Învățămîntului superior, singura catedră de filosofie a fost aceea de Filosofie marxistă. Catedra lui Lucian Blaga n-a fost "transformată", ci desființată, ca și cea de estetică a lui Liviu Rusu, și încă altele. Aceasta se va petrece începînd de la 1 ianuarie 1949. Trebuie luată, deci, în considerare și ipoteza că, în urma aplicării noii structuri a catedrelor, Blaga a fost nevoit să părăsească Universitatea pentru că, practic, nu mai avea ce materie să predea. Firește, acastă ipoteză nu le anulează pe cele două amintite, ale lui Achim Mihu, ci doar le completează.

Din examinarea "Statului conținînd prezența la serviciu și achitarea indemnizației speciale cuvenită directorilor de seminarii și conferențiarilor pe luna noiembrie 1948, întocmit potrivit dispozițiunilor Jurnalului Consiliului de Miniștri Nr. 1612 publicat în Monitorul Oficial nr. 289 din 13 Dec. 1947", deducem

Biografii reconstituite

faptul că punerea în disponibilitate a cadrelor facultății începuse deja. Din acest Stat s-au păstrat două exemplare, ambele înregistrate sub nr. 601 din 25 oct. 1948. Unul dintre ele cuprinde 23 de poziții. 20 dintre acestea sunt semnate de titulari pentru suma de 4000 lei, 3 purtând semnatura lui Th. Naum (care semnează și pentru Decan), deoarece titularii erau absenți. Cel de al doilea exemplar poartă următoare unei verificări minuțioase. În urma ei, patru nume sunt șterse: George Marica, prof. suplinitor la Sociologie, Mihail Bogdan, prof. supl. la limba engleză, Ștefan Pascu, prof. supl. la Istoria Transilvaniei și Gh. Pavelescu, prof. supl. la Etnografie. Aceștia nici nu mai semnează.(7) În partea de jos e adăugat cu cerneală textul: *"Persoanele prezente în prezentul Stat au funcționat în cursul lunii Nov. 1948 și se încadrează în prevăderile J.C.M. Nr. 1612, M.O. 289 din 13 Dec. 1947"*, pe care-l semnează indescifrabil un director din M.I.P., a cărui ștampilă rotundă este aplicată. În dreapta se află viza Direcției contabilității, Serviciul indemnizații, din același minister, semnată de șeful de birou E. Niculescu.

Mult mai important pentru noi este Statul de pe luna decembrie 1948. Ca și în cazul celui precedent, și acesta are două exemplare. Copia la indigo este înregistrată sub nr. 601 din 16 nov. 1948..Ca Decan, ambele sunt semnate de A. Roșca. Pe copie sunt tot 23 de poziții, dintre care sunt semnate de titulari 21, George Marica și Emil Petrovici

fiind absenți. Exemplarul I a fost de asemenea trimis la minister, de unde s-a întors cu importante modificări. Astfel, față de cel pentru luna precedentă, reapar Șt. Pascu și Gh. Pavelescu. Numele lui G. Marica și M. Bogdan sunt șters cu creion albastru, iar numele lui Lucian Blaga este șters cu creion roșu. De asemenea, deasupra numelor profesorilor rămași sunt notate cu creion negru cîteva specialități. Astfel, D. D. Roșca și Al. Roșca poartă mențiunea "Ped.", D. Todoran: "Ped. și Psih.", Mihail Macrea: "Ist.—Geogr.", Fr. Pall, I. Moga, V. Vătășianu, Șt. Pascu și I. Crăciun: "Ist". Ceilalți poartă mențiunea "filologie". Este, probabil, vorba de o redistribuire a profesorilor Facultății de Filosofie și Litere (al cărei antet îl poartă Statul de plată) la celelalte facultăți nou înființate. În josul paginii sunt cele două vize amintite pentru luna noiembrie.

Statele de plată pe lunile noiembrie și decembrie 1948 ridică unele nedumeriri, mai importante fiind: a) de ce statul de plată este datat și înregistrat în luna anterioară, deși se referă la "prezența la serviciu"? b) de ce un exemplar este semnat de toți cei treceți pe el, iar altul, cel care s-a întors de la minister, conține modificările amintite. Se referă oare aceste modificări la luna următoare? c) cei care au semnat primul exemplar, dar sunt ștersi pe al doilea, au frecventat serviciul pe luna respectivă sau nu? Au primit indemnizația sau nu? Dacă nu, de ce au semnat?

Fiind vorba de atîtea neclarități, nu putem să facem

decât presupunerি. Lucian Blaga a funcționat în luna noiembrie 1948 și, credem noi, și în decembrie, deși este șters pe un exemplar pentru această lună. Purtând și mențiunile de redistribuire, acest exemplar, credem, oglindește intențiile pentru anul 1949. Deci, Lucian Blaga a părăsit Universitatea la sfîrșitul lunii decembrie 1948, fiind singurul profesor, din cei 23 ai listei amintite care n-a fost "redistribuit", ci **îndepărtat**. De la 1 ianuarie 1949 catedra sa, ca și altele, nu mai există, iar el este încadrat, de la aceeași dată, la Institutul de Istorie și Filosofie din Cluj. Curios: tot cu titlul de "profesor"!

Cauzele îndepărtării lui Lucian Blaga din învățămîntul universitar nu pot fi indicate cu precizie. Cei care au contribuit la aceasta nu mai sunt în viață, iar documentele, probabil, nu mai există. Părerea noastră, deocamdată, este că a fost vorba de trei cauze: 1) Opoziția dintre filosofia marxist-leninistă și cea a lui Blaga; 2) Desființarea catedrei sale, în contextul mai larg al restrukturării învățămîntului universitar; 3) Invidii și ambiții personale. Este oțios a căuta vinovați individuali. Blaga a fost mai degrabă victimă unui sistem, a unei direcții ideologice și culturale greșite și opresante, care și-a găsit, repede și fireșc, executanți al căror zei a depășit uneori chiar intențiile dirigitorilor. Si n-a fost singura victimă. Numele confrăților întru suferință din acei ani sunt prea numeroase și prea cunoscute pentru a le mai însîra. Ceea ce ne rămîne nouă de făcut este de a

restabili și de a afirma adevărul pînă la capăt. Căci, istoria, inclusiv cea literară, nu se poate scrie decât respectînd cu sfîrșenie adevărul.

NOTE:

1. Comunicarea de față este ultima parte a unui studiu amplu, cu același titlu, în curs de pregătire pentru Editura "Dacia".
2. Scrisoare inedită, aflată la B. A. R., inv. 146733.
3. Cursuri politice de marxism-leninism.
4. Acest **Memoriu** a fost redactat în două variante. Prima, a cărei copie se află în posesia noastră, este concepută, parțial, ca o scrisoare deschisă către M. Beniuc. Cea de a doua, în care virulența pamfletară este mult diminuată, a fost publicată parțial de Pavel Tugui ("Manuscriptum", VIII, 1977, nr. 3(28), p. 78—87) și Mircea Zaciu, integral ("Echinox", X, 1978, nr. 6 - 7, p. 18—19, 20).
5. Deoarece Achim Mihu enumera printre cei vinovați de îndepărtarea lui Blaga din învățămînt și un "proector", ne întrebăm: să fi fost, în decembrie 1946, Lucian Blaga împotriva numirii lui Al. Roșca la catedră, fapt care să-i atragă apoi adversitatea acestuia?
6. Prezentate de noi în articolul **Ultimul examen de doctorat al lui Lucian Blaga**, apărut în "Tribuna".
7. Inițial mai fuseseră șterși: Henri Jacquier (Filologie romanică), D. Macrea (Literatură română veche), Mihail Macrea (Arheologie) și Francisc Pall (Istorie universală). Asupra lor s-a revenit, notîndu-se cu cerneală roșie: "bun".

Lucian BLAGA

CUVINTE CĂTRE PATRU PRIETENI

Voi sunteți patru, nu mai mulți,
voi cel din urmă prieteni.

E plină luna sus și e de aur. N-ar fi drept
să n-o privim, cind între noi vorbim
despre o slujbă ce-o aştept.

Viața-ntreașă gînduri am rostit
și cîntecă am spus,
în ele căutîndu-mi vrednicia.
Pîndește-acum de undeva declinul și amînul.
Primejdii fulgeră din Nord, nechez să-aude
de-apocaliptici cai prin nouri sus.
În urmă e tot visul, în față doar destinul.
Mi-e teamă, prieteni, că sfîrșitul
n-am să mi-l pot alege singur. S-ar putea
să cad cu fața-n jos
pe un tărîm netrebnic, rușinos.

Voi patru însă, pomenind de alte fapte,
să mă luati de unde voi fi fost căzut,
pe-un drum de seară sau în miez de noapte
în satul meu pe umeri să mă duceți
întins pe lună ca pe-un scut.

Ana GUTU
Ion GUTU
Chișinău

CONTRASTUL SIMBOLIC ÎN TEXTUL POETIC AL ROMANTICILOR

(Poezia lui Mihai Eminescu
și Victor Hugo)

Particularitățile contrastului în cadrul textului poetic sunt legate nemijlocit de natura acestui sistem complex cu o structură versificată și cu o valoare estetică și expresivă deosebită. Însușirile textului poetic, adică sensibilitatea, sugestivitatea, plasticitatea, concizia, imprimă și procedeelor lingvo-poetice un caracter asociativ și o tendință pronunțată spre simbolizare. Drept exemplu elovent de analiză poate servi opera artistică a poetilor români Mihai Eminescu și Victor Hugo, care au exploatat la maxim contrastul simbolic, astfel încât procedeul în cauză devine la ei preponderent prin excelență. Motivarea acestui fenomen ține de conceptualizarea viziunii lumii: poetul romantic visează infinitul, se scufundă în contemplarea unui ideal inabordabil și inaccesibil, ceea ce trezește, evident, dezgustul față de realitatea înconjurătoare imperfectă și regretul de a viețui pe pămînt. Românticii au nevoie de o mie și una

de culori ale curcubeului pentru a evada în lumea abstracțiilor și sentimentelor, pentru a exprima aparențe că mai concrete ale multiplelor irrealități transcendentale. Anume acest fapt și explică omniprezenta contrastului la orice nivel potențial de analiză a textului poetic: pretextual, intratextual, contextual, intertextual, supratextual.

Elementul lingvo-poetic cel mai eficace și mai expresiv de creare a contrastului la toate nivelurile susmenționate este cuvîntul-simbol, îndeosebi, varianta sa cromatică. Or, simbolul cromatic impune și mai multă intensitate, emotivitate contrastului general al romanticilor, ce poate fi depistat sub diverse forme simbolice, atât explicită: bine — rău, trecut — prezent, tinerețe — bătrînețe, crimă — inocență, pace — revoltă, durere — fericire, cât și implicită: umbră — lumină, pămînt — cer, iarnă — vară, Demon — Duminezeu, noapte — zi. Culoarea cu valoare simbolică este motivat selectată de către românticii Victor Hugo și Mihai Eminescu întru exprimarea unui acord perfect dintre cuvînt și sentiment. Așa ori altfel, cazul textului eminescian și hugolian demonstrează faptul că procedeul contrastului poate să se impună chiar la nivel pretextual, adică în poziția cea mai forte a textului - titlu. Orice text poetic începe de obicei cu titlul avînd funcția de prim semn textual. Iar atunci cînd titlul coincide cu unul din cuvîntele-simboluri larg exploatare în cadrul idiolectului poetic respectiv contrastul capătă un efect esteticostilistic amplificat, cum ar fi Înger și Demon (Eminescu) sau Les rayons et les Ombres (Hugo). Or, contrastul

ideilor simbolizate polivalente (bunătate — răutate, puritate — imoralitate, inocență — culpabilitate, libertate — fatalitate, fericire — tristețe) impune titlului, grație cuvântului-simbol, un caracter asociativ mai vast, mai sugestiv, trezindu-i receptorului o multitudine de imagini, sentimente, emoții eventuale. Fără îndoială, problema interpretului rafinat nu poate fi însă evitată, ultimul manifestându-se după conținutul orizontului său de așteptare sau a competenței enciclopedice respective (slab avizat, avizat, cercetător în domeniul lingvo-poeticii). Oricum, funcția pragmatică sau prelocutivă (de influență asupra cititorului), comunicativă sau informativă (ce comunică o informație anumită), orientativă sau prognostică (ce prognostichează o anumită tonalitate afectivă, expresivă, un țesut lexico-cromatic, conotativ respectiv) a simbolului-titlu contrastiv este net superioară celei realizate de către astfel de titluri ca *Chanson pour faire danser en rond les petits enfants*, *A propos de la loi dite liberté de l'enseignement*, *Pe aceeași ulicioară, În zădar în colbul școlii* ale acelorași autori. Titurile-simboluri contrastive prin șarja estetică-expresivă ce o poartă, lasă multe de descifrat pe seama interpretului chiar și după realizarea raportului tema-rematic, or, decodajul textului poetic, spre deosebire de cel în proză, se bazează pe relații asociative implicate, impuse de structura și conținutul discursului poetic.

La nivel deja **intratextual** contrastul tematic exprimat de simbolul-titlu presupune deseori o preponderență vădită, pe tot parcursul

textului, a antitezei ca procedeu lingvo-poetic. Cazul cel mai elocvent îl constituie textul **Înger și Demon**, a cărui structură conține strofe create completamente pe antiteza simbolică a Îngerului și Demonului: "Ea un înger ce se roagă — El — *un demon ce visează* // Ea o *inimă de aur* — El *un suflet apostat* / El în umbra lui fatală stă-ndărătnic rezemat — / La picioarele Madonei, trișă, sfintă ea, veghează" unde se poate lesne observa și potențialul conotativ al pronumei încadrat activ în apozitia simbolică "inocență calmă" și "rebeliuni reformatoare": "Ea? — *o fiică e de rege, blondă-n diadem de stele*, / Trece-n lume fericită, înger, rege și femeie. / El — *răscosă în popoare a distrugerii scînteie* / Si în inimi pustiute samănă gîndiri rebelle".

Mai mult ca atât, întreg țesutul lexico-stilistic al textului este cuprins în mrejile contrastului simbolic al elementelor constitutive *înger* (puritate, inocență, calm) și *demon* (protest, revoltă, răzvrătire). Fenomenul dat se realizează prin prisma relațiilor paradigmaticce asociative ce vin să se întrunească, pe de o parte, cu simbolizantul *înger* (biserică, icoană, rugăciune, copilă, marmură, fecioară), pe de alta, cu simbolizantul *demon* (întuneric, umbră, noapte, furtună, scînteie). Binevenită este și prezența explicită a simbolizațiilor *sfintă, curată, inocență*, și respectiv, *răscosă, turbăre, rebeliune*, caracterul iterativ al căror contribuie pe deplin la consolidarea opoziției simbolice create. Unele versuri relevă complet semnificația simbolică a componentului autentic *înger*, marcând predilecția autoricească corespunzătoare. *Peste viața-i inocentă*

viața lui (a îngerului — n.n.) *cea sfântă, plană*. Avem în față un conglomerat de simbolizați ce urmăresc scopul de a accentua și reliefa ideea poetică eminesciană (prezența a doi îngeri evidențiază mult mai pregnant atmosfera de inocență și puritate).

Majoritatea procedeelor lingvo-poetice intratextuale sunt exploatațe intentionat în interesul susținerii perpetue a contrastului simbolic ca procedeu dominant. În acest scop pot fi depistate o varietate întreagă de comparații (*o copilă ca un înger, albă ca zăpada iernii, lucie ca apa lină; ca un Demon El veghează, negru ca noaptea*), metafore (cu mîinile de ceară, privirea inocentă; cufundat în întuneric, inimii pustiute, despărțiri de-a vieții valuri), metonimii (a copilei rugăciune tainic un șoptit murmură, gînduri rebele, idei reci, îndrăznețe), cît și oximoronul (amoroasă dulce spaimă), repetitia (contra lumii / Contra legilor ce-s scrise, contra ordinii), hiperbola (între El și între dînsa — / veacuri sunt de cugetare, o istorie, un popor.). Pe tot parcursul textului își prestează cu tot dinadinsul concurșul simbolica cromatică a albului (îngerul) și negrului (demonul), aflată atât în vecinătate directă (Părul său negru ca noaptea peste al marmurei braț alb; Dar prin negurile negre... / Se-apropie argintoasă umbra nalt-a unui înger); cît și distanțată (ca de marmur albă față, aripile-i albe, marmura cea albă și umbra neagră deasă, noaptea neagră, gîndirii negre s.a.). Grație calității estetico-expresive a simbolicii cromatice, cît și valorii semantico-stilistice a procedeelor lingvo-poetice sus numite, funcția coezionii intratextuale

a contrastului simbolic este incontestabilă.

Armonia logico-semantică și estetico-stilistică a simbolului și a conținutului intratextual poate fi uneori violată, atunci cînd se crează efectul aşteptării înșelătoare. Bunăoară, simbolul-titlu eminescian **Noaptea** pronostichează o preponderență a cromaticii sumbe / negre, pe cînd în interiorul textului este omniprezentă simbolica culorii albe / deschise (*albă ca zăpada iernii, ale tale brațe albe, mînuțe albe; lumina cea din soare, clară ca o rază*). Altfel spus, simbolul-titlu poate să se afle în raport de contrast cu țesutul lexico-semantic intratextual.

Spre deosebire de cazurile analizate, contrastul simbolic poate fi înfilnit doar o singură dată în țesutul intratextual, avînd o manifestare episodică sau contextuală (nivelul **contextual** de analiză). Exemple de acest fel ne oferă textele eminesciene **Făt-Frumos din tei** (Zugrăvește umbre negre / Pe cîmp alb ca de zăpadă), **Din valurile vremii** (Și fața străvezie ca față albei seri — / Slăbită e de umbra duioaselor dureri); hugolienele **Coccinelle** (Les bêtes sont au bon Dieu; / Mais la betise est à l'homme), unde contrastul simbolic nu influențează plenipotențial asupra conținutului textual, ci vine să susțină o idee poetică sau are rolul de supliment al unor procedee lingvo-poetice dominante.

Nivelul de analiză superior tuturor celorlalte este cel **intertextual**, adică este vorba de situația cînd contrastul simbolic este propriu unui întreg ciclu sau unei întregi culegeri de texte. O astfel de posibilitate este deja oferită de poezia hugoliană, care apare în mod

metodologic încheiată și motivată structurată în cicluri cu denumiri și epigrafe, precedate de propriile introduceri. Într-un astfel de intertext precum este *Les Lumières et les Ombres* (de fapt ca și în *Contemplations: Autrefois. Aujourd'hui, Les chansons des rues et des bois: Jeunesse. Sagesse*) contrastul își extinde valoarea semantico-simbolică în funcție de alte texte, textul și intertextul fiind variante ale aceleiași structuri poetice. Este operant să admitem că intertextul presupune o serie de relații sau raporturi mai complexe, mai vaste între elementele sale constitutive. În primul rînd, se evidențiază interdependența formal-tematică a unicului titlu intertextual cu celelalte titluri textuale, ceea ce armonizează o parte din ele cu cuvîntul-simbol *lumière* (*spectacle rassurant, guitare, autre guitare*), iar cealaltă parte (*Tristesse d'Olympio, Océane nox*) cu lexemul-simbol *ombre*. În al doilea rînd, se impune caracterul mai mult sau mai puțin constant, chiar unificat al relațiilor lexicoc-semantice, cromaticice, simbolice din conținutul intertextual.

Simbolica titlului dictează antiteză tematică bine — rău, fericire ideală — tristețe fatală, libertate — fatalitate întrregului ciclu textual. Coeziunea, deja ea intertextuală, este realizată de contrastul simbolic prin zeluierea lexemelor-simboluri *ombre, rayon* pe parcursul intertextului, prin permanența valorilor lor semantico-stilistice și a calităților lor emotiv-expresive ca determinante intertextuale. Incluși în circuitul intertextual, compoñenții antitetici supuși analizei obțin un anturaj semantico-simbolic de manifestare mult mai vast. Pe lîndă cîmpul

pluridimensional al posibilităților combinatorii sintagmatice ce permit variațe caracteristice substanțiale ale cuvintelor-simboluri contrastante, este multilateral exploatață paradigmatica sinonimico-asociativă atât cu caracter conotativ-pozițiv: *rayon, soleil, ciel, lumière, aube, étoile, jour, ange, Dieu*, cât și conotativ-negativ: *ombre, nuit, l'abou, soir, enfer, péché, Démon*. Contrastul romantic dintre cer (fericirea veșnică) și pămînt (realitatea trist obscură) poate fi preluat sub formă directă în interiorul unui text (*le ciel qui teint les eaux à peine remuées, / Avec tous ses rayons et toutes ses nuées, / Et la vase — fond morné, affreux, sombre et dormant, / Ou les reptiles noirs fourmillent vaguement*) sau poate transfigurat de către simboliză, adică de lexemele ce decodează semnificația simbolică a componentului *rayon joie, vie, douceur, bonheur, innocence, pureté și ombre — douleur, tristesse, mort, solitude* de-a lungul ariei intertextuale. De la un text la altul opoziția simbolică e susținută de cromatica antitetică constantă în varianta culorilor *azur* (*flot azur, pays d'azur, lac d'azur, ciels azurés, vagues azurées, azur sans bornes*) și *noir* (*flot noir, noirs décombres, ciel noir, songe noir, pain noir, champs noirs*). Partea leului și revine deseori culorii negre / sumbre, care atinge punctul său culminant în incinta textelor *Tristesse de l'Olympio* și *Océano nox*, implicând unor versuri caracter axiomatic: *Le temps qui sur toute ombre enverse une plus noire, / Sur le sombre Océan gatte le sombre oubli* (*Océano nox*).

Nivelul suprarectal de analiză face abstracție de toate cele precedente deoarece poartă un caracter

generalizator conclusiv, și permit să le depășească și ne introduce în întreaga creație autoricească, mai mult decât astăzi, în sistemul literar și în epocă istorică respectivă. Lacan vorbind, vede că depinde valoarea simbolică a contrastului cromatic individual al romanticilor azur — noir sau albăstru — negru este insuficient să te limitezi la un anumit text eminescian (Demonești, Eco, Antropomorfism, La răutarea Scherezadei) sau un intertext hugolian (Contes à Platanes, Chansons des rues et des Bois, Orientales). Contrastul simbolic supratextual fortreză investigatorul că pătrindă în resorturile laboratorului poetic cea ce îi permite să conchidă că eminescianul în cauză nu este doar de romanic eminesciană sau hugoliană, ci caracterizează într-un sistem romanic și concepția lui estetică despre lumea înconjurătoare. Adică contrastul simbolic supratextual fie tradițional-cromatic alb — negru blanc — noir, fie cromatic individual albăstru / azur — negru, bleu / azur — noir, fie propriul lumină — umbră, lumière — ombre. Aceasta sează întreaga operă eminesciană și hugoliană, convenind aducerii conceptualizării romantice a realității obiective în toată complexitatea ei contradictorie. Or, după cum susțineau romantiții însăși "În literatură, ca și în orice lucru, nu există decât bine și rău, frumos și urât, adevărat și fals" (Victor Hugo). Această dorință de a lega cerul și pământul, de a plonja în profunzimile răului și de a se înălța apoi spre sublimitățile cerești constituie esența esteticii romantice și explică predilecția vădită față de contrastul simbolic ca procedeu lingvo-poetic de

bază și lată a originea inspirației întregului sistem literar.

În final încerc să menționăm că toate nivelsurile potențiale de analiză textuală presupun, desigur, o competență interpretativă rafinată cu trevere în crescendo de la un receptor slab avizat / avizat (nivelsurile pretextuale — înfrățeațial cu multe rezerve) spre un investigător rafinat în domeniul lingvo-poetic (niveliile intertextual-supratextual).

Reflexe ale domnitorului

„...căci, după tarii cunoscute pe vremea vîntului, se scria săt de înalt. El nu aștepta curățat să fie îsa", se spunea și curățat sătăra să facă, să, era bun și ușor, ca o femeie săfăiușă să cumpăreă; era frumos. De jînd am început să astergem săt de curățuri pe hîrtie, să adunem și pe copii, curățul vorbită neugrat de înțeleș. De cele mai multe ori nu vorbeam să adevăram, scripim. Numai că, de vreme ce am lăsat curățul de răția lui, în tăvoarea curățului scriș, sătem datori, prin curățele scrise, printr-oții ușoară, să regăsim răția curățului, demnitatea, răspunderea, frumusețea lui, ieșind astfel din crăpătură.

Constantin NOICA

Ion NUTĂ
Iași

ALEXEI MATEEVICI ȘI SĂRBĂTORILE DE IARNĂ ALE ROMÂNIILOR

Alexei Mateevici a rămas cunoscut în literatura română mai ales ca poet, autor, printre altele, al acelei nemuritoare poezii, **Limba noastră**, imn de izbîndă și durere al neamului, odă închinată graiului țării, pîns al unei națiuni care la 1917 își căuta demnitatea și spera profund în triumful rațiunii.

Se știe de ascemenea că poëtul a avut și alte multiple preocupări, că a fost un excelent traducător din lirica rusă (Pușkin, Lermontov, Tiutcev, Maikov, Fet, Nikitin, Derjavin și.a.), un pasionat culegător de folclor, care a publicat nenumărate studii și articole în probleme legate de cultura, istoria și viața cotidiană a românilor.

Cele mai importante dintre acestea sunt, fără îndoială, cele consacrate folcloristicii, pornite din interesul și dragostea sa pentru creațiile populare: "M-a atras totdeauna cu o putere deosebită folclorul românilor noștri, datinile, povestile strămoșilor, frumoasele legende și cîntecele poporane...", mărturiscea Mateevici într-o scrisoare adresată lui Ioan Bianu și expediată din Kiev, la 10 aprilie 1913 (publicată inițial în "Viața Basarabiei", noiembrie — decembrie 1940).

Intenționa chiar să-și dea licență cu lucrarea intitulată **Elementele religioase ale folclorului moldovenesc**, pentru care începe o asiduă documentare, punînd accentul pe materialul bibliografic românesc, o parte din acesta fiindu-i pus la dispoziție de cîțiva cărturari, unii folcloriști din țară (amânunțe, în aceeași scrisoare către Ioan Bianu; vezi și alte date, într-o scrisoare către Artur Gorovei, expediată din Kiev, la 8 mai 1913, și publicată pentru prima dată tot în "Viața Basarabiei", noiembrie — decembrie, 1940; tot aici trebuie precizat că, într-o scrisoare către Simeon Murafa, din aprilie 1913, publicată de Paul Vataman, în volumul **Figuri sorocene**, p. 42-43, titlul lucrării de licență era **Elementele religioase în poezia moldovenească populară**, pentru care avea nevoie, de la Ștefan Ciobanu, de "cărticelele sale despre Maica Domnului, precum și cărțile românești folosite pentru această teză").

Înainte de această dată, cînd solicita, din diverse părți, materiale folcloristice și istorice, Mateevici publicase deja cîteva articole la temă în "Basarabia" (1906 — 1907), "Luminătorul" și "Buletinul Eparhiei Chișinăului" (în limba rusă), cele mai multe referitoare la obiceiurile de familie sau aspecte ale creației populare.

În studiile în care analizează aceste creații populare, Mateevici a fost preocupat și de alte probleme, printre care acelea privind obiceiurile calendaristice, dînd o importanță cuvenită celor două mari sărbători de iarnă ale românilor: **Crăciunul și Anul Nou**.

Un prim articol, semnat de Alecu Mateescu, este intitulat **Colindele Crăciunului** și a fost publicat inițial

în "Basarabia", din 25 decembrie 1906.

După ce nu se prezintă atmosfera generală a satului și a oamenilor care trăiesc aici, dimineața mari sărbători, Crăciunul (pregătirea unor străve mai alese, mai deosebite; ordinea pe care o fac femeile în casă, iar bărbații pe afară, ca să întămpine cum se cuvine Crăciunul; grija copiilor și a flăcăilor de a învăța colinde căi mai frumoase etc.), se fac succinte observații legate de această temă pe baza a trei colinde culese de Mateevici.

Ideea centrală a articolului este că, în limbi mari, colindele au la bază un caracter religios, dar în multe dintre ele apar fapte și personaje din popor, personaje specifice lumii satului, nota esențială fiind dată de aspectul laic al acestora.

Creatorul anonim a intervenit adesea în textul original, oricând a considerat că este necesar să se adauge sau să se schimbe ceva, că poate fi modificat conținutul operei respective, umanizând istorisirile luate din Evanghelie, personajele lor (Crăciun, Ajun, Hristos, Maica Domnului) devenind pământeni, oameni ca toți ceilalți, comportându-se ca atare. Ei locuiesc în case țărănești, frumoase și primitoare, trăiesc și petrec laolaltă cu oamenii satului, participă la toate activitățile lor.

Prin exemple concrete Mateevici scoate și mai clar în evidență acest "amestec de povestiri luate din cărțile bisericicești" cu chipurile făcute de mintea țărănumișilor moldoveani sau, mai bine zis, stăcărarea poveștilor din viața lui Hristos prin înțelegerile și, îndeobște, prin viața sufletească a moldoveanului basarabeancă, rolul poetului popular în schimbarea și definitivarea unei creații atât de

răspindite și atât de caracteristice poporului român.

În una din colinde ("Ale cui curți aceste înalte / Domn, Domn! / De-s cu ceriul asamăname — / Domn, Domn din cer! De sub nouă merg cu tunuri, / De sub stele cu zăbrele" etc.) sărbătorile de Ajun și de Crăciun sunt înfățișate în chipuri de oameni. Aceștia sunt "domni" sau "cuconi mari", care au doamne numite Ajuneasa și Crăciuneasa ("Jos, mai jos, în cap de masă / Șade doamna Crăciuneasa / Și cu sora Ajuneasa"). Locuința lor este una pământeană, cu flori și ierburi, "cu acea înțelegere despre casele boierilor mari, care se află în mintea plugarului moldovean (casa-i împodobită cu flori și cu ierburi)".

În opozitie cu această colindă, unde "găsim foarte puține lucruri luate din cărțile bisericicești" și în care "Aproape toate sunt făcute de însuși norodul nostru", în altele sunt mai evidente elementele religioase, ele fiind "povestiri din Evanghelie, bineînțeles, schimbate" ("Bucură-te, sfântă cruce! / Bucură-te, armă sfântă, / Bucură-te, — Iunca-ți cîntă / Și-ți cîntă glasul cu jale, / Iuda pe Hristos l-a prins, / Și l-a prins și l-a legat, / Sus pe cruce l-a suit, / Ș-acolo l-a răstignit" etc.).

Autorul nu uită să amintească, în afara originii și conținutului colindelor, frumusețea acestora, a "cuvintelor și a versului", valoarea artistică și istorică, răspîndirea lor, care, de exemplu, în comparație cu obiceiul mersului cu steaua, practicat în aceeași perioadă a anului, "este mult mai obișnuită și mai în duhul norodului", pentru că, "cei ce umblă cu steaua cîntă mai cu seamă cîntecă bisericicești sau în duhul bisericei".

Finalul articolului scoate pe prim plan concluzia că aceste opere,

colindele, "alcătuiesc cea mai de căpetenie petrecere de Crăciun a moldoveanului, care este iubitor de frumusață și de cîntare frumoasă".

În afara acestui articol teoretic, Mateevici, un constant culegător de folclor, publică și 6 colinde, reunite sub titlul **Cîteva colinde la Sf. Crăciun (adunate din norod)**, apărute în "Luminătorul" din decembrie 1912.

Unele dintre acestea amintesc despre nașterea lui Hristos ("Sculați, stăpîni, nu dormiți,... / Că vă vine Nașterea, / O naștere de Împărat / A lui Hristos cel Luminat / În giulgiuri înfășat" etc.), iar altele povestesc răstignirea și moartea Mîntuitorului ("Groapa-n piatră i-au săpat / Si acolo l-au îngropat"), amintesc numele lui Dumnezeu și pe acela al unor sfinți, "aşa cum le înfilneşte norodul moldovenesc", uneori cu interpretări greșite, neconforme cu datele oferite de biserică ("Din Maica Precista s-au născut / Domnul Hristos pe pămînt" sau: "Lîngă Bunul Dumnezeu / Șede moșul, moș Crăciun, / Șede sfint, sfîntul Ștefan" etc.).

Toate aceste fapte îl determină pe Mateevici să conchidă: "Colindelc deci numai ne arată cum își închipuieste norodul prost adevărurile creștinești, dar nu pot să ne deie aceste adevăruri în toată întregimea lor".

Sînt opere de o frumusețe aparte, care scot în relief valoarea liricii noastre populare și aduc în prim-plan gustul artistic al unui mare poet.

Într-un articol special, cu caracter istoric și lingvistic, **De unde vine numirea nașterii Mîntuitorului nostru — Crăciun?** publicat în "Luminătorul", din decembrie 1912, Mateevici analizează și propune etimologia cuvîntului. După ce arată

vechimea termenului și aria de circulație a acestuia, sensurile lui și semnificația creștină a cuvîntului, discută și presupune că ar deveni "din latinescul *incarnatio*, ceea ce vrea să zică *încărnare, intrupare* (venirea în timp a Domnului nostru Iisus Hristos)".

Un alt articol interesant se intitulează **Sfîntul Vasile — Anul Nou în obiceiurile moldovenilor basarabeni**, semnat tot de Alecu Mateescu și publicat pentru prima dată în "Basarabia" din 1 ianuarie 1907.

Aici Mateevici trecea sumar în revistă pregătirile din preajma Anului Nou, în special cele ale copiilor și flăcăilor, pentru a întîmpina și cinsti "sărbătoarea plugarului moldovean": "hăitorii sau plugarii", care "vestesc sosirea Anului Nou — a Sfîntului Vasile", cel ce "să înfățișază în chipul unui plugar român puternic, voinic și tînăr, care face minuni cu vrednicile sale plugărești"; diversele tipuri de urat și caracteristica lor (mai întîi, hăitul copiilor, "cu clopoței, cu prajini lungi, crăcanate la vîrf, ca să samene cu plugul", și apoi, în amurgit, flăcăii, al căror urat "este mai frumos decît al băieților, care mai adeseori strică cuvîntele, neprîcepînd bine înțelesul lor sau chiar le uită și nu le spun toate").

Acest articol prezintă o importanță aparte mai ales datorită faptului că aici Mateevici publică un "hăit flăcăiesc", un plugușor considerat de către autor "a fi unul din cele mai frumoase", iar de unii specialiști drept o primă variantă a hăiturii tip.

Este povestită aici întreaga muncă a țăranului dintr-un an, de la arat și semănat pînă la coptul pîinii și colacului pentru urători, greutățile și

bucuriile acestei indeletniciiri. "Vedem că în hăitul adus aici, precizează Mateevici, se povestește toată istoria muncii plugarului și a facerii pînii până la coacerea colacului "zahăruit" și "îndulcit" pentru "plugărași". Tăranul nostru basarabean, înfîlnind Anul Nou, se gîndește înainte de toate la roada acestui an și la munca cîmpului; în mintea lui toată fericirea ce-o aduce anul viitor stă numai în pîine, cum și este în adevăr".

După ce se poartă sumare discuții privind deosebirile dintre "hăitul" copiilor și cele al flăcăilor, se amintește despre **semănatul** de a doua zi după hăit, "chiar de Anul Nou" cu "grîu, cu orz, cu păpușoi" și se trage concluzia că "și sărbătoarea Sfintului Vasile, stăpînul plugarilor, este cu totul plugărească, țărânească, iar nu boiercască", că urările făcute în această zi dau tăranului român speranța la "pîne multă, și frumoasă de la Sfîntul Vasile, stăpînul plugarilor".

Problema aceasta a fost reluată de către Al. Mateevici cîțiva ani mai tîrziu, cînd a publicat în "Luminătorul" patru articole intitulate **Anul Nou** (ianuarie 1910 și 1911) și **Cu Anul Nou** (ianuarie 1912 și 1913), în care se fac doar simple prezenteri, constatări, bilanțuri și urări, adresate cititorului, pentru anul următor. Un alt scurt articol, **Cum petrecem noi sărbătorile** ("Luminătorul", decembrie 1912), nu prezintă un interes deosebit.

Ultimul articol din acest domeniu este intitulat **Anul Nou la moldoveni** și a fost publicat în limba rusă ("Buletinul Eparhiei Chișinăului", nr. 47 și 48, din noiembrie 1915; nr. 5, 8, 9 din ianuarie 1916). Aici, după observații generale și cîteva precizări

de același natură, reluări din articolul apărut anterior în "Basarabia", sînt publicate, printre altele, în limbile română și rusă, două plugușoare, o "urare cu semănătul" și sînt descrise unele superstiții și credințe legate de Ajun și Anul Nou.

Acste studii teoretice, precum și operele culese din literatura populară, sînt realizări demne de toată atenția; ele evidențiază maritele lui Mateevici, rolul său în evoluția folcloristică românești.

Reflexe ale eternității

Predominator în literatura cultă, optimismul e stăpîn nemărginit în literatura cea poporană. Un popor poate să fie oricît de asuprit, poate să fie oricît de martirizat și, totuși, el nu e pesimist niciodată, ci totdeauna crede și speră într-o îndreptare pe pămînt. În povești, în legende, în cîntece poporane eroii se luptă, eroii suferă, eroii trece prin piedici peste piedici, dar nu se sperie de nimic, înfruntă primejdia, merge înainte, merge cît merge, rabdă și biruiesc.

Bogdan-Petricicu HASDEU

Anca
ANDREI-FANE
Bucureşti

LEGENDE TOPONIMICE IALOMIȚENE

"Toponimia, — scria I. Iordan — este istoria nescrisă a unui popor, o adevărată arhivă unde se păstrează amintirea atîtor evenimente, întîmplări și sapte, mai mult sau mai puțin vechi, sau importante, care s-au petrecut de-a lungul timpurilor și au impresionat într-un chip oarecare susținutul popular. Tot felul de momente din viața unei colectivități umane istorice (în sens strict), sociale, economice, politice, psihologice, găsesc ecou adesea foarte prelungit, uneori permanent și definitiv, în toponimie" (1).

Acordind o importanță deosebită toponimiei în cunoașterea istoriei unui popor, Ion Donat a subliniat valoarea deosebită a materialului toponomic: "Numele de locuri pot ajuta și la orientarea pe teren a unor cercetări de dialectologie, etnografie și arheologie, căci există posibilitatea ca în ariile cu nume topice de o anumită origine să se conserve pînă astăzi elemente de limbă și de cultură materială, sau să se găsească în pămînt resturi arheologice de aceeași origine cu toponimicele" (2).

Şesul străbătut de rîul Ialomița, de la Urziceni pînă la vârsare, adică

o parte din Cîmpia română "se însășează, prin caracterele sale fizice și biogeografice, ca un golf înaintat al stepei de la nordul Mării Negre. În evul mediu, pe aici a fost drumul de invazie către Imperiul bizantin, urmat de populațiile din Asia; iar la sfîrșitul migrațiilor, într-un punct apropiat, la Milcova există un episcopat catolic pentru cumani, ceea ce ne arată că aceștia au poposit o vreme în cîmpia de la Dunărea de jos. Sub Mircea cel Bătrîn, aici sau în regiuni vecine vor fi fost "Pările tătărești" din titlul voievodatului. Zona a avut, pînă tîrziu, o populație rară și neașezată, cum se vede din numărul foarte mare de sate dispărute. Toponimia însăși este de câteva ori mai rară decît în zonele de munte, căci în stepă, dacă nu intervine acțiunea omului, se găsesc puține elemente care pot căpăta un nume" (3). Din această cauză și din cauza modificărilor adînci din viața satului ialomițean este necesară strîngerea întregului material toponomic de pe aceste meleaguri.

Pentru a realiza un studiu amplu și complex, trebuie să se cunoască la față locului poziția, forma și vecinătatea fiecărei realități toponimice. Acesteia trebuie să i se adauge folosirea informațiilor locuitorilor cu privire la originea sau istoria unor nume de locuri. Aici mai mult ca în oricare altă zonă a țării, de un real folos săt mai ales legendele care circulă de secole prin viu grai. Unele pot fi confirmate de cercetările istorice, altele săt fie un joc al fabulației folclorice, fie creații ale unor locuitori. Bineînțeles, că aceste informații trebuie verificate critic. Cînd se sprijină pe un adevăr istoric,

atestat documentar, ele ne pot ajuta la aflarea unei etimologii.

În continuare, vom vorbi pe scurt de cîteva din aceste legende care, verificate, contribuie la aflarea originii toponimului respectiv.

Dor-mărunt, comună în jud. Ialomița. Pe vatra satului, prin anul 1848 un bătrân, numit moș Oprea Doru cel mărunt și-a construit un bordel și o cîrciumă, mai mult un han, unde poposeau negustorii cu mărfuri, fie de la Călărași, fie de la Brăila spre București. Cu timpul, în jurul acestuia, și alții au mai construit bordeie și lucrau pămîntul moșiei ce aparținea Elenei C. Cornescu din București. Astfel, aici s-a dezvoltat un sat, iar moșia a fost lăsată moștenire oamenilor din sat de proprietărea moșiei.

Valea Baba Ana este numită după numele unei ciobănițe venită de la munte și care s-a așezat în părțile aceleia.

Satul **Marsilieni** își are originea în numele fostului proprietar, doctorul Marșil. Acest procedeu este des întîlnit în toponimia din Bărăgan.

Satul **Perișoru** s-a numit aşa de la singurul păr sălbatic existent în acel loc.

Grindul Comorii numit aşa de la grind — un teren ridicat, neinundat niciodată — unde, spune legenda, se depozita sarea adusă din Moldova și tot aici 3 haiduci își îngropaseră sacii de aur, fiind ferit de inundații.

Locuitorii satului **Rovine**, din patriotism local, cred că binecunoscuta bătălie a lui Mircea cel Bătrân a avut loc la ei în sat. Rămîne nejustificată, deoarece, în primul rînd, numele satului a fost dat mult mai tîrziu, la o nouă împărțire teritorial-

administrativă cînd comuniștii, veniți la putere, au început să schimbe toate denumirile care nu le plăceau cum sună. Sînt multe exemple de acest fel, cum ar fi **Pribegi** (4), **Netoți**, **Tîrle**, **Afumați**, **Merlari**, care au fost înlocuite cu denumiri noi, fie nume istorice, fie specifice "democrației populare" instaurate: **Înfrățirea**, **Stejarul**, **Mircea cel Bătrân**, **Rovine**, **23 August** etc.

În toponimia din Bărăgan sînt frecvente și dubletele toponimice: satul de la cîmpie (sau o parte) repetă numele satului de la deal sau de la munte, de unde au venit locuitorii, sau la numele respectiv se adaugă, pentru localnici **Pămîneni**, iar pentru cei veniți de la munte, calificativul **Ungureni** sau de cele mai multe ori **Munteni**. În satul **Munteni Buzău** sînt ciobani veniți în căutare de noi pășuni din zona Buzăului.

Deci, de multe ori, numele date diverselor locuri, în special localităților sunt, la drept vorbind, simple "porecle" calificative, aducînd aminte de originea sau soarta unor grupuri de oameni, deosebindu-se astfel între ele satele de "moșneni" de cele de "clăcași", a celor de "ungureni", "munteni", "pămîneni", adăugîndu-se și **Risipiți**, **Slobozia**, **Tîrlași**, **Afumați**, **Lăcosteni**, **Merlari**, **Cojani**, **Ogretineni**, **Băjenari**, **Pribegi** etc.

În concluzie, toponimia unei zone nu trebuie interpretată numai ca o imagine descriptivă a locului, ci și ca istorie a acestuia. Numele localităților sau al părților de sate sunt de cele mai multe ori legate de fapte social-istorice, dintre care unele bițe atestate documentar. Numai pe baza unor serioase cunoștințe istorice și

geografice, prin urmărirea vechilor forme atestate cronologic în documente de natură diversă, prin supunerca legendelor (5) populare unui examen atent și prin cunoașterea particularităților grajului regiunii respective, pot fi stabilite pentru numele de locuri din acea regiune, etimologii corecte.

Tinând cont de statutul lor semiotico-pragmatic foarte specific, numele de locuri sunt implicate în numeroase domenii de comunicare, ceea ce impune cercetării științifice onomasticice un sens larg. Ea ține cont de numeroasele discipline diferite de cca lingvistică, care concură. Geografia, istoria, sociologia, etnologia, filozofia, semiotica, cercetările proto și paleoistorice participă și ele la cercetarea onomastică.

În fond putem conculde că cercetarea onomastică este o știință cu drept deplin, cu legile și metodele sale, dar ea nu este însă instituționalizată pînă în prezent.

NOTE:

1. Iorgu Iordan, **Toponimia românească**, 1963, București, pag. 2.
2. I. Donat, **Considerații istorice asupra toponimiei românești (I)** în LR, 1964, 6, pag. 616 și **Pentru un dicționar toponomic**, LR, 2, 1968, pag. 146.
3. Ion Donat, **Pentru un dicționar toponomic român**, în LR, nr. 2, 1968, pag. 146
4. Despre acestea vezi și Anca Andrei-Fanea, **Pribegi sau Stejarul** în "Dreptatea" din 30 iunie 1990.
5. Legendele au fost culese în anul 1968, cînd ne-am deplasat în județul Ialomița, pentru efectuarea ancheteilor toponimice. Anchetele au fost conduse de regretatul Ion Donat, pe atunci șeful Sectorului de Onomastică din cadrul Institutului de Lingvistică din București.

ANEXE

LEGENDA CU PRIVIRE LA TOPONIMIA COMUNEI DOR-MĂRUNT

Cam prin 1848, pe locul unde se află azi satul Dor Mărunt, un om cu numele de Oprea, și-a construit un bordei la circa 150 m spre miază-zii de locul unde se află astăzi biserica, ridicată pe locul vechii biserici de lemn care fusese distrusă de un incendiu.

Terenul aparținea moșiei Piersica Mierlari.

Bordeiul a fost săpat în pămînt, și căpriorit cu lemn, și acoperit cu buruieni. În loc de fereastră a pus o piele de animal domestic, ciuruită, ca să străbată lumina zilei în bordei.

Cu timpul, în jurul acestui bordei s-au mai făcut și altele, iar moș Oprea a deschis aci o circumă, la care poposeau negustorii care transportau mărfuri, fie de la Călărași, fie de la Brăila spre București.

În dorință de a ajunge mai repede oamenii pronunțau mereu cuvintele:

"De-am ajunge mai repede la moș Doru cel mărunt"; de aici se zice că și-a luat numele satul Dor Mărunt.

Cu timpul a crescut numărul familiilor, care s-au stabilit în jurul bordeiului și care lucrau pămîntul moșiei, proprietate a doamnei Elena Cornescu.

Documentele spun că în anul 1864 un număr de circa șapte familii au fost împroprietărite de domnitorul Alexandru Ioan Cuza.

De atunci comuna a cunoscut o continuă dezvoltare economică pînă în ziua de azi.

VALEA BABA ANA

Se spune că pe aceste meleaguri cu mulți ani în urmă s-ar fi stabilit o păstorită venită de la munte pe care o chema Ana. Ea venise cu o turmă mare de oi. Văzând pășuni bogate, această păstorită a rămas foată vara și toamna cu oiile sale, iar cind a venit iarna ea și-a aranjat adăpostul pentru oiile sale, că se întăresese bine cu locuitorii din aceste meleaguri. Ana își instalase adăposturile pentru oi pe o vale largă, prin mijlocul căreia se seurgea o apă care avea legătură cu Moșieștea de astăzi. Valea era ferită de vînturi aspru și iernii din Bărăgan — aceasta a făcut-o pe păstorită să rămână mai departe aici. De-o parte și de alta a văii se întindeau pământuri roditoare cît vezi cu ochii. Astăzi aceste pământuri aparțin comunelor Ulmu, Plevna și Vlad Tepeș — Ana a rămas acolo mulți ani la rînd pînă la adînci bătrînești; și ajuns foarte bogată. Ana nu se căsătorise niciodată, și era bună cu oamenii cu care a avut de-a face. După moartea ei locuitorii au denumit locul pe unde trăise — Valea Baba Ana. De atunci și pînă astăzi s-a păstrat această denumire și în documentul primăriei, căci oamenii care aveau pămînt acolo spuneau că merg pe Valea Baba Ana.

MARSILIENI

Acum două sute de ani pe malul drept al Ialomiței se găsea un sat mic ce se numea Dîlga, iar unde acum se găsește satul nostru își avea moșia un doctor, Marsil.

Într-un an ploios apă Ialomiței, crescînd foarte mult, a ieșit din albia sa și a inundat satul, provocînd mari pagube sătenilor.

Doctorul Marsil impresionat de ucoarocirea ce s-a abătut asupra acestor oameni, s-a gîndit să-i ajute, aducîndu-i pe moșia lui și dîndu-le cîte o bucată de pămînt, ridicîndu-le și o biserică, ce se mai află astăzi în sat.

În concluzie, putem afirma că numele acestui sat i-a fost dat după numele doctorului Marsil, care și avea moșia în aceste locuri.

DE UNDE VINE NUMELE COMUNEI NOASTRE

Se spune că acum 80—100 de ani în urmă, actuala vatră a satului era înconjurată de trei tîrle: Perișoru, Puțul Grecului și Cialîcu.

Cei care munceau la tîrle își făceau bordei (astăzi mai sunt pe izlaz urmele gropilor, drept mărturie), și rămîneau aici și după plecarea arendașilor și a boierului, care nu erau numai români ci și de alte naționalități. Astfel au rămas prin locurile astea tîrlașii de la Puțul grecului, numiți aşa după puțul ce-l făcuse un arădean grec, căci pe vremea aceea numai boierii și arendașii puteau face o fintină. La un kilometru spre nord de Puțul grecului se mai află o tîrlă locuită de argați și clăcași, numită Berlești-Popești. Lîngă bordeiele și colibele locuitorilor acestei tîrle s-a așezat, într-o zi, un cioban de prin Ardeal și pentru că era om gospodar, dar și pentru că era obișnuit să vadă grădini și pomi ca în satul de bătină, sădi în jurul așezării niște pui de peri. Se zice că de la acești peri se trage numele comunei Perișoru.

Dar numele comunei mai este explicat de unii bătrîni ai satului în alt fel. Ei spun că primii locuitori ai satului au venit aici pentru pămînt. Unii erau din actualul județ Prahova, alții de aici, din Bărăgan. S-ar fi stabilit pe locul unde astăzi este izlazul și unde au mai rămas

încă gropile bordelor. Când au venit aici nu au găsit decât un loc pustiu năpădit de scaie și alte ierburi; pe totă întinderea nu era decât un singur pom, acesta era un părăsită. Pământul era al unui grec despre al cărui nume nimenei nu își mai amintește. Tânării au curățat locul de scaie și au ajuns argătii și clăcașii boierului, care era mai mult plecat. Mai tîrziu, cînd după împroprietărire au părăsit bordurile de pe izlaz și s-au instalat pe locul unde astăzi se întinde satul, s-au împărțit în trei grupe: cei care veniseră de la Mănechin Pământeni și Ungureni s-au așezat în N—V, cei care veniseră de la Ogretin s-au așezat în N—E, iar cojanii s-au așezat în S. Satul întemeiat s-a numit Perișoru, de la părul pe care l-au găsit cînd au venit, pentru că în afară de acest păr nu mai erau pomi pe totă întinderea.

Dar în vorbirea locuitorilor au rămas expresii ca: "*mă duc pe la mînecerie*" sau "*pe la ogrețineni*", "... *pe la cojani*". Cele trei părți ale satului sunt distințe, iar la marginea satului (în partea de nord a comunei), o plantăție de săcumi și peri desparte actuala vatră a satului de vechea vatră a satului alcătuit dintr-o îngrămadire de bordeie de la care nu au rămas decât gropile.

există și acum. Ei ar fi străns de la boieri bani de aur cît ar duce trei căi. În baltă era stufăriș și ierburi înalte așa că ei nu puteau fi găsiți. Ei au îngropat sacii cu aur în apropierea colibei. Descoperiți, ei au fugit în altă parte și aurul lor a rămas îngropat pe grind, fără să se știe precis locul. De aceea îi spune acestui teren mai ridicat, ferit de inundații, "Grindu Comorii".

GRINDU COMORII (LEGENDĂ)

În baltă, la cîțiva km. de satul Ciocănești există un grind care se cheamă "Grindul Comorii". Aici terenul este mai ridicat și cînd veneau apele nu era inundat. Pe vremuri aici se depozita sare adusă din Moldova, ca să fie trecută peste Dunăre, la turci. Span bătrînii că înainte vreme se acuzașera aici haiduci care își făcuseră un adăpost în apropiere de groapa "Flocoasa", care

Reflexe ale eternității

În limbă o naștere se privește pe sine însăși într-o lungă galerie de portrete din epocă în epocă, unele ceva mai stânse de vechime sau de împrejurări, dar în care, totuși, ea își recunoaște pe deplin individualitatea.

Bogdan Petriceicu HASDEU

Lucian BLAGA

ÎNCHEIERE

Frate, o boală invinsă și se pare orice carte.
Dar cel ce îți-a vorbit e în pămînt.
E în apă. E în vînt.
Sau mai departe.

Cu foaia aceasta închid porțile și trag cheile.
Sunt undeva jos sau undeva sus.
Tu stinge-ți luminarea și-ntreabă-te:
taina trăită unde s-a dus?

Ți-a mai rămas în urechi vreun cuvînt?
De la basmul singelui spus
întoarce-ți sufletul către perete
și lacrima către apus.

CONGRESUL ACADEMIEI AMERICANO-ROMÂNE DE ȘTIINȚE ȘI ARTE LA CHIȘINĂU

Araji trecut a avut loc la Chișinău, capitala Republicii Moldova, cel de al patrulea Congres Internațional (al 18-lea Congres anual) ai Academiei Americano-Române de Științe și Arte (ARA). La lucrările Congresului, inaugurate în marea sală a Teatrului de Operă, au participat aproape 2000 de persoane, membri de onoare, membri și membri asociați ai ARA, oameni de știință și cultură din Statele Unite și Europa (caspeți din 10 țări ale lumii), conducerile Academiei Române, Academicii de Științe a Republicii Moldova, reprezentanți a numeroase organizații din cele trei țări, printre care "Pro Basarabia" și "Pro Bucovina", membri ai corpului diplomatic, ziariști, echipe ale Televiziunii din București, Chișinău, ale posturilor de radio "România", "Vocea Americii" și "Europa liberă", reprezentanți ai unor fundații internaționale și locale, printre care fundația "Basarabia", fundația "SOROS", Universitatea Liberă Internațională din Republica Moldova, care au sprijinit și finanțat acest eveniment.

Congresul a fost deschis de academicianul Andrei Andrieș, președintele Academiei de Științe a Republicii Moldova, care a rostit un cuvînt de bun sosit oaspeților, subliniind caracterul nu numai de lucru, ci și de sărbătoare al evenimentului, importanța sa istorică pentru spiritualitatea românească de pretutindeni. Președintele Academiei Republicii Moldova a prezentat apoi un amplu referat despre gravele consecințe pe care ruperea oricăror contacte științifice cu Occidentul le-a avut pentru oamenii de știință și cultură din această parte a lumii. Vorborul a mulțumit conducerii Academiei Americano-Române pentru sprijinul acordat în găsirea de noi posibilități pentru integrarea culturii și științei din Republica Moldova în cultura și știința europeană și universală. Președinta Academiei Americano-Române, profesor universitar dr. Maria Manoliu-Manea, a prezentat apoi cuvîntul de deschidere al Congresului intitulat **A.R.A.: Permanențe și contraste între două lumi (Realitate sau "Day-dreaming")**. A urmat apoi comunicarea Acad. Prof. Dr. Mihai Drăgănescu, președintele Academiei Române, **România și Academia**. Ambasadorul Statelor Unite ale Americii la Chișinău, doamna Mary Pendleton, a expus pe scurt politica Statelor Unite față de Republica Moldova, sprijinul pe care îl acordă poporul american acestei tinere republici. Congresul a fost salutat prin mesaje trimise de: Mircea Snegur, președintele Republicii Moldova, profesorul George Palade, laureat al Premiului Nobel, profesorul Nicholas Mattheescu Matte, părintele Dreptului Cosmic, Leonid Arcăde, directorul Centrului Cultural "Hyperion" din Paris, profesor Gabriel Adamesteanu, arheolog de renume mondial etc. Cu prilejul împlinirii a 80 de ani de viață și pentru contribuția sa la cauza culturii, vieții spirituale, libertății și a drepturilor omului, monseniorul Octavian Bîrlea, fondatorul ARA și primul ei președinte, a fost sărbătorit în ședința de deschidere a Congresului. Prof. univ. Maria Manoliu-Manea a înmînat sărbătoritului Diploma specială a Academiei. Monseniorul Bîrlea a rostit o emoționantă cuvîntare, în care a împărtășit gîndurile care l-au făcut să pună bazele, îmoreună cu alți trei intelectuali de origine română, Academiei Americano-Române. Asistența a intonat apoi cîntecul "Mulți ani trăiască". Lucrările congresului internațional ARA, avînd ca generic: "Moldova, deschideri culturale și științifice spre vest", s-au desfășurat apoi în cadrul a 7 secții și numeroase subsecții: științe umaniste și științe sociale (teorie și critică

Congres. Conferințe. Seminare

literară, lingvistică, arte plastice, istoria artei, filozofie, sociologie, antropologie culturală, istorie, științe politice și economice); matematici, fizică (matematică aplicată, informatică, fizică teoretică, fizică experimentală; micro- și optoelectronică), chimie, ecologie, biologie, fiziologia și biochimia plantelor; biotecnologie și protecția biologică; științe tehnice (realizări noi în industria alimentară, energetică, științe terestre); medicală (științe fundamentale medico-biologice, chirurgie, oncologie, terapie, pediatrică, epidemiologie, microbiologie; imunologie; igienă); științe agricole (agricultură generală, horticultură, zootehnici și medicină veterinară). În total au fost prezentate 1200 de comunicări și lăzări de cuvînt.

Printre suntele de participanți ană remarcat pe profesorii Emil Constantinescu (rectorul Universității București), Haralambie Corbu (Chișinău), Adam I. Sorkin (Statele Unite), Liviu Papadima (București, Viena), Rudolf Windisch (Germania), Flora Șuteu (București), Alexandru Cerneak (Rusia), Valeria Guțu-Romalo (România), Anatol Ciobanu (Chișinău), Alexandra Cornilescu (București), Dionisie Ghermană (Germania), Paul Quinlan (Statele Unite), Andronicos Falangas (Grecia), Ladis Kristof (Statele Unite), Teodora Cristea (România), Ernest H. Latham (Statele Unite), V. G. Moshnyago (Japonia), L. Kušiuk (República Moldova), Cristoitor Simionescu (România), Radu Florescu (Statele Unite), Elisabeth L. Falconer (Marea Britanie), Alexandru Bogdan (România), Silviu Berejan (República Moldova), Earl Pope (Statele Unite), Sergiu Rădăuțeanu (República Moldova), Peter Gross (Statele Unite), Paul E. Michelson (Statele Unite), Todor Fabian și Cornelius Combescu (Canada), John Nowak Kanewski (Statele Unite).

Cu prilejul deschiderii Congresului, cunoscutul lingvist de origine română, Eugen Coșeriu a prezentat o amplă expunere la Institutul de Lingvistică din Chișinău despre "Conceptul de competență în lingvistică". Cu același prilej prof. univ. Eugen Coșeriu, fiu al Basarabiei, a fost proclamat Cetățean de onoare al orașului Chișinău.

În cadrul Congresului s-au desfășurat două mese rotunde. Una consacrată relațiilor internaționale: "Statele Unite, Moldova, România", moderată de ziaristul Nestor Ratesh de la Radio "Europa liberă", la care au participat prof. univ. Emil Constantinescu, acad. Radu Grigorovici, Mihai Carp, prof. univ. Vladimîr Iliescu (Germania) etc. Tema a prilejuit o amplă dezbatere la care au luat parte numeroși vorbitori. O altă masă rotundă a avut ca temă **Totalitarismul comunista și destinul literaturii naționale**. Au fost organizate de asemenea două ședințe comemorative: una consacrată lui George Ciorănescu, scriitor și cercetător asiduu al problemelor Basarabiei și Bucovinei, în care au fost citite amintiri despre viața și opera acestuia scrise de Mircea Carp, Ana Blandiana și Ionel Jianu, text dictat cu numai zece zile înainte de dispariția sa. A fost de asemenei evocată personalitatea și opera lui Ștefan Baciu, prin prezentarea textului lui Liviu Floda: **Ştefan Baciu inedit**.

La Galeria de Artă a orașului Chișinău, cu prilejul vernisajului "Saloanele Moldovei", a avut loc o emoționantă ceremonie în amintirea cunoscutului critic de artă Ionel Jianu, decedat la Paris. Memoria maestrului și profesorului a fost evocată de una din elevele și colaboratoarele sale, Gabriela Carp din München. A fost apoi înmînată, de către conducerea Academiei Americano-Române distincția "Ionel Jianu" în domeniul creației artistice unor foști elevi și colaboratori ai Maestrului: pictorului Constantin Flondor din România, sculptorului Ingo Glass din Germania, sculptorului Dumitru Verdeanu din Republica Moldova, sculptorului Octavian Olariu din Canada și sculptoriței în sticlă Monica Eyrignoux Damian din Franța. Laureații au fost prezențați de doamna Gabriela Carp. În numele acestora a răspuns Ingo Glass și au fost citite scrisorile de mulțumire ale lui Constantin Flondor și Monica Damian. Pictorul Ovidiu Lebejoară din Los Angeles a donat cu acest prilej două din lucrările sale Galeriei de Arte Plastice din Chișinău.

Congrese. Conferințe. Seminare

În cadrul ședinței de închidere a Congresului, care a avut loc la Palatul de Cultură și Artă, au prezentat referate științifice academicienii Nicolae Cajal (**Importanța tradiției în știință**); N. Grigorovici (**Bucovina, fereastră spre Vest a Moldovei**), N. N. Constantinescu (**Contribuții majore românești la cunoașterea economiei ecologice**).

În cuvîntul de "rămas bun", profesor Maria Manoliu-Manea s-a referit la "miracolul moldovenesc", combinație specială de "dragoste pentru pămîntul natal, de înțelegere pentru vecin, de conștiință a permanenței și mîndrie de a fi ceea ce au fost strămoșii și "bunei", fără a urî sau îngosi pe cei ai vecinului", de acea "trăire moldovenească", înțeleaptă și cumpătată, de la care pot învăța și vecinii".

În cadrul Congresului ARA au avut loc o serie de manifestări artistice și culturale: concertul orchestrei "Fluieraș" și a ansamblului de dansuri populare (la Palatul Național), recitalul violonistului de origine română Mihai Craioveanu, profesor de vioară la colegiul "Hope" din Statele Unite cu orchestra Filarmonicii (în Sala cu Orgă); un spectacol cu soliști și ansambluri de balet (în sala Teatrului de Operă și Balet). Primarul orașului Chișinău, oraș înfrățit cu orașul Sacramento, capitala Californiei, a oferit o recepție la restaurantul "Doina". Televiziunea din Chișinău, București și Radio "Vocea Americii", și "Europa Liberă" au transmis o serie de mese rotunde, reportaje și interviuri. Cu acest prilej, a fost lansat volumul al 18-lea din "ARA Journal", iar Academia de Științe din Republica Moldova a publicat patru volume de rezumate ale comunicărilor înscrise în programul Congresului.

Cu prilejul deschiderii Congresului a avut loc o conferință de presă la care organizatorii Congresului au răspuns la întrebările puse de ziariști.

Ion MANEA,
consilier pentru Departamentul
de Presă și Informații al ARA.

Lingviștii din diferite jări intruniți cu ocazia Congresului Academiei Americano-Române, luând cunoștință de faptul că în Parlamentul Republicii Moldova se mai poartă discuții privind denumirea limbii oficiale, au adoptat următoarea Declarație:

Limba ce se vorbește în Moldova de la est de Prut a fost dintotdeauna și este limbă română, indiferent de faptul că prezintă unele particularități de natură regională. Asemenea particularități există practic în cadrul fiecărei limbi naționale, dar acest lucru nu afectează unitatea limbii poporului ce o vorbește, mai cu seamă atunci când pe baza ei s-a constituit o limbă de cultură (limbă literară) care în această calitate are tradiții îndelungate fixate într-un corpus solid de monumente scrise.

Limba vorbită pe toate teritoriile locuite de români este limba română și, în conformitate cu acest adevăr științific și istoric, este firesc ca aceeași denumire să fie oficializată în Constituția Republicii Moldova, pentru a pune capăt o dată și pentru totdeauna disensiunilor, dat fiind că opinia specialiștilor în această privință este și a fost întotdeauna unanimă.

Același lucru trebuie spus și în ceea ce privește denumirea poporului român din care face parte populația băstinașă a Republicii Moldova (deși locuitorii Moldovei se autodenumește moldoveni, după cum locuitorii celorlalte regiuni, fiind tot români, se autodenumește munteni, ardeleni, olteni, băնățeni și.a.m.d.).

În conformitate cu principiile înscrise în Statutele Academiei (organizație americană fără profit) care respinge orice tip de discriminare de rasă, naționalitate, sex sau religie în ședința de închidere a congresului președinta ARA a sprijinit inițiativa unui grup de participanți la Congres, reprezentând organizația "Pro Basarabia", de a trimite tuturor asociațiilor democratice românești și străine o scrisoare deschisă prin care se condamnă abuzurile și încălcarea drepturilor omului la procesul asupra patrioticilor grupului ILAȘCU de la Tiraspol.

Lucia CIFOR

Iași

COLOCVIUL INTERNATIONAL DE ȘTIINȚE ALE LIMBAJULUI EDIȚIA A II-A, 1993

În zilele de 15 — 17 octombrie, 1993, Facultatea de Litere și de Științe a Universității "Ștefan cel Mare" din Suceava în colaborare cu Institutul European pentru Cooperare Cultural-Științifică Iași au organizat cea de-a doua ediție a Colocviului de Științe ale Limbajului, ediție dedicată împlinirii a 30 de ani de la înființarea primului Institut de Învățămînt Superior din Suceava.

"*Tout est signe, mais le signe est-il tout?*" a fost deviza sub care s-au desfășurat lucrările acestui colocviu științific care a reunit numeroși specialiști din lingvistica generală și lingvistica aplicată, din semantică, stilistică, poetică și semiotică, discipline care au constituit tot atâtea secțiuni ale colocviului.

Numărul mare de secțiuni bogat reprezentate prin participarea unor reputați (profesori și cercetători) din țară și din străinătate a făcut din această reunire științifică un eveniment filologic de mare anvergură, având toate şansele să intre în istoria manifestărilor științifice de acest gen.

Varietatea și complexitatea lucrărilor prezentate, dezbatările durînd ore întregi, la care trebuie adăugate acțiunile cu caracter cultural mai larg cuprinse în programul destul de încărcat al colocviului, impun o expunere succintă a principalelor momente ale acestei importante manifestări.

La Festivitatea de deschidere a lucrărilor Colocviului din aula Universității "Ștefan cel Mare" din Suceava și-au exprimat salutul de bun venit gazdele: prof. dr. ing. Mihai Grămaticu, prorectorul Universității sucevene, conf.dr.Mihail Iordache, decanul Facultății de Litere și Științe din Suceava, ec. Ioan Bănescu, prefectul județului Suceava, alte persoane oficiale; prof. dr. doc. Constantin Ciopraga din Iași, primul rector al Institutului de Învățămînt Superior din Suceava, insp. Ion Căptănuș, Director general în Ministerul Învățămîntului din România.

Au urmat comunicările în plen care au fost deschise și conduse de Acad. Prof. Dr. H.C. Eugen COȘERIU de la Universitatea din Tübingen, Germania. Comunicarea Domniei Sale, **Singe, symbole et mot**, a fost mult mai mult decât un prim răspuns la întrebarea care a tutelat lucrările Colocviului ("Totul este semn, dar semnul este totul?"), una dintre ideile de forță ale contribuției sale fiind aceea că, dacă totul poate fi semn lingvistic, întrucât semnele lingvistice le "încorporează" pe toate celelalte tipuri de semne, nici un alt sistem de semne nu traduce integral sistemul de semne lingvistice.

La lucrările în plen au participat: prof. dr. Anne-Marie Houdebine-Gravaud, Universitatea din Angers, care a prezentat comunicarea **L'Imaginaire**

linguistique (o interesantă radiografie sociolingvistică și psiholingvistică); prof. dr. Petru Ioan, Universitatea din Iași, cu lucrarea *Sistemul științelor semiotice din perspectiva modelului hexadic al comunicării*; dr. Jean Picano, Academia din Var, prezentând *Prolegomènes à une étude des modifications stylistiques dans l'oeuvre ménnaïsiennne* și prof. dr. doc. Constantin Ciopraga, care a expus lucrarea *Poezia și asediul cuvântului: Arghezi și Blaga*.

După susținerea comunicărilor în plen a urmat, în aceeași zi și în dimineața zilei următoare desfășurarea lucrărilor pe secțiuni, toate secțiunile bucurindu-se de prezența unor personalități în domeniile respective.

La secțiunea *Lingvistică generală* au fost prezenți prof. dr. Maria Carpov, Iași; prof. dr. Herbert Leo Pilch, Freiburg — Germania, precum și alți cercetători din București, Brașov, Craiova.

În cadrul secțiunii *Lingvistică aplicată* au susținut comunicări mai mult sau mai puțin cunoșcuți specialiști din țară: prof. dr. Cornel Dimitriu, Universitatea din Iași, lector Rodica Albu, Universitatea din Iași, alți cercetători ai domeniului din București, Galați, Suceava și din străinătate (Spania, Brazilia etc.).

Lucrările prezentate la cea de-a treia secțiune, *Semantică*, s-au caracterizat printr-o mare bogăție tematică datorită varietății obiectivelor urmărite, venind să confirme parcă una dintre aserțiunile ilustrului profesor Eugen Coșeriu: "*Parler de sémantique équivaut par conséquent à parler de toute la linguistique*". (cf. *Pour et contre l'analyse sémiique*). La această secțiune au participat: acad. Silviu Berejan de la Institutul de lingvistică al Academiei de Științe din Republica Moldova, prof. dr. Bernd Spillner, Germania, prof. dr. Carmen Vlad de la Universitatea din Cluj; prof. dr. Vasile Arvinte, lect. dr. Adrian Poruciuc, lect. dr. Eugen Munteanu, lect. dr. A. Turculeț (de la Universitatea din Iași), cercetători de la Institutul "Al. Philippide" Iași (dr. Stelian Dumistrăcel, dr. Cristina Florescu, drd. Lucia Cifor), precum și alți specialiști din Suceava, Brașov etc.

Accentuata diversitate tematică a comunicărilor susținute în cadrul secțiunii *Semiotică* a favorizat un bogat schimb de opinii în legătură cu problematica semnului. De la interpretarea ca semne a unor relații naturale pînă la evidențierea incongruențelor dintre cultura europeană și culturile orientale, obiectul lucrărilor a fost de fiecare dată altul, fără ca aceasta să submineze unitatea de fond sau perspectiva de ansamblu a problematicii. Au participat la această secțiune: lect. dr. Lia Pop, Oradea; prof. dr. Dumitru Irimia, lect. drd. Gabriel Mardare, lect. drd. George Ceaușu de la Universitatea din Iași; cercet. dr. Ioan Oprea de la Institutul "Al. Philippide" Iași; lect. drd. Sanda Maria Ardeleanu, Universitatea din Suceava, lect. Florentina Vișan, București etc.

Comunicările din cadrul secțiunii *Poetică* s-au caracterizat prin aceeași largă deschidere tematică antrenată de specificitatea demersurilor științifice întreprinse. Au prezentat comunicări aici: prof. dr. Elvira Sorohan, conf. dr. Oana Popărda, conf. dr. Noemi Bomher, asist. drd. Odette Arhip (de la Universitatea din Iași), conf. dr. Mihail Iordache, lect. drd. Cornelia Mînicuță (de la Universitatea din Suceava), prof. dr. Lucia Wald (Universitatea din București), precum și alți cercetători din Brașov și din Pitești.

La secțiunea de *Stilistică*, lucrările susținute au ilustrat multiplele dimensiuni ale disciplinei, că și larga ei sferă de aplicabilitate. Au fost prezenți cu comunicări stilisticieni din țară (București, Brașov, Constanța, Suceava) și din străinătate.

În cea de-a treia zi a Colocviului Internațional al Științelor Limbajului, s-a organizat la Putna o masă rotundă cu tema **Reformele ortografice și**

consecințele lor socio-culturale. Discuțiile au fost moderate de cercet. dr. Stelian Dumistrăcel, autorul recentei cărți *Luptă în jurul literelor și demnitatea Academiei Române* (apărută la Iași în 1993).

După cîteva observații cu caracter general, Stelian Dumistrăcel evocă situația care s-a creat prin atitudinea Academiei Române concretizată în hotărîrcă de a modifica ortografia limbii române, ca și tratamentul la care sînt supuși lingviștii români din partea Academiei.

Solicitat să participe la dezbatere, cercet. dr. Ioan Oprea explică de ce lingviștii nu sînt de acord cu modificarea ortografiei în maniera impusă de Academie, arătînd că: ortografia trebuie să fie cît mai aproape de structurile limbii; istoria ortografiei românești nu motivează schimbările avute în vedere. În același spirit, prof. dr. Dumitru Irimia subliniază dificultățile pe care le produce o asemenea reformă și care, în plus, nu aduce nimănui nici un folos.

Prof. Dr. H.C. Eugen Coșeriu a spus că, în ceea ce-l privește, va respecta întotdeauna ortografia "vieții Românești" din perioada interbelică. În legătură cu injuriile apărute în revista "Academica" la adresa Domniei Sale, Eugen Coșeriu a menționat că va solicita în mod public Academiei să-și ceară scuze pentru ofensa adusă, în caz contrar, fiind nevoie, eventual, să gîndească la renunțarea și la restituirea Diplomei de Membru de onoare al Academiei. Părerea sa a fost că o schimbare a ortografiei în acest moment este deosebit de dăunătoare pentru unitatea națională și pentru unitatea culturii române.

La rîndul său, acad. Silviu Berejan a insistat asupra greutăților pe care le produce în Republica Moldova trecerea la grafia latină, greutăți care, nu numai că se intensifică în cazul modificării ortografiei, dar aceasta prejudiciază însăși argumentația trecerii la alfabetul latin.

Conf. dr. Gheorghe Moldovanu arăta că există suficiente motive pentru a cere Academiei să revină asupra poziției adoptate pentru a preveni daunele culturale implicate de schimbarea ortografiei. În mod similar s-a pronunțat și lect. drd. Gabriel Mardare.

Un reprezentant al Televiziunii Române, care s-a aflat în sală, a spus că la TVR s-a trecut "*la ortografia Drăgănescu, fiindcă nu aveau altă indicație!*" Stelian Dumistrăcel a propus ca Directorul TVR să discute și problema ortografiei într-unul din editorialele sale.

In concluzie, participanții la masa rotundă au convenit asupra totaliei inopportunăți a modificărilor ortografice preconizate.

Desfășurat pe parcursul a trei zile, bogat și complex sub aspectul acțiunilor culturale întreprinse, beneficiind și de o excelentă organizare, Colocviul Internațional de Științe ale Limbajului de la Suceava, aflat la cea de-a II-a ediție, se încadrează printre cele mai prestigioase manifestări științifice ale genului.

Lucian BLAGA

AUTOPOURTRET

Lucian Blaga e mut ca o lebădă.
În patria sa
zăpada făpturii ține loc de cuvînt.
Sufletul lui e în căutare,
în mută, seculară căutare,
de totdeauna,
și pînă la cele din urmă hotare.
El caută apa din care bea curcubeul.
El caută apa
din care curcubeul
își bea frumșetea și neființa.

Eugenia DONCIU

Chișinău

EUGENIO COSERIU: "LIMBA ROMÂNĂ ÎN FAȚA OCCIDENTULUI"

Accastă primă versiune românească apărută în volum a studiilor colecționate reunește 7 contribuții independente privind același subiect de mare interes — istoria cunoașterii (și a necunoașterii) limbii române în Europa occidentală. Dedicând-o amintirii tatălui său, ocni care a rămas în Milailele Războilor, savantul își mărturisește discret dragostea față de limba și țara paternă, care i-a fost întotdeauna censubstanțială și i-a format acea matrice stilistică, din care a făcut "genul românesc în spiritul universal al limbelor".

Înțîul capitol al cărții înfățișează tabloul general al cunoscătorilor despre limba noastră în lucrările umanșilor italieni, spanoli, francezi și germani din secolul al XVI-lea. Este curios săptul că numeroși cercetători de valoare, precum C. Gesner, H. Megiser, J. Scaliger și a., atunci când se referă la familia limbilor românești, nu includ română, sau înci n-o amintesc, sau dacă o menționează — nu o consideră o limbă românească de sine stătătoare; spre exemplu, majoritatea umanșilor italieni o privesc ca pe o formă aberantă a italieniei.

Așadar, primele (și singurile din sec. al XVI-lea) clasificări, care îi dau românei o poziție de limbă neolatină independentă, alături de celelalte trei binecunoscute (italiană, franceza, spaniola) aparțin: 1) învățățului francez benedictin Gilbert Genebrard (1537—1597), cunoscut nu numai pentru eruditia sa, dar și pentru activitatea politică impotriva lui Henric al IV-lea și 2) profesorului de navigație din Spania Andrés de Poza (1530—1593), acesta fiind mult mai puțin cunoscut, dar vorbind într-un mod mai categoric despre română ca despre o "lengua generale", adică o limbă națională.

"Chiar și mai târziu, precizează Coșeriu — în secolele al XVII-lea, al XVIII-lea și la începutul secolului al XIX-lea — ascemenda enumerații ale limbilor românești precum cele ale lui Genebrard și Andrés de Poza, în care română să fie prezentată ca limbă de sine stătătoare și ca egală celorlalte limbi românești, sănă destul de rare". Tabloul general al autorilor ce îi conferă corect limbii noastre statutul ei real (incluzând date menționate), ar fi, după Coșeriu, acesta: Genebrard (1580); Poza (1587); Duret (1613); Opitz (1623); Skinner (1671); Stremmelm (1671); Kirchmajer (1686); Herwás (1784); Vater (1817).

Toți cei nominalizați fiind din Europa apuseană, savantul mai amintește în "Addenda" de încă trei savanți est-europeni care s-ar crevea să figureze în lista susmenționată. Aceștia sunt: istoricul maghiar din Transilvania Stephanus Zamosius (care a scris despre limba noastră în 1593), episcopul și învățățul maghiar Nicolaus Isthwansius (în 1622) și sasul originar din Sibiu Johannes Troester (1666), care de altfel și-a exprimat și convingerea, bazată pe o experiență personală, că româna "ar

fi mai apropiată de latină decât italiana, spaniola și franceza". De asemenea, mult mai târziu, Johann Thunmann (în 1774), care într-o lucrare a să vorbește de limba traco-valahă, formată în mediul țărănesc, și Francesco Grisolini (în 1780), la care Coșeriu se referă în mod special într-un alt capitol.

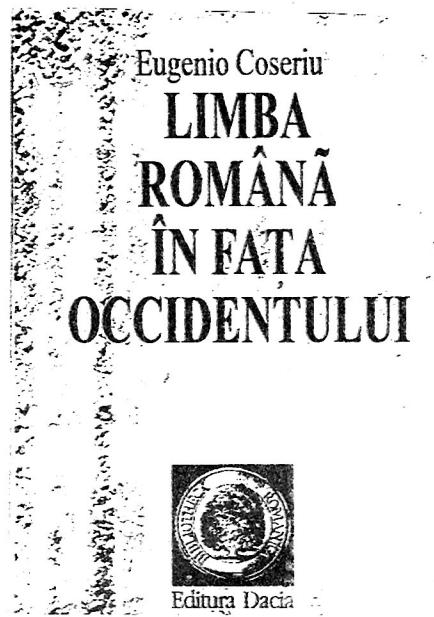
Studiul "Limba română la Hieronimus Megiser (1603)" aduce în prim plan o personalitate ce a fost tratată "în mod vitreg în istoria cunoașterii românei în Europa", datorită faptului că a confundat română cu chineza. E. Coșeriu demonstrează în mod explicit că, de fapt, nu a existat nici o confuzie, și că penibila "faimă" se datorează unei greșeli de tipar. Colecția de variante ale Tatălui nostru în diverse limbi, pe care renumitul profesor originar din Lipsca l-a editat de două ori, conține (în ediția a doua) și specimenul românesc, care a fost considerat un timp *"primul Tatăl nostru apărut în afara României"*, și care de fapt este al doilea, după cel al lui Luca Stroici, publicat cu 9 ani mai înainte.

Destinul ciudat al unui alt Tatăl nostru românesc ne este relatat în cel de-al treilea studiu-capitol al volumului, dedicat savantului suedez Georg Stiernhielm. În prefața la o traducere a sa, intitulată *De linguarum origine* (1671), Stiernhielm aduce o scriere de versiuni *romanice* din Tatăl nostru, ultima fiind cea românească. De menționat că până la el în diferite culegeri de felul acesta erau atestate versiuni românești, însă nu erau recunoscute drept românice, adesea figurind printre texte în limbi neclasificabile genealogic, ba uneori și între texte slave.

E. Coșeriu arată că Stiernhielm a putut obține textul corect al unui Tatăl nostru valah, precum și informația privind latinitatea românei de la ilustrul cărturar Nicolae Milescu (1638—1708), care a avut o lungă sedere la Stockholm înainte de a pleca la Paris cu scrisori din partea regelui Suediei către Ludovic al XIV-lea. Această extraordinară presupunere, lansată mai demult, devine credibilă la compararea celor două texte ale rugăciunii scrise de N. Milescu cu diferite prilejuri, și între care există o asemănare frapantă, nemaiînlănită, spune Coșeriu, *"la nici o perche de versiuni cunoscute nouă"*. Coincidența, precum și felul ortografierii "pare să sugereze o tradiție, fie ea și firavă, a scrișului cu litere latine" la românii nordici, înaintea celui chirilic.

Capitolul "Andreas Muller și latinitatea românei" ni-l înfățișează pe un alt compilator de culegeri poliglote de Tatăl nostru — un cărturar berlinez ce a contribuit la cunoașterea unui mare număr de alfabete și scrieri în Europa. Coșeriu îl clasează cu fermitate *"printre puținii autori vest-europeni care recunosc și afirmă latinitatea românei în sec. al XVII-lea"*.

Din studiul "Grisolini, româna și latina vulgară" aflăm cui i se datorează *"cea mai cuprinzătoare listă de cuvinte românești apărută în Europa occidentală la 1800"*. Cu toate că scriitorul și învățătul italian Francesco Grisolini, prieten al marelui Goldoni, el însuși autor de piese, a alcătuit acest mic glosar *"cu scopul evidențierii marii asemănări între română și italiană"* și, din acest motiv, a italienizat și latinizat arbitrar

numeroase unități lexicale, totuși aportul lui științific este nu mai puțin valoros. În timpul aflării sale în Banat, unde i-a contactat direct pe purtătorii limbii românești, el lansează foarte modernă și curajoasa teorie privind derivarea limbilor neoromanice din latina vulgară, care există deja în antichitate, iar nu ca urmare a influenței limbilor triburilor năvălitoare. Comparația românei cu italiana pe care o întreprinde Griselini în Banat arată, că acel *"corrompimento"* al latinei clasice nu are nimic comun cu influența germanică, în cazul limbii italiene. *"Plebea din Italia vorbea ca plebea din Dacia"* — acesta este *"principalul ciștințig științific"* al lui Griselini.

Ultimile două studii constituie o investigare a lucrărilor lui Lorenzo Hervás, care, scrise în italiană și spaniolă, au rămas pînă acum necunoscute sau neluate în considerare în istoria lingvistică românești și române. Cele cinci volume de lingvistică din marea sa enciclopedie *Idea dell' Universo* (1778-1787) conțin, în realitate, un material de referință pentru limba noastră. În *Vocabulario Poligloto* sunt incluse 61 de cuvinte-titlu italienești traduse în română, care *"constituie unul dintre cele mai vechi lexicoane, respectiv glosare italiano-române"*, caracterizat și prin o corectitudine materială și semantică deosebită.

Dar ceea ce este mai prețios în tratatele iezuitului spaniol sunt expunerile sale cu privire la unitatea limbii române, pe care o susține "în mod expres": *"limba valahilor, cea a moldovenilor, cea a românilor transilvăneni și chiar cea a macedoromânilor constituie una și aceeași limbă"* după Hervás.

În *Catalogo de las lenguas* se conturează de asemenea ideea că "aria lingvistică românească ar corespunde, cu aproximație, vechii Daciei". Datorită acestei identificări (Dacia = Țara românilor) savantul are uneori tendința de a numi prin "Valahia" Țara Românească și Moldova luate împreună.

O altă nouitate a vizuinii lui Lorenzo Hervás constă în surprinzătoarea idee a originii române a populației vorbite de limbă română, la fel cu cea a italienilor; între aceste două popoare el pune semnul de identitate etnică, în vreme ce spaniolii și francezii ar fi doar *"popoare romanizate lingvistic"*.

De altfel, remarcă E. Coșeriu, aceste teze din îndepărtata Spanie coincid cu cele ale Școlii noastre Ardelene, care își desfășura activitatea în aceeași perioadă, dispunînd de probe mult mai numeroase și mai palpabile, spre onoarea cercetătorului spaniol.

În finalul volumului său Coșeriu aduce trei anexe care să pună în vedere cititorului liste de cuvinte românești ale lui Lucius Troester, Del Chiaro și Griselini, apoi cîteva pasajc extrase din lucrările lui Hervás referitoare la română și la români, în limba originală, și versiunile Tatălui nostru românesc din același autor.

Sfîrșind această scurtă trecere în revistă a ideilor continute în noul volum *Limba română în fața Occidentului* am spune că ceea ce impresionează pe lectorul (cunoșător sau diletant) al lui Eugen Coșeriu este nu atât vasta sa erudiție, ce se întrevede peste tot, cît mai ales ușurința în manipularea unui mare volum de informație, precum și o simplitate și exactitate a stilului de-a dreptul remarcabile.

Tînuta grafică a cărții (Mircea Baciu) scoacă la "Editura Dacia" din Cluj-Napoca și felul în care a fost tradusă din germană (Andrei A. Avram) credem că sînt la înălțimea mesajului ei.

Ion CIOCANU

Chișinău

Florian CRISTESCU:

"POVESTEUA NEAMULUI NOSTRU"

Povestea neamului nostru, scrisă pe înțelesul tuturor de Florian Cristescu (Chișinău, Ed. Hyperion, 1992), nu este un studiu propriu-zis istoric și nu e cazul să căutăm în paginile sale informație exhaustivă și, mai ales, amănunțită cu privire la personalitățile istorice și evenimentele concrete evocate.

Nu este o operă propriu-zis literară și nu e cazul să așteptăm că vom întâlni la fiecare pagină sau în fiecare capitol ("seară") imagini inedite și frumuseți stilistice încîntătoare, întorsături ale subiectului sau procedee compoziționale epatante etc.

Ci este o nărujune semifolclorică-semiștiințifică, istoria și literatura îngemânindu-se organic, permanent și — în fine — eficient. Povestitorul se dovedește un om de spirit, înzestrat din belșug cu harul depănării domoale a firului unei nărujuni întemeiate pe fapte și evenimente acoperite între timp de negura vremurilor, nărujune pe care Florian Cristescu se pricepe să-o facă interesantă, incitantă și deosebit de plăcută. Forma sau modelul de poveste îi ajută să expună subiectul nu numai "pe înțelesul tuturor", ci și angajant pentru majoritatea ascultătorilor-cititori. Am zis "majoritatea", deoarece savantul familiarizat bine cu istoria poporului român ar putea la o adică să nu pună preț pe o atare "poveste", pentru dînsul superficială și inherent lacunară.

Cu totul altul este cazul cititorului-ascultător comun, obișnuit sau — ca acela al cetățeanului de la noi, dormic de a se instrui sub aspectul istoriei neamului, de care a fost îndepărtat decenii întregi, — semidoct. Adică știm și noi că venim de la tracodaci, că primul conducător viteaz al străzrămoșilor noștri a fost Decebal, că statul dac a ajuns la înflorire pe timpul lui Burebista, însă destinul a făcut ca dacii să fie învinși de către romani etc. Dar cine nu știe de Ștefan cel Mare și Sfînt, cine n-a auzit de Mihai Viteazul sau de Vasile Lupu?

Știm, și bine că știm, dar o viziune de ansamblu asupra istoriei noastre de la începuturile imemorabile, cu toate coturile și cotiturile ei, o cunoaștere detaliată și exactă a originii și devenirii neamului din care facem parte, o conștiință a apariției și dăinuirii noastre în timp (și în spațiu) ne lipsește, cel puțin majorității. Am zis "din care facem parte", pentru a nu-i supără înainte de a fi citit cartea pe acei consângeni, care nici azi nu-și dau seama din ce neam se trag și cine sînt ei din punct de vedere etnic.

Or, lectura cărții **Povestea neamului nostru** ni se pare deosebit de instructivă mai cu seamă pentru acei concetăteni de-ai noștri, care aspiră să afle odată și odată adevărul despre... sine. Cartea lui Florian Cristescu este o oglindă în care se vede ca în palmă istoria celor trei țări românești — Ardealul (Transilvania), Muntenia (Țara Românească) și Moldova — unitare sub aspectul originii, limbii, obiceiurilor, datinilor etc., dar silite de istoria însăși să trăiască mult timp izolate una de alta, ba chiar să lupte adeseori aprig între ele, fenomen exprimat alegoric și astăzi de dureros

în balada **Miorița**. O istorie bogată, stropită cu sîngele a mii și mii de generații, o istorie pe care însă n-o să-o înțeleagă just și profund decât acei care își vor căuta și își vor găsi locul în ea.

Aspectul de poveste, pe care l-a dat narațiunii sale autorul, se verifică din chiar primele rînduri ale lucrării, marcate de adresarea sinceră și plină de căldură, ca a unui povestitor popular: "Și așa, mă băieți! Mi-a venit și mie rîndul să vă spun o poveste!.. Și voi să ascultați cu băgare de seamă, să-o înțelegeți bine ca să-o puteți povesti și altora, căci povestea pe care am să vă spun eu acum este povestea neamului nostru... Ascultați-vă mintile, deschideți-vă urechile și fiți cu luare aminte, că mi-e mărișor caierul și trebuie să-l dau gata, măcar că nu-mi prea torc eu, așa de Doamne ajută. Iar dacă torc eu firul mai gros cumva, pe-alocuri, să dați și voi mai tare cu vătalele, să-i sară nodurile, ca să iasă pinza mai fără lătuноаie... Și acum gata, că-i dau drumul fîsului!"

Florian Cristescu încearcă atmosfera unei șezători cu torsul lînnii sau cînepii, pe parcursul căreia oamenii în vîrstă deapăna harnic istorisiri de tot felul, una mai interesantă decât alta.

Apoi pe tot întinsul cărții folosește stilul oral, cu adresări directe către ascultătorii-cititori, cu expresii neoșe de proveniență populară ("Și erau fericiti bătrînii, ca nimeni pe lume, și le erau dragi fețorii, le erau dragi de-i sorbeau din ochi cînd îi vedea zburînd pe caii lor năprasnici..." etc.), cu citări dese și masive din poezia orală a poporului (legende, balade). Chiar numele personalităților istorice sunt ca și cum folclorizate: regele dac Decebal devine Craiul Decebal Zmeul codrilor, iar împăratul roman Trajan — Traian Făl-Frumos. Nu lipsesc, desigur, personaje ca Păcală și Moș Glumici, vorbele de duh popular de felul: "O sută de munți într-un oraș / și toate numai cu un naș" sau "El căra la vître lemne cu frigarea / și ducea la mese glume cu căldarea". Lectura cărții este plăcută și în virtutea faptului că textul conține formule folclorice de începere și de încheiere a narațiunii... Florian Cristescu se dovedește un narator harnic, priceput, talentat. De aici puterea lui de a capta atenția celor mulți.

Or, atenția publicului este generată încă mai mult de conținutul nemijlocit al comunicării — istoria poporului nostru, începînd cu legendarii Romulus și Remus, cei alăptați de o lupoaică și întemeietori ai Romei și ai Imperiului Roman. Aceasta din urmă se dezvoltă furtunos, astfel încît la un moment dat "toate popoarele pămîntului tremurau cînd auzeau de numele Romanilor și mai toate li se supuseseră, mai de voie, mai de nevoie, așa că de la o vreme împărația ciohănașilor din Roma trecuse cu hotarul ei peste munți și peste mări și cuprinsese aproape toată lumea". Stă seris negru pe alb "aproape toată", deoarece "numai pe aici, de la marginea Dunării pînă hăt, în sus în creierii munților din Maramureș, mai rămăsesese o fară mîndră și frumoasă ca gura raiului și care nu voia să se supună Romanilor nici de voie, nici de frică". Aceasta era Dacia. "Și cum să se supună, cînd era locuită de un popor mîndru și viteaz și stăpînată de un rege vestit — Craiul Decebal Zmeul codrilor, care, cînd azi vîrlea buzduganul în văzduh, făcea să se elatine munții, să auie vîile și să tremure fiarele pădurilor, ghemuite în fundul culcușurilor".

Și cînd ne gîndim că Dacia se află tocmai pe locurile noastre de azi! "Acest neam își avea statornicia lui prin plaiul Carpaților, și el stăpînea tot întinsul pămîntului din Mare și Nistru pînă la Dunăre și Tisa".

Florian Cristescu evocă plastic și memorabil viteză și ingeniozitatea regelui dac (de exemplu, "Pe cînd lupta era mai aprinsă, el luă cîteva sute de soldați pricepuți și alergă cu ei într-o pădure din apropiere. Acolo dăte poruncă ostășilor să rețeze copaci cît statul unui om, să îmbrace trunchiurile în haine ostășești, să le pună în mîini topoare și arcuri cu săgeți și în așa chip să-i gătească, încît de la o bătaie de săgeată să juri că e armată vie..."), devotamentul ostășilor romani față de neam și de

Prezentări și recenzii

împăratul său (a se vedea istoria ostașului Cornelius Lupus, care pentru nimic în lume n-a vrut să se dea cu dacii).

Romanii și dacii au fost, ne convinge autorul, două popoare puternice și neînfricoșate, doi rivali demni unul de celălalt. Lupta decisivă dintre aceștia s-a soldat cu victoria romanilor, regele dacilor omorindu-se singur după căderea Sarmisegetuzei, iar fiica sa Dochia prefăcindu-se în stană de piatră, numai să nu fie dusă la Roma. "Iar după aceasta, văzind Traian că nici pe fata Craiului n-a putut-o prinde via, a dat voie oștenilor să se ducă fiecare unde i-a pofti înima, să-și aleagă locuri și moșii după plac, să le stăpînească în voie, că el unul e mulțumit de vitejile lor și sătul de atîtea războaie". Așa a început ceea ce istoria numește colonizarea Daciei de către romani. "Fiindcă Făt-Frumos le dăduse via să se așeze cu toții prin cîmpurile și plaiurile Daciei. Aici, pe malurile Oltului și ale Maramureșului, au rămas ei să-și trăiască toată viața... În scurtă vreme s-au deprins romani... cu dacii, locuitorii de bazină ai acestor locuri, și s-au înțelese și s-au îngăduit împreună, de parcă n-ar fi fost două națiuni deosebite...". Din căsătoriile romanilor cu dacii s-au născut, firește, copii care "nu erau nici romani pe deplin, nici daci în toate-n toate, dar semănau nevoie mare și cu unii, și cu alții. Iar cînd s-au făcut aceștia mari, s-au pomenit cu obiceiurile amestecate și de-ale romanilor și de-ale dacilor. Ba și limba ce-o vorbeau era țesută din vorbe și de-ale unora, și de-ale altora...". După care Florian Cristescu face concluzia naturală: "Și iată-ășa s-a născut pe lume neamul românesc, pe cîmpurile Daciei, în urma războaielor singeroase, din zingănit de săbii și zbîrnit de săgeți, amestecate cu petreceri și chioce de veselie..." și parcă pentru a răspunde unor cititori de azi, lipsiți de conștiință de neam și de istorie, autorul consemnează că pînă în prezent "se găsesc urme de cetăți romane și de-a dreapta Oltului, în Țara Basarabilor, ca și pe malurile Mării Negre, în plaiurile Dobrogei, în Ardealul cel Bogat, în Banatul cel mindru ca și în frumoasa și bogată Basarabie" (aici și în continuare sublinierile din citate ne aparțin. - I. C.).

Constituit din romani și dacii, moștenind o limbă provenită din limbile acestor semintii străvechi, obiceiuri și datini ale strămoșilor îndepărtați, românii au avut o istorie multpreazbuciumată, fiind atacați — de-a lungul vremii: de huni, de bulgari, de turci, de tătari, de unguri și de alte popoare războinice și dormice de pămînt străin și de bogății agonisite de alții. Moștenind de la dacii și de la romani dîrzenia, vitejia, spiritul de independență și alte calități fizice și spirituale alese, românii au făcut față relativ ușor năpastelor venite din afară; răul cel mare, neînfrînt nici pînă astăzi, a fost — pe tot parcursul istoriei românilor — cel venit din lăuntrul țării, din chiar susținutul hain și din mintea pornită spre hartă ale unor demnitari perfizi, răzbunători, trădători etc. Un merit deosebit al lui Florian Cristescu rezidă în capacitatea cărții sale de a ne face pe deplin conștienți de această metehană ca și

congenitală a poporului nostru, meteahnă ce se cere imperios stîrpită din noi dacă dorim cu adevărat să scăpăm odată de primejdiiile care ne vin din afară.

De altfel, sfîrșirea acestei metehne a constituit obiectul unor încercări temerare ale tuturor domnitorilor noștri luminați, rezultatul fiind însă — paradoxal? — trădarea lor de către consângeni, uneori chiar de frații lor drepti, de obicei în cele mai complicate momente ale istoriei. Spectacolul devenirii și evoluției Țării Românești, începînd de la Negru-Vodă, este reconstituit de Florian Cristescu prin mijlocirea evocării faptelor și evenimentelor de seamă ale domnitorilor. Dragoș-Vodă, de exemplu, a ctitorit o altă țară (decît cea Românească, întemeiată de Negru-Vodă), însă de aici nu se cade să conchidem că țara sa n-a fost și nu este românească. *"Vă spusei că țara pe care a întemeiat-o Negru-Vodă a fost hinezată Țara Românească, pentru că toți ciți trăiau în ea erau români și vorbeau românește"*, ne spune sfâtosul povestitor. Dar el are dreptate și în continuare, cînd ne face atenții și asupra unui alt adevăr: *"Tot așa ar fi fost cu cale să se numească și țara pe care a întemeiat-o Dragoș, pentru că și oamenii dintr-însă erau tot români, vorbeau tot românește și aveau obiceiuri întocmai ca și aceia din Țara Românească. Dar nu s-a numit așa. Și să vedeți de ce!"* Urmează legenda cu călușa Molda și constatarea că *"țara pe care a întemeiat-o Dragoș nu s-a numit Țara Românească, ci s-a numit Țara Moldovenească, iar oamenii care au trăit și trăiesc într-însa s-au numit și se numesc moldoveni"*.

Evident, noțiunile de Țară Moldovenească și de moldoveni exprimă aspectul propriu-zis geografic al chestiunii, ci nu aspectul etnic, esențial: moldovenii sunt exact aceiași români din statul întemeiat de Negru-Vodă, provenind din exact aceiași daci cuceriti de români, vorbind exact aceeași limbă etc.

Și erau aceste două țări românești țări surori, povestește autorul în stilul său oral, popular, iar oamenii care trăiau în ele erau totuna și la chip, și la grai, și la port, și la obiceiuri; *"erau frați români și unii, și alții, așa cum suntem și noi"*.

De ce dară, ne putem întreba, nu s-au unit cele două țări de la bun început?

Primul răspuns ar fi dorința de libertate și independență (una de alta) a fiecărei dintre ele. Al doilea — setea de putere a domnitorilor lor. Al treilea... Dar esențial nu este decît faptul că, dezbinat, ambele devineau ușor prăzi ale hoardelor năvălitoare din toate părțile. *"Ba de multe ori cele două țări surori se luan la ceartă pentru te miri ce și mai nimică, și nu de puține ori cearta ajungea la bătaie. Și se făceau războiuri între frați, de se băteau români și se ucideau înde ei. Își înfîgeau fratele paloșul în pieptul fratelui și se spălau săbiile românești în sânge de român"*...

De aceea ziceam mai sus — și se zice curent — că istoria românilor a fost (și continuă să fie) deosebit de zbuciumată. Chiar domnitorii cei mai înțelepți ai țărilor românești n-au dorit sau — în alte cazuri — n-au reușit să-și convingă confrății de sănge să se unească într-o țară unică, puternică, invincibilă. Îi avem în vedere chiar și pe Mircea cel Bătrân, și pe Alexandru cel Bun, și pe Vlad Țepeș, și chiar pe Ștefan cel Mare (n-a pornit oare, și acest domnitor strălucit, cu oștire împotriva lui Vlad Țepeș ca acesta să-i întoarcă cetățile Chilia și Cetatea Albă?). Abia Mihai Viteazul înfăptui prima unire a celor trei țări românești, dar... nu su și el trădat de ai săi și, în fine, omorit mișelește, la numai 43 de ani?

Cu groază se citește episodul *"Despre un boier din neamul Movileștilor, care a spinzurat pe voievodul Moldovei, ca să se facă el domn..."*

Bineînțeles, Florian Cristescu are preferințe pentru anumiți domnitori, care de altfel îi oseră și material mai îmbelșugat, și vorbește despre ei cu mai mult suflet, cu mai mare dragoste, mai amănușit și mai entuziasmat. Aceștia sunt, înainte de toate, Ștefan cel Mare și Mihai Viteazul.

Faptele de arme, dar și grijile domnitorilor față de nevoile vieții de toate zilele ale oamenilor, ctitoriiile de biserici, atenția pentru cultura, învățămîntul și alte domenii

Prezentări și recenzie

concrete ale vieții spirituale (tipăritura cărților, traducerea Bibliei etc.) formează în permanentă obiectivul naratorului, acesta reușind prin la urmă să ne propună o istorie relativ bogată și variată a dinamicii înaintășilor noștri din tările românești. În această rezidă meritul de căpătanie al autorului cărții.

Florin Cristescu pune în lumină trăsăturile cele mai caracteristice domnitorilor, vorbind despre fiecare dintr-o ceeaștează în chip individual, mutant. Despre Radu Mihnea, de exemplu, povestitorul spune răspicat că acesta "înțelegea că românișii noștri, săraci și meritorizați cum erau, nu puteau să răpună puterii cea nemăsurată a turcilor. De aceea nu se găsdi să mai scapă fară de rochia păgânilor purtând răboale grele, ci se mulțumea cu supunere și făcă de împărăție, se îngrăduia mult de treburile gospodărești. Rămdui slujibile făcă și înțeții judecățile dintr-o supușă, făcând din curtea domnească curte de flăcăi, cum văzuse primul preot. Încurajă pe meseriașii de noate foreștile și pe negustorii, îndemnându-i să facă legături cu tările străine, premându-i și cumpărătorii de mărfuri..." . În cazul lui Matei Basarab naratorul evidențiază faptul de a-i fi vorbit astăzi de întrelepti suțianului, înțitând acesta "îl înțeții domn pește Tauri Românească, în urmă să mătase și monos lă domnire și se desprânzună ca doi bănu prieteni".

La fel de adecvat cu faptele istorice vorbeste Florin Cristescu despre Vasile Lupu, Dumitru Cantemir și despre alții domnitori. Unde realitatea obiectivă îi pune la îndemnății amărătuite pătorești, povestitorul nu pregătește să le plaseze în mărașime, făcând-o adesea delicioasă. De exemplu, Vasile Lupu "că să scape viață din mătăile Mușatinilor, se mulțuiește în Iarimie și în bănești, cu opiniile și cu cămașile făinate-n zec și răzăci priu și cînguri și priu codrii, umblîndu-măi multă moștenire, priu cînd arba-arba priu să treacă dincolo de Siret". Şerban-Vodă "fui sălbăt să poarte și lupele cu vecinii. Dar fămedică nu priu multe pe făță cu creștinii împotriva turcilor, cum în era găduiul. Iucra în apă și în apă, încîn arbușe muame crăciun armatelor creștine... Când îl sălernu turcii să trageă cu ghinzeltele în șediuurile Vienei ori în poadele de pește Dumbrăvei, el umplea ghinzeltele cu prăjă și mărdurea mică și vătanăucre creștinilor..." ; înii Comșatul Brâncoveanu "răboalele lui-ii plăceau. Când venea alergatul prește hanul, postrîndu-i el în fiel și în apă, în următoare cu priu și în hanul și-ii facea să plece și să se lase-n pacă. Pe urmă, încă din urmă cu hanul și cu dăunuri în fricaș. De aceea că și priu să domnească înaintemergăt 25 de ani în urmă într-o vîntărie cumd în Moldova vînă 12 sau 13 domnii să-și înalțău..." .

Cărțile prătăcullării lor evidențiază, precum și altora care me vor fi săcăpat anterior, cărțea **Povestea secolului nostru** este în adevarat una dintr-o acelă cărțe "în urmă înțeții să lipească din urmă mică și urmă cu vătanăucre românești".

Concluzia aceasta, la care ajunsese — cum am în urmă — cîrnoșculul istoric Iancu Nestor, este că astăzi rămăne în cîteva locuri Florin Cristescu vîrstă lumină și asupra unor probleme de limbă. De exemplu, dacă și românia dialoghează, nu o dată, sărată traducător (a se vedea p.p. 32, 33 și a.), ceea ce me duce la gîndul că limba dacă se dezvoltă în mare măsură cu limbă latine și că, primă urmăre, **limba noastră este moștenitoare directă și a limbii dacice**, nu numai ai celor latini, după cum se crede priu tradiție. La pag. 36 povestitorul afirmează că cetățenii de pe teritoriul dac, amestecăți cu românia rămasă aici nu urmau vîctorie obtinute de Tatari, vorbeau o limbă îngreșească de "aducean deosebită cu limbă și în bănești lor România. Dar care se îndulcise multă cu vorbele din grădini și vînători lor Daciană"; tot, cum arăta să se "îndulcească" o limbă cu curiozitate din altă, dacă limbile în cauză în-află îndrudite străns împreună?

De aceea concluzia pe care o trageam la încheierea lecturii cărții lui Florin Cristescu este că în cîrnoșul să me affărum subtrajă urmă istorică capătăvamile și extremități următoare: înainte alesă povestitorul publicând învîntorii, ai omagiu și evoluției mezovalului morător.

Ovidiu
MOCEANU
Brașov

**MIRCEA ELIADE:
COMENTARIU LA
"O FOTOGRAFIE
VECHE DE
14 ANI"**

Mărturisirea Credinței este un fapt esențial de viață creștină, și e un fapt definitoriu. Nu ne gîndim la spovedanie, nici la discursuri mai mult sau mai puțin semețe, necum la a ne bate cu cărămida în piept despre cît de credincioși sîntem. Ci, în primul rînd, la fapte. Mărturisirea prin sapte, al căror izvor vine din Cuvîntul cel Viu, dătător de viață, convinge — pe ceilalți, pe noi însine și, desigur, pe Dreptul Judecător. Au convins martirii, prin faptele lor de jertfă mintuitoare. Sfinții Părinți veghind neobosiți la păstrarea dreptei credințe, au convins credincioșii de-a lungul celor aproape două milenii de viețuire creștină cînd au stat neclintiți în Credință, chiar dacă vremurile le-au fost potrivnice, fiecare acolo unde l-a pus bunul Dumnezeu, fiecare cum s-a priceput mai bine.

Scriitorul se jertfește și se mărturisește prin cuvînt. Nu e vorba numai de "eu voi ȣda sama de-ale mele cîte scriu", cum spunea cronicarul, ci de a lua deplinul expresiei, al cuvîntului său, al imaginii prin care s-a impus atenției, acel element sau

acele elemente fundamentale care pot fi considerate un simbol de credință.

În acest sens, nuvela lui Mircea Eliade **O fotografie veche de 14 ani** ni se pare mai mult decît semnificativă. Celebrul nostru compatriot, autor al *Tratatului de istorie a religiilor și al Iстoriei credințelor și ideilor religioase*, cel care afirma (și știa mai bine decît noi de ce) că orice istorie a religiilor sfîrșește pe Golgota, construiește o naratiune simplă, dar de o mare tensiune a ideilor. Personajul principal, un român stabilit în America (Dumitru), îl întîlnește din întîmplare pe doctor Martin în Biserică Mîntuirii și este fascinat de personalitatea acestuia. Doctor Martin vindeca, prin rugăciuni și concentrare a minții, chiar dacă persoana respectivă nu se află în biserică. Dumitru, turist, profită (era la un festival al Asociațiilor culturale baltice, iar soția lui, Tecla, suferea de astmă, nu putuse să vină), arată traumaturgului fotografia soției, o fotografie veche, pe care o avea din întîmplare la el. "Doctor Martin mi-a

spus: "Du-te liniștit acasă și mulțumește lui Dumnezeu pentru marea lui îndurare. Soția dumitale a fost vindecată!"... „Și cum mi-a spus asta, am știut că aşa a fost (...) Știam că a fost vindecată". Dumitru nici nu dă telefon să verifice, pentru că ar fi însemnat să n-aibă încredere în puterea lui Dumnezeu și, ajuns acasă, își găsește soția complet vindecată. Cîți se întorc să mulțumească, după o asemenea bucurie? Dumitru o face, însă, spre surprinderea lui, doctor Martin e un alt om, făcuse încisoare pentru escrocherie, nici nu se mai numea aşa, ci Dugay, se arată surprins că e atât de naiv un om să credă că "se poate mîntui cineva într-o biserică", pentru că "Dumnezeu a murit, pur și simplu", "nu ne mai e accesibil", "s-a retras, s-a ascuns undeva". Dugay îl persiflează, îl ridiculizează în fața prietenilor dintr-un bar (unde îl regăsește Dumitru), reafirmînd cunoscuta doctrină a lui Nietzsche. Românul îi răspunde de fiecare dată, vădit jenat: "Nu mă păcăliți cu una cu două" sau "Degeaba vă trudiți, nu mă duceți în ispită", "degeaba încercați să mă speriați"... E convins că Dumnezeu a fost cu doctor Martin și de aceea au fost posibile vindecările. Nu sugestie, nu telepatie și altele. Martin-Dugay se trezește parcă la realitatea credinței pe care o părăsise: "E vina noastră, care am știut de Dumnezeul adevărat și nu l-am mărturisit".

M. Eliade contrapune credința nestrămutată a celui care "vine tocmai de la Dunăre" filozofiei și culturii pervertite. Nu înșimplător N. Steinhardt propunea un alt titlu — **Mărturisirea ortodoxă**, Chicago, 1959 (anul scrierii nuvelei) socotind-o tot atât de importantă ca **Mărturisirea Ortodoxă** (1642) a lui Petru Movilă.

LUCIAN BLAGA: CREDINȚĂ ȘI IUBIRE

Nu e greu să tulburi apele tulburi, nu e greu să adaugi întunericului întuneric. Mai greu este să limpezești apele, mai greu este să aduci lumina în locul întunericului. Acesta este gîndul care te vizitează de îndată ce recitești, cu ochi proaspăt, creația unora din cei mai comentați poeți ai noștri. Eminescu, Blaga, Arhezi, Barbu ș.a., recitați fără preconcepții, ne apar în altă lumină, în chiar lumina "originară" a versurilor lor, necontrafăcută de străluciri facile de epocă.

Primul volum al lui L. Blaga, **Poemele Luminii** (1919), ca și celealte, a fost judecat în legătură "intimă" cu filozofia sa. Nici nu se poate, la urma urmei, proceda altfel pentru a înțelege adekvat problemele pe care le pune. Totuși, un amestec prea insistenț al planurilor poate crea eroare. Nu reiterăm acum teoretizările în legătură cu "păgînismul" lui Blaga, nu reactivăm vechi polemici pe tema "eterodoxismului" poetului. Să rămînem în logica tipică a poeziei și să privim din interior universul poetic construit.

Lumea lui Blaga e lumea miturilor creștine fundamentale: lumină, speranță, jertfă, mîntuire, păcat, dragoste, înviere ș.a. Ar trebui recitată o poezie din 1942 pentru a stabili o certitudine din perspectiva căreia trebuie receptate imaginile poetice — **Întoarcere**: "Lîngă sat

*iată-mă iarăși, / prisn cu umbrele
tovarăș. / Regăsescu-mă pe drumul /
începutului, străbunul, / dup'atiți
Prieri și toamne / neschimbat ca tine,
Doamne".*

Să credem susfletului care caută și să-l înțelegem dacă nu găsește totdeauna, dacă e tulburat de ceea ce vede sau crede că vede, de realitatea proprietiei ființe. Să-l credem pe cel care caută începutul de drum și-l găsește în ființa satului și în Dumnezeu. De aici trebuie să pornim, nu dinspre filozofie.

"*Sufletul satului*", trăitor întru Dumnezeu, "*Vindecă setea de mintuire*" (**Sufletul satului**) într-un timp în care "*misiuți de râni lăuntrice ne trecem prin veac*" (Noi, cîntăreții leproși). Adevărata bucurie e cea din **Înviere de toate zilele**, un cîntec al luminii biruitoare, al triumfului peste frămîntările interioare: "*O înviere e pretutindeni, pe drum / și-n lumina deșteaptă. / Ochii mi se deschid umezi, și sunt împăcat / ca fintinile din imperiul lui lui. / Trecătorule, oricine-ai fi, / ridică și tu peste mine mîna ta dreaptă*". În **Bunăvestire**, aceeași speranță într-un moment izbăvitor: "*În curind rânilor purtate prin văile noastre / s-or vindeca / inchizindu-se ca florile la intuneric; / În curind picioare albe vor umbla peste ape*".

Întrebările copleșesc creația acestui poet "*contemporan cu fluturii, cu Dumnezeu*" (**Cîntec pentru anul 2000**), aşa cum se întimplă cu orice ființă în momente de deruă, de sfîșiere între contrarii: "*Pe semne — învrajibiți / de-o veșnicie Dumnezeu și cu Satana / au înțeles că e mai mare stecare / dacă-și întind de pace mîna. / Si s-au împăcat / în mine: împreună picuratul-mi-ai în suflet / credința și*

iubirea și-ndoiala și minciuna" (Pax Magna). Sufletul în căutare ("*Sufletul lui e în căutare, / în mută, seculară căutare, / de totdeauna, / și pînă la cele din urmă hotare*", **Autoportret**) va trăi sentimentul "cereștii atingeri": "*Ce arătare! Ah ce lumină! / Stea albă a căzut în grădină. / (...) S-a întors ah în lume o stea. / Mi-s minile arse de ea*" (**Cerească atingere**). Poezia are putere soteriologică — iată sensul profund al creației poetice blagiene. Și ea este "*umbră a lui Dumnezeu*" revărsată în cuvînt: "*Umbra lui Dumnezeu e tot ce vezi, / Ce-n spațiu se desparte și s-adună (...) un drum cu călătorul dimpreună, / fintină-adăpoștind o lună*" (**Umbra lui Dumnezeu**).

Reflexe ale eternității

În singurătate față către față cu o operă, față către față cu celălalt care nici măcar nu e la curent cu experiența asta, cu abordarea asta, care nu știe că e cunoscut, cu adevărat, în profunzime: lumea unuia devine lumea celuilalt. Intimitate profundă, discretă, desăvîrșită.

Eugen IONESCU

Doina HREAPCĂ

Iași

**"Revista de lingvistică și știință literară"
editată de Institutul de Lingvistică și de
Institutul de Istorie și Teorie Literară
ale A.Ş.M., anul XXXVII**

Organ al Institutului de Lingvistică și al Institutului de Istorie și Teorie Literară ale Academiei de Științe a R. Moldova, revista din ale cărei numere pe anul 1992 intenționăm să prezintăm, sumar, materialele ce țin de domeniul lingvisticii care ca redactor șef pe acad. Silviu Berejan, iar ca redactori șefi adjuncți pe Nicolae Biletechi, membru corespondent al Academiei de Științe a Moldovei, și pe Ion Ețcu, doctor în filologie, din colegiul de redacție făcând parte și alți cîțiva filologi ale căror nume sunt deja cunoscute și în România: Anatolie Eremia, Marc Giabinschi, acad. Haralambie Corbu, Constantin Popovici, membru corespondent al Academiei de Științe a Moldovei, și alții.

Este vorba, aşadar, de o echipă de specialiști în domeniul lingvisticii și al științei literare care reușește, în posida greutăților financiare prin care trecem cu toții și a repercuziunilor acestora asupra eficienței în ceea ce privește valorificarea rezultatelor cercetării științifice, să scoată la fiecare două luni cîte o fasciculă consistentă și variată de contribuții filologice care merită, din plin, să fie cunoscute în lumea științifică a româniștilor și romaniștilor. De altfel, dată fiind, pe de o parte, apartenența studiilor și articolelor la cel puțin trei spații filologice distincte amintite (lingvistică, istorie și știință literară și folclorică), iar, pe de altă parte, ținând seama de faptul că fiecare din aceste domenii cunoaște o varietate subîmpărțire de preocupări specializate, intenția noastră, așa cum precizam de la început, este doar aceea de a selecta și de a recomanda cititorului, sub semnul constatării anterioare, cîteva din preocupările (materializate prin articolele publicate) din domeniul *lingvisticii*, ilustrate în numerele revistei pe anul 1992.

Constatarea ce se impune de la început este aceea că lingviștii de la Chișinău abordează frecvent din perspectiva *teoriei limbii* și, pe măsura noutății unghiuului tratării și a profunzimii analizei, cu rezultate interesante, numeroase aspecte ale lexicografiei (cf. Silviu Berejan, **Dicționarul ca operă lingvistică și antonomiile practice**le lexicografice, nr. 2; **Reinterpretări lexicografice ale unităților de vocabular** în *dicționarul explicativ* — cu privire specială asupra verbelor, nr. 4), ale morfolgiei și sintaxei (cf. Alexandru Dîrful, **Modalitatea și opoziția negație / afirmație**, nr. 3; Ion Bărbuță, **Structura semantico-valențială a verbului și diateza**, nr. 4; Ion Ețcu, **Capacitatea sistemigenă a părților de propoziție**, nr. 6), ale analizei semantice (cf. Claudia Andreev, **Verbele cauzative în limbile română și rusă**) și

ale lexicologiei (Slavian Guțu, **Considerații cu privire la principiile terminologiei tehnico-științifice**, nr. 1). Această orientare generală (vezi și Arcadie Evdoșenco, **Modelarea geometrică a limbii**, nr. 5) stimulată, desigur, de un declarat adept al lui Eugen Coșeriu, profesorul Silviu Berejan, explică lăudabila inițiativă a redactiei de a publica, în traducere, studii ale ilustrului savant. Astfel, numărul 5 al revistei cuprinde **Solidaritățile lexicale** (după o versiune în limba rusă, transpunere datorată lui N. Raievski), iar numărul 6, **Structurile lexematische** (traducerea, după originalul francez, aparținându-i lui S. Berejan). De altfel, preocuparea lingviștilor moldoveni de a realiza "revenirea acasă", chiar dacă "deocamdată numai în dimensiunea noastră spirituală, prin lucrările sale" (nr. 5, p. 37), este ilustrată și de publicarea, la rubrica *Restituiri* (din nr. 5), a unui articol consacrat debutului studentului ieșean din anii 1939 — 1940, originar din Mihăileni — Bălți, în cercetarea lingvistică, intitulat **Eugen Coșeriu: întrebările și promisiunile începutului** (semnat de Stelian Dumistrăcel).

O problematică diversă de analiză a domeniului istoriei limbii române își găsește expresia în planul etimologiei, mai ales prin eruditile și echilibratele cercetări ale lui Marc Gabinschi (din nr. 2 și 4) în domeniul cuvintelor comune românei și albanezei (socotite "dacoromanisme") și cel al unităților frazeologice comune românei, albanezei, bulgarei, limbii grecești și al altor idiomi din Balcani. Considerații interesante sub același raport prezintă contribuția semnată de N. Raievski asupra cuvîntului **noian** (în nr. 2); evident însă că, în discutarea transformării fonetice invocate de autor, nu trebuia pierdută din vedere prezența, tot în graiurile sudice ale dacoromânei, a corespondenței **n : l** în cuvinte ca **lume (= nume)**, **linge (= ninge)**, **lumăr (= număr)**, **lumăra (= număra)**, **amelint (= amenint)**, **armendel (= arminden)**; cf. și **lumeral** (în sintagma **bani lumeral**) etc., înregistrate pe hărțile atlaselor lingvistice românești.

Pe de altă parte, G. Rusnac, în analiza originii cuvintelor **barză, sfîrc și balaur** (din nr. 1 și 4), punе constant (și temerar) sub semnul întrebării demersul comparativ-istoric (fără a-i infirma cît de cît convingător rezultatele), promovînd "motivemele" (primordiale) din perspectiva "factorului intern în evoluția limbii" (nr. 4, p. 90).

Structura fonetică și gramaticală a limbii române, pe lîngă contribuțiiile citate anterior, face și obiectul articolelor publicate de Alexei Cenușă (**Intonația enunțurilor interogative propriu-zise marcate lexical...**, nr. 1), N. Raievski (**Referitor la verbele delocutive**, nr. 4), Claudia Cemîrtan (**Realizarea binomului predicativ V 1 + V 2 în limba română veche**, nr. 1), iar aspecte strict contemporane ale scrierii (corecte) și ale vocabularului românei în Moldova de peste Prut (cu preocupări de cultivare a limbii) sunt abordate critic de Gheorghe Druță (**Unele abateri de la normele ortografice în presa republicană**, nr. 6; **În căutarea termenului adecvat**, nr. 3) și de Maria Onofraș (**Inovațiile în evoluția vocabularului**, nr. 1).

Dialectologia este prezentă printr-un articol al lui Vasile Pavel, care abordează tema **Elemente de suport sociolinguistic în anchetele dialectale** (nr. 6), și printr-un glosar dialectal publicat de Vladimir Zagăevski (**ibidem**), iar probleme ale toponimiei, în perspectivă recuperatorie, sunt tratate de Anatolie Eremia, în articolul **Restabilirea, reglementarea și ocrotirea fondului onomastic național** (nr. 4).

O notă comună a celor mai multe dintre articolele citate o constituie, pe de o parte, prezentarea aspectului general și a utilizării limbii române în Moldova din stînga Prutului din "miezul lucrurilor", evidențind manifestări aparent "exotice" și aducînd explicații din sfera bilingvismului (măcar la nivelul limbii literare) româno-rus, care specialiștilor din țară adesea le scapă, iar pe de altă parte, utilizarea unei bogate bibliografii aparținând exgezei din țările fostei Uniuni Sovietice, de ale cărei

Prezentări și recenzii

cîștiguri reale vom putea beneficia prin experiența lingviștilor moldoveni, în perspectiva unei cunoașteri (de dorit reciproce) eliberate de poncifuri ideologice și de tentația supremăției cu orice preț.

De altfel, în ceea ce privește cunoașterea reciprocă, trebuie să subliniem două aspecte semnificative: o susținută prezentare a vieții științifice din România (la care au o participare remarcabilă cercetătorii și profesorii din Chișinău în primul rînd), dar și a activității unor personalități din cercetarea lingvistică românească, ca și numărul mare de articole semnate de lingviști din România (pe primul loc situindu-se, se pare, cei de la Iași).

Numeroase manifestări științifice din țară au fost semnalate prin dări de seamă substanțiale, apărute la rubrica *Cronica vieții științifice*; amintim, de exemplu, al IV-lea Congres al filologilor români din 4 — 6 iulie, de la Timișoara (nr. 1), Coloșivul omagial internațional "Eugen Coșeriu - un mare lingvist contemporan", Iași, 13 — 17 aprilie 1992 (nr. 4), tradiționalele deja Sesiuni științifice (anuale) ale Institutului de Filologie Română "A. Philippide", la care prezența colegilor de la Chișinău, de la Institutele de lingvistică și de istorie literară, a devenit constantă, din 12 — 14 iunie și 7 — 9 noiembrie 1991 (nr. 1), și din 11 — 12 iunie 1992 (nr. 5), alături de numeroase manifestări științifice pe teme de istorie literară și de folcloristică. La aceeași rubrică au apărut informări și comentarii asupra realizării proiectelor din planul integrat de cercetare în domeniul lingvisticii, fiind prezentate întîlnirile de lucru cu specialiști din București și din Iași (nr. 2), consultările dialectologilor și foneticenilor din Chișinău și București (nr. 2), masa rotundă "Cercetări de dialectologie" organizată la Chișinău (martie 1992), la care au participat dialectologi de la Institutul "A. Philippide" (nr. 4), sau deplasările pe teren ale dialectologilor de la Chișinău împreună cu cei din București (nr. 5) și cu cei de la Iași (nr. 6).

Merită să fie subliniată, o dată în plus, adevărata valoare documentară a acestor "cronici" de viață științifică, consemnând, de fapt, realizări notabile în cadrul procesului actual de integrare culturală și științifică și care trebuie să ne bucure pe toți. În ordinea de idei discutată anterior, remarcăm și faptul că rubrica *Omagieri* a găzduit, alături de medalioanele (însoțite de bibliografi exhaustiv) consacrate colegilor din Chișinău, Iuri Kojevnicov — la 70 de ani, Marc Gabinski și Sava Pînzaru — la 60 de ani (în nr. 5), binevenitele prezentări ale vieții și operei științifice ale cercetătorilor Mioara Avram și Marius Sala, de asemenea la împlinirea vîrstei de 60 de ani (în nr. 3 și 5).

Din dorința de a face cunoscută în primul rînd activitatea publicistică a lingviștilor din Republica Moldova, am considerat că putem menționa, mai ales sub semnul integrării culturale și științifice la care ne referam și mai sus, prezența, în paginile numerelor 1 — 6/1992 ale revistei de care ne ocupăm, a lingviștilor din România, aspect asupra căruia ne vom opri pe scurt în cele ce urmează. Atrage atenția apariția, paralelă, în România și în Republica Moldova, a unor contribuții ce reprezintă luări de poziție marcând, sui-generis, momentul integrării noastre, cum sint cîteva din comunicările la cel de al IV-lea Congres al filologilor români susținute de acad. Ion Coteanu, **Vocabularul limbii române**, Mioara Avram, **Gînduri despre gramatica limbii române**, și Flora Șuteu, **Ortografia limbii române între sentimente și responsabilități** (în nr. 6 și în "Buletinul Societății de Științe Filologice din România", pe anii 1991 — 1992). În aceeași situație se află, apoi, articolul Mioarei Avram, **Limba română în Republica Moldova**, al cărui subtitlu merită subliniat: **Analogii istorice generatoare de optimism** (în nr. 3).

Trebuie să remarcăm, de altfel, că în campania de clarificare a opțiunii lingviștilor din România, alături de cei din Republica Moldova, pentru o ortografie de esență

fonetică, în "Revista de lingvistică și știință literară" au fost publicate și articolele semnate de Stelian Dumistrăcel, **"Litera nu are altă treabă decât să mă conducă pe cît se poate de iute... spre auz și înțeles..."** (după Maiorescu; nr. 2) și Ion Nuță, **Preocupările ortografice ale lui Vasile Alecsandri** (nr. 3), domeniu căruia îi aparțin, de asemenea, cele două recenzii de care s-au bucurat **Normele ortografice, ortoepice și de punctuație ale limbii române editate**, în 1990, de Academia de Științe a Moldovei și de Ministerul Științei și Învățămîntului al Republicii Moldova, semnate de Magdalena Vulpe (nr. 3), respectiv de Petru Zugun (nr. 4).

Ca o replică sui-generis, pe aceeași temă, semnalăm (în nr. 5) recenzia semnată de Georgeta Gabură la volumul **Ortografia limbii române. Trecut, prezent, viitor**, apărut la Iași în 1992, o responsabilă luare de atitudine a lingviștilor din România și din Republica Moldovă față de relativ recenta inițiativă a conducerii Academiei Române de a impune unele modificări ortografiei românești afectînd principiul fonetic-fonologic, fără a ține seama de faptul că normele ce erau în uz în România abia fuseseră adoptate de românii din afara granițelor țării.

Alte contribuții ale lingviștilor din România se referă la **Varianta retorică a stilului prozei artistice istorice din secolul al XIX-lea. Bogdan-Petricicu Hasdeu** (articol semnat de Cristina Florescu, nr. 3), la momentul Ibrăileanu din istoria culturii naționale, de care se ocupă Ioan Oprea (**Garabet Ibrăileanu și problemele limbii române literare**, nr. 1), discută **Flexiunea substantivelor proprii în limba română** (Corneliu Dimitriu, partea a doua a articolului, în nr. 1). Numele aromânești cu afereză, cercetate de Ion Popescu-Sireteanu (în nr. 2), autor ce semnează și nota etimologică *măldac* — *măldăr* (în nr. 4), a^le contribuții etimologice (*poicde, tei*) aparținîndu-i lui Vasile Ionuță (Reșița; în nr. 3). Semnalăm, în sfîrșit, notele filologice însoțind editarea poezilor lui Alexei Mateevici, publicate de Ion Nuță (în nr. 1 și 2) și însemnările de istorie a lingvisticii românești **August Serban inedit**, după arhiva Gino Lupi donată Bibliotecii Române din Freiburg, făcute cunoscute de Luminița Fassel, cercetătoare care, în momentul de față, își desfășoară activitatea la Tübingen (cf. nr. 2).

Parcurgerea celor șase numere pe anul 1992 ale "Revistei de lingvistică și știință literară" ne impune o publicație care, în materie de lingvistică (și nu numai) recomandă o echipă de redactori și colaboratori care promovează cercetarea autentică, echilibrînd optica și metodologia de tip "clasic" cu cele "moderne", abordarea în linie tradițională cu punctele de vedere nonconformiste (sau mai puțin conformiste) și care reflectă plenar momentul de trecere de la izolaționismul "limbii" moldovenenești la perspectiva dacoromânească.

Date fiind toate acestea, ca să nu ne mai referim la imperativele pragmaticiei informaționale, considerînd că absolut necesară și justificată includerea titlurilor de specialitate din "Revista de lingvistică și știință literară", ca și a celor din revista trimestrială "Limbă Română" de la Chișinău, în **Bibliografia românească** (atenție: aceasta nu înseamnă "din România") de lingvistică, ce se publică în fiecare an într-unul din numerele "Limbii române" care se tipărește la București.

**DEZLEGAREA
cuvintelor încrucișate
publicate în nr. 1.1994**

ORIZONTAL: 1. Pumnul. 6. Pescar.
10. Paros. 11. Trecut. 13. Aerov. 14.
Lermontov. 16. Ralu. 18. Era. 19.
Domn. 20. Erată. 21. Strop. 23. Mis.
25. Sărac. 27. Anton. 28. Ram. 29. Ani.
30. Biped. 32. Aștri. 33. Ars. 37. Otcup.
39. Negri. 42. Arfe. 43. Ard. 45. Iată.
46. Principiu. 48. Nostru. 49. Nimeni.
50. Tepeș. 51. Sarmis. 52. Venere.

VERTICAL: 1. Putere. 2. Mierle. 3.
Unul. 4. Palme. 5. Doina. 7. Elev. 8.
Contopit. 9. Rovine. 12. Tenta. 13.
Aortă. 15. Orb. 17. Urmărește. 19.
Domnișori. 22. Maria. 24. Socru. 26.
Cad. 27. Ana. 31. Profesor. 34. Lucru.
35. Senin. 36. Parnas. 38. Arc. 40.
Iadeșe. 41. Satire. 43. Antet. 44. Disec.
46. Prii. 47. Vite.

CORECTOR:

Eugenia DONCIU

MACHETARE COMPUTER:

Tamara CHITOROAGĂ

Dat la cules: 1.06.94
Bun de tipar: 5.08.94
Format: 70x108 1/16.
Hârtie de revistă
Coli de tipar
convenționale: 10,0.
Coli editoriale: 11,6
Tiraj: 7000..
Com. nr.

Tipografia Editurii "Universul"

Sediul redacției:

*Casa Presei,
str. Pușkin, nr. 22,
Chișinău, 277012*

**Adresa pentru
corespondență:**

*Cutia poștală nr.83,
bd. Ștefan cel Mare, 134,
277012*

Tel.: 23 44 19, 23 44 12

**Revista poate fi procurată la
librăriile Editurii "Hyperion"**

Abonați-vă la revista "Limba Română"

**publicație de cultură filologică destinată
celor mai largi cercuri de cititori.**

Dacă doriți să deprindeți vorbirea și scrierea corectă;
dacă vă preocupă problemele de teorie și istorie a limbii și literaturii românești;
dacă vă interesează noutățile din domeniul limbii și literaturii moderne;
dacă intenționați să vă formați o cultură filologică aleasă

abonați-vă la revista "Limba Română".

Luînd în considerație acuta necesitatea a revistei pentru renașterea limbii române în Republica Moldova publicația apare o dată la două luni. Costul unui abonament pentru anul 1995 este de 3 lei plus cheltuielile poștale.

Abonați-vă la revista chișinăuiană

"Limba Română" !

"JANDARMUL ROMÂN BĂTEA"

- litanie moldavă -

*E vremea rănilor ce dor,
dor în popor și dor și-n mine*

*Jandarmul român bătea,
Rusul deporta,
Rusul tortura și omora.*

*Jandarmul român din Oltenia
bătea în Basarabia,
Rusul deporta în Siberia.*

*Jandarmul român din Basarabia
bătea în Oltenia,
Rusul tortura și omora unde vrea.*

*Jandarmul român bătea,
M-a bătut și pe mine unul,
și era de la noi din sat.*

*Rusul deporta.
A deportat-o și pe mama unul,
și era de undeva de pe Don.*

*Rusul tortura și omora.
L-a omorât și pe tata unul,
și era de undeva din Urali.*

*Ce greu era cu Români!
Ce bine era cu Rușii!*

*Jandarmul român bătea,
Rusul deporta,
Rusul tortura și omora.*

E vremea rănilor ce dor.